

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

NOU 1996:15

LILANDSAKEN

**Fra et utvalg oppnevnt ved kgl. res. av 13. juli 1995
for gransking av Liland-saken**

**Avgitt til Det kgl. Justis- og politidepartement
1. juli 1996.**

STATENS FORVALTNINGSTJENESTE
STATENS TRYKNING

OSLO 1996

Til Det kgl. Justis- og politidepartement

Ved kgl. res. av 13. juli 1995 ble det oppnevnt et utvalg for granskning av Lilandsaken. Dette utvalget legger med dette frem sin rapport.
Rapporten er enstemmig på alle punkter.

Oslo, den 1. juli 1996

Hans Flock

Janne Kristiansen

Ingrid Lycke

KAPITTEL 1

Innledning**1.1 LILAND-SAKEN I HOVEDTREKK**

24. desember 1969 kl 10.45 ble John Olav Larsen og Håkon Edvard Johansen funnet døde på Larsens bopel, Glemmenget 73 i Fredrikstad. Begge hadde store skader i hodet, og det var meget blod på åstedet.

Per Kristian Liland ble pågrepet i nærheten av åstedet like før kl. 12.00 samme dag. Han ble som siktet for drapene varetektsfengslet den 27. desember s.å. Han satt varetektsfengslet frem til han ved Eidsivating lagmannsretts dom av 3. juli 1970 ble dømt til fengsel på livstid og til sikring i et tidsrom av inntil 10 år. Dommen gjaldt for det første forsettlig drap av Larsen begått under særdeles skjerpene omstendigheter, straffelovens § 233 første ledd jf annet ledds siste punktum. Videre ble Liland funnet skyldig i å ha tatt livet av Johansen. Retten fant bevist at drapet av Johansen var skjedd med overlegg eller «for at lette eller skjule en anden Forbrydelse eller unddrage sig Straffen for en saadan», jf straffelovens § 233 annet ledd. Også i forhold til Johansen fant retten at drapet var begått under særdeles skjerpene omstendigheter.

Under hovedforhandlingen for lagmannsretten var atskillig av bevisførselen knyttet til spørsmålet om ugjerningene kunne ha skjedd innenfor det tidsrom som var angitt i tiltalebeslutningen, nemlig den 22. desember 1969 om ettermiddagen (Larsen) og samme dag om ettermiddagen og/eller kvelden (Johansen). Det samme tidsrom ble senere angitt i spørsmålene til lagretten. Undersøkelsene av de døde som ble gjort i dagene etter at de ble funnet, konkluderte med at døden hadde inntruffet den 23. eller 24. desember 1969. Liland kunne imidlertid bare knyttes til åstedet den 22. desember. Under hovedforhandlingen ga de oppnevnte rettsmedisinske sakkyndige uttrykk for at det ikke var noe i veien for at forbrytelsene kunne ha skjedd så tidlig som denne dagen. En vesentlig faktor i det resonnement som ledet frem til denne konklusjonen, var at det ene av ofrene, Johansen, måtte ha levet en tid etter at han ble påført skadene. Ugjerningene kunne følgelig etter de sakkyndiges oppfatning i alle fall ikke ha skjedd senere enn ut på formiddagen/ettermiddagen den 23. desember. I lagrettens svar lå implisitt at den hadde sett bort fra uttalelser fra adskillige vitner. Noen av disse gikk ut på at et eller begge ofrene var blitt observert i live i ulike situasjoner *etter* dette tidspunkt. Andre gikk ut på at det til samme tid var registrert aktivitet på eller ved åstedet i Larsens bolig.

Liland anket over saksbehandlingen og straffeutmålingen. Avgjørelsen av skyldspørsmålet var endelig avgjort ved lagrettens kjennelse. Anken ble forkastet ved Høyesteretts dom av 28. november 1970.

Liland begjærte saken gjenopptatt den 27. desember 1971. I begjæringen ble vist til en dokumentsamling på noe over 1700 sider utarbeidet av Sten og Vibeke Ekroth. Disse to hadde etter lagmannsrettens dom samlet et stort materiale, bl.a. gjennom referater fra egne samtaler med diverse vitner tatt opp på lydbånd. De hadde også tatt opp den siste halvparten av hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland for Eidsivating lagmannsrett på lydbånd. Disse båndopptakene omfattet en stor del av de vitneforklaringer som ble avgitt, det alt vesentlige av aktors og forsvarerens prosedyreinnlegg samt hele lagmannens rettsbelæring. Gjenopptakelsesbegjæringen var i hovedsak begrunnet med at det var kommet til nye bevis i form av ytterligere vitner, som kunne forklare at ofrene var sett i live, eller at det var registrert aktivitet i Larsens bolig, *etter* det tidspunkt som lagmannsretten hadde lagt

til grunn som gjerningstidspunkt. I tillegg ble en annen person fra miljøet rundt ofrene lansert som gjerningsmann. Gjenopptakelsesbegjæringen ble forkastet ved Eidsivating lagmannsretts beslutning av 7. mai 1975. Beslutningen ble av Liland påkjært til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som forkastet kjæremålet ved kjennelse av 5. mars 1976. Liland sonet fengselsstraffen frem til 22. juni 1983 da han ble overført til sikring.

Dagen etter at sikringstiden løp ut, den 23. juni 1993, fremsatte Liland på ny begjæring om gjenopptakelse av straffesaken. Dette skjedde gjennom advokatene Ole Jakob Bae og Cato Schiøtz, som senere ble oppnevnt som hans forsvarere i gjenopptakelsessaken. Gjenopptakelsesbegjæringen var først og fremst begrunnet med at uttalelser fra nye medisinske sakkyndige ikke ga noen støtte for teorien om at Johansen skulle ha levd i mange timer etter at han ble påført skadene. Dermed var det intet i veien for at ugjerningene kunne ha skjedd adskillig senere enn det tidsrom som lagmannsretten hadde lagt til grunn i sin fellende dom fra 1970. I denne dommen hadde retten som nevnt sett bort fra mange vitneprov om at ofrene var i live, og at det hadde vært aktivitet i og ved Larsens bolig også den 23. desember og natt til den 24. desember. På bakgrunn av de konklusjoner som de nye sakkyndige var kommet til med hensyn til gjerningstidspunktet, ble det hevdet at disse vitneprovene var av stor interesse. Det ble også påberopt nye vitneforklaringer med tilsvarende innhold.

Eidsivating lagmannsrett besluttet deretter i kjennelse av 29. april 1994 at straffesaken skulle gjenopptas. Påtalemyndigheten påkjærte kjennelsen, men kjæremålet ble forkastet ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 2. september 1994.

Det ble deretter tatt ut ny tiltale mot Liland. Allerede forut for den nye hovedforhandlingen i Eidsivating lagmannsrett hadde påtalemyndigheten meddelt at man ville nedlegge påstand om frifinnelse. Straffesaken ble behandlet den 21. november 1994. Uten at det hadde vært noe bevisførsel, avsa lagmannsretten samme dag frifinnelse.

Liland fremsatte den 20. desember 1994 krav om erstatning og oppreisning for uberettiget forfølgning, jf straffeprosesslovens §§ 444 og 446. Eidsivating lagmannsrett tilkjente ham i kjennelse av 21. mars 1995 erstatning for lidt økonomisk tap med kr. 2.900.000,-, for fremtidig økonomisk tap med kr. 840.000,- og i oppreisning for ikke-økonomisk skade kr. 10 000.000,-, til sammen kr. 13.740.000,-. Utmålingen av oppreisningsbeløpet ble av påtalemyndigheten påkjært til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Den ble deretter også påkjært av Liland. Ved Høyesteretts kjennelse av 3. juli 1995 ble begge kjæremålene forkastet.

Journalisten Tore Sandberg fattet høsten 1991 interesse for det materiale som Ekroth gjennom mange år hadde samlet og systematisert. Dette førte til at han skrev boken «Øksedrapene i Lille Helvete» som utkom høsten 1992. Umiddelbart etter at lagmannsretten besluttet straffesaken mot Liland gjenopptatt, tok Sandberg i brev til Justisministeren av 1. mai 1994 til orde for at det ble iverksatt offentlig granskning av Lilandsaken. Senere fikk dette kravet tilslutning fra flere hold.

1.2 GRANSKNINGSUTVALGETS SAMMENSETNING, MANDAT OG ARBEID

1.2.1 Utvalgets sammensetning

Liland-utvalget ble oppnevnt ved kgl. res. av 13. juli 1995.

Utvalget fikk ved oppnevningen slik sammensetning:

Lagmann Hans Flock, leder,
Advokat Janne Kristiansen,

Fylkespsykiater Ingrid Lycke.

1.2.2 Utvalgets mandat

Stortinget gjorde den 9. mai 1995 vedtak om å be Regjeringen oppnevne en granskingskommisjon for å granske og vurdere politiets og påtalemyndighetens behandling av Liland-saken.

I tillegg ble gjort slikt vedtak:

«Dersom granskingskommisjonen finner grunn til det ut fra forhold som avdekkes under granskingen, kan den også foreta en faktisk kartlegging av de prosessuelle sider ved domstolenes behandling av Liland-saken med sikte på å avdekke om regelverket for saksbehandlingen har fungert tilfredsstillende eller om det er grunnlag for endringer.»

I den kgl. res. av 13. juli 1995 heter det følgende om mandatet:

«Granskingen skal omfatte straffesaken mot Per Kristian Liland fra det tidspunkt politiet startet etterforskningen til Eidsivating lagmannsrett 21. november 1994 avsa frifinnelsesdom. Både straffesaken mot Per Kristian Liland i 1970 og behandlingen av begjæringene om gjenopptakelse 27. desember 1971 og 23. juni 1993 skal således omfattes av granskingen. Granskingen skal ha det omfang som er forutsatt i Stortingets vedtak 9. mai 1995, sett i sammenheng med merknadene til flertallet i Justiskomiteen i Innst. S nr 127 (1994-95) og saksordføreren, Anders C. Sjaastads, utdyping av komiteens synspunkter under stortingsdebatten 9. mai 1995:

«Granskingen skal primært rette seg mot politiets og påtalemyndighetens behandling av saken. Den skal særlig ha for øyet om disse myndigheters til enhver tid har oppfylt sin plikt til å sørge for at en straffesak er tilstrekkelig opplyst, slik at en uriktig domfellelse unngås og fellende dom blir prøvet på nytt ved gjenopptagelse av saken.

Under komitédebatten i Stortinget uttalte saksordføreren om det nærmere innholdet av denne granskingen:

«En samlet komité vil understreke den sentrale rolle politi og påtalemyndighet har spilt i Liland-saken helt frem til den endelige frikjennelse av Per Kristian Liland i 1994. Formålet med en gransking er å finne frem til hvilke feil som ble begått under de ulike faser av saken, slik at lignende feil kan unngås for fremtiden. Det sentrale i denne forbindelse er å få en vurdering av hvilket bevismateriale og hvilke opplysninger som forelå på de ulike tidspunkter av saken, og hvordan dette materialet ble vurdert av påtalemyndigheten og presentert for domstolene, dvs. hvilket faktisk grunnlag domstolen hadde å bygge sine vurderinger på, og som ledet til domfellelse av en uskyldig mann og senere til problemer med hensyn til gjenopptakelse av Liland-saken. Jeg minner om at påtalemyndighetens rolle under en straffesak er å få frem hva som faktisk har skjedd. Og kommer det - enten under etterforskningen, rettssaken eller senere - frem nye opplysninger som reiser tvil om den tiltale som er tatt ut, faktisk er riktig, er det påtalemyndighetens plikt å ta de nødvendige skritt for å unngå en feilaktig domfellelse, eventuelt påse at saken blir gjenopptatt.

Det som må være hovedproblemstillingene for granskingskommisjonen, er bl.a. hvilket faktisk grunnlag man bygde på da Liland ble dømt, hvordan dette grunnlaget fremkom, hvilke opplysninger påtalemyndigheten hadde som kunne skape berettiget tvil om tiltalen og senere dommens riktighet, når disse opplysningene eventuelt forelå og hvordan de ble vurdert og presentert for domstolene i gjenopptakelsessakene.»

Granskingen skal ut over det som går frem av Stortingets vedtak, ikke rette seg mot domstolens behandling av straffesaken mot Per Kristian Liland.

Om dette uttalte saksordføreren under stortingsdebatten:

«Det er neppe direkte i strid med Grunnloven å granske noen sider ved domstolens rolle, men det vil harmonere dårlig med Grunnlovens prinsipp om domstolens uavhengighet om Stortinget skulle gi en granskingskommisjon i mandat å vurdere om retten har truffet riktige avgjørelser, og om retten i tilstrekkelig grad har våket over sakens opplysning - jf. straffeprosesslovens § 294. På samme måte stiller det seg trolig for andre prosessuelle avgjørelser domstolen har truffet av en viss betydning for sakens realitet.»

Om granskingen av andre aktørers rolle uttalte saksordføreren:

«Det er åpenbart behov for også å granske de sakkyndiges arbeid i Liland-saken. Flertallet finner det naturlig at det er de statlige myndigheter som gjøres til de sentrale granskingsobjekter i saken, men vil likevel understreke at opplysninger som er lagt frem fra forsvarernes side, selvsagt må inngå som en del av granskingskommisjonens vurderingsgrunnlag.»

1.2.3 Grunlaget for utvalgets arbeid

Utvalget har under sitt arbeide fått overlevert og gått gjennom en betydelig mengde dokumenter, både i antall og i omfang.

For det første gjelder dette politiets etterforskningsdokumenter fra etterforskningen startet den 24. desember 1969 og frem til hovedforhandlingen i juni 1970, samt dokumentene vedrørende Eidsivating lagmannsretts behandling av straffesaken.

Dernest er gjennomgått ytterligere etterforskningsdokumenter, dels i forbindelse med Høyesteretts behandling i november 1970 av Lilands anke over lagmannsrettens saksbehandling, og dels i tilknytning til etterfølgende etterforskning, bl. a. vedrørende skyldspørsmålet, som ble foretatt høsten 1970. Videre er fremlagt for utvalget de øvrige dokumenter - derunder en del ytterligere etterforskningsdokumenter - som forelå i forbindelse med de to gjenopptakelsessakene.

Ytterligere er fremlagt saksdokumentene vedrørende Eidsivating lagmannsrett - og senere Høyesteretts - behandling av Lilands krav på oppreisning og erstatning. De etterforskningsdokumenter som utvalget har fått oversendt, inneholder også enkelte dokumenter i tilknytning til at Liland var undergitt sikring fra 1983 til 1993. Disse dokumentene har utvalget ansett å være av mindre betydning for arbeidet.

I tillegg har utvalget fått oversendt saksdokumentene i tilknytning til politianmeldelse fra journalist Tore Sandberg, rettet mot syv navngitte personer med tilknytning til behandlingen av Liland-saken. Anmeldelsen er datert 30. mai 1994.

De saksdokumenter som til nå er nevnt, har utvalget fått utlevert fra påtalemyndigheten.

I tilknytning til de samtaler som utvalget har hatt med Sten og Vibeke Ekroth (i det følgende som oftest benevnt Ekroth), har utvalget fått overlevert et meget omfangsrikt skriftlig materiale, som bl.a. har inneholdt store deler av det dokumentmateriale som påtalemyndigheten har overlevert, og som er omtalt ovenfor. Dette dokumentmaterialet - som omfatter noe over 4.700 sider - faller i 10 deler:

(1) Dokumentsamlingen «Pusselspel» er på 1.730 sider. Samlingen ble i samlet innheftet stand den 26. november 1971 bl.a. overlevert riksadvokat Dorenfeldt, statsadvokat Wiker og Lilands forsvarer, h.r.advokat Alf Nordhus. «Pusselspel» inneholder Ekroths kronologiske gjengivelse av saken fra tiden umiddelbart før hovedforhandlingen i Eidsivating lagmannsrett og frem til slutten av desember

1970. Av innholdet kan nevnes redigerte avskrifter fra hovedforhandlingen i Eidsivating lagmannsrett (som av Ekroth ble tatt opp på lydbånd), avskrifter av noe over 100 intervjuer som Ekroth bl.a. hadde med diverse vitner etter at lagmannsrettens dom forelå, det alt vesentlige av etterforskningsdokumentene i saken og diverse avisartikler vedrørende behandlingen av Liland-saken. Dokumentsamlingen søker å bygge opp under Ekroths teori om at øksesdrapene ble begått av en navngitt person knyttet til Fredrikstads løsgjengermiljø, i det følgende kalt «Stepper'n».

Per Lilands første gjenopptakelsesbegjæring datert 27. desember 1971 viste til deler av «Pusselspel».

(2) «Pusselspel del 2» er en dokumentsamling på vel 300 sider. Samlingen inneholder i det vesentlige utvalgt materiale fra «Pusselspel». Den ble i mars 1972 distribuert til politi- og påtalemyndighet, journalister, jurister, politikere m.fl. i 100 eksemplarer.

(3) «Sak 86/1970» er innbundet i 3 bind og er til sammen på ca 1.100 sider. Del I dekker tidsrommet fra 24. desember 1969 og ut året 1970. Fra denne perioden er inntatt kopier av diverse politiavhør - i utdrag eller i sin helhet - avisreferater i tilknytning til behandlingen av saken og utskrifter fra lydbåndopptak fra diverse personer som Ekroth hadde samtaler med høsten 1970.

Del II dekker årene 1971 og 1972. Denne del inneholder bl.a. en betydelig korrespondanse som Ekroth i denne perioden hadde med ulike personer/offentlige instanser i Norge om saken. Videre er inntatt dokumentasjon i tilknytning til en tyverianmeldelse som Ekroth innga til Oslo politikammer sommeren 1971, samt til bortvisningen av ham fra Norge i mai 1972. Videre inneholder denne del brever i tilknytning til den gjenopptakelsessaken som ble startet ved Lilands begjæring av 27. desember 1971. Også del II inneholder diverse avisutklipp fra den aktuelle perioden.

Del III omfatter årene 1973, 1974 og 1975. Også denne del inneholder i adskillig grad tilsvarende stoff som man finner i del II. I tillegg er inntatt de politiavhør av vitner som ble foretatt i november 1974. For årene 1974 og 1975 utgjør en vesentlig del av dokumentene brev og prosesskrifter direkte i tilknytning til gjenopptakelsessaken. Del III avsluttes med Eidsivating lagmannsretts beslutning i gjenopptakelsessaken av 7. mai 1975 samt påfølgende kjæremål til Høyesteretts kjæremålsutvalg.

Ekroth har opplyst at «Sak 86/1970» ble inngitt til Høyesterett i forbindelse med dette kjæremålet.

(4) «Julmorden i Lille Helvete» er en bok på ca 400 sider utarbeidet av Sten Ekroth.

Den første tredjedel av boken inneholder Ekroths egen kronologiske fremstilling - fra dag til dag - av hendelsene frem til de to ofrene ble funnet om formiddagen den 24. desember 1969 og den derpå følgende etterforskning frem til hovedforhandlingen i Eidsivating lagmannsrett startet den 22. juni 1970. Denne delen inneholder en rekke fotografier både av åstedet og av ofrene. Den bygger i sin helhet på opplysninger hentet fra politiets etterforskningsdokumenter.

De siste 2/3 deler av boken inneholder en gjengivelse av hovedforhandlingen fram til lagrettens kjennelse. Gjengivelsen fra de fire første dagene frem til morgenen den 26. juni 1970 er basert på opplysninger i det vesentlige hentet fra etterforskningsdokumentene, avisreferater samt samtaler med Liland og forsvareren. Den resterende del av fremstillingen bygger på de lydbåndopptak som Ekroth foretok etter at han fra det nevnte tidspunkt fulgte saken som tilhører.

Denne boken ble i et antall av ca 100 høsten 1991 sendt diverse representanter for norsk politi- og påtalemyndighet, jurister, journalister, forfattere, politikere m.v.

Den har ikke vært lagt ut for salg. Boken er tilegnet lærere og elever ved Universitetet i Oslo, det juridiske fakultet.

(5) Nye «Julmorden i Lille Helvete» er en oppdatert versjon av «Julmorden i Lille Helvete» hvor lite er endret.

(6) «Øksedrapene i Lille Helvete» er en bok skrevet av journalisten Tore Sandberg. Den utkom høsten 1992 og bygger på det materialet som Ekroth hadde samlet og på egne undersøkelser. Boken inneholder adskillig stoff omkring den tidligere omtalte «Stepper'n» og søker å underbygge teorien om at det er denne mannen som er skyldig i de øksedrap som Liland ble domfelt for. Boken inneholder i et appendix et 36 sider langt brev fra Sandberg til sorenskriver (tidligere statsadvokat) Håkon Wiker. Brevet er delt inn i 25 punkter. Under hvert punkt stilles det ett eller flere spørsmål i tilknytning til politiets/påtalemyndighetens rolle i Liland-saken. Brevet er sendt i kopi til «tidligere sjef for Mordkommisjonen, Rolf Harry Jahrman» samt til statsministeren, justisministeren, lederen for Stortingets justiskomiteé og Riksadvokaten.

(7) «Øksemord! Justismord!» er en bok på ca 120 sider skrevet av journalisten Lars Tore Bøe som utkom høsten 1993. Utgangspunktet for boken er André Bjerkes engasjement i Liland-saken fra 1980 og frem til han ble rammet av sykdom våren 1981. Også denne boken er avslutningsvis konsentrert omkring teorien om at det er en annen person - «Stepper'n» - som er den egentlige gjerningsmann.

8) «Absolut Sannhet» er et hefte på ca 120 sider utarbeidet av Ekroth, hvor arbeidet ble avsluttet i november 1994. Heftet inneholder over 24 sider et resymé av Liland-saken fra 24. desember 1969 og frem til frifinnelsen i Eidsivating lagmannsrett den 21. november 1994. Heftet inneholder i tillegg diverse bilag med tilknytning til saken.

Heftet ble delt ut av Ekroth i forbindelse med frifinnelsesdommen den 21. november 1994.

9) «Pusselspel A» er et manuskript på ca 300 sider utarbeidet av Ekroth. Manuskriptet bygger på «Pusselspel» og er oppdatert på bakgrunn av diverse vitneavhør som Ekroth selv har foretatt. Manuskriptet tar sikte på å underbygge mistanken om at det er «Stepper'n» som er den egentlige gjerningsmann.

Ekroth har opplyst at manuskriptet var ferdig i november 1994 og at boken er beregnet utgitt på norsk høsten 1996.

10) «Mördaren i Lille Helvete» er et manuskript fra Ekroths hånd på noe over 300 sider, bygget på utdrag fra dokumentsamlinger og bøker som Ekroth tidligere har utarbeidet. Også dette manuskriptet søker å underbygge teorien om at det er «Stepper'n» som er den egentlige gjerningsmann.

Ekroth har opplyst at også dette manuskriptet er tenkt utgitt i bokform på norsk høsten 1996.

Senere under utvalgets arbeide har Ekroth oversendt ytterligere dokumentmateriale. Her kan særlig nevnes diverse dokumenter i tilknytning til tyveri fra Ekroths forretningslokale og leilighet i Holteгатen 30 i Oslo sommeren 1971. Saken ble etterforsket av Oslo politikammer, og utvalget har gått gjennom etterforskningsdokumentene. Videre kan nevnes dokumentsamlinger med titlene «Knut Haavik», «Legene» og «Politi/påtalemyndighet».

De rettsmedisinske spørsmål som saken reiser, har til nå vært omtalt i tre artikler i Tidsskrift for Den norske Lægeforening. Artiklene er:

- a) Ansgar Torvik: «Liland-saken. De rettsmedisinske erklæringer» (nr. 4, 1995 side 495-497).
- b) J.Chr. Giertsen: «Lilandsaken. De rettsmedisinske erklæringene» (nr. 25, 1995 side 3152-3153).
- c) Ansgar Torvik, Christian F. Lindboe og Olav A. Haugen: «Lilandsaken» (nr.

28, 1995 side 3550-3551).

Ulf Stridbeck har i «Rettfærd», Nordisk juridisk tidsskrift side 87-100 for 1995 skrevet artikkelen «Liland-skandalen. En modern rättshistoria om tillfälligheternas och strukturernas betydelse för rättvisan». Artikkelen inneholder en redegjørelse for «hur ett justitiemord uppstår pga formella och informella strukturer och får en positiv lösning pga tillfälligheter.»

Fra advokat Erling Moss har utvalget fått oversendt et manuskript under utarbeidelse med tittelen «Saken Per Liland». Moss har hatt tilgang til Ekroths dokumenter og viser dessuten til Ekroths, Bøes og Sandbergs bøker. Også Moss gir en fremstilling av saksforholdet i øksedrapssaken. Han opplyser innledningsvis at hans «formål er å vri synsvinkelen slik at noe mer jus kommer frem enn i de tre nevnte bøkene». I manuskriptet gir Moss tildels uttrykk for sterk kritikk mot myndighetenes (politi/påtalemyndighet/rettsvesen) behandling av Liland-saken.

I tillegg har utvalget også fra forskjellig hold fått overlevert en del spredt materiale som her ikke nevnes i detalj. I enkelte tilfeller har også utvalget selv innhentet skriftlige uttalelser. I den grad dette materialet har hatt betydning for utvalgets arbeide, vil det bli nevnt senere. Her skal dog nevnes at R.H. Jahrman tok opp statsadvokat Håkon Wikers prosedyreinnlegg under hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland sommeren 1970 på lydbånd, og at dette lydbåndet er avspilt og kontrollert mot den gjengivelse av prosedyren som man finner i Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» og i «Pusselspel».

I tillegg til gjennomgåelse av det dokumentmateriale som er nevnt foran, har utvalget skaffet seg opplysninger gjennom *intervjuer* med følgende personer som på forskjellig vis har hatt med Liland-saken å gjøre:

1. **Per Kristian Liland**, tiltalt og straffedømt i 1970 for øksedrapene, men frifunnet i 1994 etter at straffesaken var tillatt gjenopptatt.
2. **Rolf Harry Jahrman**, som i egenskap av leder for Kripas' etterforskningsgruppe var med og ledet etterforskningen i 1969/70 og deltok under hele hovedforhandlingen sommeren 1970.
3. **Reidar Bjørn-Larsen**, som i egenskap av politiførstebetjent ved Kripas' etterforskningsgruppe deltok under etterforskningen i 1969/70 og avga vitneforklaring under hovedforhandlingen sommeren 1970.
4. **Roar Martinsen**, som i egenskap av politibetjent ved Kripas' etterforskningsgruppe var med under etterforskningen i 1969/70 og avga forklaring som vitne under hovedforhandlingen sommeren 1970.
5. **Jostein Melgård**, som i egenskap av politibetjent ved Kripas' etterforskningsgruppe deltok under etterforskningen i 1969/70.
6. **Tore Almeli**, som i egenskap av politibetjent ved Kripas' etterforskningsavdeling deltok under etterforskningen i 1969, og som avga forklaring som vitne under hovedforhandlingen sommeren 1970.
7. **Gudmund Restad**, som i egenskap av politibetjent ved Kripas' laboratorieavdeling deltok under etterforskningen i 1969/70 og også avga forklaring som sakkyndig under hovedforhandlingen sommeren 1970.
8. **Henry Ingvoldstad**, som i egenskap av førstebetjent ved Kripas' fingeravtrykksavdeling deltok under etterforskningen i 1969/70 og også avga forklaring som sakkyndig under hovedforhandlingen sommeren 1970.
9. **Leif Eliassen**, som arbeidet ved Fredrikstad politikammer fra 1947 til 1982, og som i 1969/70 var førstebetjent ved kriminalavdelingen.
10. **Ferdinand Bøchmann**, som arbeidet ved Fredrikstad politikammer fra 1945 til 1979, og som i 1969/70 var politibetjent ved kriminalavdelingen.

11. **Ivar Skauen**, som arbeidet ved Fredrikstad politikammer fra 1945 til 1975, og som i 1969/70 var politibetjent ved kriminalavdelingen.
12. **Per Teisberg**, nå professor, som 27. desember 1969 sammen med professor Jon Lundevall obduserte de to drapsofrene ved Rettsmedisinsk Institutt.
13. **Håkon Wiker**, som i egenskap av statsadvokat var aktor under straffesaken i 1970, og som også uttalte seg på påtalemyndighetens vegne i 1972 i forbindelse med den første gjenopptakelsessaken.
14. **Alf Nordhus**, som var Lilands forsvarer under hovedforhandlingen i 1970 og også under den første gjenopptakelsessaken som ble endelig avgjort i 1976.
15. **Johan Chr. Giertsen**, nå pensjonert professor i rettsmedisin, som var oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig under hovedforhandlingen sommeren 1970, og som avga skriftlig uttalelse både i 1972 i anledning den første gjenopptakelsessaken og under den andre gjenopptakelsessaken høsten 1993.
16. **Sten Ekroth**, som fulgte rettsforhandlingene i lagmannsretten sommeren 1970, og som senere har nedlagt et meget stort arbeide for å få Liland frifunnet.
17. **Vibeke Ekroth**, som fulgte rettsforhandlingene i lagmannsretten sommeren 1970, og som senere har nedlagt et meget stort arbeide for å få Liland frifunnet.
18. **Liv Daae Gabrielsen**, som i egenskap av politifullmektig ved Fredrikstad politikammer deltok under forberedelsen av påtalemyndighetens uttalelse i anledning den første gjenopptakelsessaken.
19. **Fridtjof Feydt**, som bisto advokat Nordhus under den første gjenopptakelsessaken, og som rundt 1980 i noen grad engasjerte seg med henblikk på en eventuell ny gjenopptakelsesbegjæring.
20. **Ansgar Torvik**, nå pensjonert overlege og professor II i nevropatologi, som i 1982 avga skriftlig uttalelse til advokat Feydt om en del av de medisinske spørsmål som hadde vært fremme i Liland-saken, og som avga nye skriftlige uttalelser under den andre gjenopptakelsessaken.
21. **Sjur Nørve**, politimester ved Fredrikstad politikammer fra 1982
22. **Tore Sandberg**, som fattet interesse for Lilandsaken høsten 1991, og som senere har engasjert seg sterkt i saken.
23. **Ole Jakob Bae**, som kom inn i saken høsten 1992, og som senere har vært Lilands forsvarer.
24. **Cato Schiøtz**, som kom inn i saken høsten 1992, og som senere har vært Lilands forsvarer.
25. **Tor-Aksel Busch**, som i egenskap av assisterende riksadvokat har fulgt saken siden høsten 1992.
26. **Georg Fr. Rieber-Mohn**, som i egenskap av riksadvokat har fulgt saken siden høsten 1992.
27. **Iver Huitfeldt**, som i egenskap av fung. førstestatsadvokat hadde ansvaret for Liland-saken høsten 1992 frem til 1. januar 1993.
28. **Morten Bjone**, som i egenskap av statsadvokat hadde ansvaret for saksbehandlingen i Liland-saken fra 1. januar 1993 frem til 15. mars 1994.
29. **Lasse Qvigstad**, som i egenskap av førstestatsadvokat ved Eidsivating statsadvokatembeter hadde det overordnede ansvar for saken fra 1. januar 1993, og som selv har hatt ansvaret for saksbehandlingen i den andre gjenopptakelsessaken fra og med lagmannsrettens kjennelse av 29. april 1994.
30. **Olav Anton Haugen**, som i egenskap av professor i rettsmedisin ved Universitetet i Trondheim etter anmodning fra påtalemyndigheten avga sakkyndig medisinsk uttalelse under gjenopptakelsessaken høsten 1993.
31. **Bjørnar Olaisen**, professor i rettsmedisin og formann for Den Rettsmedisinske Kommissjons faggruppe for alminnelige rettsmedisinske spørsmål.

Utvalgets intervjuer med de ovennevnte har funnet sted i tidsrommet fra 6. september 1995 til 19. juni 1996. Enkelte av intervjuene har strukket seg over to dager. I noen få tilfeller er det foretatt to adskilte intervjuer av samme person. Fra hvert intervju er det utarbeidet et referat som er forelagt den enkelte for korreksjoner og senere for underskrift. Referatene følger utvalgets trykte utredning som et uttrykt vedlegg. De vil senere bli omtalt og i nødvendig grad sitert i den grad dette er naturlig.

I tillegg nevnes at utvalget - stort sett ved formannen - muntlig har vært i kontakt med ytterligere en del personer, uten at dette har resultert i at det deretter har blitt gjennomført noe intervju.

1.3 NÆRMERE OM UTVALGETS ARBEIDE

Utvalgets oppgave har først og fremst vært å gå gjennom den behandling som Liland-saken har fått under politiets etterforskning og senere i rettsapparatet. Dette gjelder både saksbehandlingen da saken opprinnelig ble etterforsket og avgjort i 1969/70 og den etterfølgende håndtering helt frem til frifinnelsen høsten 1994. Etter Høyesteretts dom i anken over straffedommen høsten 1970 og frem til årsskiftet 1971/72, da den første gjenopptakelsesbegjæringen ble innlevert, hadde politi og påtalemyndighet formelt ingen straffesak til behandling. Dette var også situasjonen fra Høyesteretts kjæremålsutvalg den 5. mars 1976 avsa sin kjennelse i den første gjenopptakelsessaken og frem til Riksadvokatens brev av 22. september 1992 (se nærmere under "*Opptakten*" i pkt. 8.1). Spørsmålet for granskningsutvalget blir for de to sistnevnte perioder om politi/påtalemyndighet kan kritiseres for sin mangel på saksbehandling, ved at man ikke i det minste tok saken frem igjen med henblikk på en nærmere vurdering av spørsmålet om gjenopptakelse, og eventuelt også deretter besluttet å begjære gjenopptakelse til gunst for Liland.

Etter mandatet skal granskningen først og fremst rette seg mot den rolle som politi og påtalemyndighet har spilt i Liland-saken. Men i gjennomføringen av en straffesak - fra etterforskningen starter til det foreligger en endelig dom - deltar også en rekke andre aktører. I Liland-saken møter vi således både advokater og leger, de fleste med offentlig oppnevning som forsvarer/sakkyndig, noen uten slik oppnevning. I tillegg har også dommere - både embetsdommere og legdommere (jurymedlemmer) - deltatt i saksbehandlingen. Utvalget vil i nødvendig utstrekning også gå inn på den måte som disse aktører har opptrådt på under behandlingen av Liland-saken. Utvalget er klar over at granskningen ikke skal omfatte spørsmålet om de rettsavgjørelser som er avsagt i Liland-saken materielt sett er uriktige. Dette er et emne som utvalget ikke vil gå nærmere inn på. Her vises til den uttalelse av saksordføreren under stortingsdebatten og det stortingsvedtak som er referert foran under "*Utvalgets mandat*" i pkt. 1.2.2.

Forholdet rundt lagrettedemmenes opptreden sto sentralt i den ankesak som Høyesterett avgjorde høsten 1970, og vil ikke bli vurdert nærmere av utvalget. Det samme gjelder selvfølgelig også den avgjørelse som lagretten tok, da den sommeren 1970 fant Liland skyldig i de to drapene.

Påtalemyndigheten og rettsvesenets behandling av saker knyttet til Liland var ikke avsluttet ved frifinnelsesdommen i 1994. En vurdering av behandlingen av den etterfølgende erstatningssaken faller likevel utenfor utvalgets mandat. Det samme gjelder behandlingen av de krav som er reist av Ekroth og Sandberg mot staten om erstatning for utlegg og vederlag for arbeide med Lilands sak utenom rettsapparatet.

Ved den gjennomgang og vurdering av saken som er foretatt, mener utvalget å ha kunnet konstatere svikt og svakheter. Det står sentralt i den videre utredning å redegjøre for disse forhold og også - der det er mulig - søke å gi forslag til forbe-

dringer i de retningslinjer som gjelder for politiets etterforskning og den senere rettslige behandling av straffesaker.

Utvalget skal etter mandatet granske *behandlingen* av Liland-saken. Dette innebærer etter utvalgets oppfatning en bred gjennomgang av den saksbehandling - derunder eventuelt mangel på slik behandling - som saken har vært undergitt i det lange tidsintervall som granskningen omfatter. Granskningen medfører videre at utvalget deretter skal vurdere nærmere om de rettsregler som gjaldt på det aktuelle tidspunkt, slik disse var nedfelt i lov, forskrift, instruks m.m, er fulgt. Utvalget vil også vurdere om det skjønnsom er utøvet innen de rammer som rettsreglene gir, er forsvarlig. Utvalget vil uttale kritikk i den utstrekning den finner dette berettiget. Det hører etter utvalgets oppfatning ikke inn under mandatet å vurdere om noen person som har hatt med behandlingen av Liland-saken å gjøre, har gjort seg skyldig i straffbart forhold. I den senere redegjørelse i "*Påtalemyndighetens behandling av Tore Sandbergs politianmeldelse*" i kapittel 9 om Riksadvokatens behandling av den anmeldelse som Tore Sandberg innga den 30. mai 1994, har utvalget likevel funnet det riktig å gå noe nærmere inn på spørsmålet. Anmeldelsen var rettet mot syv navngitte personer. Av disse hadde seks hatt befattning med Liland-saken som representanter for politi/påtalemyndighet.

Utvalget vil allerede i dette innledende avsnitt poengtere at den vesentlige del av politiets etterforskning fant sted for over 25 år siden. Det er bare den siste gjenopptakelsessaken fra 1993 til 1994 som har funnet sted til en tid hvor man må kunne forvente at de involverte bør ha en rimelig klar erindring om det som har foregått. Alene denne omstendighet tilsier at det må utvises en viss varsomhet både med å trekke for sikre konklusjoner og med å fremkomme med en for bastant kritikk.

Når utvalget likevel er av den oppfatning at man under granskningen har fått en nokså bred og sikker kunnskap, både om det underliggende faktiske forhold i øksedrapssaken og om saksbehandlingen i Liland-saken, skyldes dette at man har hatt for hånden et meget omfattende skriftlig materiale, jf redegjørelsen foran under "*Grunnlaget for utvalgets arbeid*" i pkt. 1.2.3. Som følge av de lydbåndopptak som ble tatt under hovedforhandlingen for Eidsivating lagmannsrett sommeren 1970, og som senere er skrevet ut og er gjort tilgjengelige i Ekroths bok, foreligger det fra denne del av saksbehandlingen vesentlig bedre opplysninger enn hva som ellers er vanlig.

1.4 OPPLAGGET FOR DEN VIDERE UTREDNING

For å kunne gi en meningsfylt redegjørelse for svikt og svakheter som utvalget har funnet, vil det være nødvendig samtidig å gi en relativt bred fremstilling av den saksbehandling som har funnet sted i den periode på nesten 25 år som utvalgets granskning omfatter.

Den saksbehandling som gjennom alle disse år har funnet sted i Liland-saken, gjelder i det vesentlige saksforholdet rundt de straffbare handlinger som fant sted i Glemmenget 73 umiddelbart før jul i 1969, og hvor to personer ble tatt av dage. Det vil være uråd å gi noen meningsfylt beskrivelse av saksbehandlingen i Liland-saken, uten at man samtidig også i betydelig utstrekning redegjør for det faktiske saksforhold i øksedrapssaken som denne saksbehandlingen gjaldt. En stor del av det dokumentmateriale som utvalget har gått gjennom (jf foran under "*Grunnlaget for utvalgets arbeid*" i pkt. 1.2.3), gir først og fremst informasjon om dette saksforholdet, enten gjennom en direkte beskrivelse, f.eks i vitneforklaringer, eller ved bearbejdede redegjørelser utarbeidet av politiet selv, forsvarere eller av andre som har befattet seg med saken.

Utvalget har i større grad enn de fleste som har hatt med saken å gjøre, domstolene inkludert, fått kunnskap om saksforholdet rundt øksedrapene i 1969. Liland er frifunnet ved rettskraftig dom. Det ligger helt utenfor utvalgets mandat å søke å ta stilling til hva som virkelig skjedde da drapene fant sted, og hvem som utførte handlingene. Dette fremstår som en selvfølge, men utvalget finner det riktig uttrykkelig å slå dette fast.

Det følger av det foranstående at utvalget i det følgende vil gi en redegjørelse som - i alle fall i atskillig grad - også omfatter saksforholdet i øksedrapssaken. Men først og fremst vil redegjørelsen ta for seg den måte denne saken ble behandlet på av politi/påtalemyndighet og inneholde en vurdering av denne saksbehandlingen. I stor utstrekning har utvalget funnet det hensiktsmessig å gi en fremstilling knyttet til hendelsesforløpet i kronologisk orden. Saksbehandlingen i Liland-saken faller naturlig i store hovedavsnitt, og disse vil stort sett bestemme den kapittelinndeling som er anvendt i det følgende.

Etter et sammendrag av utvalgets utredning ("*Hovedpunktene i utvalgets rapport*" i kapittel 2) behandles således først den etterforskning som ble gjennomført fra det øyeblikk ugjerningene ble oppdaget ("*Etterforskningen*" i kapittel 3). De rettsmedisinske spørsmål har stått sentralt da Liland-saken ble tillatt gjenopptatt. Den behandling som disse spørsmål fikk under etterforskningen og frem til hovedforhandlingen i straffesaken sommeren 1970, er skilt ut til egen fremstilling og drøftelse i "*Sentrale rettsmedisinske problemstillinger - behandlingen av rettsmedisinske spørsmål frem til hovedforhandlingen*" i kapittel 4. Dernest kommer hovedforhandlingen for Eidsivating lagmannsrett sommeren 1970 med tilhørende forberedelse ("*Straffesaken i 1970*" i kapittel 5). De to gjenopptakelsessakene behandles deretter i "*Den første gjenopptakelsessaken*" i kapittel 6 og "*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kapittel 8. Det gis en egen redegjørelse for den mellomliggende perioden fra 1976 til 1992 i "*Perioden fra 1976 til 1992*" i kapittel 7. I "*Påtalemyndighetens behandling av Tore Sandbergs politianmeldelse*" i kapittel 9 behandles Riksadvokatens henleggelse av Tore Sandbergs anmeldelse av 30. mai 1994 rettet mot syv navngitte personer. I "*Bør erfaringene fra Liland-saken føre til regelendringer?*" i kapittel 10 drøfter utvalget spørsmålet om behovet for regelendringer.

KAPITTEL 2

Hovedpunktene i utvalgets rapport

Utvalget vil i dette kapitlet gi en kortfattet redegjørelse for hovedpunktene i granskningsrapporten. Kapitlet inneholder et konsentrat av utvalgets vurderinger av den saksbehandling som har funnet sted på de ulike trinn i Liland-saken, og i særdeleshet om de sider ved saksbehandlingen som utvalget har kritisert.

Liland-saken omfatter grovt regnet fire stadier: Etterforskningen ("*Etterforskningen*" i kapittel 3), straffesaken i 1970 med forutgående forberedelse ("*Straffesaken i 1970*" i kapittel 5), behandlingen av den første gjenopptakelsesbegjæringen på 1970-tallet ("*Den første gjenopptakelsessaken*" i kapittel 6) og behandlingen av den andre gjenopptagelsesbegjæringen med påfølgende frifinnelsesdom på 1990-tallet ("*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kapittel 8).

Granskningen har brakt for dagen svikt i saksbehandlingen som i hovedsak knytter seg til tre forhold:

(1) Etterforskningen ble anlagt for ensporet hva angår personkrets og for begrenset hva angår tidsrom for ugjerningene.

(2) Den holdning overfor Liland som statsadvokaten ga uttrykk for under deler av straffesaken i 1970, var subjektiv og fordømmende. Den var dermed ikke preget av den objektivitet som følger av straffeprosessloven og uskrevne normer for påtalemyndighetens opptreden.

(3) De rettsmedisinsk sakkyndiges undersøkelser og uttalelser med hensyn til gjerningstidspunkt og dødstidspunkt var til dels utilstrekkelige, og samspillet mellom disse sakkyndige og de juridiske aktører i straffesaken har ikke vært godt nok og bidro ikke til nødvendig opplysning av sakens faktum. På dette tredje punkt har svikten gjort seg gjeldende under behandlingen av alle de tre første stadier i Liland-saken.

Går man nærmere inn på hvert av de tre første stadiene, sviktet det allerede i innledningsfasen til det første stadiet, *etterforskningen*, ved at det ikke hurtigst mulig kom rettsmedisiner til åstedet for undersøkelse av likene. Den undersøkelse som ble gjort ved en tilkalt allmennpraktiserende lege, ivaretok ikke i tilstrekkelig grad behovet for å få slått fast gjerningstidspunkt/dødstidspunkt på en mest mulig betryggende måte. Dette kunne sannsynligvis ha skjedd ved bl.a. måling av ofrenes kroppstemperatur.

Fra politiets side ble etterforskningen deretter anlagt for begrenset. Dette gjelder for det første det tidsrom som ble undersøkt for å finne frem til gjerningstidspunktet. Svikten på dette punkt hang bl.a. sammen med at man ikke i tide ved hjelp av rettsmedisinsk sakkyndighet maktet å komme frem til rimelig klarhet hva angår dette tidspunktet. Tiltalen og dommen mot Liland i 1970 bygget på at drapene ble begått om ettermiddagen/kvelden den 22. desember 1969. Til tross for dette var det tiden fra kl 18.00 til kl 01.00-02.00 *det påfølgende døgn* (23./24. desember) som ble angitt da man kort etter at drapene ble oppdaget, gjennom media søkte etter vitner. Dette tidsrom sto derfor sentralt de første 2 1/2 månedene av etterforskningen. Fra midten av mars 1970 begynte man å undersøke om ulike iakttagelser som flere vitner opprinnelig hadde tidfestet til 23. desember, kunne ha skjedd dagen i forveien. Dette hadde man i svært liten grad vært inne på i de opprinnelige avhørene. Det sier seg selv at forsøk på en slik klargjøring ble vesentlig mer usikker når den først skjedde etter at flere måneder var gått.

Dernest ble etterforskningen også lagt for snevert opp med hensyn til de personer som det var grunn til å undersøke nærmere. Således ble etterforskningen på et

for tidlig tidspunkt konsentrert kun om Liland. Dette illustreres ved den manglende interesse som allerede etter ett døgn etterforskning ble lagt for dagen for å få undersøkt om en av de som fra først av ble innbrakt til politikammeret, «Stepper'n», hadde vært på eller ved åstedet i det aktuelle tidsrom. Utvalget kritiserer politiet for ikke å ha gjort tilstrekkelig for å sjekke «Stepper'ns» alibi før han ble løslatt, og for heller ikke senere å ha foretatt ytterligere undersøkelser om ham.

Utvalget er også kritisk til enkelte andre sider av etterforskningen av mindre vesentlig karakter. Dette gjelder bl.a. manglende skriftlig rapportering om tekniske funn og utforming av rapporter ved avhør av vitner. Utvalget er i tillegg kritisk overfor forhørsretten når det gjelder den prosessuelle side av behandlingen av politiets begjæring om forlengelse av varetektsfengslingen overfor Liland vinteren og våren 1970. Det ble i den forbindelse ikke sørget for at Liland og hans forsvarer var til stede under rettsmøtene, selv ikke da siktelsen ble endret med hensyn til gjernings-tidspunktet.

Det er videre utvalgets oppfatning at det neste stadiet i Liland-saken, *straffesaken i 1970*, ikke ble forberedt på en tilstrekkelig måte fra påtalemyndighetens side. Dette illustreres bl.a. ved at Riksadvokaten, som i en så alvorlig sak skulle avgjøre spørsmålet om tiltale, returnerte saksdokumentene til statsadvokaten allerede samme dag som han mottok dem. Saksbehandlingstiden hos Riksadvokaten karakteriseres av utvalget som uforståelig kort. Det ble videre begått en klar feil ved at det ikke allerede under saksforberedelsen i straffesaken ble oppnevnt rettsmedisinsk sakkyndige som ble pålagt å avgi skriftlige erklæringer om de slutninger med hensyn til skade- og dødstidspunktet for de to ofrene som kunne gjøres ut fra undersøkelse av likene. Utvalget er også kritisk til den måten som den ene av de to rettsmedisinsk sakkyndige, daværende dosent J. Chr. Giertsen, av påtalemyndigheten ble engasjert på like forut for hovedforhandlingen i juni 1970.

Dette fikk betydning under hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland, hvor man måtte nøye seg med muntlige redegjørelser fra de to rettsmedisinsk sakkyndige. Disse inneholdt resonnementer som på forhånd - i alle fall delvis - var ukjente for forsvareren og rettens juridiske dommere, og antagelig også til en viss grad for aktor. Det foreligger ikke referater fra den muntlige redegjørelse som de to rettsmedisinsk sakkyndige ga under hovedforhandlingen. I ettertid kan det se ut til at det har vært en divergens mellom de to sakkyndige på et sentralt punkt som ikke ble oppfattet av de øvrige aktører.

Dette punktet gjaldt tidspunktet for ugjerningene. Liland var tiltalt for å ha begått drapene den 22. desember 1969 om ettermiddagen eller kvelden. En rekke vitner hadde imidlertid forklart at de utpå dagen den 23. desember hadde iaktatt ett eller begge ofrene i live, eller at det hadde vært aktivitet på åstedet som var uforenelig med at det da lå to døde eller sterkt lemlestedede personer der. Dersom det ikke var hevet over fornuftig tvil at disse forklaringene var uriktige, måtte Liland nødvendigvis frifinnes.

Under obduksjonen av ett av ofrene - Johansen - var det funnet blodlevrer som ble beskrevet som «lett heftet» til den harde hjernehinnen. Dosent Giertsen ga i retten uttrykk for at dette innebar at Johansen måtte ha levet i *minst* 12 timer etter at han ble skadet. For å få plass til dette tidsintervallet i resonnementet, innebar dette at ugjerningene *ikke* kunne ha skjedd *senere* enn utpå ettermiddagen den 23. desember. Dermed måtte man se helt bort fra vitneforklaringer om at ofrene var i live eller om aktivitet på et senere tidspunkt enn dette.

Både den fellende dommen i 1970 og uttalelser i prosedyren samt i lagmannens rettsbelæring som det foreligger lydbåndreferat fra, tyder på at retten må ha oppfattet de sakkyndiges forklaring dithen at også professor Lundevall var enig i dette. I Lundevalls skriftlige erklæring i anledning den første gjenopptakelsesbegjæringen

i 1972 ga han imidlertid uttrykk for et annet syn: Når *han* utelukket at ofrene kunne ha blitt skadet senere enn tidlig på dagen den 23. desember 1969, skjedde det under forutsetning av at også Johansen var beruset i omtrent samme grad som Larsen da ugjerningene ble begått. I så fall måtte Johansen nødvendigvis ha levet så lenge med skadene at han rakk å forbrenne alkoholen. (Blodprøver tatt av likene viste at Larsen hadde hatt en promille på 2,3 mens Johansen hadde vært edru i dødsøyeblikket). Den omstendighet som Giertsen la vekt på - de «lett festede» blodlevrene - kunne etter Lundevalls oppfatning ikke fortelle mer enn at Johansen måtte ha levet «noen timer» etter at blødningen inntraff.

Det er ingen grunn til å anta at Lundevall skiftet oppfatning fra 1970 til 1972. Dermed tyder alt på at divergensen mellom de to rettsmedisinske sakkyndige under hovedforhandlingen i straffesaken 1970 verken ble oppfattet av retten, aktor eller forsvareren. Dette ville neppe ha skjedd om det på forhånd hadde vært innhentet skriftlige erklæringer fra de rettsmedisinske sakkyndige.

I tillegg til dette har utvalget kritiske bemerkninger til innholdet i statsadvokatens skriftlige redegjørelse til lagmannen og til hans gjennomgåelse under hovedforhandlingen av Lilands tidligere straffbare forhold. I begge tilfeller ble det etter utvalgets oppfatning gitt opplysninger i strid med lovens forutsetning som på en unødvendig og fordømmende måte stemplet Liland som voldsmann.

Under det tredje stadiet i Liland-saken, behandlingen av *den første gjenopptakelsesbegjæringen*, ble det heller ikke oppfattet at professorene Lundevall og Giertsen hadde et noe forskjellig syn. Tilsynelatende ser det ut til at de var enige da Lundevall avslutningsvis i brev av 18. august 1972 sammenfattet de to sakkyndiges syn «i den slutning at Larsen og Johansen ble skadet enten om kvelden 22/12, om natten, eller - senest - tidlig på dagen 23/12.» Men det fremgikk som nevnt av Lundevalls forutgående skriftlige redegjørelse av 20. april 1972 at han i så fall forutsatte at Johansen var betydelig alkoholpåvirket da han ble skadet. *Denne forutsetning ble ikke gjentatt* i Lundevalls sammenfattende brev av 18. august s.å. Dette kan være noe av årsaken til at forbeholdet ikke ser ut til å være blitt oppfattet av statsadvokaten og forsvareren, og heller ikke av retten. Dermed er Eidsivating lagmannsretts beslutning av 7. mai 1975 om ikke å tillate gjenopptakelse i så fall basert på en uriktig oppfatning om at *begge* de rettsmedisinske sakkyndige *uten forbehold* utelukket at ugjerningene kunne ha skjedd senere enn tidlig på dagen den 23. desember 1969. Den påfølgende behandling for Høyesteretts kjæremålsutvalg førte ikke til noen avklaring på dette punkt, og kjæremålsutvalgets kjennelse av 5. mars 1976 ser ut til å være bygget på den samme misforståelsen. Etter granskningsutvalgets oppfatning burde divergensen i de to rettsmedisinske sakkyndiges syn ha blitt oppfattet ved behandlingen av denne gjenopptakelsesbegjæringen, og dette burde ha ledet til at det ble stilt oppklarende spørsmål til professor Lundevall og eventuelt innhentet ytterligere uttalelser fra annet medisinsk sakkyndig hold.

For fullstendighets skyld tilføyes at det under den andre gjenopptakelsessaken på 1990-tallet forelå nye rettsmedisinske uttalelser. Disse gikk samstemmig ut på at man ut fra de beskrevne funn av blodlevrer «lett festet» til Johansens hårde hjernehinne, ikke med noen sikkerhet kunne konkludere med en overlevelsestid på minst 12 timer, og at andre funn under obduksjonen av Johansen direkte talte imot at han kunne ha levet så lenge i skadet tilstand. Disse uttalelser var avgjørende da Eidsivating lagmannsrett i kjennelse av 29. april 1994 fant at vilkårene for gjenopptakelse av straffesaken mot Liland var oppfylt ("*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kapittel 8).

Det er fra ekteparet Ekroths side rettet sterke beskyldninger mot politi/påtalemyndighet for bevisst å ha konsentrert seg om Liland som gjerningsmann, til tross for at man visste eller måtte vite at «Stepper'n» var den skyldige. Dette skulle i så

fall ha resultert i at en rekke personer, som må ha inkludert daværende ledelse og tjenestemenn ved Fredrikstad politikammer, etterforskningsledelse og tjenestemenn ved Kripos, statsadvokat og to oppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige fra henholdsvis Universitetet i Oslo og Universitetet i Bergen, alle mot bedre vitende samarbeidet for å få Liland straffedømt for to drap som man visste at han ikke hadde begått. Disse beskyldningene er senere videreført og forsterket av Tore Sandberg, som offentlig har gitt uttrykk for at myndighetene har hatt et eller annet motiv for å beskytte «Stepper'n» mot å bli siktet/tiltalt for øksedrapene. Sandberg har i den forbindelse politianmeldt sju navngitte personer, hvorav seks med tilknytning til politiet/påtalemyndigheten (*"Påtalemyndighetens behandling av Tore Sandbergs politianmeldelse"* i kapittel 9). Utvalget konkluderer på dette punkt med at det ikke er grunnlag for en slik teori, og at det ikke kan kritiseres at Riksadvokaten etter kort tid henla anmeldelsene som åpenbart grunnløse.

Utvalget konstaterer avslutningsvis i kapittel 10 at det etter 1970 i Norge er blitt vedtatt og gjennomført en ny straffeprosesslov som har ført til en rekke endringer i saksbehandlingsreglene for straffesaker. Innføringen av to-instansordningen står her særlig sentralt. Dette innebærer at det i dag med bakgrunn i erfaringene fra Liland-saken bare kan være aktuelt å diskutere saksbehandlingsreglene på enkelte helt begrensede områder.

KAPITTEL 3

Etterforskningen**3.1 GENERELT**

Fredrikstad politikammer fikk melding om drapene på John Olav Larsen og Håkon Edvard Johansen den 24. desember 1969 kl. 10.45. Politiet rykket straks ut til åstedet, Larsens bolig i Glemmengt 73. Tre personer ble påtruffet på veg til åstedet i løpet av den første timen og innbrakt til politikammeret. En av disse var Per Kristian Liland.

Kriminalpolitisen (Kripos) i Oslo ble umiddelbart varslet av Fredrikstad politikammer. Politiavdelingssjef R. H. Jahrman og ytterligere to tjenestemenn fra Kripos' etterforskningsgruppe rykket ut kl. 12.10 sammen med to tjenestemenn fra laboratorieavdelingen og to fra fingeravtryksavdelingen. Ytterligere en tjenestemann fra etterforskningsgruppen dro av gårde til Fredrikstad et par timer senere. Kripos' åstedsundersøkelser ble påbegynt samme dag noe etter kl. 14.30. På forhånd hadde da Kripos' tjenestemenn fått foreløpig orientering om saken på Fredrikstad politikammer.

En lokal allmennpraktiserende lege, Mikael Frestad, ble tilkalt før Kripos' tjenestemenn ankom Fredrikstad. Det foreligger noe motstridende opplysninger om når han var på åstedet, men dette var sannsynligvis den 24. desember 1969 rundt kl. 12.00, muligens noe senere. Han konstaterte at likene var «kalde og stive» og anga den 24. desember 1969 som dødsdato for begge ofrene i den legeerklæring om dødsfall som ble utfylt noen dager senere. På spørsmål i skjemaet om når skaden (ulykken) skjedde, er for begge ofrenes vedkommende angitt «23/12-24/12?».

De avdøde ble samme aften transportert fra åstedet til Rettsmedisinsk Institutt i Oslo. Prof. dr. med. Jon Lundevall holdt liksyning den 25. desember kl. 11.00. Likene ble obdusert av ham og lege Per Teisberg den 27. desember.

Undersøkelser av åstedet og taktisk etterforskning - innhenting av opplysninger og avhør av vitner - pågikk parallelt utover julaften og fortsatte de påfølgende dager.

Man startet den taktiske etterforskning med å foreta rundspørring blant personer som bodde i det umiddelbare nabolag til åstedet. Samtidig gjennomføres lange avhør av de tre personene som fant de avdøde. Det var disse som varslet politiet. Julaften gjennomføres også avhør av Liland og av de to øvrige personene som ble innbrakt til politikammeret. Den ene av disse (Otto) blir dimittert samme kveld etter å ha blitt avhørt, mens den andre - «Stepper'n» - først løslates om aftenen den påfølgende dag. Julaften og første juledag avhøres videre enkelte personer som kunne tenkes å ha opplysninger om Lilands og «Stepper'ns» bevegelser den 23. og 24. desember.

«Stepper'n» avhøres på nytt om aftenen den 25. desember. I flg. politirapporten skjer dette som vitne. Etter avhøret blir han dimittert. Liland holdes fortsatt i politiets arrest og fremstilles for varetektsfengsling lørdag den 27. desember 1969, hvorefter forhørsretten beslutter ham fengslet. Etter dette sitter Liland varetektsfengslet frem til dommen i Eidsivating lagmannsrett 3. juli 1970.

Med bakgrunn i de opplysninger som forelå fra medisinsk hold om drapstidspunktet, arbeidet etterforskningsledelsen fra først av ut fra den teori at drapene var begått den 23. eller natt til 24. desember. De opplysninger som fremkom under obduksjonen av de avdøde den 27. desember - inntatt i skriftlige rapporter av samme dag - ga ikke etterforskningsledelsen tilstrekkelig grunn til å endre denne oppfatning. På denne bakgrunn gikk politiet gjennom media ut med etterlysning av vitner

som i det aktuelle tidsrom hadde iakttatt noen form for aktivitet på eller rundt åstedet. Således kunne man i Fredrikstad Blad for 29. desember 1969 i et stort oppslag om dobbeltdrapet lese at politiet regnet med at det var begått mellom kl. 19.30 lille julaften og kl. 02.00 natt til julaften. Under overskriften «vitner søkes» ble opplyst at politiet først og fremst var interessert i «vitner som kan ha sett personer gå inn eller fra hybelen mellom kl. 18.00 lille julaften, og frem til klokken 01 og 02 om natten». Under egen overskrift i VG hvor politiet ba om publikums hjelp, ble «fotgjengere eller bilister som passerte Glemmenveien 73 i tiden klokken 18 23. desember til klokken 08 24. desember» bedt om å melde fra «hvis man har sett eller hørt noe som kan ha interesse for politiets etterforskning.»

Frem til nyttår 1969/70 ble det foretatt avhør av en lang rekke vitner. Således inneholder politiets underdokumentliste for vitneforklaringer (dok VI) til sammen 34 rapporter fra denne perioden. Mange av rapportene inneholder avhør av flere personer. I tillegg finner man i dette tidsrom en del avhør som er dokumentført under hoveddokument 0. Dette innebærer at avhøret etter etterforskningsledelsens oppfatning ikke inneholdt opplysninger av interesse for den videre etterforskning. Etterforskerne fra kriminalpolitisenentralens etterforskningsgruppe fortsatte sitt arbeide i første halvdel av januar, men nå med bare to etterforskere på plass i enkelte av ukens dager. Fra da av er avhørene mer sporadiske.

Liland ble avhørt den 24. desember 1969 og så på nytt den 26. desember. Også senere under etterforskningen ble han avhørt flere ganger. De nye forklaringer som han etter hvert avga, stemte i stor grad overens med hva han tidligere hadde forklart. De gikk i korthet ut på at han var på et siste, meget kortvarig besøk hos John Larsen i Glemmen 73 mandag den 22. desember mellom kl. 20.00 og kl. 21.00. Da han forlot Larsens bopel virket både Larsen og Johansen overstadig beruset, samtidig som de klaget over at de hadde fått «Hong-kong-influensa», noe som mange i distriktet var plaget med på den tid. Formålet med besøket var å hente noen tabletter som han hadde glemt å ta med seg da han sammen med andre hadde vært hos Larsen og Johansen i Glemmen 73 samme dag frem til ca kl. 16.00. Denne opplysning må ses på bakgrunn av at Liland over en tid hadde bodd hos Larsen frem til 20. desember 1969. Da flyttet han over til en hybel i Tobiasstredet, ca en kilometer unna, i retning Fredrikstad sentrum. Liland hadde senere forsøkt å besøke Larsen både den 23. og 24. desember, men ved alle anledninger fant han døren stengt. Da han ble pågrepet om formiddagen den 24. desember, var han på veg til Glemmen 73 for å gjøre et nytt forsøk.

I første halvdel av mars 1970 kan det se ut til at politiet begynner å tvile på om drapene kunne være begått i det tidsrom som man frem til da særlig hadde konsentrert seg om, altså den 23. eller natt til den 24. desember. Interessen konsentreres nå om den forutgående dag, mandag den 22. desember. En rekke av de vitner som tidligere hadde forklart at de hadde iakttatt Larsen og/eller Johansen den 23. desember, eller hadde registrert aktivitet på åstedet denne dagen eller natt til 24. desember, ble derfor avhørt på nytt. I disse avhørene ble det lagt vekt på å få frem om vitnenes iakttakelser virkelig var gjort den 23./24. desember, eller om de skrev seg fra den forutgående dagen.

Politiets oppfatning om gjerningstidspunktet kommer klart til uttrykk i den siktelse som ble utferdiget mot Liland. I den opprinnelige siktelsen, skrevet før den første varetektsfengslingen 27. desember 1969, er tidspunktet angitt til «en gang i tidsrommet tirsdag den 23. desember 1969 kl. 22.00 til påfølgende natt kl. 02.00». I påtegning til Fredrikstad forhørsrett den 7. april 1970 i forbindelse med begjæring om åpning av rettslig forundersøkelse, vises det fortsatt til den opprinnelige siktelsen, dog med «den endring at tidspunktet for handlingen kan ha skjedd så tidlig som mandag den 22. desember 1969 etter kl. 15.00».

3.2 NÆRMERE OM POLITIETS TEKNISKE ETTERFORSKNING

3.2.1 Oversikt

Som nevnt foran under punkt 3.1, rykket det ut to tjenestemenn fra Kripos' laboratorieavdeling og to fra fingeravtrykksavdelingen umiddelbart etter at man mottok varsel om drapene. Åstedsundersøkelse ble påbegynt den 24. desember 1969 noe etter kl. 14.30. Fredrikstad politikammer hadde da på forhånd sørget for nødvendig avsperring av åstedet. Men i alle fall legen hadde vært til stede innen kriminalpolitisentralens folk ankom, i forbindelse med undersøkelse av de to ofrene.

Allerede den 24. desember utarbeider politiavdelingssjef Jahrman den første, skriftlige rapporten om åstedet. Den gir en kort beskrivelse av det rommet der de to døde ble funnet, samt av møblering og inventar/løvsøre. Videre beskrives hvor de to ofrene lå, deres påkledning og synlige skader.

Den 26. desember 1969 foreligger en foreløpig meddelelse fra Kripos' fingeravtrykksavdeling om at man hadde identifisert diverse av de *fingeravtrykk* som var sikret på åstedet. Noen av avtrykkene stammet fra Liland (på tomflasker, på vegg over divan og på dør til koksrom). Ett av avtrykkene stammet fra ett av ofrene (Johansen), mens andre avtrykk kom fra enkelte andre navngitte personer i miljøet rundt de to drepte.

Sammen med en renovasjonsarbeider ble det den 29. desember foretatt en grundig *undersøkelse av søppelsekkene* i Glemmengt 73. Rapport av samme dato konkluderte med at det ikke ble funnet noe av interesse for saken, «bare vanlig søppel».

Det ble innhentet *rapporter om været* i området i tidsrommet fra 22. til 25. desember 1969. Målestasjonene befant seg vel en mil unna åstedet. I hele denne perioden hadde det vært noen få kuldegrader. Om morgenen den 22. desember ble det fra stasjonen på Kalnes rapportert om en snødybde på 1 cm. Om morgenen den 23. desember ble snødybden målt til 2 cm. I løpet av den foregående aften og natt var det kommet 1,8 mm nedbør i form av snø. Om morgenen den 24. desember ble det rapportert om snødybde på 6 cm og om 4,5 mm nedbør i form av snø den foregående dag og om natten. Om morgenen den 25. desember ble snødybden målt til 7 cm. Det hadde falt 1 mm nedbør i form av snø i løpet av julaften, antakelig julaftens formiddag. Utvalget antar at de angitte nedbørsmengder gjelder snø omregnet til vann.

Fra den 31. desember 1969 foreligger en rapport fra de to etterforskerne ved Kripos' fingeravtrykksavdeling hvor det blir beskrevet i alt 17 identifiserte *fingeravtrykk*. 10 av disse skriver seg fra Liland (to på taburettben og videre på eksportølflaske, vegg over divan, vegg mellom brannmur og dør, dør, dør til koksrom, vegg til koksrom, to brennevinsflasker samt underside av askebeiger). De øvrige avtrykk stammet fra de to ofrene og fra ulike navngitte personer i miljøet rundt de to drepte. Ytterligere tre funn, ett fra Liland og to fra navngitte personer i miljøet rapporteres i løpet av de første dager i januar 1970.

En konvolutt funnet på åstedet, påført en liste over diverse dagligvarer, ble sammen med *skriftprøver* fra Liland undersøkt av to skriftsakkyndige fra kriminalpolitisentralen. I rapport av 20. februar 1970 fra politibetjentene Berglia og Holmen konkluderes med at det er «overveiende sannsynlig at skriften på den omstridte «handlelappen» er utført av Per Kristian Liland». Foranledningen til undersøkelsen var at Liland i avhør bestred å ha skrevet på konvolutten.

Den foreløpige *åstedsrapporten* ble etterfulgt av en 14 siders rapport utarbeidet av politibetjentene Hageløkken og Restad. Denne rapporten er datert 14. april 1970 og er ledsaget av kartutsnitt, riss av åstedet og diverse fotografier. Rapporten inneholder innledningsvis en detaljert beskrivelse av åstedet. Det gis her en relativt grundig beskrivelse av dører og vinduer samt en kjellerlem, hvor det samtidig ved

funn av støv i trappa under lemmen og i spalten mellom lemmen og gulvet påvises at lemmen ikke kunne ha vært benyttet «i den senere tid». Det nevnes at det var fortrekksgardiner foran de to vinduene, og at det foran nedre del av vinduet på sørveggen (ved den divanen der Johansen ble funnet) var et plastforheng. Det nevnes særskilt at glasset i det høyre vinduet i den 2-felts inngangsdøren manglet. På innsiden var begge vinduene i døra dekket med en lem. Deretter gis i rapporten en beskrivelse av de to avdøde, hvor og hvorledes de lå og ofrenes påkledning. Videre gis en relativt detaljert redegjørelse for det blod som ble funnet rundt de to avdøde og ellers i rommet, fra store blodansamlinger og til små flekker fra blodsprut eller -drypp. Endelig beskrives en del skader i maling og treverk.

Så følger i rapporten en redegjørelse for forskjellige *gjenstander* som ble funnet i rommet. Dette gjelder bl.a. en øks som var en del tilsølt med blod. Det bemerkes at det ikke synes «å være noe i veien for at denne øksa er det benyttede drapsredskapet» og at annen passende gjenstand ikke ble funnet på åstedet. Av gjenstander ellers kan fra rapporten nevnes en brun venstre herrehanske, noe tilsølt med blod (se nærmere nedenfor under "*Undersøkelsene knyttet til den hanske som ble funnet på åstedet*" i pkt. 3.2.6), og et gebiss for overkjeve. En plastbærepose inneholdt diverse matvarer. Det ble også funnet diverse tomme brennevins-, øl-, kvistlakk- og mineralvannsflasker, hvorav noen ble sikret for fingeravtrykksundersøkelse. Funnt av en matrekvisisjon i Larsens bukselomme behandles nedenfor under "*Rekvisisjonen i Larsens lomme*" i pkt. 3.2.8.

Avslutningsvis i rapporten av 14. april 1970 listes opp *sikret materiale* fra åstedet (27 punkter, derunder diverse prøver av blod), fra avdøde John Larsen (15 punkter), fra avdøde Håkon Johansen (12 punkter) og fra siktede Liland (10 punkter). Disse sistnevnte 10 punkter gjaldt dels materiale fra Lilands person (blod, hår og negleavskrap) og dels gjenstander, fortrinnsvis klær, som befant seg på Lilands hybel. I dette materiale finner man også en høyre herrehanske, beslaglagt i kartong som Lilands ektefelle hadde innlevert til oppbevaring på Fredrikstad jernbanestasjon. Deretter følger en nærmere beskrivelse av hvert enkelt punkt. Av beskrivelsen fremgår at materiale av ulike karakter er videresendt Rettsmedisinsk Institutt for nærmere undersøkelse. Således var blodprøver sendt dels for blodtypebestemmelse og dels for bestemmelse av alkoholkonsentrasjon. Hår fra en kam i innerlommen på en jakke samt hår funnet i hendene på Larsen ble sendt til instituttet for nærmere undersøkelse, og negleavskrap fra Liland ble sendt instituttet for undersøkelse med henblikk på å påvise eventuelle blodforekomster. Diverse flasker og andre gjenstander ble overlevert kriminalpolitisenalens fingeravtrykksavdeling for ytterligere undersøkelser. De to nevnte hanskene ble sammenlignet, og rapporten opplyser at de ikke var par. Endelig nevnes i rapporten av 14. april 1970 en rekonstruksjon og en konfrontasjon. *Rekonstruksjonen* følger rapporten som en fotomontasje. Den søker å vise «hvordan forskjellig grep på taburetten synes være tatt». *Konfrontasjonen* illustreres ved en fotomappe med bilder tatt den 30. januar 1970, da konfrontasjonen ble gjennomført på Viktoria Terrasse 5 i Oslo.

Den 18. juni 1970 ble det av politibetjent Restad utført et *forsøk* i tilknytning til spor etter *blodsprut* som ble funnet på kottveggen, like ovenfor Johansens hode. I rapporten fra dette forsøket er inntatt følgende konklusjon:

«Bedømt ut fra forsøksresultatene synes det etter min mening mest sannsynlig at blodspruten på kottveggen på åstedet er oppstått som følge av at Johansen er blitt tildelt ett eller flere hogg eller slag i hodet mens han lå på divanen ved søndre vegg noenlunde i den stilling han ble funnet.

På grunn av at forholdene ved forsøkene ikke kunne bli helt lik forholdene på åstedet, kan jeg imidlertid ikke helt utelukke at blodspruten kan

være oppstått ved at Johansens hode er falt med noen kraft mot divanen og at blod fra lesjoner i Johansens hode er blitt slynget ut mot kottveggen.»

Den typebestemmelse av innleverte *blodprøver* som Rettsmedisinsk Institutt foretok, resulterte i en rapport av 13. januar 1970 (dok IV/6). Blodprøve tatt av ofrene viste at de hadde forskjellig blodtype. Larsen hadde blodtype 0 mens Johansen hadde blodtype A. Blodprøve tatt av Liland viste blodtype 0. De ulike prøver som var sikret fra åstedet, viste enten blodtype A eller blodtype 0. Blod med blodtype A ble rimeligvis funnet i nærheten av den divanen der Johansen ble funnet. Men i tillegg ble store mengder av slikt blod funnet i en blodpøl ute på gulvet, ikke så langt fra der Larsen ble funnet liggende.

Politiet sluttet ut fra dette at Johansen var blitt påført i alle fall de fleste økse-huggene mens han befant seg ute på gulvet, og at han først noe senere ble liggende på divanen.

Rapporten fra Rettsmedisinsk Institutt av 13. januar 1970 viste videre at alle blodprøver hentet fra Lilands klær og fra håndkle og putetrekk som var sikret på Lilands hybel, hadde blodtype 0. Rapporten konkluderte derfor på dette punkt med at det ikke var noe i veien for at dette blodet kunne stamme fra Liland selv.

I en tilleggsrapport av 8. april 1970 (dok VI/IX) opplyser Rettsmedisinsk Institutt at undersøkelse av to flekker på en bukse tilhørende Liland inneholdt blod av type 0. Det var således heller ikke her noe i veien for at blodet kunne stamme fra ham selv. Liland hadde i dagene før han ble pågrepet etter egne opplysninger vært plaget med neseblødninger.

Det ble også tatt prøver av blod på åstedet til *bestemmelse av alkohol*. Ved obduksjonen den 27. desember 1969 ble tatt blodprøve av de to ofrene. Analyse av disse prøvene viste en alkoholkonsentrasjon på hhv 2,30 promille (Larsen) og 0,01 promille (Johansen). Dette skulle vise seg å bli en observasjon som antakelig fikk stor betydning for det senere utfall av straffesaken mot Liland.

Formentlig foranlediget av at man på åstedet fant atskillig hår i Larsens hender, ble en del *hårprøver* innsendt til Rettsmedisinsk Institutt for nærmere undersøkelser. Ved siden av slikt hår ble også innsendt til undersøkelse hårprøver fra Larsens hode, fra Johansens hode og fra Lilands hode. Endelig ble det også sendt inn hår fra en kam som befant seg i innerlommen på en jakke som hang på vestre vegg i Larsens rom.

Sammen med hårprøvene ble også innlevert *neglesmuss* fra Liland «med anmodning om undersøkelse for, eventuelt art- og typebestemmelse av blod». Rettsmedisinsk Institutt konkluderte med at det var påvist spor av blod i neglesmuset. Men «blodet var så sparsomt at typebestemmelse ikke kunne utføres».

En undersøkelse av Johansens lange *underbukser* ved Kripas' laboratorieavdeling førte til at avdelingen i rapport av 8. juni 1970 (dok IV/11) konkluderte med at det ble påvist et stort felt på høyre side av underbuksenes overdel som var gjennomtrukket av urin. På venstre side syntes det bare å være sporadiske urinflekker.

I tilknytning til denne konklusjonen bemerker utvalget at Johansen på divanen ble funnet liggende på sin høyre side.

Ytterligere undersøkelser av blodprøver er beskrevet i Rettsmedisinsk Institutts rapport av 22. juni 1970 (dok IV/12). Rapporten gjelder *trefliser med blod*, sikret fra veggen over hodeenden til divanen hvor Johansen ble funnet liggende. Blodet ble bestemt til Johansens blodtype (type A). Det ble videre konkludert med at hår som ble «funnet fastlimt til blodet ligner på Johansens hår».

3.2.2 Gjerningsmannens vei inn og ut

Døren inn fra gaten til Larsens rom i Glemmengt 73 hadde to låser. Det ene var et smekklås som bare kunne åpnes innenfra. Det annet var et hengelås som kunne låses utenfra. Over døren var det et topphengslet slagvindu. Da ofrene ble funnet var døren låst med smekklåset. Den ble åpnet ved at en av de tre som kom på besøk, ble løftet opp. Deretter fikk han stukket armen inn gjennom slagvinduet som ikke var lukket i underkant, og åpnet låsen fra innsiden.

I Jahrmanns første rapport om åstedet datert 24. desember 1969 heter det innledningsvis:

«Åstedet er et rom i tilbygg til Glemmengt. 73 - en eldre trebygning i to etasjer på hjørnet av Glemmengt. og Myragt. Rommet er ca. 20 kvm. stort. Det er inngangsdør fra Glemmengt. Denne er forsynt med smekklås. Rommet er sparsomt møblert. Det har ett vindu ut mot Glemmengt. og ett mot Myragt. Begge vinduer har hvite gjennomsiktige gardiner, sistnevnte dessuten noen plast for nedre del.»

I politibetjentene Hageløkken og Restads åstedsrapport av 14. april 1970 heter det følgende om dører og vinduer (side 2-3):

«Inngangsdøra er en tofelts dør med to vinduer i øvre felt, jfr. fot. 3. Glasset i det høyre av de to vinduene, sett utenfra mangler. På innsiden er vinduene i døra dekket med en lem og en plastfolie, jfr. fot. 5. Døra er sikret med en sylinderkasse smekklås. Den har også en innstukket tilholderlås som ikke synes å ha vært benyttet i den senere tid. På utsiden er det dessuten patenthaspe for hengelås. Over døra er det et topphengslet slagvindu forsynt med skyveskåte og krok.

På nordveggen er det en dør mot naboileilighet, jfr. fot. 10, men denne er avstengt og på siden mot naboileiligheten igjenkledd og tapetsert sammen med det øvrige av veggen.

Foran døra mot naboileiligheten er det kjellerlem, jfr. fot. 12. Lemmen er ca. 108 cm × ca. 88 cm og er dekket med linoleum. Fra åstedet er det via kjelleren adkomstmulighet til hovedoppgangen. Det var støv i så vel kjellertrappa som i spalten mellom lem og gulv, noe som syntes å tyde på at lemmen ikke har vært benyttet i den senere tid. Det er ett vindu på sørveggen mot Myragata og ett på østveggen mot Glemmengata. Foran begge vinduene var det fortrekksgardiner, jfr. fot. 5. Foran nedre del av vinduet på sørveggen var det dessuten ett plastforheng, jfr. fot. 6.»

Man utelukket etter dette at gjerningsmannen kunne ha kommet inn/ut av rommet gjennom den gjenkledd døren mot naboileiligheten, og også gjennom kjellerlemmen.

Det er på det rene at den ene vindusruten (tilsvarende halve vindusbredden) i vinduet på sørveggen utenfor plastforhenget var borte. Denne omstendighet er overhodet ikke nevnt i åstedsrapportene. De inneholder heller intet om resultatet av en eventuell undersøkelse av spor utenfor vinduet eller i vinduskarmen.

Utvalget finner at dette er en klar mangel ved rapportene. Etterforskerne var ellers opptatt av hvorledes gjerningsmannen kunne ha kommet seg inn og ut. Dette gjaldt ikke minst i tilfelle det var riktig at han noen timer etter ugjerningene skulle ha vendt tilbake til åstedet og tildelt Johansen ytterligere øksehugg. Det kan ikke godtas som forklaring på fraværet av opplysninger om manglende spor utendørs, at det ved undersøkelse hadde vist seg ikke å være slike spor. Vel er det så at det rimeligvis er en grense for hvor langt man skal gå ved å gi opplysninger om slike negative funn. Men her står vi overfor et relativt sentralt punkt i åstedsetterforskningen, hvor man åpenbart måtte regne med at det i ettertid kunne bli stilt spørsmål. Dette

må ikke minst gjelde når heller ikke de fotografier som følger etterforskningsdokumentene, gir særlige opplysninger på dette punkt. Selv om fotografiene viser at plastforhenget var festet vertikalt med spiker/stift langs vinduskantene, er det vanskelig å se om det var mulig å skyve det inn i rommet så vidt meget at en person kunne smyge seg inn eller ut.

Den omstendighet at det i vitneforklaringer fremgikk at personer (bl.a. «Stepper'n») tidligere hadde kommet seg inn i rommet på denne måten, forsterker etter utvalgets oppfatning nødvendigheten av undersøkelser og skriftlig rapportering om disse forhold.

Det er likevel, slik utvalget ser det, ikke grunn til å gå ut fra at politiet ved åstedsundersøkelsen kan ha oversett disse sider ved åstedet. I så fall ville det være tale om en graverende og helt uforståelig forsømmelse.

I den forbindelse nevnes at det på et senere tidspunkt gis skriftlige opplysninger om manglende spor. I det dokumentmateriale som utvalget har fått overlevert, befinner det seg et udatert sammendrag av Liland-saken utarbeidet av Kripos. Dokumentet har overskriften S-7675/69. Det er ikke dokumentført eller underskrevet, og det lå ikke ved de offisielle etterforskningsdokumenter som utvalget har fått oversendt. Utvalget har mottatt dokumentet direkte både fra Jahrman og Wiker. Innledningsvis angis Liland som domfelt. Dokumentet er således utarbeidet etter at straffedommen forelå sommeren 1970. I dette dokumentet heter det bl.a.:

«Vinduet mot Myragt. manglet glassrute, men hadde fortrekksgardiner. Foran nedre del av vinduet var det i tillegg festet et plastforheng. Det var overhodet ikke tegn til at noen kunne ha gått ut eller kommet inn av dette vinduet de siste dager før åstedet ble undersøkt.

Det var ikke tegn til spor i snøen utenfor. Det var ingen spor i vinduet. Plastforhengen hang på plass uten tegn til å være revet løs.»

Deretter omtales eventuelle andre adkomstmuligheter. Denne del av redegjørelsen avsluttes med en bemerkning om at man kunne «utelukke andre adkomstmuligheter til rommet enn inngangsdøren fra Glemmengt».

Utvalget bemerker til dette at det er høyst utilfredsstillende at slike opplysninger gis på dette sene tidspunkt, uten at det er mulig å dokumentere hvilke kilder det bygges på. Man vil ved å gå frem på denne måten åpne for spekulasjoner både rundt politiets etterforskningsmåte og de motiver som måtte ligge bak opplysningene. Dette synes også å ha skjedd i Liland-saken.

Det er ikke grunn til å anta at man under rettssaken i 1970 var i villrede med hensyn til den manglende glassruten. Retten gjennomførte befarings på åstedet, som stort sett hadde stått urørt og avlåst siden ugjerningene fant sted. I lagmannsrettens dom av 3. juli 1970 heter det:

«Rommet var i en meget dårlig forvaltning. Ett av vinduene manglet glass og var av den grunn dekket med fire lag plast.»

Den omstendighet at det ikke skulle ha vært spor utenfor dette vinduet, er så langt utvalget kan se ikke berørt i de prosedyreinnlegg som er gjengitt i «Julmorden i Lille Helvete», og heller ikke senere i tilknytning til den første gjenopptakelsessaken, se dog nedenfor under "*Fredrikstad politikammers oversendelsespåtegning av 16. februar 1972*" i pkt. 6.6.3.

Utvalget konkluderer på dette punkt med at det var meget uheldig at de observasjoner som ble gjort om de forhold som er omhandlet i dette punkt, ikke på regulært vis ble nedtegnet i politiets rapporter. Det er imidlertid ikke grunn til å anta at den manglende rapportering kan ha hatt innvirkning på utfallet av straffesaken mot Liland sommeren 1970.

3.2.3 Hårprøvene

Som nevnt foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.2.1, ble Larsen funnet med atskillig hår i hendene. Det ble også funnet hår i en kam som befant seg i en jakke som hang på åstedet. Disse hårene ble sikret og sendt inn til Rettsmedisinsk Institutt for nærmere analyse. Samtidig ble også sikret hår fra Larsens, Johansens og Lilands hode. Også dette håret ble sendt instituttet for tilsvarende analyse. I en rapport av 3. mars 1970 gir Rettsmedisinsk Institutt en beskrivelse av de ulike prøvene. Deretter trekkes følgende konklusjon:

«Hårene fra kam (A 8 a) funnet i innerlomme på jakke fra åstedet, ser ut til å stamme fra en blond person med relativt tynne hår (35 til 55 my). Hårene har ingen påfallende likhet med Larsens, Johansens eller Lilands hår.

Hår funnet i Larsens høyre hånd ved obduksjonen ligner av farge Larsens hodehår. Hårene er korte og mangler alle rot. Mange av hårene har langstrakt, tilspisset tupp, som viser at hårene ikke har vært klippet. Det er ikke usannsynlig at hårene stammer fra Larsens hode og at de er kuttet (hugget) over. Hårene har ingen likhet med Johansens eller Lilands hår.»

Det ble ikke tatt hårprøver av andre før under den første gjenopptakelsessaken. Det synes som om politet slo seg til ro med at det ikke kunne være gjerningsmannens hår som Larsen hadde i hendene.

Etter *utvalgets* oppfatning kan dette ikke sies å være kritikkverdig. Det fremgår av beskrivelsen i Rettsmedisinsk Institutt rapport av 3. mars 1970 at hårene ble funnet i en lengde fra 1 - 4 cm. Stort sett var de avskåret. Røttene var ikke til stede på noen av hårene, som alle var sterkt tilsølt med blod. Hensett til de hugg som ble påført Larsens hode, synes det for utvalget meget sannsynlig at han deretter kan ha tatt seg for med hendene og at det på den måten klebet avskårne hår til hendene hans.

Det ville etter utvalgets oppfatning vært naturlig at politiet fra først av sikret seg hår også fra «Stepper'ns» hode for tilsvarende undersøkelse. Det synes imidlertid på det rene at politiet ikke oppfattet «Stepper'n» som noen aktuell kandidat som gjerningsmann etter at han ble dimittert fra politistasjonen den 25. desember 1969 om aftenen. Berettigelsen av en slik oppfatning er vurdert nærmere nedenfor under "*Nærmere om politiets etterforskning mot «Stepper'n»*" i pkt. 3.4.

For fullstendighets skyld nevnes at det ble tatt hårprøver av «Stepper'n» på et senere tidspunkt. Først ble slike prøver tatt av Ekroth under foregivende av at man skulle kamme «Stepper'ns» hår. Dernest ble tilsvarende prøver tatt av politiet i 1972 som et ledd i etterforskningen i anledning den første gjenopptakelsessaken. De sistnevnte prøver ble innsendt Rettsmedisinsk Institutt for undersøkelse. Instituttet konkluderte slik i uttalelse av 7. juli 1972:

«Sammenlignes hårprøver fra («Stepper'n») med hår fra kam funnet i jakkelomme(A8a)j.fr. erklæring av 3. mars, 1970, er det ikke sannsynlig at hårene stammer fra samme person. Hårene fra kammen er tynnere (35-55 u) enn hår fra («Stepper'n») (40-70 u), og må stamme fra en blond person, mens («Stepper'ns») hår er mørkebrune, mellombrune og korte.

Hårene i Larsens hender (B 6 og B 7) j.fr. erklæring av 3. mars 1970, må stamme fra en person som er mere gråhåret enn («Stepper'n»). Hårene mangler også stort sett marg, mens 1/3 av («Stepper'ns») hår har sammenhengende marg.

Det bør også bemerkes at hårene i Larsens hender ikke kan være nappet ut, men må være kuttet over, fordi samtlige mangler rot og er bare 1-4 cm lange.»

Når det gjelder hårene i kammen, er det forståelig at heller ikke disse foranlediget at politiet tok hårprøver av andre personer til sammenligning. Man hadde jo allerede tidlig i etterforskningen rimelig oversikt over de personer som fra tid til annet vant hos Larsen. Det var intet ved kammen som viste at den hadde vært fremme i forbindelse med drapene. Om en undersøkelse av hårprøver fra disse personer skulle svare til håret i kammen, ville dette foreløpig ikke bringe etterforskningen videre. Derimot ville man kunne sammenholde hårene fra kammen med prøver fra eventuelle senere mistenkte utenfor miljøet rundt Larsen. Slik etterforskningen utviklet seg, ble imidlertid dette ikke aktuelt.

Avslutningsvis bemerkes at undersøkelser av hårprøver først på 1970-tallet ikke kunne resultere i tilnærmelsesvis så sikre konklusjoner som i dag, jf ny § 160 a i straffeprosessloven om opprettelse av et sentralt register og DNA-profiler, som i annet ledd nevner blod, sæd, spytt, hår og annet biologisk materiale.

3.2.4 Undersøkelse av alkoholinnhold i blod funnet på gulvet

Som nevnt under "*Oversikt*" i pkt. 3.2.1, ble noen av de blodprøver som ble sikret på åstedet, senere undersøkt for bestemmelse av alkohol. I rapport fra Rettsmedisinsk Institutt av 19. januar 1970 (dok IV/7) bemerkes at de tre prøver som ble levert professor Lundevall den 25. desember 1969, ikke var helt inntørkede, og at de var oppbevart i kjøleskap i relativt tette glass. Glassene som disse prøvene ble oppbevart i, var ikke fluoridpreparerte. Det ble i rapporten gitt uttrykk for at man derfor ikke kunne se bort fra muligheten for at det var dannet alkohol ved forråtnelse i prøvene under lagring.

Undersøkelse av disse prøvene viste en alkoholkonsentrasjon på hhv 0,09 promille (Johansens blodtype), 0,14 promille (Johansens blodtype) og 0,18 promille (Larsens blodtype). Prøvene var tatt hhv fra den store blodansamling på gulvteppet, fra blodansamlingen under divanen der Johansen ble funnet og fra blodansamlingen ved Larsens hode. Ytterligere to prøver av Johansens blod, ett fra hvert av de to først nevnte steder, viste en promille på 0,03 og 0,02.

Det er tilsynelatende bemerkelsesverdig at alkoholkonsentrasjonen i Larsens blod var så lav som 0,18 promille. Dette henger sammen med den omstendighet at alkoholen over en viss tid vil fordunste dersom blodet ligger fritt, utenfor kroppen. Dermed skulle det være mulig å sammenholde alkoholkonsentrasjonen i blod i og utenfor kroppen, og ut fra dette trekke slutninger om når blødningen skjedde.

Det ser imidlertid ikke ut til at man under etterforskningen har gått videre langs denne vei. Og det ble - bedømt ut fra de tilgjengelige kilder - heller ikke senere, under hovedforhandlingen eller i forbindelse med gjenopptakelsessakene, gjort resonnementer rundt fastsettelsen av gjerningstidspunktet ut fra de 0,18 promille alkoholkonsentrasjon i Larsens blod på gulvet.

Utvalget bemerker innledningsvis at advokat Erling Moss høsten 1995 gjorde en henvendelse til Det svenska Rättsmedicinalverket, Rättsmedisinska avdelningen, Stockholm. Som svar på denne henvendelsen foreligger det et brev undertegnet av leg.läkare Thore Carlsson og professor Jovan Rajs. Brevet gjelder «vilken tolkning kan dras av analyser för alkoholbestämning gjorda i blod som hittats på golvet i närheten av en avliden persons kropp.» I brevet heter det bl.a.:

«Tolkning av analyser av delvis intorkade blodrester från, som i detta fall, en golvyta utanför kroppen torde för närvarande undandra sig på vetenskap och beprövad erfarenhet grundad bedömning. Vi kan således inte ge något svar i denna frågeställning.»

Utvalget har forelagt spørsmålet om muligheten for en slik aldersbestemmelse for Rettsmedisinsk Institutt i Oslo. Om dette skriver instituttbestyreren, prof. dr. med. Bjørnar Olaisen i brev av 18. desember 1995:

«Som kjent er etylalkohol en flyktig væske, og mer flyktig enn vannfasen i blod (der alkohol finnes oppløst). Det er derfor en alminnelig antakelse at alkoholgehalten i en blodflekk vil falle og at dette fallet vil være svært avhengig av en rekke ytre faktorer (størrelse og form av flekken, graden av inntørring, temperatur, luftfuktighet, trekk mv). Eksperimentelle studier har vist at man vanligvis etter noen få timer bare finner lave, vanskelig tolkbare konsentrasjoner av etylalkohol i blodflekker. Det bør vel her også nevnes at det kan renne/sive blod/blodvæske fra et lik i lang tid etter døden. Måling av alkoholgehalt i blodflekker er ikke noe vanlig ledd ved åstedundersøkelser, verken for å finne ut om den som har blødd har vært alkoholpåvirket eller for å forsøke å finne ut tidsintervallet mellom blødningen og prøvetakingen. Såvidt jeg kan huske, har det i løpet av de 24 år jeg har vært ved instituttet ikke blitt benyttet en slik analyse i noen sak instituttet har hatt med å gjøre.»

Utvalget konkluderer med at det vanskelig kan ses at politiet på dette punkt forsømt seg under etterforskningen.

Det kan tilføyes at det i rapporten fra Rettsmedisinsk Institutt av 19. januar 1970 også gis uttrykk for at man hadde vurdert muligheten for om mulig å avgjøre om den alkohol som hadde vært drukket, skrev seg fra kvistlakk «som igjen skal være fremstilt av rødsprit». Om dette heter det videre i rapporten:

«Ut fra de opplysninger en har fått går det frem at konsentrasjonen av denatureringsmiddelet er såpass liten at det neppe er noen mulighet til, med vårt nåværende utstyr, å påvise det. En kjenner heller ikke til hvilke eventuelle forandringer som denatureringsmiddelet gjennomgår i kroppen.»

Utvalget nøyer seg her med å konstatere at denne uttalelsen ikke gir noen grunn til å endre konklusjonen på dette punkt.

3.2.5 Kunne det vært truffet slutninger om gjerningstidspunktet ut fra at en del blod på åstedet ikke var størknet?

Det fremgår av Rettsmedisinsk Institutt's rapport av 19. januar 1970 at noen av blodprøvene ikke var helt inntørket.

Jahrmanns første rapport av 24. desember 1969 inneholder ikke opplysninger om dette. I åstedrapporten av 14. april 1970 omtales bl.a. en «blodpøl» under Larsens hode og overkropp, «løse små tørre blodkoagler» omkring Johansens ben og «stor blodansamling» på teppet. Om denne blodansamlingen heter det:

«Blodansamlingen var tildels ganske tykk - særlig i det korteste vinkelbeinet - og var da vi kom til stede ennå ikke tørr.»

I og med at man i den første fase av etterforskningen gikk ut fra at ugjerningene hadde skjedd innenfor det foregående døgn, ser det ikke ut til at politiet har lagt særlig vekt på disse omstendigheter.

Senere under etterforskningen kom politiet som tidligere nevnt til at ofrene var tildelt øksehuggene omkring ett døgn tidligere, altså henimot to døgn før at Kripos' etterforskere ankom åstedet. Det synes ikke som om det ble reist spørsmål om et så tidlig gjerningstidspunkt kunne være forenelig med de observasjoner av blodets tilstand som ble gjort den 24. desember 1969. Det kan heller ikke ses at spørsmålet

senere har vært fremme under hovedforhandlingen 1970 eller under den første gjenopptakelsessaken.

Tore Sandberg har senere påpekt at ett av de bilder som ble tatt på åstedet den 24. desember 1969 - bilde nr. 31 i fotomappen, dok III/12 - er bemerkelsesverdig i denne sammenheng. Bildet er tatt av gulvet under den divanen der Johansen ble funnet. Stripper langs kottveggen viser at blodet har rent ned på gulvet. Bildet er tatt slik at man i blodet på gulvet finner speilbilde både av det ene divanbenet og av vertikale blodspor på veggen. Man kan av bildet trekke den slutning at de aktuelle områder av blodet på gulvet må ha hatt en helt glatt overflate da bildet ble tatt. All den stund overflaten mister sitt glatte preg når blodet tørker, vil det kunne reises spørsmål om denne observasjonen innebærer at ugjerningene ikke kunne ha skjedd så tidlig som den 22. desember 1969.

Sandberg har ved hjelp av en svensk kriminaltekniker gjort et forsøk som ble gjengitt i et program på TV3 høsten 1995. Det ble i programmet konkludert med at blod som fløt ut på gulvet henimot to døgn før bildet ble tatt, ikke lengre hadde noen glatt overflate. Under forsøket søkte man å gjenskape de forhold mht temperatur etc. som man antok var til stede i Larsens rom i det aktuelle tidsrom.

Utvalget har forelagt spørsmålet for Rettsmedisinsk Institutt som i svarbrev av 18. desember 1995 v/professor Olaisen uttaler:

«Slik oppgavefordelingen i dag er mellom kriminalteknikerne og rettsmedisinerne, er tolkninger med basis i lokalisering og utseende av blodflekker først og fremst et område for teknikerne, evt. for kriminalteknikere og rettsmedisinere i samarbeid. Det er derfor rimelig at spørsmålet evt. også stilles til dem. Det er opp gjennom årene blitt publisert en rekke eksperimentelle arbeider der målsettingen har vært å forsøke å etablere redskap for aldersbestemmelse av blodflekker. Hastigheten av inntørring og fargeforandringer er to av de parametere det er blitt fokusert på.

Igjen vil det være slik at de ytre forhold (størrelse og form av blodflekken, underlagets art, temperatur, luftfuktighet, trekk mv) nødvendigvis må spille en viss rolle. En del enkle «tommelfingerregler» eksisterer, men de gjelder først og fremst de første timer etter at blodet ble spilt. Mest hensiktsmessig vil det være å gjøre forsøk der man forsøker å rekonstruere forholdene på åstedet så godt man kan og så dokumentere forandringene av blodflekken.

Ut over enkle observasjoner (visuelt vurdert grad av inntørring og farge) er forsøk på aldersbestemmelse av blodflekker ikke noe vanlig ledd i åstedsundersøkelsen hos oss. Selv kan jeg ikke huske å ha deltatt i noe forsøk på å rekonstruere blodflekker i forsøk på å aldersbestemme flekken.»

Utvalget har ikke funnet det nødvendig å innhente ytterligere informasjon på dette punkt. I tillegg til de usikkerhetsfaktorer som er nevnt i brevet fra Rettsmedisinsk Institutt, påpekes den omstendighet som fremgår av det sitat fra brevet som er gjort foran under "*Undersøkelse av alkoholinhold i blod funnet på gulvet*" i pkt. 3.2.4: Det kan renne eller sive blod/blodvæske fra et lik i lang tid etter døden.

For utvalget er ikke spørsmålet om de forhold som kan iakttas på det foran omtalte bilde, innebærer at drapene ikke kan ha skjedd den 22. desember 1969, og at den fellende dommen fra sommeren 1970 dermed er uriktig. For utvalget er spørsmålet derimot om politiet kan bebreides for ikke å ha vurdert denne omstendighet, i forbindelse med at drapsdatoen ble flyttet til 22. desember, eller på et senere tidspunkt. Spørsmålet må besvares benektende. Det kan tilføyes at det aktuelle bilde var fremlagt under hovedforhandlingen for lagmannsretten, og etter hva utvalget forstår også i begge gjenopptakelsessakene. Når spørsmålet tidligere ikke har vært diskutert, skyldes det formentlig at heller ingen andre - verken aktor, for-

svarer eller rettens medlemmer - har vært oppmerksom på problemstillingen. Det er derfor ingen grunn til å tro at noen bevisst har forsøkt å skjule denne kjensgjerning.

3.2.6 Undersøkelsene knyttet til den hanske som ble funnet på åstedet

Det fremgår av åstedsrapporten av 14. april 1970 at det på åstedet lå en brun venstre herrehanske på gulvet foran divanen ved søndre vegg der Johansen ble funnet liggende. Hansken var laget av brunt skinn og hadde lyst fôr. Den var «noe tilsølt med blod». Det opplyses videre i rapporten at man ikke hadde funnet maken til denne hansken på åstedet. Hansken ble fotografert både slik den lå på gulvet og senere.

Hansken ble sendt Rettsmedisinsk Institutt for typebestemmelse av blod. I instituttets rapport av 13. januar 1970 (dok IV/6) opplyses at hansken er mørkere farget på baksiden, fra håndleddet og oppover, og på innsiden, dels i håndflaten og dels på fingrene. Blod ble påvist og reagerte som blod av type A (Johansens blodtype).

Det har i ettertid vært reist spørsmål om hvorfor politiet under etterforskningen i tillegg til å prøve hansken på Liland ikke også prøvde om den passet til noen av de øvrige personer i miljøet rundt Larsen. *Utvalget* bemerker at man vel ikke kunne være særlig sikker på at hansken aktivt hadde vært i bruk i forbindelse med økse-drapene. Spørsmålet er drøftet med en av åstedsgranskerne - Restad - uten at det var mulig å komme frem til noen særlig sikker konklusjon. Under enhver omstendighet befant det seg diverse klesplagg hengende og liggende rundt i Larsens rom, både hans egne og andres. Hansken behøvde således ikke ha noe med gjerningsmannen å gjøre.

3.2.7 Tolking av fingeravtrykk på en taburett

Av åstedsrapporten datert 14. april 1970 (dok III/10) fremgår at Larsens rom bl.a. var møblert med to taburetter. Da man ankom åstedet, sto den ene plassert ved det bordet som sto midt i rommet. Den andre lå hvelvet med setet mot gulvet like i utkanten av den store blodpølen. Om blodsporene på denne taburetten heter det på side 6 i rapporten:

«På undersiden av plata på taburetten, på sargen og det ene beinet var det et stort antall - over 150 - små blodflekker tilsynelatende påført som sprut. Slik taburetten lå da vi kom til stede, synes blodet å være påført ved sprut i retning fra nevnte store blodansamlingen på teppet.»

Denne taburetten ble undersøkt med henblikk på å påvise fingeravtrykk. Det fremgår av rapporten fra Kripas' fingeravtrykksundersøkelse datert 31. desember 1969 (dok III/5/1) at det i alt ble funnet fire fingeravtrykk, fordelt med to avtrykk på to ben som sto diametralt overfor hverandre. Begge avtrykkene på det ene benet skrev seg fra Liland. Om det ene (fra venstre pekefinger) er i rapporten bemerket at «det sitter slik det ville falle naturlig å avsette det med taburetten i «opp-ned-stilling».»

Det annet (fra høyre ringfinger) var avsatt «slik det ville falle naturlig å avsette det med taburetten i «riktig» stilling». På det diagonalt motstående ben ble det funnet avtrykk fra Larsens høyre ringfinger, satt slik det ville falle naturlig med taburetten i «opp-ned-stilling». Det annet avtrykk - også av høyre ringfinger - var fra en navngitt person i miljøet rundt Larsen. Dette avtrykket satt i flg. rapporten slik det ville falle naturlig med taburetten i «riktig» stilling. Det var allerede på det tidspunkt rapporten ble skrevet på det rene at vedkommende person, bl.a. sammen med Liland, hadde vært på besøk hos Larsen den 22. desember 1969 frem til i 16-17-tiden.

Situasjonen som kunne ha foranlediget de fingeravtrykk der taburetten var snudd på hodet, ble av politiet illustrert ved en rekonstruksjon som viste hvorledes hendene fra to personer holdt rundt diagonale ben fra hver sin side. Rekonstruksjonen ble fotografert (foto 73 og 74) og gitt følgende tekst:

«Demonstrasjon over hvordan to andre grep på den hvelvede taburetten synes å være tatt. Som det sees er det ett høyrehånds og ett venstrehåndsgrep. Fingeravtrykkene i høyrehåndsgrepet er identifisert som avsatt av John Olaf Larsen. Fingeravtrykkene i venstrehåndsgrepet er identifisert som avsatt av Per Kristian Liland.»

Disse bildene ble forevist under hovedforhandlingen sommeren 1970.

Sandberg har i sin bok i 1992 påpekt at tilsvarende fingeravtrykk kan avsettes på samme måte rett og slett ved dagligdags flytting av stolen, når en person sitter på den og fra denne posisjon med høyre eller venstre hånd griper rundt det ene benet. Dette forhindrer imidlertid ikke at påtalemyndigheten påpekte en mulig faktisk situasjon i forbindelse med fingeravtrykkene som man fant interessant. At avtrykkene også kunne ha blitt avsatt uavhengig av hverandre, var en annen mulighet som selvfølgelig også var til stede.

3.2.8 Rekvisisjonen i Larsens lomme

Som nevnt foran under "*Oversikt*" i pkt.3.2.1 fremgår det av politibetjentene Hageløkken og Restads åstedsrapport av 14. april 1970 at det i Larsens baklomme ble funnet en matrekvisisjon. Rekvisisjonen var utstedt av Fredrikstad kommune, sosialkontoret, og var pålydende kr. 65,-. Rapporten opplyser at rekvisisjonen hadde nr. 121013, og at den var datert 23. desember 1969.

På det tidspunkt den endelige åstedsrapporten er datert - altså 14. april 1970 - ble saken etterforsket med sikte på å klarlegge om drapene var blitt begått allerede den 22. desember 1969. Som tidligere nevnt ble 22. desember senere benyttet i tiltalebeslutningen mot Liland.

Politiet/påtalemyndigheten var åpenbart ikke oppmerksom på at den angitte dato på rekvisisjonen dermed ble bemerkelsesverdig. Under hovedforhandlingen i juni/juli 1970 ser det ikke ut til at noen har vært klar over dette. Den originale rekvisisjonen ble ikke fremlagt som bevis i saken, og åstedsrapporten ble, i overensstemmelse med gjeldende prosessregler, ikke fremlagt for lagmannsretten. På et langt senere tidspunkt er det reist spørsmål om dateringen på rekvisisjonen representerer et klart bevis for at dommen over Liland sommeren 1970 er uriktig. Det er ikke utvalgets oppgave å trekke noen konklusjon på dette punkt. Det sentrale spørsmål for utvalget er i hvilken grad det rundt denne omstendighet kan reises kritikk mot politi/påtalemyndighet.

Den originale rekvisisjon har ikke latt seg fremskaffe etter at spørsmålet ble brakt på bane. I forbindelse med den andre gjenopptakelsessaken mot Liland, ba statsadvokatene i Eidsivating i påtegning av 2. juli 1993 til Fredrikstad politikammer om at rekvisisjonen - dersom den fortsatt eksisterte - ble vedlagt saken. I motsatt fall ble det bedt undersøkt om sosialkontoret hadde oppbevart gjenpart eller på annen måte kunne gi opplysninger. Det foreligger deretter en rapport fra politibetjent Geir Kristiansen ved Fredrikstad politikammer av 29. september 1993 hvor det opplyses at man har vært i kontakt med sosialkontoret flere ganger etter at statsadvokatens forespørsel forelå. Sosialkontoret hadde i mellomtiden gjort undersøkelser, bl.a. i sine arkiver, uten å finne noen gjenpart. Også politiet hadde deltatt i gjennomgang av arkivkasser lagret på et nærmere angitt sted i Fredrikstad. Rapporten

ble avsluttet med en opplysning om at kommunen ville søke videre. Noen gjenpart er imidlertid ikke funnet.

Daværende politibetjent Restad er av statsadvokatene i Eidsivating den 1. oktober 1993 bedt om å opplyse om dateringen i hans åstedsrapport av 14. april 1970 er en feilskrift eller ikke. Restad opplyser i sitt svar av 11. oktober 1993 at han i overvær av en tjenestemann fra kriminalpolitisen har gått gjennom kriminalpolitisen arkivbokser i den aktuelle sak. Under dette fant han sine egne håndskrevne notater om det beslaglagte materialet. Notatene gir tildels mer uttømmende opplysninger enn det han hadde funnet nødvendig å ta med i rapporten av 14. april 1970. I notatene er den aktuelle rekvisisjonen nummerert 121031, og det er notert at rekvisisjonen er utstedt den 22. desember 1969. Restad opplyser videre at han i arkivboksen også fant en kopi av et gjennomslag av den maskinskrevne rapporten av 14. april 1970. Nummeret på rekvisisjonen var der angitt til 121013, men dette var satt en strek over og med blyant rettet til 121031. På samme måte var datoen 23. desember rettet til 22. desember. Ut fra håndskriften fant Restad grunn til å anta at rettelsene var foretatt av ham. Han bemerker avslutningsvis i redegjørelsen av 11. oktober 1993 at den aktuelle uoverensstemmelse må skyldes en beklagelig skrivefeil som ikke er blitt rettet opp.

Restad har overfor utvalget forklart seg i overensstemmelse med dette. Han har forevist de notater som ligger til grunn for åstedsrapporten av 14. april 1970. Under beslag B 3 b er anført:

«Rekvisisjon nr 121031 til Domus pålydende kr. 65,-, leveres til John O. Larsen, utstedt 22/12-69 av Fredrikstad kommune. Sosialkontor. Underskrift Ivar Johansen. Litt blodig. Leveres E-gr.»

En kopi av denne siden av notatene følger utvalgets dokumenter.

Restad har også forevist den foran nevnte kopi av gjennomslag av den maskinskrevne rapporten av 14. april 1970 som var påført de håndskrevne rettelsene. Utvalget kunne registrere at dette dokumentet også var påført en annen rettelse som heller ikke var gjennomført i den endelige versjonen av rapporten.

Utvalget finner etter dette at det ikke er grunnlag for å anta at rekvisisjonen kan ha vært datert 23. desember 1969. Denne konklusjonen støttes også av et par andre saksdokumenter fra etterforskningen i 1969. I rapport fra politibetjent Aanestad av 30. desember 1969 (dok V/4) gjøres rede for hennes undersøkelser rundt offeret John Larsen. Under avsnittet om opplysninger fra Fredrikstad sosialkontor er skrevet at Larsen i flere år bl.a. hadde fått fast ukentlig matbidrag på kr. 65,-, og at han siste gang var på sosialkontoret den 22. desember 1969 mellom kl.10.00 og 12.00. Han fikk da bl.a. en matrekvisisjon på kr. 65,-. Rapportskriveren bemerker avslutningsvis at «ovennevnte matrekvisisjon til John Olaf Larsen ble funnet i hans h. baklomme ved undersøkelse av hans klær». I rapport av samme dato vedrørende Håkon Johansen (dok V/5) gis tilsvarende opplysninger om ukentlige matbidrag til ham. Det opplyses at Johansen siste gang var på sosialkontoret mandag 22. desember 1969. Han kom da kort tid etter at John Olaf Larsen hadde vært der. Han fikk da en matrekvisisjon på kr. 40,- som senere ble funnet i hans lommebok.

Matrekvisisjonene er ikke dokumentført som egne dokumenter i politiets etterforskningsdokumenter. Larsens rekvisisjon er som nevnt omtalt i dok V/4, hvor det avslutningsvis opplyses at sosialassistent Ivar Johansen ved Fredrikstad sosialkontor er blitt underrettet om at rekvisisjonen var kommet til rette, og at den følger saken. Tilsvarende bemerkning fremkommer avslutningsvis i rapporten vedrørende Håkon Johansen (dok V/5).

Det synes på det rene at rekvisisjonen fortsatt befant seg i Larsens bukselomme da likene ble undersøkt ved Rettsmedisinsk Institutt den 25. og 27. desember 1969. Således heter det i obduksjonsrapporten vedrørende Larsen:

«I venstre baklomme i buksen finnes en sammenkrøllet 100 kr seddel, i h. baklomme finnes en kam og en matrekvisisjon utstedt av Fredrikstad kommune.»

De to matrekvisisjonene er nå ikke til stede i saksdokumentene. Rettsboken fra hovedforhandlingen i 1970 viser at rekvisisjonene den gang ikke ble lagt frem for retten som bevis. Når de ikke lengre befant seg i saksdokumentene da de ble etterlyst i forbindelse med den andre gjenopptakelsessaken, kan det skyldes at det da var tale om en over 20 år gammel sak, hvor dokumentene gjennom årene hadde vært håndtert av et stort antall personer og på ulike steder. Man hadde vært spart for spekulasjoner både om datoen og rekvisisjonens skjebne dersom de fortsatt hadde vært på plass. Ut over dette foranlediger ikke disse manglende saksdokumenter noen bemerkninger fra utvalgets side.

3.2.9 Romtemperaturen

Flere av de prosesser som settes i gang ved en persons død påvirkes av den temperatur som omgivelsene har. Det samme er for så vidt også tilfelle med det som skjer med blod som ligger åpent, jf "*Undersøkelse av alkoholinnhold i blod funnet på gulvet*" i pkt. 3.2.4 og 3.2.5 foran.

Når det gjelder temperaturens innvirkning på utvikling og varighet av dødsstivhet, vises til de senere bemerkninger under "*Obduksjonene den 27. desember 1969*" i pkt. 4.7.4. I tillegg kommer at reduksjonen i den døde kroppstemperatur selvfølgelig bl.a. vil være avhengig av omgivelsenes temperatur, jf senere under "*Undersøkelsen av likene på åstedet*" i pkt. 4.7.2.

Til tross for dette inneholder beklageligvis ingen av politiets rapporter opplysninger om romtemperaturen. Det var to ovner i rommet. Det er opplyst at vedovnen var kald. Om det samme også var tilfelle med en elektrisk ovn, gis det imidlertid ingen opplysninger om.

Noen rutiner for skriving av rapporter på dette punkt eksisterte etter det opplyste ikke. *Utvalget* nøyer seg med å bemerke at det i et slikt tilfelle burde vært gitt opplysninger om romtemperatur/varmekilder. Dette på grunn av de medisinske undersøkelser og vurderinger som gjøres ved forsøk på fastsettelse av et dødstidspunkt.

3.3 DEN TAKTISKE ETTERFORSKNING

3.3.1 Oversikt

Politiets taktiske etterforskning - avhør, rundspørringer, undersøkelser av ikke-teknisk art osv - ble i stor grad gjennomført av tjenestemenn fra Kripas' etterforskningsgruppe og for en del også av etterforskere fra Fredrikstad politikammers kriminalavdeling. De skrevne rapportene utgjør et meget stort materiale, både i antall og i omfang. Således inneholder underdokumentlisten for vitneforklaringer - etterforskningsdokumentenes dok VI - 67 nummer. En del av disse dok. nr. inneholder flere avhør, både av det samme vitnet og av flere forskjellige vitner. I tillegg kommer i alt 34 rapporter som under etterforskningen ble rubrisert i gruppe 0. Også disse inneholder til dels avhør av flere personer. Enkelte av de nevnte rapporter inneholder opplysninger om rundspørringer og om ulike undersøkelser fra politiets side.

Utvalget vil her under "*Den taktiske etterforskning*" i pkt. 3.3 gi en nærmere redegjørelse og vurdering av politiets taktiske etterforskning i øksedrapsaken. Den delen av denne etterforskningen som gjaldt «Stepper'n», er skilt ut til egen redegjørelse og vurdering nedenfor under "*Nærmere om politiets etterforskning mot «Stepper'n»*" i pkt. 3.4.

Som tidligere nevnt startet den taktiske etterforskningen med en rundspørring den 24. desember 1969. Rapport utarbeidet samme dag viser at en lokal tjenestemann da hadde vært i kontakt med i alt tre av beboerne i det huset der ugjerningene hadde skjedd, Glemmengt 73, ett vitne i nabohuset samt to personer i det hus der Liland hadde sin hybel, Tobiasstredet 1. Dette viser at Liland allerede helt fra først av var mistenkt. Fra et ektepar bosatt vegg i vegg med Larsen, mottok etterforskerne allerede på dette tidlige tidspunkt den opplysning at man «ved midnatt» natt til 24. desember hadde hørt noen som ynket seg inne fra dette rommet. Man hadde ellers ikke merket noe uvanlig fra Larsens rom i forveien. En mann i nabohuset hadde hørt noen rope samme morgen ca kl. 05.30.

En annen rundspørring ved en av Kripas' etterforskere, som ble påbegynt den 24. desember kl. 14.40, omfattet i alt 22 personer i husene omkring drapsstedet. Også denne rundspørringen ga holdepunkter for når drapene kunne være begått. Således ble det gitt uttalelser om iakttakelser den 23. desember. Da var det hørt stemmer inne hos Larsen ca kl. 19.00, det var lys hos Larsen til langt på kveld, men stille og mørkt ca kl. 23.30, Larsen hadde låst seg inn i leiligheten denne ettermiddagen og «Stepper'n» var iakttatt kl. 04.00 natt til julaften gående «i retning Glemmengaten».

Avhør av en del av de personer som pleide å vanke hos Larsen i Glemmengt 73, brakte for dagen at det den 22. desember fra formiddagen og videre ut over dagen hadde vært fest hos Larsen med flere deltakere. Ved denne anledning ble det bl.a. drikket kvistlakk. Også Liland hadde da vært til stede. Det kom videre frem at Liland hadde åpnet døren i Glemmengt 73 hos Larsen da en annen som tilhørte samme miljø, Willy, banket på samme dag litt etter kl. 20.00. Willy slapp ikke inn fordi Liland fortalte at «det var sykdom der inne». Willy slo deretter følge med Liland og overnattet på Lilands hybel.

Det kom i løpet av de første dagene frem at ingen i miljøet rundt Larsen kunne fortelle noe om besøk inne hos Larsen i Glemmengt 73 den 23. desember, og ingen av disse personer kunne heller bekrefte at de hadde sett eller hatt noen kontakt med drapsfremene denne dagen.

Ved nærmere avhør av naboer i julen og mellomjulen fikk politiet bekreftet at det hadde vært aktivitet på og ved åstedet også tirsdag den 23. desember. Disse vitnene er senere av og til benevnt «tirsdaysvitnene», også i denne granskningsrapporten. Utvalget finner det i det følgende riktig å gi et konsentrat av de vesentligste opplysninger i den forbindelse. Den nummerering av vitnene som foretas, er utvalgets egen.

Vitne nr. 1, forklaring 25.12.69: Vitnet gikk forbi Larsens dør 23.12. ca kl. 18.45 etter kjøp av julegaver i sentrum. Larsen står i døråpningen og vil ut, blir holdt igjen av Johansen og Liland som står bak. Senere, ca kl. 20.30, bråk i gaten utenfor Glemmengt 73, høylytt krangel (dok VI/10).

Vitne nr. 2, forklaring 25.12.69: Vitnet så Larsen siste gang 23.12. litt før kl. 14.30, like før hun skulle gå sin avisrute. Han var da i bakgården i Glemmengt 73 og tømte søppel (dok VI/11).

Vitne nr. 3, forklaring 25.12.69: Vitnet tok buss den 23.12. kl. 22.00 for å påbegynne nattskift. Han ble stående utenfor Glemmengt 73 og hørte tydelige stemmer - deriblant Larsens - fra Larsens rom (dok VI/12).

Vitne nr. 4, forklaring 25.12.69: Vitnet syklet hjemmefra den 23.12. ca kl. 15.00 for å hente aviser til avisruten. Hun trillet sykkelen i bakken opp forbi Glemmengt 73. Døren til Larsens hybel ble da revet opp, en mann forsøkte å komme ut, men ble holdt tilbake av en annen. En tredje mann - antakelig Larsen - satt inne på gulvet (dok VI/13).

Vitne nr. 5, forklaring 26.12.69: Vitnet gikk forbi Glemmengt 73 den 23.12. ca kl 15.10, umiddelbart etter arbeidstidens slutt. Liland står da på trappen utenfor Larsens dør, går deretter ned av trappen og i retning sentrum (dok VI/15).

Vitne nr. 6, forklaring 26.12.69: Vitnet bor i Glemmengt 76 og reiste hjemmefra med bil den 23.12. ca kl 17.10. I det hun passerer Glemmengt 73 er Larsen i ferd med å låse seg inn i leiligheten. Iakttagelsen måtte ha skjedd den 23.12., fordi vitnet hadde sin yngre søster med i bilen, hva hun ellers ikke pleide (dok VI/15).

Vitne nr. 7, forklaring 26.12.69: Den 23.12. om kvelden var det folk hos Larsen. Hun hørte samtale mellom antakelig berusede personer, men ikke bråk. Over midnatt - kl 02-03 - hørte hun gjennom veggen ynking fra Larsens rom. Hun snakket ved anledningen med sin ektefelle om dette, og også ektefellen hørte ynkingen. Ektefellen bekrefter dette i sin forklaring (dok VI/15).

Vitne nr. 8, forklaring 26.12.69: Vitnet kjører den 23.12. ca kl 13.30 forbi åstedet med personbil. Det kommer da en mann i «full fart ut fra Larsens dør» og faller deretter overende. Vitnet registrerer at dette er Liland. Larsen står da i døråpningen (dok VI/16).

Vitne nr. 9, forklaring 28.12.69: Vitnet hører fra sin bolig i nabohuset et langt skrik fra en mann om morgenen den 24.12. ca kl 05.30. Vitnet så da på klokken. Han trodde skriket kom fra Glemmengt 73 (dok VI/23).

Vitne nr. 10, forklaring 28.12.69: Vitnet så den 23.12 rundt kl. 13.00 fra sitt kjøkkenvindu i Glemmengt 73 Larsen og Johansen komme gående fra sentrum. Ikke bråk eller noe uvanlig i huset denne dagen eller natt til 24.12. (dok VI/24).

Vitne nr. 1, ny forklaring 29.12.69: Bekrefter iakttagelsen den 23.12. ca kl 18.45. Hun hadde også observert både Larsen og Liland tidligere på dagen. Vitnet gikk tidlig til sengs denne dag. Pga bråk sto hun opp ca kl 22.30, tok på seg morgenkåpe og gikk ut gjennom porten i Glemmengt 73. Det var lys hos Larsen og høyrøstet banning. Hun kunne høre Larsens stemme. Våknet også rundt kl 05.00 natt til julaften av høyrøstet banning og hyling, dels fra gaten, dels fra Larsens rom. Julafestens morgen kl 07.45 ser vitnet Liland komme ut fra toilettet i bakgården i Glemmengt 73 (dok VI/24).

Vitne nr. 11, forklaring 29.12.69: Vitnet var 23.12. på besøk hos sin tante i Glemmengt 73. Hun hørte om aftenen stemmer som kom fra det tilbygget der Larsen bodde. Det stilnet av rundt kl 22.00 - 22.30. Det var stille og mørkt hos Larsen da hun gikk ca kl 01.00 (dok VI/24).

Vitne nr. 12, forklaring 29.12.69: Vitnet gikk forbi Glemmengt 73 den 23.12. ca kl 20.30. Han så da en av personene fra Larsens miljø gå inn gjennom døra hos Larsen. Det blir ved avhør av vitnets arbeidsgiver bekreftet at denne iakttagelsen skrev seg fra den 23.12. og ikke en tidligere dag (dok VI/28).

Vitne nr. 7, ny forklaring 29.12.69: Vitnet beskriver et kraftig bråk inne hos Larsen med kraftige dunk i veggen den 22.12. fra ca kl 16.00 og et par timer utover. Den påfølgende dag hørte hun stemmer fra Larsens rom, men ikke bråk. Vitnet gjentar at hun hørte noen som ynket seg på den andre siden av veggen natt til 24.12. Vitnets 15-årige barnebarn forklarer 30.12. at han ikke kan huske at besteforeldrene nevnte noe om bråk aftenen forut da han kom på besøk hos dem den 23.12. Derimot fikk han den 24.12. av bestemoren fortalt at det om aftenen den 23.12. hadde vært kraftig slagsmål hos Larsen, og at noen senere på natta hadde ynket seg (dok VI/29 og VI/34).

Vitne nr. 13, forklaring 30.12.69: Vitnet hadde sammen med sin ektefelle vært på julehandel på Domus den 23.12. og passerte åstedet på hjemtur noe etter kl 19.00. Larsens rom var godt opplyst og han hørte stemmer derfra - en høyrøstet diskusjon i fylla (dok VI/33).

Den 5. januar 1970 foretas en rundspørring blant beboere i den tilstøtende Myragata. Av den rapport som Jahrmann utarbeider (dok 0/11) fremgår at det fortsatt kun blir spurt om aktivitet den 23. og 24. desember. En annen rundspørring samme dag blant andre beboere i nabolaget gjelder det samme tidsrom. Fra rundspørringen kan nevnes:

Vitne nr. 14, forklaring den 5.1.70: Vitnet passerte åstedet tidlig om morgenen, enten lillejulaften eller julaften, og da hørte han snorking inne fra Larsens rom (dok 0/12).

I en tredje «utvidet rundspørring i Glemmengt. nord for åstedet» samme dag blir det innledningsvis poengtert at «de oppsøkte personer blei spesielt forespurt om de den 23.12.69 eller 24.12.69 om morgenen hadde passert åstedet og eventuelt hørt eller iaktatt noe av interesse for saka». Fra denne rundspørringen nevnes:

Vitne nr. 15, forklaring 5.1.70: Vitnet passerte åstedet i bil den 23.12. ca kl 19.50. Vitnet så lys i vinduet og skimtet hoder (dok 0/13).

Det går deretter noen uker uten at det skjer så meget i saken. Følgende forklaringer kan nevnes:

Vitne nr. 4, ny forklaring 30.1.70: Vitnet bekrefter at hun er sikker på at observasjonene skriver seg fra 23.12. Hun hadde fri fra skolen denne dagen. Hun opplyser videre at hun i avisene hadde sett foto av den mistenkte i saken, og han er veldig lik den mannen som forsøkte å holde tilbake han som prøvde å komme ut av Larsens dør (dok VI/43).

Vitne nr. 1, ny forklaring 11.2.70: Vitnet gjentar at hun 23.12., på vei hjem fra julegavehandel i sentrum, observerte Larsen i døråpningen. Bak sto Johansen og Liland som holdt tak i ham. Bekrefter videre at hun så Liland i bakgården julaftens morgen. Viser for øvrig til tidligere forklaringer (dok VI/47).

Deretter skjer det tilsynelatende lite taktisk etterforskning frem til mars måned. Da finner det sted et omslag. Under hovedforhandlingen for lagmannsretten sommeren 1970 opplyste Jahrmann at dette skyldtes forklaringen fra Larsens svoger:

Vitne nr. 16, som først ble avhørt 5.3.70: Vitnet forsøkte etter arbeidstid å avlegge Larsen et besøk den 23.12. ca kl 16.40. Det var lys i vinduet men ingen svarte da han banket på og ristet i døra som var låst. Det lå nysnø på trappen, og han la merke til at det ikke var fotspor i snøen. Etter et kort besøk hos en av de andre i beboerne i Glemmengt 73, prøvde han igjen et kvarter senere, men med samme resultat (dok VI/49).

3.3.2 Drapsdatoen endres til 22. desember 1969

Den foran nevnte vitneforklaring (vitne nr. 16) var i følge etterforskningsledelsen den omstendighet som gjorde at den videre etterforskning ble konsentrert om 22. desember 1969 som drapsdato. Den nysnø som lå på trappen, skulle således tyde på at det overhodet ikke hadde vært aktivitet på åstedet tidligere samme dag, altså 23. desember. At man samtidig også utelukket noen aktivitet *etter* det tidspunkt Larsens svoger hadde vært på trappen, må nødvendigvis skyldes andre omstendigheter. Utvalget kommer tilbake til beslutningen om å fremskynde drapstidspunktet nedenfor under "*Styrken i mistanken mot Liland etter medio mars 1970*" i pkt. 3.6.3.

Denne beslutningen ledet til at en rekke av de vitner som tidligere hadde forklart seg om aktivitet på åstedet den 23./24. desember, ble avhørt på nytt. Hovedtemaet for avhørene ble nå naturlig nok om de iakttagelser som vitnene hadde forklart seg

om, kunne ha skjedd en dag tidligere, altså den 22. desember i stedet for 23. desember. Utvalget finner det riktig i det følgende å gi en kort redegjørelse for forløpet av de nye forklaringene.

Vitne nr. 4, ny forklaring 16.3.70: Vitnet tror ikke det var snø den aktuelle dagen. Umiddelbart etter at hun hadde iaktatt episoden utenfor Larsens dør, gikk hun inn på Wahls konditori og fortalte det hun hadde sett. Ekspeditrisen ble med henne ut, og de så nedover fortauet, uten at de da så noe uregelmessig utenfor Glemmengt 73. Hun er sikker på at dette skjedde den 23.12., men kan ikke begrunne dette nærmere. Vitnets far gir uttrykk for at han selv hele tiden har ment at det var lillejulaften datteren fortalte om hendelsen, og hun fortalte det samme dag som det hadde hent. Både denne dagen og den 22.12. var det skolefri, og begge dager hadde faren vært i byen og handlet. Han kunne således ikke utelukke at hendelsen hadde skjedd 22.12. Vitnets mor var ikke helt sikker, men trodde at det var 22.12. at datteren fortalte om hendelsen. Moren avgir ny forklaring den 3.4.70. Hun har da tenkt meget på saken og er kommet til at det var 22.12. at datteren kom hjem og fortalte om bråket utenfor Glemmengt 73. Dette skjedde mens hun selv holdt på med kveldsstellet av sine barn før hun dro til byen på julehandel. Situasjonen var den 23.12. en annen. Da dro hun til byen på handel om ettermiddagen uten å ha snakket med datteren, som hun senere så vidt møtte på en bussholdeplass (dok VI/51).

Vitne nr. 8, ny forklaring 16.3.70: Vitnet iakttok episoden utenfor Glemmengt 73 samme dag som han var på kirkegården med kranser og på besøk hos en bekjent. Vedkommende bekjent kunne under avhør samme dag ikke tidfeste dagen for besøket (dok VI/52).

Vitne nr. 13, ny forklaring 17.3.70: Vitnet er helt sikker på at iakttakelsen skjedde lillejulaften. Samme kveld hentet han et badekar hos sin far og gikk på kino kl 21.00 (dok VI/53).

Vitne nr. 5, ny forklaring 17.3.70: Vitnet er helt sikker på at det var den 23.12. han så Larsen på trappen utenfor døra. Denne dagen hadde han sluttet på arbeide kl. 15.00, mot ellers kl.16.15. Det var lysere enn vanlig da han var på hjemvei (dok VI/55).

Vitne nr. 17, forklaring 17.3.70: Vitnet opplyser at han julaftens morgen kl 06.40 kjørte forbi Glemmengt 73 i bil. Akkurat da han kom på toppen av bakken så han en mann gå ned trappen fra tilbygget (Larsens rom). Døra ble stående litt på gløtt (dok 0/31).

Vitne nr. 6, ny forklaring 3.4.70: Vitnet har tenkt meget på saken og mener bestemt at det var den dagen med sin yngre søster i bilen (23.12.) at hun så Larsen låse seg inn i Glemmengt 73. Hun tror ikke det snedde. Hun fikk kjennskap til drapene allerede julaftens formiddag, og hun gjorde seg da den tanke at hun jo hadde sett et av ofrene så sent som dagen i forveien (dok VI/59).

Den interesse som man på dette stadium utviste for hva som skjedde i Glemmengt 73 den 22. desember, ledet til at det ble foretatt nye avhør om dette. Av særlig interesse er avhøret av Lilands hybelnabo i Tobiasstredet. Denne hadde kommet hjem fra arbeidet ca kl 17.00 denne dagen. En stund etterpå hørte han noen tappe vann på kjøkkenet, og da han gikk dit ut fikk han se Liland stå ved vasken. Liland holdt en mørk langbukse i hendene og spurte naboen om han kunne få låne en bøtte som allerede sto på kjøkkenet, hvilket han fikk. Liland la buksen i bøtten og tappet i vann. Deretter gjentok vitnet sin tidligere forklaring om at han spilte sjakk med Liland frem til kl. 19.45, da han selv gikk på kino, hvilket var overensstemmende med Lilands forklaring.

3.3.3 Gjennomføring av konfrontasjonene

Under etterforskningen ble det i alt gjennomført tre personkonfrontasjoner.

Den første fant sted den 30. januar 1970. Hensikten med denne konfrontasjonen var å få klarlagt om et vitne (avisbudet, vitne nr. 4 i det foregående) gjenkjente Liland fra den episoden utenfor Glemmengt 73 som hun hadde redegjort for i sine forutgående politiforklaringer. Liland ble fremstilt sammen med syv andre menn. Dette skjedde i to parader, med ulik innbyrdes plassering og nummerering av de åtte personene. Etter første gangs konfrontasjon mente vitnet å kjenne igjen mann nr 1 (Liland), «men syntes også at nr. 6 liknet litt». Etter annen gangs konfrontasjon er hun mer sikker på at det var nr. 6 (Liland). Hun sier seg nå «svært sikker i sin sak».

Den andre konfrontasjonen ble avholdt 3. april 1970 (dok VI/57). Hensikten var å få klarlagt om den hendelse utenfor Glemmengt 73 som det unge avisbudet hadde vært vitne til (vitne nr. 4 foran under "*Drapsdatoen endres til 22. desember 1969*" i pkt. 3.3.2), kunne ha skjedd i forbindelse med den kvistlakkfesten som vitterlig hadde funnet sted hos Larsen den 22. desember. Avisbudet ble følgelig konfrontert med den ene av festdeltakerne (Trygve), som på dette tidspunkt sammen med Liland hadde vært til stede hos Larsen. Trygve ble fremstilt sammen med fem andre menn. Dette skjedde i to parader, med ulik innbyrdes plassering av de seks personene. Avisbudet ga uttrykk for at Trygve var «den hun syntes lignet mest». Ved annen gangs konfrontasjon pekte hun også ut Trygve. Nå var hun ganske sikker. «Hun mente å kjenne igjen vedk.s lue og jakke som det samme tøyet han hadde på seg tidligere».

Et annet vitne som avisbudet hadde henvendt seg til ved denne anledningen - og som også hadde sett de aktuelle personer - var også til stede under denne andre konfrontasjonen. Hun var ikke sikker, men plukket til slutt ut en av de andre paradeltakerne.

Den tredje konfrontasjonen ble holdt 2. juli 1970, altså mens hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland pågikk. Igjen var det spørsmål om et vitne kunne gjenkjenne foran nevnte Trygve. Vedkommende vitne hadde - formentlig foranlediget av mediaoppslagene rundt rettssaken - kort tid i forveien fortalt politiet at han 1. januar 1970 hadde drukket øl i Fredrikstad sammen med en for ham ukjent person. Vedkommende hadde under samtalen gitt uttrykk for at han hadde «tatt de to der oppe i Glemmengt». Under konfrontasjonen ga vitnet uttrykk for at Trygve liknet «ganske meget», men han påpekte samtidig en del ulikheter som ikke stemte.

3.3.4 IKKE REGISTRERTE MELDINGER TIL FREDRIKSTAD POLITIKAMMER

Det fremgår av det skriftlige materiale som utvalget har fått, at enkelte personer skal ha henvendt seg til Fredrikstad politikammer med opplysninger, uten at det deretter er blitt tatt opp forklaring. Ett av disse vitnene er nevnt av Tore Sandberg i hans politianmeldelse datert 30. mai 1994. (Om påtalemyndighetens behandling av denne anmeldelsen, se nedenfor under "*Påtalemyndighetens behandling av Tore Sandbergs politianmeldelse*" i kapittel 9). Dette vitnet skal like før rettsaken i juni 1970 ha ringt politikammeret og opplyst at hun så en mann gå inn gjennom døren til Larsens hybel i Glemmengt 73 den 23. desember 1969 ca kl 17.30. Hun hadde da lest i avisene at drapstidspunktene var oppgitt til dagen i forveien og påpekte at dette måtte være feil. I flg. dette vitnets uttalelser til Sandberg i januar 1993, hadde vedkommende polititjenestemann gitt uttrykk for at vitnet tok feil. Han la kort etter på røret, og det ble ikke opptatt noen forklaring. Noen vaktjournal hvor denne henvendelse er registrert ligger ikke ved blant saksdokumentene i saken.

Det fremgår videre av politiforklaring opptatt høsten 1970 av den person som er omtalt nærmere nedenfor under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?*" i pkt 6.6.2, Tormod, at han medio januar 1970 «oppsøkte kriminalavdelingen i Fredrikstad og nevnte sin mistanke mot» «Stepper'n». Det foreligger imidlertid ingen rapport med avhør av dette vitnet. Objektivt sett var vitnets opplysninger interessante: Han bodde på hybel hos «Stepper'ns» mor, og dermed i det huset der «Stepper'n» bodde. Kl 18.45 den 23. desember 1969 hadde han hørt «Stepper'ns» søster si til sin mor: «Har han bloete skjorte nå og da mamma - og så den pene skjorta. Når gir jeg opp». Moren hadde deretter bedt dateren lukke døren fordi Tormod kunne høre det som ble sagt.

Når det gjelder det sistnevnte vitnet, er årsaken til den manglende rapporten sannsynligvis at han ikke ble tatt alvorlig. Om dette vises nærmere til redegjørelsen nedenfor under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?*" i pkt 6.6.2. Etterforskningsdokumentene i Liland-saken - som i mange andre saker - viser imidlertid flere eksempler på at det er utarbeidet skriftlige forklaringer fra avhør av vitner som objektivt sett har gitt meget interessante opplysninger, og at man i den videre etterforskning likevel har sett helt bort fra det som var blitt forklart.

3.3.5 Utvalgets bemerkninger

Som nevnt under "*Betydningen av å få fastslått tidspunktet for de straffbare handlinger*" i pkt 4.7.1 vil det under etterforskningen av en drapssak være av vesentlig betydning å søke å komme frem til det tidspunkt da ugjerningen ble begått. Dette skjer ved hurtigst mulig å avhøre vitner som kan ha opplysninger i saken, gjerne ved rundspørring. Samtidig sikres tekniske bevis. Etter gjennomført rundspørring avhøres nærmere de vitner som synes å ha noe interessant å fortelle.

Påliteligheten av et vitneprov blir regelmessig svekket jo lengre tid som går fra iakttagelsen gjøres til forklaringen gis. Det vil derfor være av største betydning å få brakt klarhet i gjerningstidspunktet på et så tidlig stadium i etterforskningen som mulig.

Etter utvalgets oppfatning hadde politiet ved starten av etterforskningen ikke særlig sikre opplysninger om det tidspunkt øksedrapene var begått. Lege Frestads svar på dette spørsmål måtte nødvendigvis være nokså omtrentlig. Obduksjonsrapportene gjentar 23. eller 24. desember som dødstidspunkt, men gir ikke inntrykk av at denne angivelse er basert på særlig sikre funn og vurderinger. Om legenes angivelse av dødstidspunktet vises ellers til redegjørelsen nedenfor i "*Sentrale rettsmedisinske problemstillinger - behandlingen av rettsmedisinske spørsmål frem til hovedforhandlingen*" i kapittel 4. Til tross for dette er det få av de forklaringene som innhentes fra vitner utenfor drapsfrenes miljø som angir noe om vitnets iakttagelser rundt åstedet før 23. desember 1969. Dette kan i og for seg være forståelig, ut fra den betraktning at det var den *seneste* observasjon av aktivitet på åstedet som for politet var den mest interessante. Da er det større grunn til å undres over at det bare i noen ganske få av de forklaringer som ble avgitt i startfasen av etterforskningen, blir gjort nærmere rede for *hvorfor* vitnet mente at iakttagelsen var gjort den 23. desember eller natt til den 24. desember, og ikke på et tidligere tidspunkt, f.eks. døgnet i forvegen. Med henblikk på slike opplysninger skjedde drapene til en tid som rent etterforskningsmessig var gunstig: Like opp under jul er dagene for de fleste fylt med juleforberedelser av ulik karakter. Dette innebærer at akkurat disse dagene i ettertid vil være lettere å skille fra hverandre enn hva som gjelder for de fleste av årets øvrige dager.

Som nevnt foran under "*Drapsdatoen endres til 22. desember 1969*" i pkt. 3.3.2 ble mange av vitnene innkalt til nye avhør i mars 1970, etter at politiet fant grunn til å klarlegge om den 22. desember 1969 kunne være det riktige tidspunkt for ugjerningene. Det sier seg selv at vitnene på dette sene tidspunkt hadde langt dårligere forutsetninger for å fastslå tidspunktet for den observasjon som de to - tre måneder i forvegen hadde gitt forklaring om.

Enkelte av de vitner som på denne måten ble innkalt til nytt avhør, skal i ettertid overfor Ekroth/Sandberg ha gitt uttrykk for at politiet presset dem i den hensikt å få dem til å endre tidspunktet for sin observasjon fra 23./24. desember til ett døgn tidligere. Utvalget konstaterer imidlertid at den nye forklaring fra de vitner som på denne måten har rettet bebreidelser mot politiet, ikke fraviker den opprinnelige når det gjelder tidspunktet. En gjennomgåelse av de nye forklaringene i mars 1970 viser at mange av vitnene holdt fast ved den forklaring som opprinnelig var avgitt.

Utvalget finner det forståelig at et vitne kan reagere negativt når det etter flere måneder blir innkalt til nytt avhør om forhold som det tidligere har forklart seg om. Ikke minst gjelder dette når politet under det nye avhøret reiser tvil om riktigheten av deler av den tidligere forklaringen. Således vil et vitne i denne situasjon både kunne føle seg mistrodd og lett få det inntrykk at politet ønsket at vitnet skulle forandre sin forklaring i en bestemt retning. På den annen side er det politiets klare plikt å innkalle til slikt nytt avhør når det kan være grunn til å tro at den første forklaringen på det aktuelle punkt kan være uriktig. Det inntrykk som vitnet sitter tilbake med i en slik situasjon, vil nødvendigvis være avhengig av den måte som vedkommende polititjenestemann håndterer avhørssituasjonen på. Det vil her være av betydning at det blir gitt nødvendig informasjon om hvorfor politiet finner det påkrevet å komme tilbake til det aktuelle punktet i den tidligere forklaringen.

Som nevnt foran under "*Generelt*" i pkt. 3.1 ble de forklaringer som ikke inneholdt opplysninger av interesse for etterforskningen, dokumentført under hoveddokument 0. Disse dokumentene ble oppbevart samlet i eget omslag for denne dokumentkategori og dermed adskilt fra de øvrige vitneforklaringer som var dokumentført og oppbevart under hoveddokument VI.

Under gjennomgangen av etterforskningsdokumentene har utvalget ved flere anledninger registrert at dokumenter under hoveddokument 0 har inneholdt opplysninger som burde hatt interesse for den videre etterforskning. Det kan her vises til den gjennomgåelse av enkelte av forklaringene som er gjort foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1 og 3.3.2. Det vises til vitne 14 (dok 0/12), vitne 15 (dok 0/13) og vitne 17 (dok 0/31). Alle disse tre forklaringene gjaldt iakttagelser på eller ved åstedet som kunne tyde på at ugjerningene måtte være begått senere enn 22. desember. Da de to første forklaringene ble gitt (15. januar 1970) var dette opplysninger som passet med den teori som politiet da arbeidet etter. Da den siste forklaringen ble gitt (17. mars 1970), hadde man gått over til å konsentrere seg om den 22. desember 1969 som tidspunkt for ugjerningene.

Ingen av disse tre forklaringene står særlig sentralt. Det er derfor ikke grunn til å anta at dokumentføringen har skjedd ut fra et ønske om å holde skjult forklaringer som ikke passet inn i politiets strategi. I den forbindelse bemerkes at alle politirapporter følger saken og således ligger tilgjengelig også for forsvareren. Dokumentføringen vitner likevel etter utvalgets oppfatning om en lite objektiv holdning til dette bevismaterialet som burde vært unngått. Det er imidlertid ikke særlig grunn til å anta at denne føringen hadde noen innvirkning på resultatet av straffesaken mot Liland sommeren 1970, og heller ikke på utfallet av den første gjenopptakelsessaken.

Et av de sentrale vitner fra miljøet rundt de avdøde var Willy, som ble avhørt flere ganger. Det var på det rene at Liland hadde avlagt Larsen og Johansen et besøk

den 22. desember 1969 en gang mellom kl. 20 og 21. Mens Liland var inne på Larsens rom kom Willy for å levere en sykkel til Johansen. Da han banket på døren var det Liland som åpnet. I Willys første forklaring den 25. desember heter det at Liland da uttalte at han «ikke kunne komme inn for det var sykdom der inne». Det var mørkt inne i rommet, og han forlot stedet sammen med Liland. I forklaring den 29. desember uttrykker han seg omtrent på samme måte («du kan ikke komme inn her for det er folk som er dårlig»). Willy gir sin tredje forklaring den 30. desember, men da kommer man ikke inn på dette punktet. Willy blir så innkalt for å avgi sin fjerde forklaring den 17. mars 1970 (dok VI/50 side 7). Han blir da i det vesentlige avhørt om denne episoden. Om Lilands bemerkning heter det nå:

«Da vitnet nå sa at han skulle levere sykkelen til Håkon Johansen sa Liland noe om at «de var syke eller dårlige» og med dette forsto vitnet det slik at det var John Larsen og Håkon Johansen som var syke eller dårlige. Når vitnet blir foreholdt at han - da han ble innbrakt til Fredrikstad politikammer den 25.12.69 - fortalte at Per Liland hadde sagt til vitnet at han ikke kunne komme inn i Glemmengt. 73 fordi «det var hendt en ulykke» der, så husker vitnet nå at han den gang brukte dette uttrykket. Vitnet vil imidlertid få opplyse at han nå ikke kan huske hvilket uttrykk Liland den gang brukte.»

Avlutningsvis i denne rapporten har rapportskriveren - Jahrmann - gitt følgende påtegning.

«Da Willy 25.12.69 ble innbrakt til Fredrikstad pkm. opplyste han på forespørsel fra politiadjutant Strømsæther og i nærvær av bl.a. rapportskriveren at Per Liland - da han hadde åpnet døren i Glemmengt. 73 den 22.12.69 - hadde sagt tilnoe slikt: «det er hendt en ulykke her».

Utvalget bemerker at denne måte å nedtegne en vitneforklaring på, er svært uheldig. Dersom vitnet ved sitt første møte med politiet hadde opplyst at Liland ved den aktuelle anledning hadde sagt at Willy ikke kunne komme inn til Larsen og Johansen fordi «det var hendt en ulykke», var dette en uttalelse som burde ha kommet med i den forklaring som Willy avga samme dag. Det er høyst utilfredsstillende at en bemerkning av så vidt sentral interesse for etterforskningen først kommer til skriftlig uttrykk henimot tre måneder senere, og da på den måte som det er redegjort for foran. Utvalget ser denne detalj som nok et tegn på at politiet i starten av etterforskningen konsentrerte seg om et for snevert tidsintervall, og at man la for liten vekt på å få frem alt som hadde skjedd den 22. desember.

Utvalget har også bemerkninger til den måten som konfrontasjonene ble gjennomført på.

En konfrontasjon skal ta sikte på å bringe på det rene om en ukjent person, beskrevet av et vitne, kan være identisk med den person som er siktet eller mistenkt.

Foranledningen til den første konfrontasjonen var at det unge avisbudet (vitne nr. 4 under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1 og 3.3.2) hadde gitt uttrykk for at hun hadde iaktatt en for henne ukjent person på åstedet. Det var i første omgang tale om den personen som sto i døråpningen og forsøkte å holde tilbake en mann som ville ut gjennom døren. Politiet mistenkte Liland for å være den først nevnte av disse. Den konfrontasjonen som dette vitnet deltok i den 30. januar 1970, tok følgelig sikte på å bringe på det rene om vitnet kjente igjen Liland som den personen som hun tidligere hadde iaktatt.

En konfrontasjon bør foretas så snart som mulig etter at vitnets observasjon er gjort. Ellers vil vitnets erindringsbilde både kunne være svekket og påvirket av etterfølgende omstendigheter. I dette tilfelle sviktet det i alvorlig grad på dette punkt. For det første gikk det over en måned fra iakttagelsen ble gjort til konfronta-

sjonen ble gjennomført, uten at dette synes å ha hatt noen påviselig grunn. I tillegg kommer at vitnet i avhøret i forbindelse med konfrontasjonen opplyste at hun i avisene hadde sett foto av «vedkommende som er mistenkt i denne saka», altså Liland. I et slikt tilfelle vil erindringen av dette fotografiet kunne påvirke det bilde som vitnet hadde i sin hukommelse, fra episoden i døråpningen i Glemmengt. 73 like før jul.

Kripos har utarbeidet veiledende regler for konfrontasjoner. Disse er udatert, men er opplyst å skrive seg fra en gang forut for 1974. Det er uklart for utvalget om reglene eksisterte i skriftlig form under etterforskningen av Liland-saken. Under enhver omstendighet antas at reglene gir uttrykk for den praksis som også tidligere ble fulgt.

Det følger av disse regler at en mistenkt/siktet under konfrontasjonen skal «fremstilles sammen med fra 5 - 8 personer av omtrent samme alder, høyde og utseende for øvrig». Fotografiene fra den konfrontasjonen som ble gjennomført den 30. januar 1970, viser åtte menn som synes å tilfredsstille disse kravene, på ett unntak nær: Lilands benklær ser ut til å være noe lysere enn de øvrige. Dette var i tilfelle en unødvendig svakhet ved konfrontasjonen.

De veiledende reglene bestemte også at deltagerne om mulig skulle være kledd «slik som den ukjente var da han ble iakttatt». Dette betyr i dette tilfelle at alle skulle være kledd i overenstemmelse med den beskrivelse av den ukjentes påkledding som vitnet hadde gitt. I det første avhøret av 25. desember 1969 hadde vitnet forklart at denne personen hadde på seg «svart eller mørk boblejakke». I det avhør som ble gjennomført umiddelbart før konfrontasjonen, ga vitnet uttrykk for at hun senere var kommet til at det ikke var noen boblejakke, men det var en «mørk jakke». Liland var i likhet med de øvrige personer under konfrontasjonen iført mørk dressjakke og slips. På bakgrunn av vitnets senere beskrivelse, kan vel dette vanskelig kritiseres. Det er imidlertid å bemerke at Liland på forhånd som nevnt hadde vært avbildet i avisene som mistenkt for øksedrapene, og også da hadde han hatt et slikt antrekk.

Tar man hensyn til de svar som vitnet ga under konfrontasjonen, jf foran under "[Gjennomføring av konfrontasjonene](#)" i pkt. 3.3.3, og de omstendigheter som er nevnt foran, fikk denne konfrontasjonen etter utvalgets oppfatning begrenset bevisverdi med hensyn til å slå fast at Liland var en av de personer som vitnet iakttok under episoden i Glemmengt. 73.

Den andre konfrontasjonen, som fant sted den 3. april 1970, hadde også til hensikt å bringe klarhet i identiteten til en ukjent person, beskrevet av et vitne. Denne gangen gjaldt det den andre mannen som var innblandet i episoden i døråpningen i Glemmengt. 73, altså han som sto foran og ville ut. Men i dette tilfelle var det ikke spørsmål om å identifisere en person som var siktet eller mistenkt. På dette tidspunkt under etterforskningen var politiet opptatt av å kontrollere om de iakttakelser som «tirsdagsvitnene» hadde beskrevet, i virkeligheten kunne ha funnet sted den foregående dag, altså mandag den 22. desember 1969. Man visste at Trygve hadde vært en av deltakerne på «kvistlakkfesten» som fant sted til den tid på dagen da det unge avisbudet hadde gått forbi. Man visste videre at Trygve ikke hadde vært i Glemmengt. 73 den påfølgende dag, som jo var den dagen som avisbudet hadde forklart at iakttagelsen ble gjort. Dersom avisbudet kjente igjen Trygve under konfrontasjonen, ville politiet dermed ha et godt bevis for at den beskrevne episoden *ikke* hadde skjedd den 23. desember.

Denne konfrontasjonen ble gjennomført over tre måneder etter at iakttagelsen ble gjort, noe som karakteriseres som en alvorlig svakhet. Årsaken var som tidligere nevnt at politiet først i midten av mars 1970 fattet interesse for den 22. desember 1969 som mulig tidspunkt for ugjerningene.

Bildene fra konfrontasjonen viser at en av deltakerne (ikke Trygve) skilte seg ut ved at han var klart lavere enn de øvrige. Trygve skilte seg ut ved at han var iført en jakke med glidelås, mens de øvrige hadde på seg dressjakke/tweedjakke med knapper. En av disse jakkene var noe fritidspreget, men mørk av farge.

Avisbudet hadde i tidligere avhør forklart at den aktuelle personen ved anledningen hadde vært iført mørk dressjakke. Av den grunn kan Trygves påkledning under konfrontasjonen synes påfallende. Bakgrunnen var imidlertid at man her valgte å la Trygve ha på seg de klærne som han etter de foreliggende opplysninger hadde vært iført den 22. desember under «kvistlakkfesten».

Dette var i og for seg i strid med de foran nevnte regler. Men i den aktuelle situasjon kan utvalget vanskelig se det annerledes enn at dette bidro til å gjøre identifikasjonen sikrere.

Situasjonen var således at de øvrige fem personer var iført en jakke som noenlunde svarte til avisbudets forutgående beskrivelse, mens Trygve på dette punkt skilte seg ut.

Resultatet av konfrontasjonen ble som nevnt under "*Gjennomføring av konfrontasjonene*" i pkt. 3.3.3, at vitnet ved første gangs konfrontasjon ga uttrykk for at Trygve var «den hun syntes lignet mest», og at hun ved annen gangs konfrontasjon var ganske sikker på at det var ham. «Hun mente å kjenne igjen vedk.s lue og jakke som det samme tøyet han hadde på seg tidligere».

Resultatet av konfrontasjonen ble svekket ved at et annet vitne, som i løpet av noen få sekunder hadde iaktatt den aktuelle mannspersonen utenfor Glemmengt. 73, var usikker og plukket ut en av de andre paradedeltakere som den som lignet mest.

Etter utvalgets oppfatning var det ikke galt av påtalemyndigheten å påberope seg disse konfrontasjonene under den senere hovedforhandlingen. Men det var samtidig riktig, som forsvareren også gjorde, å fremheve at de var beheftet med svakheter som medførte at de ikke måtte tillegges for stor vekt.

3.4 NÆRMERE OM POLITIETS ETTERFORSKNING MOT «STEPPER'N»

3.4.1 Oversikt

Foran er nevnt at til sammen tre personer ble innbrakt til politikammeret om formiddagen den 24. desember 1969. To av disse ble holdt over natten til første juledag, Liland og «Stepper'n». «Stepper'n» løslates denne dag kl. 22.20 etter å ha blitt avhørt for annen gang. Det har i ettertid fra enkelte hold vært rettet sterk kritikk mot politiet, både for løslatelsen av «Stepper'n» og for den manglende interesse som man deretter viste for å etterforske nærmere om denne mannen kunne være gjerningsmannen. Utvalget vil i det følgende redegjøre noe nærmere for situasjonen, slik den forelå for politiet ved løslatelsen.

Det er helt på det rene at «Stepper'n» var kjent for det lokale politi som en del av byens alkoholiserede miljø. Han var tidligere ikke domfelt for voldskriminalitet, men var flere ganger bøtlagt etter løsgjengerlovens § 17. Da han ble innbrakt til politikammeret, var han sammen med et par andre menn på vei til Glemmengt 73 med diverse flasker eksportøl.

Det kan reises enkelte juridiske spørsmål i forbindelse med at «Stepper'n» ble innbrakt til Fredrikstad politikammer om formiddagen den 24. desember og holdt tilbake til aftenen dagen etter. Det er mulig at han var i en slik situasjon at han kunne settes i fengslig forvaring etter løsgjengerlovens § 20. Denne bestemmelsen ville neppe gitt adgang til å holde ham tilbake lengre tid enn frem til samme ettermiddag.

I og med at han ble holdt over til 25. desember, må dette ha skjedd fordi han var mistenkt for å ha begått drapene og det var grunn til å frykte for at han ellers kunne forspille bevis i saken, jf straffeprosessloven av 1887 § 228 nr 3. I så fall var han å betrakte som siktet. Til tross for dette ble «Stepper'n» avhørt som vitne både den 24. og den 25. desember. Etter straffeprosessloven av 1887 § 236 skulle en pågrepet normalt vært fremstilt for forhørsretten, «og hvis dette ikke kan ske senest Dagen efter Paagripelsen, paa hans Forlangende foreløbig for nærmeste Paatalemyndighed». I og med at påtalemyndigheten fant at man kunne anvende § 228 nr 3, hadde man hatt muligheten for å holde «Stepper'n» i varetekt helt frem til første hverdag, altså lørdag 27. desember 1969. Denne mulighet ble imidlertid ikke benyttet.

Det kan nok også reises spørsmål ved berettigelsen av å anse «Stepper'n» som mistenkt med «skjellig grunn», all den stund man samtidig var av den oppfatning at det hvilte en slik mistanke også på Liland. I dag er det slått fast at dette innebærer at «det skal være mer sannsynlig at siktede har begått den straffbare handling saken gjelder enn at han ikke har det», jf Rt. 1993 side 1302. Det var på den tid noe usikkert om en sannsynlighet på 50 % var tilstrekkelig til pågripelse/fengsling. En høyere sannsynlighet for hver av de to gjerningsmenn ville ikke være mulig uten at man regnet med muligheten for et samvirke mellom dem. I øksedrapsaken var det imidlertid intet som tydet på at det kunne ha funnet sted et slikt samvirke mellom Liland og «Stepper'n».

3.4.2 »Stepper'ns» forklaringer

»Stepper'n» ble avhørt den 24. desember fra kl. 16.00. Han fortalte at han hørte med blant dem som fra tid til annen hadde hatt tilhold hos John Larsen. I avhøret ga han uttrykk for at han var uvenner med Liland, og «at Per er brutal og voldsom når han har drukket».

Under avhøret den 24. desember blir «Stepper'n» overhodet ikke spurt om hva han foretok seg den 22. desember. Redegjørelsen om hva han på forhånd hadde foretatt seg, starter fra kl. 15.00 den 23. desember, da «Stepper'n» skulle arbeide ettermiddagsskift ved Moss Verft & Dokk. Som følge av at en arbeidskamerat ikke hadde møtt opp, fikk han kort tid deretter fri fra sitt arbeide. «Stepper'n» opplyser at han deretter drar til Hauge, mellom Fredrikstad og Sarpsborg, hvor han bl.a. oppholder seg hos en bekjent, Ole, i flere timer og drikker sammen med ham. Litt etter kl. 20.00 reiser han sammen med Ole i drosje - kjørt av Kjeldsen - til Fredrikstad. Etter at han hadde vært sammen med Ole over noen tid i Fredrikstad, tar Ole bussen hjem. Rundt midnatt treffer «Stepper'n» to karer fra Sarpsborg, hvorav den ene er Otto som han senere ble innbrakt til politikammeret sammen med. Noe over midnatt innfinner de seg i en leilighet i Steffens vei - ca 300 meter fra Glemmengt 73 - hvor de besøker en kvinne som bor der. «Stepper'n» forteller at han oppholder seg i denne leiligheten utover natten, og sammen med diverse andre navngitte festdeltakere blir det drukket adskillig alkohol. «Stepper'n» tror at han sovnet. Han mener å huske at han om morgenen var ute av leiligheten i forbindelse med at han i byen kjøpte reker og blomster, og at han i den forbindelse også var hjemom en tur med drosje for å hente penger. Han benekter ikke at han også kan ha vært ute av leiligheten tidligere på natten «idet han ikke helt klart husker hva han har gjort i natt utover de inntrykk han har fortalt».

I avhør den 25. desember kl. 19.15 starter han med at han lillejulaften var kommet til Fredrikstad sammen med Ole. Også Ole er nå til stede når karene fra Sarpsborg dukker opp. Sammen med disse kjører de begge i bil til Sarpsborg. Under turen blir Ole satt av hjemme på Hauge. «Stepper'n» skiller så lag med de to fra Sarpsborg og treffer sitt søskenbarn, Åge, som spilte til dans på en restaurant. Omkring midnatt

- eller kanskje noe før - får han sitte på i søskenbarnets bil tilbake til Fredrikstad. På forhånd hadde han da truffet en av sine bekjente, Jan, i Sarpsborg. Tilbake i Fredrikstad treffer han så på ny de to karene fra Sarpsborg som tidligere på kvelden hadde kjørt han dit. Avhøret inneholder lite detaljerte opplysninger om besøket i Steffens vei. Drosjeturen hjem julaftens morgen anslås til ca kl. 08.30. «Stepper'n» tilføyer at han den 23. desember var hjemom rundt kl. 20.00, og da var hans søster hjemme. Han opplyser endelig at han siden han reiste på arbeidet den 23. desember ca kl. 14.00 hadde hatt på seg de klærne som han hadde på seg da han ble pågrepet av politiet. «I dette tidsrom har han ikke skiftet noen klær». Stilt mot hverandre og samlet viser de to avhørene

(1) betydelige uoverensstemmelser mht. hvor «Stepper'n» har vært fra 23. desember kl. 20.00 og til noe over midnatt og hvem han hadde vært sammen med i dette tidsrommet og (2) stor usikkerhet om han senere hadde oppholdt seg i leiligheten i Steffens vei, eller om han delvis hadde vært andre steder.

3.4.3 Kontroll av «Stepper'ns» forklaringer

I den utstrekning politiet holdt åpen muligheten for at «Stepper'n» kunne være gjerningsmannen, var det derfor all oppfordring til å få sjekket de opplysningene som han ga. Dette ble da også gjort, men etter utvalgets oppfatning på en høyst utilstrekkelig måte.

Otto, som ble innbrakt til politikammeret sammen med «Stepper'n» den 24. desember 1969, forklarer i avhør påbegynt kl. 21.00 samme aften at han først ca kl. 01.00 natt til julaften traff «Stepper'n» i Fredrikstad. Sammen gikk de deretter til leiligheten i Steffens vei. Han husker ikke hva «Stepper'n» gjorde i løpet av natten, men erindrer at «Stepper'n» om morgenen ca kl. 09.00 hadde kjøpt reker i byen. Noe senere kjøpte de øl, og etter «Stepper'ns» forslag var de på vei til Glemmenget 73 med dette da de ble påtruffet av politiet.

Om formiddagen den 25. desember 1969 blir de tre øvrige festdeltakerne fra leiligheten i Steffens vei avhørt.

Laila forteller at hun ankom leiligheten natt til julaften ca. kl. 02.30. «Stepper'n» var da tilstede i leiligheten, bl.a. iført frakk. Han forlot leiligheten rundt kl. 06.00, idet han bemerket at han da skulle hjem for å skifte av seg de arbeidsklærne som han hadde på seg. Han var så tilbake igjen noe senere, for igjen å forlate leiligheten. Han dukket så opp ca. 08.30, og hadde da med seg reker.

Edgar kom hjem til leiligheten ca kl. 06.40 om morgenen etter å ha arbeidet nattskift. Han oppdaget «Stepper'n» i leiligheten først rundt kl. 07.00, og da iført frakk. «Stepper'n» forlot leiligheten ca kl. 07.30.

Wenche forteller at «Stepper'n» første gang kom innom leiligheten litt over midnatt, natt til julaften. Han var da bl.a. iført en koksgrå vinterfrakk. «Stepper'n» var alene og gikk etter en halvtimes tid. Rundt kl. 02.00 kom han tilbake igjen sammen med Otto og en tredjemann. Ca 03.30 gikk «Stepper'n» ut for å kjøpe sigaretter, Hun husker at han noe senere - kanskje etter en time, altså ca kl. 04.30 - var tilbake i leiligheten igjen.

«Stepper'ns» mor - som han bodde sammen med - ble avhørt den 25. desember 1969 kl. 19.30. Hun bekrefter at sønnen var hjemme noen få minutter den 23. desember kl. 20.00. Dette bekreftes også av «Stepper'ns» søster. Moren antar at han hentet penger og opplyser at han hadde på seg genser (islendertype, grå langbukser og gråaktig overgangsfrakk), et antrekk som hun senere i avhøret angir som «arbeidstøy» som han hadde hatt på seg de siste to - tre dagene. Moren bekrefter også at «Stepper'n» var innom leiligheten en snartur julaftens morgen kl. 08.00.

Drosjesjåfør Harald Rød blir avhørt pr. telefon om aftenen den 25. desember 1969. Han opplyser at han natt til julaften, litt etter kl. 03.00, ved «Det Glade Hjørne» i Fredrikstad sentrum så «Stepper'n» som kom gående «i en slik retning at det kunne tyde på at han kom i retning fra Glemmengt». Rød tilbød ham skyss hjem, men «Stepper'n» avsto og uttalte at han skulle til Hotell City og kjøpe tobakk.

Samme aften blir «Stepper'ns» opplysninger om hans bevegelser den 23. desember også kontrollert ved at politiet oppsøker hans søskenbarn Åge. Denne erindrer at han om aftenen denne dagen ble kontaktet av «Stepper'n» mens han selv spilte på en restaurant i Sarpsborg. Noe over midnatt hadde han med seg «Stepper'n» som passasjer da det ble kjørt med bil til Fredrikstad, hvor «Stepper'n» ble sluppet av ca kl. 00.45.

Dette var situasjonen da «Stepper'n» ble løslatt kl. 22.20 den 25. desember 1969. Kort sagt fikk man gjennom vitnene bekreftet at han litt over midnatt den 24. desember hadde reist fra Sarpsborg til Fredrikstad, og deretter i adskillige perioder hadde oppholdt seg sammen med andre personer, i det vesentlige i leiligheten i Steffens vei, noen få hundre meter fra Glemmengt 73. Men noen perioder hadde han frem til samme morgen vært ute av leiligheten. Når det derimot gjelder «Stepper'ns» bevegelser umiddelbart forut for dette tidsrom, den 23. desember fra ettermiddagen og frem til midnatt, hadde man på dette tidspunkt kun hans egne to motstridende forklaringer. Sammenholder man disse to forklaringene med de opplysninger som var blitt innhentet gjennom de vitneforklaringer som er nevnt i det foregående, synes det rimelig klart at det var «Stepper'ns» siste forklaring - den 25. desember - som ga de mest pålitelige opplysningene. Den første forklaringen mangler helt detaljene fra han skilte lag med Ole til han etter midnatt bega seg tilbake til leiligheten i Steffens vei sammen med Otto og hans venn fra Sarpsborg.

3.4.4 Opplysninger om «Stepper'n» etter løslatelsen

Etter løslatelsen skjer det ingen aktiv etterforskning med henblikk på en ytterligere klargjøring eller avkreftelse av mistanken mot «Stepper'n».

Den 27. desember 1969 mottok politiet (dok 0/4 v/Jahrmann) forklaring fra et vitne som etter å ha lest om drapene i avisen, hadde kommet til å tenke på en episode han hadde opplevet natt til julaften. Utenfor Hotell City i Fredrikstad hadde han ca kl 01.30 kommet i snakk med en ukjent mann iført gråaktig frakk. Under samtalen hadde denne mannen opplyst at han het John og at han bodde i Glemmengt. Den drosjesjåføren som vitnet deretter kjørte hjem med, ga inntrykk av at han visste hvem mannen var. Politiet oppsporet senere samme kveld vedkommende drosjesjåfør, som kunne opplyse at han ved anledningen hadde iaktatt at den personen som hans passasjer hadde vært i kontakt med forut for kjøreturen, var «Stepper'n» (dok 0/5). Det fremgår av politiets registrering av disse to politirapportene at de begge er klassifisert i kategori 0, altså opplysninger av liten betydning for den videre etterforskning.

Utvalget finner videre grunn til å nevne en rapport datert 7. januar 1970, utarbeidet av politibetjent Skauen ved Fredrikstad politikammer, kriminalavdeling. Avslutningsvis i den vel tre siders maskinskrevne rapporten heter det at «undersøkelsene er foretatt bl. drosjeeiere og drosjesjåførere for et antall av 31 drosjer som var mer eller mindre i virksomhet før Jul inntil drapet ble oppdaget 24.12.69». Ingen hadde noen positive opplysninger å gi, «bortsett fra det som allerede er innhentet av forklaringer fra dem».

Rapporten starter med et avhør av en drosjeeier som er foretatt allerede den 24. desember 1969 kl. 13.00. Det fremgår innledningsvis at dette vitnet var ubeslektet «med mistenkte L.». Avhøret gjelder en tur den 22. eller 23. desember, hvor Liland

ble kjørt fra Tornesveien til Voldgt. i Fredrikstad. Undersøkelser etter at avhøret ble foretatt viste at denne turen hadde funnet sted den 15. desember.

I rapporten gjengis så videre et avhør foretatt den 28. desember 1969 av en annen drosjeeier som opplyser å ha kjørt «Stepper'n» fra torget til «Stepper'ns» bopel. Denne turen fant sted den 23. desember ca. kl. 20.00. At en slik tur hadde funnet sted, hadde politiet på forhånd nødvendig informasjon om, jf gjengivelsen foran under "»*Stepper'ns» forklaringer*" i pkt. 3.4.2 fra «Stepper'ns» annen forklaring den 25. desember og fra etterfølgende kontrollerende avhør av hans mor se "*Kontroll av «Stepper'ns» forklaringer*" i pkt. 3.4.3. Om kjøreturen heter det i rapporten (passasjerens egentlige navn er av utvalget erstattet med «Stepper'n»):

«I bilen opplyste «Stepper'n» at han hadde vært hos guttene, skulle hjem til seg og hente noe. Ved ankomsten til «Stepper'ns» bopel måtte vitnet vente på «Stepper'n» en ca. 5 - 10 min. før «Stepper'n» kom ut fra sin bopel og ble med i vitnets drosje til «Drosjeholdeplassen» på torget igjen.

»Stepper'n» bar ikke på noen bagasje verken på tur eller returen, men vitnet husker at «Stepper'n» på tilbaketuren til torget sa at han skulle vært et sted «her oppe», noe han gav uttrykk for at han hadde lovet, men som han aktet å sløyfe. Vitnet svarte «Stepper'n» at han burde holde sitt løfte og dra opp til guttene. Stedet som «Stepper'n» snakket om antok vitnet var oppover Glemmengt. et sted, men «Stepper'n» nevnte ikke Glemmengt. 73 (drapstedet). Vitnet kan tro som en mulighet at «Stepper'n» muligens siktet til Stef-fens vei.... (hvor Laila..... holder til med flere)».

Også denne rapporten klassifiseres under dokumentgruppe 0 (dok 0/16). Dette viser igjen en lite objektiv og selektiv holdning til den informasjon som ble innhentet.

3.4.5 Hvilke opplysninger hadde politiet om «Stepper'ns» person?

Utvalget har fått opplyst at man ved Fredrikstad politikammer hadde for hånden alle nødvendige kunnskaper om «Stepper'n», bl. a. et kartotekkort ført for hånd som viste tidligere straffbare forhold. Slike kort forefantes også for Liland og for de øvrige i politidistriktet som politiet hadde hatt befattning med gjennom sitt arbeid. En gjennomgåelse av det arkiverte kartotekkort for «Stepper'n» viser noe over 30 anmerkninger i tiden fra 1959 og frem til 24.12.1969. Det alt vesentligste dreier seg om overtredelser av løsgjengerloven, i hovedsak lovens § 16 (åpenbar beruselse på alminnelig beferdet sted). Ved noen få tilfeller er anmerket samme lovs § 17. Denne bestemmelse gjelder bl.a. den som i beruset tilstand forstyrrer den alminnelige lov og orden eller forulemper eller volder fare for andre. En rekke av disse forseelser endte med bøtleggelse.

Som nevnt foran under "*Grunnlaget for utvalgets arbeid*" i pkt. 1.2.3, rettet Ekroth med «Pusselspel» mistanken mot «Stepper'n». Ved Ekroths senere skrifter/dokumentsamlinger er denne mistanken søkt ytterligere underbygget. I Tore Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» (1992) forsterkes teorien om «Stepper'n» som den egentlige gjerningsmann. Senere har Sandberg offentlig gitt uttrykk for at «Stepper'n» kan settes i forbindelse med diverse mistenkelige dødsfall i Fredrikstaddistriktet, hvorav flere gjelder drukning i tilknytning til opphold i eller ved «Stepper'ns» motorsnekke. I boken nevnes uspesifisert at 18 personer skal være forsvunnet eller omkommet.

Det tilfelle som er viet størst oppmerksomhet, er omtalt i relativt stor bredde i «Øksedrapene i Lille Helvete», se kapitlene 21-28 (side 194-245). Fremstillingen gir inntrykk av at «Stepper'n» ved Kjøkøya ved en bestemt anledning i 1964 forsettlig hadde tatt livet av en ca 40 år gammel kvinne.

Granskningsutvalget har ingen foranledning til å foreta noen selvstendig etterforskning i denne over 30 år gamle saken. Men forholdet har likevel interesse i den grad det under etterforskningen kom frem opplysninger som burde ha fått politiet til å reagere da «Stepper'n» fem år senere på ny kom i søkelyset i øksedrapsaken. På denne bakgrunn har utvalget funnet det riktig kort å redegjøre for Kjøkkøyasaken, slik denne fremstår på grunnlag av de foreliggende politiforklaringer og rettslige forklaringer.

Det fremgår av rapport fra daghavende tjenestemann ved kriminalavdelingen ved Fredrikstad politikammer at man om aftenen den 30. oktober 1964 fikk telefonbeskjed om at en kvinne hadde falt i vannet ved Kjøkkøy, og at hun antakelig var druknet. Ved ankomst ulykkesstedet ble det konstatert at den forulykkede var en ca 40 år gammel kvinne, Gunvor. Hun var da på forhånd trukket opp på en brygge av folk i nabolaget. Det ble antatt at hun hadde hørt med til et drikkegilde som hadde holdt til i et hus i nærheten.

Det ble videre opplyst at en av festdeltakerne («Stepper'n»), før man ennå hadde blitt oppmerksom på at kvinnen var falt i sjøen, med sin motorbåt hadde kommet drivende bort til en nabobrygge. Han hadde vært åpenbart beruset. Etter at han hadde fått hjelp til å starte motoren, kjørte han fra stedet som om ingen ting hadde skjedd. Kort tid senere ble den forulykkede oppdaget i sjøen.

Politiet påtraff nokså snart en av de andre festdeltakerne, John Larsen, senere offer i øksedrapsaken. Han var åpenbart beruset og helt våt. Han ble tatt hånd om av politiet og innsatt i drukkenskapsarresten etter et meget kort avhør. En annen festdeltaker, Anna, ble noe senere i beruset tilstand tatt hånd om ved Kjøkkøy fergested. Også hun ble innsatt i drukkenskapsarresten etter et kort avhør. På vei til politikammeret redegjorde Anna noe uklart for hva som hadde skjedd. Gunvor hadde falt i sjøen da hun skulle stige fra brygga og ned i båten. Under avhøret samme natt opplyste Anna at Larsen forsøkte å redde Gunvor, men at han var så full at også han ramlet i sjøen. Etter dette hadde Anna sprunget av gårde for å ringe etter hjelp.

I avhør den påfølgende formiddag gjentok Anna at Gunvor hadde falt ned i sjøen mellom brygga og båten idet hun skulle gå ombord. Båteieren, «Stepper'n», grep deretter tak i henne og holdt henne fast mens hun lå i vannet og skrek. Han ba Anna rope om hjelp. Larsen hoppet ut på båtens stevn, men falt deretter i sjøen. Anna fant det uforståelig at «Stepper'n» hadde kjørt vekk fra stedet, og mente at han kunne ha hjulpet Gunvor. Selv var hun på dette tidspunkt sprunget etter hjelp. Under avhør den påfølgende dag opplyste Larsen at han på grunn av beruselse ikke erindret noe før han lå i sjøen.

«Stepper'n» ble avhørt av politiet samme formiddag. Han forklarer at han var første mann om bord for å starte opp båten. Det var mørkt og han hadde intet lys, bortsett fra fyrstikker. Mens han var opptatt med dette, hørte han et skrik og et plask mellom båten og bryggen. Han fikk etter hvert tak i Gunvor, men lyktes ikke med å dra henne opp og ropte om hjelp. Deretter hørte han et nytt plask. Han fikk nærmest et sjokk. Gunvor kavet i panikk og han slapp taket og så at Larsen også var falt i sjøen. Da han igjen snudde seg for å se etter Gunvor, hadde hun kavet seg lengre vekk fra båten. Han ropte til henne at hun måtte prøve å svømme inn på grunn. Hun forsvant imidlertid fra hans synsvinkel. Like etterpå hørte han snakk inne fra land. Han trodde at både Gunvor og Larsen hadde berget seg opp av sjøen. Han spurte om dette ved å rope, og mener at Anna svarte bekreftende. Det ble snakk om at alle skulle bli med i båten, men han fikk forståelsen av at de øvrige på land ikke ønsket det. Han kastet deretter loss og drev sydover til en nabobrygge. Der fikk han hjelp til å starte motoren. Han dro deretter fra stedet fordi selskapet tidligere hadde blitt truet med politi hvis de ikke fjernet seg.

Det fremgår av politiets rapport at Anna få dager senere, mens hun var på politikammeret i et annet ærend, ble stilt spørsmål om «Stepper'n», etter at Gunvor og Larsen hadde falt i vannet, hadde spurt fra båten om de begge var kommet seg i land. Anna hadde da gitt uttrykk for at «Stepper'n» ikke hadde stilt slike spørsmål. I avhør etter ytterligere en ukes tid forklarer «Stepper'n» at armene hans hadde vært helt visne etter mange forsøk på å dra Gunnvor opp i båten. Han fastholder at han fra land fikk bekreftet at begge var kommet opp av sjøen før han kastet loss.

«Stepper'n» ble den 16. desember 1964 av politimesteren i Fredrikstad siktet for overtredelse av straffelovens § 242 «for rettsstridig, med døden til følge, å ha forlatt en i hjelpeløs tilstand». Det ble senere avholdt rettslig forundersøkelse.

Ved rettslige avhør den 16. januar 1965 forklarte «Stepper'n» seg stort sett i overensstemmelse med sin politiforklaring. Larsen forklarte for retten noen dager senere at han løp ned til båten etter at han hadde hørt Anna skrike. Han snublet og falt i sjøen på siden ut mot Kjøkøysund. Han greide å svømme rundt akterenden av båten og inn til grunn. En av beboerne på Kjøkøy forklarte at Anna om kvelden hadde banket på døra og ville ringe til politiet. Hun hadde opplyst at noen var falt i sjøen. Den ene hadde kommet seg opp mens den andre «holder på å bli trukket opp». Anna ga forklaring den 3. februar 1965. Hun gjentar at Gunvor mistet balansen mens hun steg ned fra bryggen til fordekket, og at hun deretter falt i sjøen på land-siden. «Stepper'n» forsøkte å trekke henne om bord ved å ta tak i armene hennes. Larsen falt i vannet på den andre siden av båten, ut mot sundet. Hun er sikker på at «Stepper'n» holdt Gunvor da hun selv løp fra bryggen for å hente hjelp. Hun hørte ikke at «Stepper'n» ropte til henne, og hun svarte heller ikke. Hun karakteriserer seg selv som godt påvirket, men Gunvor «virket meget full og sjanglet av gårde». Alle hadde drukket omtrent like meget.

Politibetjent Ivar Rolf Skauen forklarte under rettslig avhør at Anna virket meget oppskaket og var åpenbart beruset da politiet kom i kontakt med henne den aktuelle aftenen. Sikten var meget dårlig som følge av tåke og mørke. Han la merke til at Gunvor hadde blå merker på håndleddene, og at en blikkring som hun bar, var klemt helt trekantet. Han satte dette i forbindelse med at «Stepper'n» hadde forsøkt å trekke henne ombord. Det var spor på dekket som kunne være forenelig med at to personer hadde falt derfra og ut i sjøen. Det fremgår av politibetjent Skauens rapport at han ved liksyn ikke så noen støtskader i hodet eller ansiktet på den forulykkede, og «det tydet intet på noe støt eller brudd som kan ha forårsaket død». Dybden på vannet der «Stepper'n»s båt hadde ligget ble av Skauen antatt til å være 1 1/2 meter.

Liket av den forulykkede ble obdusert ved Rettsmedisinsk Institutt. I obduksjonsrapporten datert 6. november 1964 opplyses at det kunne ses enkelte blå merker på armer og ben og noen overfladiske skrubbsår fortil på venstre legg. Ellers kunne det ikke ses ytre tegn til vold. I konklusjonen ble dødsårsaken antatt å være «drukning i sterkt beruset tilstand». Alkoholkonsentrasjonen i blodet ble målt til 2,82 promille og i urinen til 3,97 promille.

Straffesaken mot «Stepper'n» ble henlagt etter bevisets stilling ved beslutning fra statsadvokaten i Østfold og Hedemark den 10. april 1965.

Utvalget konstaterer at det overhodet ikke er antydninger i de foreliggende forklaringer og undersøkelser om at «Stepper'n» ved slag med åre e.l. eller på annen måte skulle ha medvirket til at Gunvor druknet, slik det fremgår av de forklaringer fra Anna som er gjengitt i Sandbergs bok. Daværende politibetjent ved kriminalavdelingen ved Fredrikstad politikammer, Ivar Skauen, har for utvalget forklart at han ved undersøkelsen av «Stepper'n»s båt i forbindelse med Kjøkøy-saken merket seg at båten var uten årer. Utvalget tilføyer at det av politiets rapporter dog fremgår at det om bord i båten var en ca 2,5 meter lang båtshake. Denne lå løst plassert inntil babords ribbe.

3.4.6 Utvalgets vurderinger

Det synes åpenbart at «Stepper'n» i en startfase var under mistanke for å ha begått ugjerningene i Glemmen 73. Han påtreffes i nærheten av åstedet innen en time etter at ugjerningene ble oppdaget, og han holdes i politiets varetekt omtrent halvannet døgn frem til om aftenen den 25. desember 1969.

Det foreligger i de saksdokumenter som utvalget har fått oversendt fra politiet, ingen pågripelsesrapport. I en slik rapport ville det vært gitt nærmere opplysninger om bl.a. påkledning. Det må likevel være grunn til å gå ut fra at «Stepper'ns» påkledning ikke kan ha vært påfallende.

I løpet av den tiden «Stepper'n» holdes tilbake ved Fredrikstad politikammer brukes en god del ressurser på å avhøre til sammen syv av de personer som han hadde opplyst at han hadde vært sammen med fra 23. desember kl. 15.00 til julaftens morgen. Som det fremgår av redegjørelsen foran under "*Kontroll av «Stepper'ns» forklaringer*" i pkt 3.4.3, hadde man for tidsrommet fra ettermiddagen den 23. desember og frem mot midnatt to motstridende forklaringer avgitt av «Stepper'n», slik disse er gjengitt foran under "*»Stepper'ns» forklaringer*" i pkt 3.4.2. I denne perioden har han for en stor del vært sammen med sin venn Ole. De skal ha kjørt drosje fra Hauge til Fredrikstad med Kjeldsen som sjåfør, og ut på aftenen skal han ha truffet en annen bekjent, Jan, i Sarpsborg. Det fremstår som høyst bemerkelsesverdig at disse tre vitnene ikke ble avhørt innen «Stepper'n» ble løslatt. Man avslutter dermed arbeidet med å kontrollere «Stepper'ns» alibi når dette er halvveis utført. Det foreligger ingen opplysninger i etterforskningsdokumentene om at disse tre vitnene var forsøkt kontaktet innen «Stepper'n» ble løslatt.

Det er videre bemerkelsesverdig at disse tre vitnene heller ikke senere blir avhørt av politiet. Alle tre er senere intervjuet av Ekroth høsten 1970. Først under behandlingen av den første gjenopptakelsessaken - i november 1974 - blir Ole avhørt av politiet. Når «Stepper'n» denne 1. juledags aften forlater politikammeret, går han dermed også definitivt ut av øksedrapssaken.

Også etter at «Stepper'n» ble løslatt den 25. desember fikk politiet opplysninger om ham av interesse for etterforskningen. Det vises her til de vitneavhør foretatt hhv. 27. og 28. desember 1969 som det er redegjort for ovenfor under "*Opplysninger om «Stepper'n» etter løslatelsen*" i pkt. 3.4.4. Det er etter utvalgets oppfatning både uforståelig og klart kritikkverdig at heller ikke disse opplysningene foranlediget ytterligere undersøkelser fra politiets side med henblikk på kontroll av «Stepper'ns» alibi for 23./24. desember. Tilsvarende stiller utvalget seg uforstående til at man heller ikke fant grunn til å foreholde «Stepper'n» de nye opplysningene om ham som innkom etter at han ble løslatt den 25. desember.

Utvalget har også kritiske bemerkninger til den måten som opplysningene om drosjebilen den 23. desember ca. kl. 20.00 ble nedtegnet på. Som nevnt fremkom opplysningene under de undersøkelser som politiet foretok blant drosjeeiere og drosjesjåfører om trafikk i tiden før drapene ble oppdaget. Vedkommende drosjeeiere ga opplysningene den 28. desember kl. 20.00 ved avhør på bopel. Til tross for dette er rapporten ferdig utarbeidet og datert først den 7. januar 1970. Dette forhindrer selvfølgelig ikke at innholdet kan ha vært gjort kjent for etterforskningsledelsen på et tidligere tidspunkt. Hensett til at rapporten da den forelå ble dokumentført under dokumentkategori 0, ville det neppe ha spilt noen rolle for etterforskningen om den hadde foreligget skriftlig allerede den 28. desember eller den påfølgende dag. Daværende påtaleinstruks (opprinnelig fastsatt 14. desember 1934) bestemte i § 7 at en rapport så vidt mulig skulle nedtegnes på stedet eller så snart det ble anledning til det. Tilsvarende bestemmelser er nå gitt i påtaleinstruksens § 8-11. Utvalget kan ikke se at disse bestemmelsene ble overholdt.

Utvalget poengterer på nytt at politiet på dette tidspunkt i etterforskningen fortsatt gikk ut fra at drapene var begått fra ettermiddagen den 23. desember og utover. Det var selvfølgelig mulige mistenktes adferd i dette tidsrom som dermed sto i sentrum for etterforskningen. Opplysninger som man noe senere fikk om at «Stepper'n» hadde vært på arbeid i Moss den 22. desember 1969 fra kl.15 til kl.23, ble først av eventuell interesse under den senere del av etterforskningen, etter at drapstidspunktet ble flyttet frem til denne dagen. For det tidsrom som var angitt i tiltalen mot Liland hadde således «Stepper'n» alibi.

Det har i ettertid kommet frem at «Stepper'n» skulle ha vært innblandet i mange episoder hvor personer var omkommet ved drukning. Det har vært reist spørsmål om ikke det lokale politi hadde slik kunnskap om «Stepper'ns» adferdsmåte at han måtte ha fremstått som en sannsynlig gjerningsmann bak øksedrapene. Det har også vært reist spørsmål om politiet av en eller annen grunn holdt sin hånd over «Stepper'n», og at man bevisst valgte å sjekke ham ut av saken, til tross for at det var grunn til å rette den videre etterforskning også mot ham.

Utvalget bemerker til dette at politiet må bedømmes ut fra den situasjon som forelå på drapstidspunktet i 1969/70. Det lokale politikammer kjente til Kjøkøya-saken fra 1964. Man fant åpenbart ikke at «Stepper'ns» rolle i den saken tilsa at han fem år senere måtte betraktes med særlig mistenksomhet. Det fremgår av den gjennomgang av etterforskningsdokumentene i Kjøkøya-saken som utvalget har gjort (jf foran under *"Hvilke opplysninger hadde politiet om «Stepper'ns» person?"* i pkt 3.4.5) at en slik oppfatning vanskelig kan kritiseres.

Det var godt kjent av politiet at det gjennom årene ved drukning hadde omkommet et stort antall personer i Fredrikstad. Dette var en skjebne som i særlig grad hadde rammet personer fra miljøet med alkoholmisbruk. Pensjonert politioverbetjent Leif Eliassen, som i alle år har arbeidet ved Fredrikstad politikammer, har for utvalget opplyst at han først på 1980-tallet for seg selv gjorde opp en status over personer som siden krigen i beruset tilstand hadde falt i elven og druknet. Han kom da frem til at i alt 28 personer hadde lidet denne skjebne. Alle slike hendelser ble etterforsket av politiet. To drukningsulykker som skjedde samme dag, hadde funnet sted ved bruk av «Stepper'ns» snekke. Først gled en beruset mann i det han skulle gå i land og druknet i elven. Hendelsen ble iaktatt av utenforstående personer i nærheten som ble avhørt av politiet. Senere samme dag skjedde det samme på ny med samme båt på et annet sted. Også dette ble iaktatt av utenforstående som ble avhørt av politiet. «Stepper'n» hadde ved begge anledninger vært til stede i sterkt beruset tilstand. Eliassens eget inntrykk av «Stepper'n» var at han «var en snill og harmløs fyllefant med et betydelig alkoholmisbruk. «Stepper'n» ble stadig vekk innbrakt for fyll, men han var aldri voldsom».

Når utvalget er kritisk til at «Stepper'n» ble løslatt den 25. desember 1969 om aftenen, er det ikke på bakgrunn av at han som følge av tidligere adferd fremsto som en mulig gjerningsmann. Men det skyldes som nevnt at de mange avhør som ble foretatt 24. og 25. desember, ikke ga tilstrekkelig klarhet i hvor «Stepper'n» hadde oppholdt seg i det tidsrom som politiet på det tidspunkt var interessert i. Det er ikke noen holdepunkter for å anta at løslatelsen av «Stepper'n» og den senere manglende interesse for etterforskning rettet mot ham hadde sin bakgrunn i en bevisst holdning om at «Stepper'n» av en eller annen grunn måtte holdes utenfor saken. Dersom dette var tilfelle, måtte nødvendigvis også Kripos' etterforskningsledelse ha vært delaktig i dette. Det ville i såfall være tale om meget alvorlige straffbare handlinger begått av en rekke tjenestemenn ved Fredrikstad politikammer og ved Kripos. Det måtte i tilfelle være grunn til å anta at også embetsmenn i påtalemyndigheten kunne ha vært innblandet. I utgangspunktet fremstår en slik dekkaksjon til skade for en antatt uskyldig tredjemann som lite sannsynlig, ikke minst dersom den involverte perso-

ner i politi/påtalemyndighet innen uavhengige etater og på flere nivåer. Dette inntrykket blir ytterligere forsterket ved at politi/påtalemyndighet skulle ha oppnådd støtte for sine lovbrudd hos de oppnevnte rettsmedisinske sakkyndige, ved at disse til skade for Liland bevisst gikk på akkord med sin faglige overbevisning. I tillegg kommer så den omstendighet at Fredrikstad, i alle fall rundt 1970, var et relativt gjennomiktig samfunn, noe som i seg selv gjør det svært usannsynlig at en slik dekkaksjon - som nødvendigvis måtte ha involvert en rekke personer - ikke på en eller annen måte ble kjent. Når det heller ikke foreligger noen påviselig grunn til at disse tjenestemenn skulle gjøre seg skyldig i slike alvorlige lovbrudd, fremstår antydningen som grunnløs.

Det er blitt hevdet at «Stepper'n» var i inngiftet familie med politibetjent Skauen ved Fredrikstad politikammer, og at dette skal ha hatt betydning for politiets holdning til ham, både før og under Liland-saken. Skauen har overfor utvalget opplyst at hans fars yngste bror var gift med «Stepper'ns» eldre søster. Han har også opplyst at han selv først ble oppmerksom på dette slektskapet i 1972.

Som tidligere nevnt søker de arbeider som Ekroth og senere også Sandberg har gjort, å underbygge mistanken mot «Stepper'n» som gjerningsmann bak øksedrapene i 1969. Utvalget finner det på dette punkt riktig å påpeke at det ikke - ut over de vurderinger som er gjort i det foregående - har gått nærmere inn i dette materiale med sikte på å få slått fast om denne teorien er i overensstemmelse med det som egentlig hendte. En slik gjennomgang ville falle utenfor utvalgets mandat.

3.5 VARETEKTSFENGLINGENE

3.5.1 De fire fengslingskjennelsene

Liland ble av politiet begjært varetektsfengslet den 27. desember 1969. I begjæringen opplyses at han var siktet for to forsettlig drap begått «en gang i tidsrommet tirsdag den 23. desember 1969 kl. 22.00 til påfølgende natt kl. 02.00.»

Han ble fremstilt for Fredrikstad forhørsrett samme dag. Sammen med ham møtte h.r. advokat Wilhelm Mordt, Fredrikstad som oppnevnt forsvarer. Det fremgår av forhørsrettens rettsbok at Liland «fastholdt sin tidligere politiforklaring og sier at han ikke har noe å tilføye utover denne». Til dette bemerker utvalget kort at Liland på dette tidspunkt hadde avgitt to politiforklaringer, den 24. og den 26. desember 1969. Det fremgår videre av rettsboken at Liland ikke hadde noe å bemerke til fengslingsbegjæringen. Politiet hadde i sin begjæring vist til straffeprosessloven av 1887 § 240 jf § 228 nr. 2, 3 og 4, og retten fant at vilkårene for varetektsfengsling etter disse bestemmelsene var til stede. Fengslingsfristen ble satt til 8 uker, også dette i overensstemmelse med politiets begjæring. Likeledes ble begjæringen om besøks- og brevforbud i fengslingstiden tatt til følge. Liland vedtok kjennelsen på stedet.

Den 18. februar 1970 begjærte politiet fengslingsfristen forlenget med seks uker. I forhørsrettens rettsbok fra rettsmøtet den påfølgende dag er bemerket at dommeren ikke hadde funnet det nødvendig at siktede - som da var overført til Oslo kretsfengsel - ble fremstilt. Det fremgår videre av rettsboken at forsvareren, advokat Mordt, var varslet, og at han ikke møtte «idet han opplyste at slik saken ligger ann, finner han ikke å kunne gå i mot begjæringen». Forhørsretten fant at vilkårene for fortsatt varetektsfengsling var til stede og forlenget fengslingsfristen i seks uker, fortsatt med brev- og besøksforbud.

Ved politiets begjæring av 21. mars 1970 ble fengslingsfristen bedt ytterligere forlenget frem til 2. mai 1970. Selv om politiet på dette tidspunkt var begynt å konsentrere etterforskningen om den 22. desember 1969, ble det heller ikke i forbindelse med denne begjæringen gjort noen endring i det tidsrom for ugjerningene som

var angitt i den opprinnelige siktelsen. Av forhørsrettens rettsbok fra rettsmøtet den 23. mars 1970 fremgår at retten ikke hadde funnet det nødvendig å få fremstilt Liland. Det fremgikk videre at Lilands forsvarer var varslet, og at forsvareren hadde erklært at han «må motsette seg fortsatt fengsling». Forhørsretten tok på ny begjæringen om fengslingsforlengelse til følge. Fortsatt ble det bestemt at Liland skulle være underlagt brev- og besøksforbud.

Varetektsfengslingen ble forlenget for siste gang frem til 15. juni 1970 ved Fredrikstad forhørsretts kjennelse av 30. april s.å. I forbindelse med at politiet den 7. april 1970 hadde fremsatt begjæring overfor forhørsretten om at det ble åpnet rettslig forundersøkelse, ble opplyst at det i siktelsen «gjøres den endring at tidspunktet for handlingen kan ha skjedd så tidlig som mandag den 22. desember 1969 etter kl. 15.00.» I forhørsrettens kjennelse av 30. april 1970 bemerkes at de tidligere nevnte vilkårene for varetektsfengsling fortsatt var til stede. Beslutningen om brev- og besøksforbud ble imidlertid ikke opprettholdt. Også ved denne anledning fant retten det unødvendig å få fremstilt Liland. Videre fremgår av rettsboken at «forsvareren, h.r.advokat Alf Nordhus var forsøkt varslet over telefon uten at det var lykkes å nå frem».

Når Liland forble varetektsfengslet frem til det ble avsagt dom mot ham den 3. juli 1970, hadde dette sin årsak i at det i mellomtiden var blitt reist tiltale mot ham, jf straffeprosessloven av 1887 § 239 femte ledd.

3.5.2 Utvalgets bemerkninger

Det grunnleggende vilkår for varetektsfengsling var den gang som etter någjeldende straffeprosesslov av 1981, at det var skjellig grunn til mistanke for en straffbar handling som kunne medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder. Utvalget vil nedenfor under "*Styrken i mistanken mot Liland under etterforskningen frem til medio mars 1970*" i pkt. 3.6.2 og 3.6.3 redegjøre for styrken i mistanken mot Liland på de ulike stadier under etterforskningen.

Etter at de første dagers etterforskning var gjennomført, førte ikke den videre etterforskning ut over vinteren 1970 til at mistanken mot Liland ble ytterligere styrket. Man var således i den situasjon at en etter hvert omfattende etterforskning rettet mot en bestemt mistenkt ikke hadde brakt frem i dagen ytterligere momenter som kunne begrunne en tiltale. Dette var et forhold som i seg selv bidro til å svekke den mistanke som opprinnelig forelå. I tillegg vil man i en slik situasjon før eller senere komme til et punkt hvor det ikke lenger er grunnlag for å opprettholde varetektsfengslingen. Selv om det stadig skulle være skjellig grunn til mistanke, vil fortsatt varetektsfengsling måtte nektes fordi det i så fall ville innebære et uforholdsmessig inngrep overfor den siktede. I dag følger dette av straffeprosessloven av 1981 § 174 første ledd jf § 184 annet ledd og den gang bl.a. av straffeprosessloven av 1887 § 228 annet ledd jf § 240.

Nedenfor under "*Styrken i mistanken mot Liland etter medio mars 1970*" i pkt. 3.6.3 er redegjort for at mistanken mot Liland ble styrket etter at man begynte å konsentrere seg om den 22. desember 1969 som en mulig drapsdag. For denne dag hadde man konkrete holdepunkter som kunne oppfattes dithen at Liland hadde vært på åstedet både på gjerningstidspunktet og også etter at ugjerningene var begått. Dette innebar samtidig at den 23. og 24. desember 1969 i tilfelle var uaktuelle som drapsdager. En mistanke om at Liland hadde begått ugjerningene i løpet av disse to dagene var derfor klart svekket. Det var imidlertid først den 7. april 1970 at politiets siktelse uten nærmere begrunnelse ble utvidet til også å omfatte «den 22. desember 1969 etter kl. 15.00.» Dette innebærer at forhørsretten ved den fengslingsforlengelse som fant sted den 23. mars 1970, fortsatt fant skjellig grunn til mistanke i for-

hold til den opprinnelige siktelsen. Denne hadde fremdeles tiden fra «den 23. desember 1969 kl. 22.00 til påfølgende natt kl. 02.00» som tidsrom for ugjernningene. På dette tidspunkt var det imidlertid som nevnt all grunn til å tvile på om det fortsatt var skjellig grunn til mistanke om at Liland hadde forholdt seg som beskrevet i denne siktelsen.

Rent teoretisk kan det reises spørsmål om forhørsretten på dette punkt kunne ha adgang til å gå utenfor siktelsen. Nedenfor under "*Den nærmere utforming av gjerningsbeskrivelsen i tiltalebeslutningen*" i pkt. 3.6.5 har utvalget gitt uttrykk for at retten vanskelig kunne ha avsagt fellende dom for drap begått 23./24. desember i et tilfelle hvor tiltalebeslutningen var begrenset til 22. desember. Adskillig kan tale for at forhørsretten i forbindelse med en begjæring om fengsling kan stå noe friere i forhold til en siktelse enn det retten senere gjør i forhold til tiltalebeslutningen. I praksis er det vel likevel grunn til å anta at spørsmålet løses ved at forhørsretten sørger for at påtalemyndigheten endrer tidsangivelsen i siktelsen. I dette konkrete tilfelle er det intet som tyder på at forhørsretten ved fengslingsforlengelsen den 23. mars 1970 var oppmerksom på at politiets siktelse reelt sett på det tidspunkt gjaldt drap begått den 22. desember 1969.

Når Liland ved det første fengslingsmøtet den 27. desember 1969 selv var til stede sammen med oppnevnt forsvarer, var dette i overensstemmelse med de regler som man den gang hadde i straffeprosessloven av 1887, og for så vidt også med de regler som gjelder etter straffeprosessloven av 1981.

Ved senere forlengelse av fengslingsfristen bestemte straffeprosessloven av 1887 § 239 tredje ledd at siktede skulle fremstilles for retten «dersom retten finner det nødvendig». Som nevnt foran under "*De fire fengslingskjennelsene*" i pkt. 3.5.1, fant ikke forhørsretten det nødvendig med slik fremstilling ved noen av de tre fengslingsforlengelsene forut for hovedforhandlingen i straffesaken i 1970.

Om forsvareren bestemte straffeprosessloven av 1887 § 239 tredje ledd at han gis «så vidt mulig rimelig varsel» til rettsmøtet om forlengelse av fengslingsfristen. Advokat Mordt fikk varsel til de to første av disse møtene, men møtte ikke. Advokat Nordhus ble forsøkt varslet til det tredje rettsmøtet, uten at retten lyktes å få kontakt med ham. Etter de opplysninger som foreligger om den tidligere praksis på dette punkt, synes det på det rene at det i mange tilfeller ble godtatt at fengslingen på denne måten ble forlenget uten at siktede ble fremstilt, og uten at det hadde vært mulig å få gitt forsvareren varsel om rettsmøtet.

Uansett denne praksis står det for utvalget som kritikkverdig at Liland ikke ble fremstilt for retten ved den andre og tredje fengslingsforlengelsen. Det var da opplyst at forsvareren motsatte seg fengsling. Enda mer betenkelig blir det når rettsmøtet i anledning den tredje fengslingsforlengelsen i denne situasjon avholdes uten at forsvareren en gang var blitt varslet. Utvalget legger ved denne vurdering vekt på at det gjaldt en meget alvorlig sak, at fengslingsfristen etter hvert hadde blitt forlenget flere ganger og ikke minst at det i alle fall ved den tredje fengslingsforlengelsen i april 1970 forelå et helt annet bevismateriale enn under det første fengslingsmøtet fire måneder tidligere. I tillegg må påpekes at forhørsretten i alle fengslingskjennelsene ga en nokså sjablonmessig begrunnelse for fengslingen. Når man endelig i tillegg også tar i betraktning de omstendigheter rundt endringen av siktelsen som er nevnt ovenfor, sitter utvalget tilbake med den oppfatning at forhørsretten ikke har utført et så grundig arbeid som den burde ha gjort i en så alvorlig sak.

De foranstående bemerkninger går på forhørsrettens saksbehandling. En nærmere vurdering av spørsmålet om det var riktig av forhørsretten å holde Liland varetektsfengslet frem til hovedforhandlingen, faller utenfor utvalgets mandat.

3.6 UTVALGETS SAMLEDE VURDERING AV ETTERFORSKNINGEN

3.6.1 Kravene til en god etterforskning

Etterforskningens formål var - slik som det den gang var uttrykt i straffeprosessloven av 1887 § 264 første ledd - å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for å avgjøre om rettslig forfølgning skulle innledes mot noen bestemt person «ved begjæring om rettslig forundersøkelse eller ved beslutning om tiltale». Videre bestemte denne paragrafen at det også burde tilveiebringes slike opplysninger om siktedes livsførsel og øvrige personlige forhold som kunne «antas å ha betydning for straffeutmålingen og for å beslutte andre forholdsregler enn straff» og «de ytterligere opplysninger som måtte trenge til forberedelse av bevisførselen både fra påtalens og fra forsvarers side» (' 264 tredje ledd). Også etter straffeprosessloven av 1981 § 226 er formålet det samme, dog slik at bestemmelsene om rettslig forundersøkelse nå er gått ut.

Det var allerede fra første stund rimelig klart at Larsen og Johansen hadde vært ofre for en alvorlig straffbar handling begått av andre. Man kunne med stor sikkerhet gå ut fra at de ikke hadde tatt livet av hverandre. Dermed ble det etterforskningens helt sentrale oppgaver å søke å finne frem til hvem som var gjerningsmannen.

Når utvalget skal vurdere den etterforskning som ble gjennomført i tidsrommet fra 24. desember 1969 og frem til hovedforhandlingen i juni 1970, må dette skje på bakgrunn av de regler for etterforskning som gjaldt på den tid. Selv om man senere har fått en ny påtaleinstruks, er reglene fortsatt de samme hva angår de grunnleggende forhold som berøres i det følgende.

Etterforskning av straffbare handlinger bør bringes frem til en avslutning hurtigst mulig. Dette er nå direkte kommet til uttrykk i straffeprosessloven av 1981 § 226 fjerde ledd. Dette prinsippet gjaldt også tidligere, men var da ikke lovfestet. Samfunnets generelle interesse i at en straffeforfølgning skjer hurtig etter at den straffbare handling er begått, tilsier at etterforskningen blir avsluttet så snart som mulig. Det samme gjør hensynet til de fornærmede og til de personer som ellers berøres av etterforskningen. Ikke minst hensynet til den varetektsfengslede Liland tilsa i dette tilfelle at etterforskningen ble gjennomført uten for stort tidsforbruk.

På noen punkter i det foregående er påpekt at det tok tid før enkelte rapporter ble ferdig skrevet. Dette har likevel neppe hatt betydning for det samlede tidsforløp. Utvalget konstaterer at en etterforskningstid på seks måneder - regnet fra det tidspunkt ugjerningene ble oppdaget og frem til hovedforhandlingens start - klart ligger innenfor det akseptable i en sak av denne størrelse.

Man forventer videre at en etterforskning gjennomføres på en måte som tar tilbørlig hensyn til de personer og interesser som blir berørt. Dette er i tråd med straffeprosessloven av 1981 § 226 fjerde ledd. Heller ikke dette prinsippet var lovfestet tidligere. Denne bestemmelsen gir uttrykk for at etterforskningen skal gjennomføres slik at ingen unødig utsettes for mistanke eller ulempe. Heller ikke på dette punkt finner utvalget grunn til å komme med særlige bemerkninger. Det kan reises spørsmål om det var tilstrekkelig grunn til å holde Liland varetektsfengslet i hele perioden frem til hovedforhandlingen. Særlig er det grunn til å reise spørsmål om berettigelsen av den siste tiden forut for hovedforhandlingen. Det kan nok også ellers på dette punkt reises spørsmål om politiet ved enkelte anledninger skulle ha forholdt seg annerledes. Men det er her i alle fall tale om detaljer som ligger langt utenfor de mer sentrale spørsmål som utvalget skal konsentrere seg om i sin granskning. Utvalget finner således ikke grunn til å gå nærmere inn på dette punkt.

En etterforskning skal for det tredje være objektiv. Dette fundamentale krav står sentralt ved utvalgets vurdering. Kravet omfatter ikke bare den rene etterforskning, men også påtalemyndighetens videre behandling av straffesaken frem til den er

avsluttet. Og gjennom reglene om gjenopptakelse ligger kravet latent også etter at en straffesak er avgjort ved fellende dom. Utvalget vil i dette kapittel kun behandle objektivitetskravet i forhold til etterforskningen. I hvilken grad kravet er oppfylt i de etterfølgende faser av saksbehandlingen, vil bli behandlet der spørsmålet hører hjemme, se særlig "*Utvalgets bemerkninger til hovedforhandlingen*" i pkt 5.5, 6.6.1, 6.6.2 og 8.5 nedenfor.

Objektivitetskravet har flere sider. For det første er det tale om en allmen side, uavhengig av om noen er mistenkt eller ikke: Rettssamfunnet forventer - og forlanger - at politiet går til etterforskningen med et åpent sinn, og at den deretter blir gjennomført ut fra strengt faglige/saklige kriterier, uavhengig av den alminnelige opinion, av eventuelle pressgrupper og av private sympatier. De faglige/saklige kriterier må være bygget på hva som innen rimelighetens grenser fremstår som nødvendige undersøkelser for å få etterforskningen avsluttet med en mest mulig sikker konklusjon. I øksedrapsaken var det på det rene at det var begått to meget alvorlige straffbare handlinger. Her besto etterforskningen således først og fremst i å klargjøre hvem som hadde begått handlingene, og derunder også de nærmere omstendigheter rundt ugjerningene. Denne side av objektivitetskravet begrunner således et krav om at etterforskningen legges bredt opp, slik at alle aktuelle muligheter innen rimelighetens grenser blir undersøkt.

For det annet gjelder objektivitetskravet også like overfor den som under etterforskningen er eller blir utpekt som mistenkt. Når vedkommende har krav på en objektiv etterforskning, siktes det først og fremst til at politiet også har plikt til å klarlegge nærmere de omstendigheter som kan tale til den mistenktes fordel. Dette må gjelde både selve spørsmålet om skyld - f. eks. om vedkommende rent faktisk har begått den drapshandling som han er mistenkt for - og spørsmål som kan få betydning kun for straffutmålingen, f. eks. om det foreligger forutgående provokasjon, om handlingen har skjedd i berettiget harme, under nedsatt bevissthet osv. Denne del av objektivitetskravet er nå nedfelt i straffeprosessloven av 1981 § 226 tredje ledd.

Det er ikke vanskelig å se at disse to sider av kravet til objektivitet griper over i hverandre. For den som er utpekt som mistenkt under etterforskningen, vil det være av sentral betydning at politiet ikke taper av syne at ugjerningen likevel *kan* være begått av andre, og at man derfor fortsatt gjør de nødvendige undersøkelser for å få klarlagt om det kan være en annen gjerningsmann. I denne sammenheng må det være åpenbart at en mistanke mot en gjerningsmann som bare er underbygget av enkelte indisier, ikke skal stenge for en bredt anlagt etterforskning hvor det søkes klarlagt om det kan være andre gjerningsmenn. På den annen side kan mistanken mot den ene ha fått en slik styrke at det må fremstå som forsvarlig kun å konsentrere den videre etterforskning mot ham. Mellom disse to yttertilfeller vil det være en glidende overgang, hvor styrken av mistanke lett vil være avgjørende for omfanget av den etterforskning som tar sikte på å avdekke om det kan være andre gjerningsmenn. I tillegg kommer så at alvoret i de straffbare handlinger som er begått, lett vil innvirke på de ressurser som settes inn i etterforskningen. Ofte er det vel heller ikke tale om rent enten/eller: Den etterforskning som drives tar samtidig både sikte på å få klarlagt den mistenktes rolle og å få undersøkt mulighetene for om det kan være andre gjerningsmenn. Selv med det klare utgangspunkt om krav til objektivitet, vil man således i praksis likevel lett møte situasjoner hvor det i noen grad må bero på et politifaglig skjønn i hvilken grad en fortsatt etterforskning skal konsentrere seg om mulige andre gjerningsmenn enn den som allerede er mistenkt.

Selv om disse tre nevnte krav til politiets etterforskning oppfylles fullt ut, må også et fjerde krav normalt være oppfylt for at resultatet skal bli tilfredsstillende: Etterforskerne må leve opp til de politifaglige normer som forventes med hensyn til

kvaliteten av det arbeid som gjøres. Av disse skal særlig nevnes at arbeidet må utføres med den nøyaktighet og på en så fullstendig måte som er nødvendig i den enkelte sak. Under etterforskningen må det utvises den oppfinnsomhet og kreativitet som er nødvendig for å få brakt etterforskningen frem til en avslutning. Endelig må etterforskningen gjennomføres på en slik måte at resultatene av den senere kan dokumenteres på en pålitelig og troverdig måte.

Etter utvalgets oppfatning har det i Liland-saken sviktet både hva angår kravet til objektivitet og hva angår kvaliteten av det arbeide som politiet utførte i etterforskningsfasen. Det vises til bemerkningene nedenfor under "*Oppsummering - hovedpunkter*" i pkt. 3.6.6.

3.6.2 Styrken i mistanken mot Liland under etterforskningen frem til medio mars 1970

Det fremgår av "*Kravene til en god etterforskning*" i pkt. 3.6.1 ovenfor at styrken i mistanken mot den person som allerede er mistenkt, rimeligvis i atskillig grad må være avgjørende for hvor store ressurser som til enhver tid skal settes inn for å klarlegge om det likevel kan ha vært en annen gjerningsmann. Utvalget finner det derfor nødvendig - i alle fall i enkelte hovedtrekk - å gå nærmere inn på dette spørsmålet.

Utvalget har fått inntrykk av at politiet så å si fra først av næret en sterk mistanke om at Liland var gjerningsmannen bak øksedrapene. Han ble pågrepet meget kort tid etter at ugjerningene ble oppdaget, uten at man på dette tidspunkt hadde noen konkrete holdepunkter for at han hadde utført drapene. Som tidligere nevnt ble det pågrepet ytterligere to personer i denne innledende fasen av etterforskningen.

Etter tre dagers etterforskning var Liland for lengst siktet for drapene, og han ble da fremstilt for varetektsfengsling. Med de opplysninger som forelå fra etterforskningen i disse tre dagene, finner utvalget det forståelig at varetektsfengsling ble begjært overfor Liland. Forhørsretten fant da også at vilkårene for varetektsfengsling var oppfylt. Et av vilkårene var den gang som i dag at det måtte være skjellig grunn til mistanke (se straffeprosessloven av 1887 § 228). Dette innebar etter teori og praksis at det måtte fremstå som minst 50% sannsynlig at Liland var gjerningsmannen. Utvalget bemerker i denne forbindelse at det av Fredrikstad forhørsretts rettsbok fra rettsmøtet den 27. desember 1969 fremgår at Liland ikke hadde noe å bemerke til fengslingsbegjæringen.

På dette stadium av etterforskningen ser mistanken mot Liland i hovedsak ut til å være bygget på:

1. Han tilhørte miljøet rundt de drepte og hadde en periode bodd hos Larsen.
2. Han var tidligere straffedømt for voldsforbrytelser, om enn av langt mindre alvorlig karakter, og var også dømt til sikring. Den rettspsykiatriske uttalelsen fra 1959 forut for sikringsdommen var meget belastende for Liland. Det forelå i tillegg vitneuttalelser om at Liland i alkoholpåvirket tilstand kunne ha et meget vanskelig gemytt, bl.a. preget av provokasjoner og av uberegnelig voldsutøvelse.
3. Det forelå enkelte opplysninger om at det hadde vært et motsetningsforhold mellom Liland og Larsen, og at Liland tidligere skulle ha truet Larsen, bl.a. ved å svinge en øks foran hodet hans.
4. Han var i det tidsrom som den gang var aktuelt - 23./24. desember - i likhet med enkelte andre fra miljøet rundt ofrene blitt iaktatt ved åstedet, dog uten at dette kunne settes i noen direkte sammenheng med drapshandlingene.

Det er grunn til å feste seg ved at man verken på dette tidspunkt eller noe senere tidspunkt hadde tekniske bevis som knyttet Liland til det blodige åstedet. Riktignok ble det funnet noen små blodflekker på Lilands bukser. Men etter blodtypeundersøkelse ble det slått fast at blodet hadde Lilands egen blodtype. Tilsvarende blod på Lilands putevar som ble sikret ved ransaking på hybelen hans, underbygget Lilands opplysning om at han i perioden forut for pågripelsen hadde vært plaget av neseblødninger. I en parentes bemerkes at Liland hadde samme blodtype som ett av ofrene, Larsen, nemlig type 0. Noe forsøk på ytterligere typebestemmelse ble ikke gjort og var den gang ikke praktisk mulig (jf foran under "*Oversikt*" i pkt 3.2.1).

På den annen side forelå det heller aldri opplysninger som ga Liland noe alibi for en vesentlig del av det tidsrom som man på dette tidspunkt konsentrerte etterforskningen om. Utvalget bemerker i den forbindelse at det i løpet av den første gjenopptakelsessaken falt uttalelse om at Liland skulle ha hatt alibi for dette tidsrommet. Antakelig som følge av at uttalelsen ikke klart nok ble imøtegått, er den tatt inn i lagmannsrettens avgjørelse fra 1975, hvor det på side 76 heter at det ikke har vært omstridt i saken at Liland har alibi for tiden etter 22. desember kl. 20.00 - 20.30. Senere er uttalelsen ukritisk gjengitt, også av domstolene. En gjennomgåelse av saksdokumentene viser imidlertid at uttalelsen ikke er riktig. Det er betydelige perioder i dette tidsintervall hvor man ikke har annet enn Lilands egne ord for at han ikke var på åstedet. På den annen side har man tvert i mot uttalelser fra vitner som hadde registrert aktivitet på åstedet den 23. desember, om at også Liland da skal ha vært tilstede. Som tidligere nevnt så lagmannsretten bort fra disse uttalelsene da Liland fikk sin dom i 1970, idet retten fant det bevist at han allerede den foregående dag hadde begått drapene. Men hvis man først skulle ta disse forklaringene i betraktning, fulgte med på kjøpet at også Liland var blitt iaktatt på åstedet i det aktuelle tidsintervall, den 23. desember.

Først under den andre gjenopptakelsessaken ble det fra påtalemyndighetens side fremholdt at det for den 23./24. desember ikke var tale om at Liland hadde noe alibi. Det vises her til påtalemyndighetens uttalelse til Eidsivating lagmannsrett av 22. desember 1993 hvor det om tiden etter 22. desember 1969 kl. 20.00 uttales (s. 4):

«Det kan påvises flere «hull» i Lilands alibi etter dette tidspunkt, men på den annen side er det heller ikke noe som knytter Liland til åstedet verken den 23. desember 1969 eller natten til den 24. desember 1969. Derfor mener jeg det er mer treffende å si at man ikke har bevis for at Liland er gjerningsmannen dersom drapene ble begått etter nevnte tidspunkt.»

Utvalget bemerker at dette synes å være en korrekt beskrivelse av situasjonen.

Med enkelte mindre avgjørende endringer forble bevissituasjonen slik under den fortsatte etterforskningen frem til midten av mars 1970.

Ut fra utvalgets vurdering av etterforskningsdokumentene ser bevisene ut til å fylle det hovedkrav om skjellig grunn til mistanke som var nødvendig for å få opprettholdt varetektsfengslingen. Men bevisene var på den annen side ikke tilstrekkelige til å gjennomføre en straffesak mot Liland som ville resultere i en felle dom.

Det følger av dette at man således ikke sto overfor en situasjon hvor mistanken mot den siktede var så sterk og så vel underbygget at det var forsvarlig ikke å etterforske om ugjerningene likevel kunne være begått av andre, jf foran under "*Kravene til en god etterforskning*" i pkt. 3.6.1. Den manglende interesse for å følge opp de undersøkelsene som opprinnelig ble foretatt rundt «Stepper'n», kan således overhodet ikke begrunnes med at Liland etter kort tid fremsto som en overveiende sannsynlig gjerningsmann.

Da politiet i midten av mars 1970 fant grunn til å konsentrere etterforskningen om den 22. desember 1969 som mulig drapsdag, var den bevismessige situasjon

fortsatt slik som nevnt ovenfor. Den etterforskning som hadde funnet sted fra nyttår 1970, hadde således ikke i særlig grad styrket mistanken om at Liland skulle ha forøvet drapene den 23./24. desember 1969. Alternativet til å konsentrere etterforskningen om 22. desember ville - slik utvalget vurderer de bevis som forelå på dette tidspunkt - ha vært å henlegge straffesaken mot Liland etter bevisets stilling. En slik avslutning av straffesaken fremsto rimeligvis som meget utilfredsstillende. Man ville i så fall stå overfor et grufullt dobbeltdrap som ble stående uoppløst, til tross for en meget omfattende etterforskning som bl.a. hadde ledet til varetektsfengsling av en mistenkt i henimot tre måneder. Med de bevismomenter som kunne tyde på at Liland hadde utført ugjerningene allerede den 22. desember (jf. nedenfor under "*Styrken i mistanken mot Liland etter medio mars 1970*" i pkt. 3.6.3.), var det forståelig at politiet fant grunn til å legge etterforskningen noe annerledes an enn tidligere.

3.6.3 Styrken i mistanken mot Liland etter medio mars 1970

De forhold som mistanken mot Liland bygget på og som er nevnt under (1), (2) og (3) i det foregående punkt, gjaldt også for det tilfelle at drapene var begått allerede den 22. desember 1969.

I tillegg kunne Liland knyttes til åstedet ved to anledninger denne dagen: For det første hadde han vært til stede under kvistlakkfesten utover ettermiddagen. Ved denne anledning var han sammen med enkelte andre festedeltakere, i tillegg til de to ofrene. Det var noe uklart om det til slutt bare var Liland som var tilbake på åstedet sammen med Larsen og Johansen. For det annet var det helt på det rene at Liland hadde vært på et nytt besøk på åstedet samme dag en gang mellom kl. 20.00 og 21.00. Man fattet nå interesse for de forklaringer som Willy hadde gitt allerede før nyttår i 1969 (jf. foran under "*Utvalgets bemerkninger*" i pkt. 3.3.5) om at det var Liland som lukket opp da han denne aften banket på døren til Larsens rom i forbindelse med at han skulle levere tilbake en sykkel til Johansen. Det var da mørkt i rommet, og Liland ga uttrykk for at Willy ikke kunne komme inn «fordi det var sykdom der inne». Verken Larsen eller Johansen ga seg tilkjenne på noen måte.

Politiet arbeidet nå ut fra den teori at Liland hugget ned både Larsen og Johansen med øks før han forlot Glemmengt. 73 samme ettermiddag. Da han var tilbake på åstedet mellom kl. 20 og kl. 21, tilførte han så Johansen det siste dødelige hugget. Johansen hadde da i mellomtiden beveget seg fra gulvet, der det ble funnet mye blod etter ham, og bort til divanen rett inn for inngangsdøren.

Denne teorien ble styrket av to konkrete omstendigheter: Etter at Willy hadde blitt med Liland hjem på dennes hybel om aftenen den 22. desember, hadde han spurt nærmere om tilstanden til de to i Glemmengt. 73 («Det er vel ikke noe gæli med dem?»). Til dette hadde Liland svart: «Hysj, ikke gjør meg nervøs». Det ble deretter ikke mere snakk om temaet. Liland tok ikke avstand fra at han kunne ha uttalt seg slik. I så fall hadde dette sin årsak i at han ville få Willy til å være stille, slik at hybelvertinnen ikke oppdaget at Liland hadde besøk på hybelen.

Den andre omstendigheten som etter politiets oppfatning støttet teorien om Lilands drapshandlinger den 22. desember, knytter seg til det faktum at Liland denne dagen hadde lagt en bukse i bløt og senere også vasket den. Dette skjedde mellom de to besøkene i Glemmengt. 73. Liland benektet ikke dette, men begrunnet buksevasken med at buksen var blitt skitten, bl.a. som følge av at han hadde flyttet på en sekk koks som sto i gangen der han hadde hybel.

Den nye teori om at drapene fant sted om ettermiddagen/aftenen den 22. desember, forutsatte selvfølgelig at dette ikke var uforenelig med de tidspunkter for skade/død som var mulige ut fra de rettsmedisinske undersøkelser av likene. Her skal kort

nevnes at professor Lundevall ved den kontakt som politiet hadde med ham under etterforskningen, ga uttrykk for at det hendelsesforløp som politiet nå var opptatt av, ikke var uforenelig med de medisinske funn. Sentralt i professor Lundevalls resonnement sto nå antagelig den omstendighet at funn ved obduksjonen av Johansen viste at denne måtte ha levet minst noen timer fra han ble påført skadene og frem til han døde. Under visse forutsetninger tydet ulikheten i Larsens og Johansens promille på at Johansen i skadet tilstand måtte ha levet minst i 13-15 timer. Om dette vises til den senere redegjørelse under "*Overlevelsestiden - alkoholkonsentrasjonen i blodet*" i pkt. 4.2.4.

Politiet mente også å ha støtte for sin teori ved uttalelser fra naboer i Glemmenget. 73, vegg i vegg med Larsens rom, om at det om ettermiddagen den 22. desember hos Larsen hadde vært mere bråk enn noen gang tidligere. Verdien av disse uttalelser var imidlertid noe svekket ved at de samme naboene på dette punkt i andre avhør hadde uttalt seg noe annerledes.

På den annen side hadde man så diverse vitneforklaringer enten om at Larsen og Johansen var iakttatt i live også den 23. desember, eller om aktivitet rundt åstedet denne dag som umulig kunne tenkes uten ofrene som levende deltakere. Om disse forklaringene vises til redegjørelsen foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1.

Jahrman har overfor utvalget - på samme måte som under hovedforhandlingen i 1970 - gitt uttrykk for at det var en vitneforklaring avgitt 5. mars 1970 som ble avgjørende for at man valgte å konsentrere seg om 22. desember som drapsdato. I flg. denne vitneforklaringen lå det nysnø uten spor på trappen utenfor Glemmenget. 73 den 23. desember ca kl. 16.40. Forklaringen er gjengitt avslutningsvis foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1.

Et relativt tynt lag med nysnø uten fotspor viser manglende trafikk på stedet. Men det tidsrom som dette har gyldighet for, vil nødvendigvis være begrenset til tiden regnet fra det begynte å snø, og muligens enda noe senere. Man hadde ikke særlig sikre opplysninger om når nysnøen hadde kommet. I tillegg vil en slik observasjon nødvendigvis være begrenset til fortiden. Mulig trafikk *etter* dette tidspunkt sier den selvfølgelig intet om.

Når man også tar hensyn til at dette var et vitne som uttalte seg for første gang - henimot to og halv måned etter at observasjonen ble gjort - har utvalget svært vanskelig for å forstå at dette vitneprovet alene kunne føre til at man gikk over til å etterforske om den 22. desember kunne være den dagen da ugjerningene ble begått. Dette synes likevel å ha vært den endelige årsaken til at politiet begynte å konsentrere etterforskningen om denne dagen.

Nye avhør av de vitnene som hadde fortalt om iakttakelser tirsdag den 23. desember - «tirsdagsvitnene» - førte imidlertid etter utvalgets oppfatning bare i relativt beskjeden grad til at det kunne reises tvil om iakttakelsene hadde skjedd denne dagen. Utvalget viser til sin gjennomgåelse av de nye vitneforklaringene foran under "*Drapsdatoen endres til 22. desember 1969*" i pkt. 3.3.2. I og med at det på dette tidspunkt hadde gått opptil tre måneder siden vitnene opprinnelig ga sin forklaring, var utgangspunktet for en oppklaringsrunde på dette punkt langt fra det beste.

3.6.4 Var det riktig å reise tiltale mot Liland?

Det kan reises spørsmål om det i denne situasjon var riktig å reise tiltale mot Liland. Alternativet ville ha vært å henlegge saken mot ham etter bevisets stilling. I ettertid vet vi at den tiltale som ble uttatt, ledet til domfellelse, etter at saken var prøvet i retten i en hovedforhandling som varte i to uker. Denne omstendighet alene vil normalt være tilstrekkelig til at dette spørsmålet i tilknytning til tiltalebeslutningen vil

bli besvart bekreftende. Situasjonen blir imidlertid annerledes i et tilfelle som det foreliggende, hvor tiltalte etter den opprinnelige domfellelsen er blitt frifunnet, etter at saken var tillatt gjenopptatt.

Spørsmålet må besvares ut fra en bedømmelse av bevisene i saken, slik disse fortonte seg på det tidspunkt tiltalen ble uttatt, altså den 4. juni 1970.

Slik utvalget bedømmer bevisene i ettertid, sto man overfor en straffesak hvor det manglet bevis som direkte knyttet den siktede til ugjerningene. Således hadde man verken vitnebevis eller tekniske bevis av denne karakter. På den annen side forelå slik som det foran er redegjort for, en rekke indisier. Disse hadde enkeltvis ingen særlig vekt, men sett i sammenheng talte de med atskillig styrke for at Liland kunne være den riktige gjerningsmann. I dette bildet hørte også at etterforskningen ikke en gang hadde frembrakt så meget som konturene av en alternativ drapsmann. At dette kunne ha sin bakgrunn i at etterforskningen hadde vært for ensidig rettet mot Liland, er et forhold som politiet må kritiseres for, men ikke i denne sammenheng. I den foreliggende situasjon kan det vanskelig rettes kritikk mot påtalemyndigheten for at det ble reist tiltale. Det hører med til bildet at det var tale om en alvorlig straffesak som på forhånd hadde fått stor offentlig interesse, og hvor den siktede på det tidspunkt tiltalebeslutningen ble uttatt hadde sittet varetektsfengslet i heni-mot fire og en halv måned. I en slik situasjon kan det vanskelig kritiseres at påtalemyndigheten velger å la saken bli avgjort ved rettslig behandling, selv om det på tiltaletidspunktet kunne fremstå som tvilsomt om en slik behandling ville føre til en fellende dom.

Etter de uttalelser som utvalget har mottatt under sitt arbeide, ser det ikke ut til at spørsmålet om det skulle tas ut tiltale mot Liland av påtalemyndigheten den gang ble sett på som tvilsomt, like lite som den fellende dommen mot ham en måned senere ble mottatt med noen særlig forbauselse fra politi og påtalemyndighet.

3.6.5 Den nærmere utforming av gjerningsbeskrivelsen i tiltalebeslutningen

Straffeprosessloven av 1887 § 286 annet ledd bestemte at tiltalebeslutningen skulle «fremstille den Handling, for hvilken Tiltale reises». Og dette skulle skje i korthet, men så vidt mulig med «nøyaktig Angivelse av Tid og Sted, Gjenstand og lignende....»

Ved tiltalebeslutningen av 4. juni 1970 ble Liland satt under tiltale ved Eidsivating lagmannsrett til fellelse etter:

- i. *Straffelovens § 233, 1. og 2. Ledd*, for å ha forvoldt en annens død, eller å ha medvirket hertil, hvor for øvrig særdeles skjerpene omstendigheter forelå, ved mandag 22. desember 1969 om ettermiddagen i Glemmengaten 73 i Fredrikstad, å ha tildelt John Olaf Larsen hugg og/eller slag i hodet med en øks, slik at det oppsto hjerneknusning, som umiddelbart medførte døden,
- ii. *straffelovens § 233, 1. og 2. Ledd*, for med overlegg å ha forvoldt en annens død, eller å ha medvirket hertil, i det drapet er forøvet for å lette eller skjule en annen forbrytelse, eller unndra seg straffen for en sådan, og det for øvrig foreligger særdeles skjerpene omstendigheter, ved mandag 22. desember 1969 om ettermiddagen og/eller kvelden i Glemmengaten 73 i Fredrikstad, med overlegg å ha tildelt Håkon Edvard Johansen hugg og/eller slag i hodet med en øks, slik at det oppsto betydelige hjerneskader og blødning som medførte døden, og/eller forøvet drapet, for å skjule eller unndra seg straffen for skader han tidligere hadde påført ham på legeme og/eller for det forhold som er beskrevet under post I.»

Det er verdt å merke seg at de drapshandlinger som tiltalebeslutningen omfatter, direkte er knyttet til «mandag 22. desember 1969 om ettermiddagen», alternativt «mandag 22. desember 1969 om ettermiddagen og/eller kvelden». Dette var etter hvert blitt et av de sentrale spørsmål, idet det også var atskillig som kunne tale for at handlingene først var begått det påfølgende døgn eller kanskje sogar enda senere. Dette var som tidligere nevnt politiets opprinnelige oppfatning.

Det kan i denne forbindelse reises spørsmål om påtalemyndigheten kunne ha utformet tiltalebeslutningen slik at man hadde tatt med hele det tidsrom som kunne være aktuelt, altså tiden fra ettermiddagen den 22. desember og frem til natten til 24. desember 1969. Det er lett å se at en fellende dom i forhold til en slik tiltalebeslutning vanskelig hadde kunnet rokkes ved, dersom det senere kom nye opplysninger om at det medisinsk sett ikke var noe i veien for at drapshandlingene kunne være begått *senere* enn aftenen den 22. desember, eller om at de avdøde *etter* dette tidspunkt fortsatt var observert i beste velgående. En slik dom ville jo holde åpent til hvilket tidspunkt/ved hvilken anledning ofrene ble tatt av dage, så lenge dette hadde skjedd innenfor det betydelige tidsintervall som foran er angitt.

Etter utvalgets oppfatning var det juridisk sett korrekt å begrense tidsrammen for drapshandlingene slik som det ble gjort i tiltalebeslutningen av 4. juni 1970. Dermed ble tiltalen konkret knyttet til de to besøk som Liland vitterlig hadde gjort hos Larsen i Glemmenget. 73 om ettermiddagen og om aftenen den 22. desember 1969. Om han ved en eller annen *senere* anledning skulle ha tatt de to ofrene av dage i tiden frem til de ble funnet døde, så ville det strafferettslig sett være et annet forhold. Dette innebærer således at lagretten ikke hadde adgang til å svare bekreftende på skyldspørsmålet dersom man ikke fant det bevist at ugjerningene hadde skjedd den 22. desember, men derimot at Liland likevel hadde utført drapene ved en eller annen senere anledning. Og det innebar også at Liland, dersom han hadde blitt frifunnet for drap utført den 22. desember, deretter kunne ha blitt tiltalt for drap utført den 23. desember. Som det fremgår av bemerkningene foran under "*Styrken i mistanken mot Liland under etterforskningen frem til medio mars 1970*" i pkt. 3.6.2, ville det imidlertid ikke ha vært bevismessig belegg for å utta en slik etterfølgende tiltalebeslutning.

3.6.6 Oppsummering - hovedpunkter

Den gjennomgang og vurdering som i dette "*Etterforskningen*" i kapittel 3 er gjort av politiets etterforskning, viser etter utvalgets oppfatning atskillige svikt og svakheter. En del av disse må likevel bedømmes som lite vesentlige, og uten betydning for avgjørelsen bak og innholdet i den tiltalebeslutning som ble tatt ut mot Liland den 4. juni 1970.

En vesentlig svikt knytter seg likevel nettopp til det spørsmål om gjerningstidspunktet som til slutt ble avgjørende for at Liland-saken ble besluttet gjenopptatt, og for så vidt også for påtalemyndighetens avgjørelse om å påstå frifinnelse ved den avsluttende behandling av straffesaken høsten 1994. Her ble for det første begått feil ved at man ikke ved tilstrekkelige undersøkelser av likene på åstedet (temperaturmålinger) sørget for å sikre seg et mest mulig nøyaktig materiale for bedømmelse av dødstidspunktet (jf "*Betydningen av å få fastslått tidspunktet for de straffbare handlinger*" i pkt. 4.7.1 og 4.7.2). Spørsmålet om gjernings- og dødstidspunktet ble heller ikke klarlagt på noen tilfredsstillende måte ved de etterfølgende liksyninger og obduksjoner (jf "*Liksyningene den 25. desember 1969*" i pkt. 4.7.3 og 4.7.4). Til tross for dette synes politiet under etterforskningen frem til medio mars 1970 nok så ensidig å ha vært opptatt av tidsrommet fra middagstid den 23. desember og frem til natt til 24. desember som det aktuelle gjerningstidspunkt. De forklaringer som ble

avgitt om iakttakelser i dette tidsintervall, bærer bare unntaksvis preg av at vitnet er blitt bedt om å begrunne nærmere hvorfor det mente at iakttakelsen ble gjort i dette tidsintervallet og ikke f.eks. ett døgn tidligere.

Den usikkerhet som hersket rundt disse tidspunkter, ledet til at de første to og halv måned av etterforskningen ble konsentrert om det gjerningstidspunkt som kanskje var det riktige, nemlig aftenen den 23. eller natt til den 24. desember. Det er grunn til å anta at det på bakgrunn av denne etterforskningen alene ikke ville blitt tatt ut noen tiltale mot Liland. Da det i midten av mars 1970 ble besluttet å konsentrere etterforskningen rundt den forutgående dagen, den 22. desember, som den aktuelle drapsdag, var det gått rundt to og en halv måned siden ugjerningene skjedde. Etterforskningen frem til da hadde ført til forklaringer fra adskillige vitner om aktivitet på og ved åstedet også den 23. desember. Disse observasjonene var uforenelige med teorien om 22. desember som drapsdag. Dermed ble det behov for en klargjøring av om disse observasjonene kunne vært gjort tidligere, f.eks. den 22. desember. Men en slik klargjøring foretatt så lang tid etter at observasjonene var gjort, hadde vel alt fra først av små muligheter for å lykkes.

Utvalget finner grunn til å påpeke at de momenter i saksforholdet som etter politiets oppfatning direkte knyttet Liland til drap begått den 22. desember, allerede forelå i de forklaringer som ble avgitt kort tid etter at etterforskningen startet. Således fremgikk det av Willys første forklaring, avgitt 25. desember 1969 kl. 13.50 (dok VI/9) at det var Liland som åpnet da han banket på hos Larsen den 22. desember litt etter kl. 20.00, at det var mørkt i Larsens rom og at Liland ga uttrykk for at Willy ikke kunne komme inn «for det var sykdom der inne». I flg. Jahrmanns påtegning og Willys senere forklaring den 17. mars 1970, skulle Liland sågar ha sagt at «det er hent en ulykke her» (jf foran under "*Varetektsfengslingene*" i pkt. 3.5). I forklaring avgitt den 25. desember 1969 opplyser Willy videre at han ikke kunne se at Liland om aftenen den 22. desember vasket klær, men «det hang en bukse til tork på ei snor på rommet». I det neste avhøret den 29. desember 1969 (dok VI/25) kom Willy med opplysningen om at Liland hadde svart «Hysj, ikke gjør meg nervøs», da Willy denne aftenen oppe på Lilands hybel lurte på om det var «noe gæli» med de i Glemmengt. 73. Dette understreker ytterligere at politiet allerede fra først av hadde all grunn til ikke å innsnevre det tidsintervall som var aktuelt for etterforskningen til tiden etter kl. 18.00 (eller kl. 19.30) den 23. desember, slik man gikk ut med i media (jf foran under "*Generelt*" i pkt. 3.1).

Den annen klare feil som etter utvalgets oppfatning ble begått under etterforskningen, var at denne for ensidig ble konsentrert rundt den teori at det var Liland som var gjerningsmannen. Dette ga seg spesielt synlig utslag i forhold til «Stepper'n». Som redegjort for foran under "*Utvalgets vurderinger*" i pkt. 3.4.6, er det helt uforståelig at man stanset på halvvegen ved undersøkelsen av «Stepper'ns» alibi for 23./24. desember. Det er heller ikke lett å forstå at man unnlot å foreta ytterligere etterforskning rettet mot «Stepper'n» når det få dager etter etterforskningens start forelå opplysninger som i det minste var egnet til å skape mistanke om at han hadde vært i Glemmengt. 73 om aftenen den 23. eller natten til 24. desember, jf foran under "*Utvalgets vurderinger*" i pkt. 3.4.6.

KAPITTEL 4

Sentrale rettsmedisinske problemstillinger - behandlingen av rettsmedisinske spørsmål frem til hovedforhandlingen**4.1 INNLEDNING**

I dette kapittel skilles ut til en egen fremstilling og vurdering den behandling som de ulike rettsmedisinske spørsmål fikk. Kapitlet gjelder tidsrommet fra de to ofrene ble funnet døde om formiddagen den 24. desember 1969 og frem til hovedforhandlingen startet i juni 1970. De sakkyndiges medvirkning under hovedforhandlingen vil bli behandlet under et eget kapittel om rettssaken, se "*Straffesaken i 1970*" i kap 5 nedenfor.

Utvalget bemerker allerede innledningsvis at saksbehandlingen rundt de rettsmedisinske spørsmål har vært høyst utilstrekkelig både under etterforskningen og ved den senere gjennomføring av Liland-saken ved behandlingen i 1969/70. Det må antas at utfallet av straffesaken i stor grad kan ha vært influert av den saksbehandlingen som det redegjøres for i dette kapittel. Det samme gjelder utfallet av den første gjenopptakelsessaken.

Utvalget finner det nødvendig å poengtere at ansvaret for at legenes/de medisinsk sakkyndiges bidrag til avklaring av saksforholdet ble så vidt utilstrekkelig, først og fremst må plasseres hos andre enn legene/de medisinsk sakkyndige selv. Under etterforskningen var det først og fremst politi/påtalemyndighet som hadde ansvaret for at det faktiske grunnlaget for straffesaken - og derunder de medisinske spørsmål som oppsto - ble belyst så godt som det var praktisk mulig. Etter at saken var brakt inn for domstolene som straffesak, hadde også retten et ansvar for at dette faktiske grunnlaget fremsto på en så klar og oversiktlig måte som mulig.

I det følgende vil først under "*Sentrale problemstillinger knyttet til de rettsmedisinske funn.*" i pkt. 4.2 bli presentert de sentrale problemstillinger som ble knyttet til de rettsmedisinske funnene. Dernest vil bli gitt en faktisk redegjørelse for hvorledes de rettsmedisinske spørsmål ble behandlet frem til hovedforhandlingen sommeren 1970 (pkt. 4.3 til 4.6). Til slutt vil utvalget under "*Utvalgets bemerkninger*" i pkt. 4.7 komme med sine bemerkninger til denne behandlingen.

For nærmere orientering om de rettsmedisinske uttalelsene på de ulike trinn i Liland-saken vises til vedlegg 1, Eidsivating lagmannsretts kjennelse av 29. april 1994, hvor uttalelsene er referert i sin helhet.

4.2 SENTRALE PROBLEMSTILLINGER KNYTTET TIL DE RETTSMEDISINSKE FUNN.**4.2.1 Behovet for en presentasjon av sentrale problemstillinger**

Ser man Liland-saken samlet - fra etterforskningen startet den 24. desember 1969 og frem til den avsluttende frifinnelsesdommen høsten 1994 - er det særlig et problemkompleks som i store deler av denne perioden har spilt en dominerende rolle. Dette kompleks inneholder spørsmål som er nært knyttet til funnene fra de undersøkelser som ble gjort ved liksyning og obduksjon av ofrene og til de resonnementer som disse funnene senere har gitt opphav til, både fra rettsmedisinere og andre.

Disse problemstillingene kommer første gang åpent til uttrykk under hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland sommeren 1970, jf "*Straffesaken i 1970*" i kap 5. I denne fase av saken er det tale om rent muntlige utsagn, i det vesentlige fra de

oppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige, men også fra andre; først og fremst fra aktor og forsvarer.

Derneft møter vi dem på ny både under den første og den andre gjenopptakelsessaken (i "*Den første gjenopptakelsessaken*" i kap. 6 og 8). Ved begge disse anledninger er det tale om skriftlige uttalelser.

Utvalget vil i de følgende kapitler behandle nærmere alle disse faser av Lilandsaken. I nødvendig grad vil slike resonnementer - og synspunkter rundt dem - bli omtalt på hvert enkelt sted.

Når problemstillingene også trekkes frem samlet allerede på dette stadium i granskningsrapporten, er det i et forsøk på å presentere dem på en lettfattelig og klar måte, for dermed å lette tilegnelsen av det stoff som man vil finne senere.

Når problemstillingene er betegnet som «sentrale», innebærer dette at de var sentrale da Liland-saken ble behandlet i rettssystemet. De er i og for seg ikke sentrale når utvalget skal vurdere den saksbehandling som Liland-saken ble undergitt. Som nevnt foran under "*Opplegget for den videre utredning*" i pkt. 1.4, har utvalget funnet det nødvendig i granskningsrapporten tildels også å redegjøre nærmere for det faktiske saksforhold i øksedrapssaken. Det er utvalgets oppfatning at man bare gjennom innsikt i dette saksforholdet - og derunder de resonnementer som ble gjort i tilknytning til bevisbedømmelsen - vil få den nødvendige bakgrunn for å kunne bedømme den saksbehandling som fant sted.

4.2.2 Gjerningstidspunktet/skadetidspunktet - dødstidspunktet

Det egentlige mål for de spørsmål og resonnementer som omhandles i dette kapittel, var å søke å komme frem til det tidspunkt da Larsen og Johansen ble tilført huggskadene. Dette tidspunktet omtales i det følgende ofte som *gjerningstidspunktet* eller *skadetidspunktet*. For spørsmålet om Lilands skyld var en slik vurdering helt avgjørende: Hvis ofrene var uskadde da han forlot dem den 22. desember 1969 ca kl. 20.30, hadde man ingen konkrete holdepunkter for at de senere ble tatt av dage av Liland. Og omvendt: Ble ofrene tilført øksehuggene forut for dette tidspunkt, måtte man med største sannsynlighet kunne gå ut fra at Liland var gjerningsmannen, eller at han i det minste hadde noe med ugjerningene å gjøre.

Et hjelpemiddel i bestrebelsene på å få slått fast gjerningstidspunktet vil være å få bestemt *dødstidspunktet*. Dette tidspunktet vil i tid nødvendigvis ligge *etter* førstnevnte tidspunkt, selv om tidspunktene ved massive skadetilføyelser ikke sjelden er tilnærmet sammenfallende.

Fastsettelsen av dødstidspunktet vil være vanskeligere jo lengre tid som går fra døden har inntrådt til liket blir undersøkt. Da ofrene ble undersøkt av lege den 24. desember 1969, var de allerede blitt «kalde og stive». I et slikt tilfelle vil fastsettelsen av dødstidspunktet inneholde store usikkerhetsmomenter. Det man kunne fastslå med stor sikkerhet, var at det ved undersøkelsen nødvendigvis måtte ha gått en viss tid siden det tidspunkt da døden hadde inntrådt. Således bemerker professor Lundevall i sin erklæring av 20. april 1972 i tilknytning til den første gjenopptakelsessaken, at det måtte ha gått minst 6-8 timer. Når han så legger til grunn at likene ble undersøkt av lege Frestad den 24. desember ca kl. 12.00, slår han fast at døden nødvendigvis *senest* hadde inntrådt «på etternatten 24/12». Når døden *tidligst* kunne ha inntrådt, vil ut fra en undersøkelse av likstivhet være vesentlig vanskeligere å fastslå med nevneverdig nøyaktighet. Lundevall nøyer seg da også i erklæringen av 20. april 1972 for begge de to døde med å konstatere at det var «mulig at døden inntrådte allerede 22/12». Å gå lengre tilbake i tid enn dette var uinteressant, i og med at det ubestridt var lagt til grunn i saken at begge ofrene i alle fall hadde vært i live frem til 22. desember ca kl. 16.00.

Det må etter dette kunne konkluderes med at undersøkelsene med hensyn til likstivhet ga liten veiledning når dødstidspunktet - og dermed også gjerningstidspunktet - skulle fastslås. Men man kunne i alle fall positivt slå fast at ugjerningene *senest* kunne ha skjedd noen få timer over midnatt den 24. desember 1969.

4.2.3 Overlevelsestiden - «celleinnvekst»

Det aktuelle tidsintervall for gjerningstidspunktet ville bli ytterligere innsnevret hvis det kunne slås fast at ofrene måtte ha levet en tid med sine skader før de døde. Det er dette som er det sentrale punkt ved den uenighet om de rettsmedisinske vurderinger som kom for dagen i forbindelse med den andre gjenopptakelsessaken på 1990-tallet.

For *Larsens* del var situasjonen relativt ukomplisert: Professor Lundevall ga i sin erklæring av 20. april 1972 uttrykk for at Larsen døde «i umiddelbar tilslutning til at de store hjernesker oppsto». Av senere uttalelser fremgår at det likevel kunne ha gått en kortere tid - kanskje opp til et par timer - før han døde. For fullstendighets skyld tilføyes at det ikke var noen holdepunkter for at det hadde gått nevneverdig tid fra de første huggskadene ble påført Larsen og frem til han ble rammet av de siste huggene.

Hadde Larsen vært offer alene, ville rettsmedisinerne således bare kunne ha bidratt med en konklusjon om at ugjerningene måtte ha skjedd i tidsrommet fra 22. desember 1969 ca kl. 16.00 (da Larsen vitterlig var i live) og frem til noen få timer over midnatt den 24. desember 1969. Det må dog her gjøres en reservasjon for eventuelle konklusjoner bygget på det faktum at Larsen da han døde hadde en høy alkoholkonsentrasjon i blodet, jf nedenfor under "*Overlevelsestiden - alkoholkonsentrasjonen i blodet*" i pkt. 4.2.4.

Når overlevelsestiden (tidsintervallet mellom gjerningstidspunktet og dødstidspunktet) i Liland-saken likevel ble et meget vanskelig og kontroversielt spørsmål, skyldtes det de funn som ble gjort ved obduksjonen av *Johansen*.

Det fremgår av obduksjonsrapportene både for Larsen og Johansen at det ble funnet blod mellom den hårde og de bløte hjernehinne. Dette var en av følgene etter øksehuggene mot hodet. For *Larsens* del er i rapporten bemerket at «blodet er dels flytende, dels løst levret». For *Johansen* heter det tilsvarende at det på innsiden av den hårde hjernehinne ses «blodlevrer som sitter lett festet til hinnen».

Dersom man lever videre etter at det har kommet en blødning på dette aktuelle sted, vil kroppen søke å reparere den skade som har skjedd. Dette skjer ved en prosess hvor det etter en tid blir utviklet bindevev mellom den hårde hjernehinne og blodlevene. Denne prosessen går over en viss tid - flere dager - og leder etter hvert til at blodlevene vil feste seg til den hårde hjernehinnen. Som et navn på slik utvikling av bindevev benyttes begrepet «celleinnvekst». Det synes på det rene at dette begrepet i Liland-saken av de juridiske aktører ukritisk også er benyttet som betegnelse på den prosessen som går forut for det stadiet da bindevevet er etablert.

Professor Lundevall var etter obduksjonen av *Johansen* av den oppfatning at denne prosessen var påbegynt for *Johansens* del, og det må antas at det er dette som er bakgrunnen for at han i rapporten av 27. desember 1969 bl.a. konkluderte med at obduksjonsfunnet talte for at «avdøde har levet endel timer etter at noen av lesjonene ble tilføyet ham». Denne oppfatning ble støttet av professor Giertsen, som i sin erklæring av 9. juni 1972 i anledning den første gjenopptakelsessaken ga uttrykk for at en overlevelsestid på 12 timer for *Johansens* vedkommende måtte «være et meget forsiktig anslag». Det fremgår av referatet i Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete», utarbeidet på grunnlag av lydbandopptak, at disse 12 timene også både ble nevnt under prosedyren og i lagmannens rettsbelæring under rettssaken. Opplysnin-

gene kan vanskelig stamme fra andre kilder enn de rettmedisinsk sakkyndiges forklaringer tidligere under hovedforhandlingen. Det må dog tilføyes at det etter utvalgets oppfatning er høyst usikkert om Lundevall i sin forklaring uttrykte seg mer presist enn at det var tale om en overlevelse på «noen timer», jf utvalgets bemerkninger senere under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 5.5.4.

Legger man til grunn en overlevelsestid på minst 12 timer og regner ut fra det tidspunkt da døden *senest* kunne ha inntrådt (jf foran under "*Gjerningstidspunktet/skadetidspunktet - dødstidspunktet*" i pkt. 4.2.2), skulle det utelukke at Johansen ble tilført øksehuggene senere enn noen få timer etter kl. 12.00 den 23. desember 1969. Dermed ville det aktuelle tidsrom for ugjerningene være innsnevret til et knapt døgn, regnet fra 22. desember ca kl. 16.00.

Det må på dette punkt tilføyes at det aldri ble reist tvil om at Larsen og Johansen ble påført øksehuggene ved samme anledning. At funn på åstedet kunne tyde på at Johansen var blitt tilført nok et hugg noen tid etter at han var blitt alvorlig skadet ved de første huggene, er en omstendighet som ikke endrer de resonnement med hensyn til Johansens overlevelsestid som Giertsen - muligens også Lundevall - gjorde seg til talsmann for.

De innvendinger som i forbindelse med den andre gjenopptakelsessaken er kommet fra medisinsk hold mot dette resonnement, er i korthet følgende:

1. Det vil gå vesentlig lengre tid enn 12 timer før blodlevene hos et fortsatt levende menneske fester seg til den hårde hjernehinnen. Dermed må man i tilfelle legge til så meget tid at man kommer forut for den 22. desember kl. 16.00.
2. Uten mikroskopiundersøkelse er det ikke under noen omstendighet mulig med noen sikkerhet å aldersbestemme en slik blødning. En iaktakelse med det blotte øye på det tidspunkt i prosessen som det her kan være tale om, er dermed nærmest verdiløs.
3. Manglende funn hos Johansen av oppsvulmet hjerne og opplysninger i obduksjonsrapporten om at luftveisslimhinnene var bleke, tilsier også med stor sannsynlighet at Johansen ikke kan ha vært i live - i mer eller mindre bevisstløs tilstand - i 12 timer eller mer etter at han ble påført skadene.

4.2.4 Overlevelsestiden - alkoholkonsentrasjonen i blodet

Det tredje forhold som de rettsmedisinsk sakkyndige knyttet sine vurderinger til under straffesaken i 1970 og under den første gjenopptakelsessaken, er den alkoholkonsentrasjon i blodet som ble funnet ved analyse av blodprøver tatt av ofrene under obduksjonen. Som tidligere nevnt ble resultatet 2,3 promille for Larsen og null promille for Johansen.

Det er en kjent sak at alkoholen forbrennes over tid. Forbrenningen slutter i praksis i det alt vesentlige når døden inntreffer. Larsen hadde således promillen på 2,3 også på det tidspunkt han døde. Med den korte overlevelsestid som det eventuelt var tale om for ham, var promillen følgelig omtrent på dette nivå også da han ble tilført øksehuggene. Det ble sett bort fra muligheten for at Larsen kunne ha drukket alkohol etter at han ble skadet.

Forutsatt at man kjenner en persons alkoholkonsum, eller på annen måte har opplysninger om vedkommendes beruselsesgrad i det aktuelle tidsrom, vil graden av promille i blodprøver tatt av avdøde kunne gi veiledning om dødstidspunktet. Problemet vil jo imidlertid i slike tilfeller vanligvis være at man har behov for den veiledning som promille-prøven av avdøde kan gi, nettopp fordi man ikke har vitner som har iaktatt avdøde frem til kort tid før han ble funnet død. Slik var det også med Larsen: Man hadde relativt sikre opplysninger om at han hadde hatt et betydelig alkoholkonsum den 22. desember fram til ca kl. 16.00. Men man visste lite om han

- dersom han fortsatt hadde vært i live - hadde drukket videre ut over kvelden og/eller den påfølgende dag.

På samme måte forholdt det seg også med Johansen: Også han var etter de opplysninger som forelå, godt beruset den 22. desember ca kl. 16.00, mens man ikke hadde kunnskap om et eventuelt senere alkoholkonsum.

Dersom Johansen var blitt påført øksehuggene (eventuelt de første øksehuggene) kort tid etter kl. 16.00 den 22. desember, måtte han nødvendigvis ha levet en del timer videre, slik at han rakk å forbrenne den alkoholen som han hadde konsumert. Et slikt resonnement kunne også legfolk gjøre uten at det var nødvendig med noen rettsmedisinsk bistand. Hvor lang tid det her var tale om, ville være avhengig av (1) beruselsesgraden og (2) forbrenningen. Den første av disse to komponenter var et rent bevissspørsmål. Johansen hadde i timene i forvegen vært sammen med Larsen og også drukket sammen med ham. Det var ikke vitneuttalelser som i nevneverdig grad ga grunn til å anta at Johansen hadde vært mer eller mindre beruset enn Larsen. Dersom man la en slik forutsetning til grunn, kunne rettsmedisinerne fortelle at gjennomsnittlig forbrenning naturlig kunne anslås til 0,15 promille pr. time. I så fall måtte Johansen ha levet ytterligere minst 13 timer for å bli kvitt promillen. Dermed var det tale om en overlevelsestid som i alle fall etter Giertsens oppfatning var forenelig med den overlevelse som også måtte følge av at blodlevrene under den hårde hjernehinnen var «lett festet» til hinnen, jf "*Overlevelsestiden - <celleinnvekst>*" i pkt. 4.2.3 ovenfor.

Det er på dette punkt viktig å være oppmerksom på at Johansens manglende promille ikke kunne oppfattes som noe *bevis* for at han i beruset tilstand ble hugget ned allerede den 22. desember om ettermiddagen, og at han deretter i mer eller mindre bevisstløs forfatning hadde levet forbi det tidspunkt da alkoholen var blitt forbrent. Den manglende promillen kunne jo like gjerne ha sin årsak i at Johansen var edru da han ble angrepet av gjerningsmannen, f.eks. fordi han i løpet av kvelden den 22. desember og natten til og morgenen den 23. desember hadde sovet rusen av seg. I følge Lilands forklaring skulle både Johansen og Larsen ha gått til sengs da han forlot Larsens rom den 22. desember ca. kl. 20.30, fordi de begge hadde fått influensa.

4.2.5 Hva er et rettsmedisinsk spørsmål som må utredes av rettsmedisinsk sakkyndige, og hva er et bevissspørsmål?

I det foregående under "*Overlevelsestiden - alkoholkonsentrasjonen i blodet*" i pkt. 4.2.4 er allerede berørt grensen mellom de vurderinger som fullt ut er basert på et materiale av rent medisinsk faglig art og de vurderinger som fullt ut eller i alle fall for en del er basert på en bevisbedømmelse som ikke krever slike faglige kvalifikasjoner. Når Lundevall konstaterte at blodlevrene under Johansens hårde hjernehinne var «lett festet til hinnen», var dette en bevisbedømmelse med betydelige faglige innslag. I tillegg var det i alle fall en bedømmelse som det senere ikke var forunt noen andre - verken leg eller lærd - å etterprøve. Likeledes var det selvfølgelig tale om en utpreget medisinsk faglig vurdering å foreta slutninger fra dette funnet og til spørsmålet om overlevelsestid.

Men bildet blir unektelig noe annerledes når det i resonnementene rundt overlevelsestiden trekkes inn spørsmål om hvor alkoholpåvirket Johansen kunne ha vært den 22. desember ca. kl. 16.00, og i hvilken grad det fremsto som sannsynlig at han - dersom han fortsatt var uskadet - fortsatte å drikke alkohol også den påfølgende dag. Det er i ettertid ikke vanskelig å se at dette er spørsmål som vil være avhengig av en vurdering av de uttalelser som måtte foreligge om Johansens alkoholkonsum/beruselsesgrad på eller i rimelig tid forut for det tidspunkt som måtte være aktuelt.

I den grad de rettsmedisinsk sakkyndige uttalte seg om spørsmålet, eller bygget sine resonnementer på bestemte forutsetninger om en slik beruselse, måtte det stå dommerne - i praksis lagretten (juryen) alene - fritt å bedømme om disse forutsetninger kunne anses som tilstrekkelig bevist.

4.3 UNDERSØKELSEN AV LIKENE PÅ ÅSTEDET

Som tidligere nevnt ble det tilkalt en lokal allmennpraktiserende lege, Mikael Frestad, til åstedet. Dette skjedde etter initiativ fra Fredrikstad politikammer. I politikammerets første rapport i saken (dok VI/1) bemerkes det kort at legen «kunne intet annet gjøre enn å konstatere at døden hadde inntrådt». I politirapport av 25. desember 1969 fremgår at legen under sitt besøk på åstedet den foregående dag ca. kl. 12.00 «synet de avdøde» og konstaterte at «begge var kalde og stive». Han antok at «døden har inntrådt foregående kveld». Temperaturmåling av likene ble ikke foretatt.

Den 29. desember fylte legen ut «Legeerklæring om dødsfall» på skjema fastsatt av Sosialdepartementet i 1950. I rubrikk 10 for dødsdato ble utfylt 24. desember 1969. I rubrikk 14 for dødsårsak ble oppgitt «huggsår i hode». I skjemaets rubrikk for «omtrentlig tid mellom sykdommens begynnelse og døden» ble skrevet «øyeblikkelig». Spørsmål i skjemaet om «når skjedde skaden (ulykken)» er besvart med «23/12-24/12?». Skjemaet er likt utfylt for begge de to avdøde.

Hva enten man leser skjemaet isolert eller sammen med den politiforklaring som legen ga den 25. desember, gir utfyllingen et noe omtrentlig inntrykk av de tidspunkter for skade og død som søkes opplyst. Det styrker ikke inntrykket av et samvittighetsfullt arbeide at skaden forklares med «mord med øks», samtidig som legen undertegner en egen erklæring om at «det ikke er grunn til å tro at døden er voldt ved en straffbar handling».

4.4 LIKSYNINGENE DEN 25. DESEMBER 1969

Det ble ikke foretatt liksyning av rettsmedisiner på åstedet. Likene av de to ofrene var blitt transportert til Rettsmedisinsk Institutt om kvelden den 24. desember, og de ble synet av professor Lundevall den påfølgende dag kl. 11.00. Det ble ikke utarbeidet noen egen skriftlig rapport fra syningen. Men den nevnes innledningsvis i begge obduksjonsrapportene, og er ellers såvidt omtalt. Således heter det i rapporten vedrørende Larsen at «det er (25/12-69) dødsstivhet som ikke er særlig sterkt utviklet». For Johansens del er obduksjonsrapporten mer upresis på dette punkt. På tilsvarende sted i rapporten opplyses at «det er tydelig dødsstivhet til stede overalt», uten at det er angitt om dette var situasjonen den 25. eller den 27. desember, eller eventuelt begge disse dager. Dette blir noe klarere i Lundevalls uttalelse av 20. april 1972 i anledning den første gjenopptakelsessaken. Her heter det om Johansen at «ved syningen 25/12 var dødsstivheten tydelig, d.e. noe mere uttalt enn for Larsens vedkommende».

4.5 OBDUKSJONENE DEN 27. DESEMBER 1969

Begge likene ble obdusert den 27. desember 1969. Obduksjonene ble foretatt av professor Lundevall og lege Per Teisberg i fellesskap. De har også begge underskrevet redegjørelsen for rettsmedisinsk undersøkelse som er datert samme dag. Denne redegjørelsen inneholder i det vesentlige en sammenfatning og en konklusjon. Rapportene om obduksjonene er verken datert eller undertegnet.

I den redegjørelsen som inneholder sammenfatningen og konklusjonen, er for Larsen under rubrikken «død:» anført «23. eller 24.12.1969». Tilsvarende står det for Johansen «23.-24. des. 1969». For Larsen er intet angitt om et eventuelt tidsintervall mellom skadene og døden. For Johansen er derimot avslutningsvis bemerket at «obduksjonsfunnet taler for at avdøde har levet endel timer etter at noen av lesjonene ble tilføyet ham». Denne påpekning er ikke begrunnet nærmere.

Den udaterte obduksjonsrapporten for *Johansen* inneholder innledningsvis opplysninger om når og hvorledes de to døde var blitt funnet, samt en nærmere beskrivelse av åstedet. Avslutningsvis i denne del av rapporten heter det at «det skal være hørt bråk fra rommet 23/12 1969, men det foreligger intet sikkert om når de to er avgått ved døden». Det fremgår av rapporten at disse opplysninger har sin bakgrunn i en skriftlig åstedsrapport og muntlig informasjon.

Deretter følger i rapportens del A, «Utvendig undersøkelse», en beskrivelse av påkledning, blod på klær, høyde og vekt, dødsstivhet, dødsflekker og andre ytre observasjoner vedrørende avdødes hode og kropp. Det gis så i Johansens rapport i ni punkter en relativt detaljert beskrivelse av de ulike lesjoner i hodet og derunder hvorledes disse var plassert. Alle disse lesjonene karakteriseres som «skarpt skåret», og de går alle inn til «blottet ben».

Rapportens del B, «Innvendig undersøkelse», er i tre deler og omhandler hodet, bryst/hals og underlivet. Om hodet heter det:

«Det sees betydelige flateformede blødninger både i h. og v. tinningregion, i bløtdelene utenpå kraniet. Hele v. tinningregion er noe inntrykket. I kraniet finnes tallrike bruddlinjer. Disse er vesentlig konsentrert i v. tinning, men en bruddlinje finnes også i midtre skallegrop på h. side (nemlig svarende til lesjonen i h. øremusling). Bruddfragmentene i v. tinningregion er trykket inn opptil 2 cm i forhold til kraniet forøvrig. Bruddlinjene er for det meste litt uregelmessige i formen, men en av dem (nemlig svarende til hudlesjonen nr. 4) er skarpt skåret og temmelig rett. Dessuten er lesjonen i h. side av kraniet temmelig rettlinjert.

Det er ingen blodansamling mellom den hårde hjernehinne og kraniet, men i den hårde hjernehinne svarende til ovennevnte hudlesjon nr. 4 sees en ca. 5 cm lang rift. På innsiden av den hårde hjernehinne sees svarende til v. og delvis også h. tinningregion blodleverer som sitter lett festet til hinnen. Det er ingen brunlige eller gullige fargeforandringer av disse blodleverer og ingen tegn til organisering i form av bindevevsdannelse svarende til blodleverene.

Hjernen veier 1260 gram. Det sees endel istykkerrivninger på utsiden av hjernen. Oppad i v. isselapp sees en horisontal 5 cm lang istykkerrivning som går ca. 2 cm i dybden og i hjernevevet nærmest omkring sees endel punktformede blødninger. På utsiden av v. pannelapp sees en uregelmessig 4 × 6 cm stor overfladisk hjerneknusning. På utsiden av v. tinninglapp sees en 4 × 2 cm stor overfladisk hjerneknusning. På overgangen mellom v. isse- og bakhodelapp sees en 2 × 3 cm stor knusning. Forøvrig er det ingen knusningslesjoner av hjernen. Ved gjennomskjæring finnes ingen blodansamling i hjernens naturlige hulrom og ingen blødninger i hjernen forøvrig. Karene på hjernens basis er myke og glattveggede. Det er imidlertid endel blodansamling spredt over hjernen i de bløte hjernehinner.»

Undersøkelse av bryst/hals og underliv viste intet uregelmessig. Som følge av de medisinske uttalelser som senere er innhentet i saken, skal dette gjengis:

«Luftrøret med grener er tomt med bleke slim hinner. Brysthinnebladene er blanke og speilende uten sammenvoksninger. Mellom dem finnes en sparsom mengde klar væske. Lungene har vanlig utseende med vanlig luftfylde

og uten øket væskemengde. Snittflaten i lungene er lys grårød med vanlige tegninger. Det påvises ingen nedsatt elastisitet i lungevevet.»

Avslutningsvis opplyses at det tas blod- og urinprøve for alkoholbestemmelse og blodprøve for typebestemmelse. Deretter gis en beskrivelse av den vedøksen som fulgte med likene og som lå på divanen der Johansen ble funnet.

I obduksjonsrapporten for *Larsen* vises det innledningsvis til obduksjonsrapporten vedrørende Johansen hva angår omstendighetene rundt dødsfallet og beskrivelsen av åstedet. Deretter følger en beskrivelse som har nøyaktig den samme disposisjon og detaljerte oppbygning som i rapporten vedrørende Johansen.

I Larsens hode beskrives seks ulike lesjoner som alle er skarpt skåret, hvorav fire går inn til blottet ben, en til kraniets ytre benhinne, mens en beskrives som ganske grunn. I tillegg omtales også noen ytterligere lesjoner i form av hudavskrapninger og en rift i huden.

Den innvendige undersøkelse i hodet er beskrevet slik:

«I hodeskallens bedekninger sees tydelige bloduttredelser både i v. og h. tinningregion, samt oppover mot venstre isseregion. I kraniet sees en rekke bruddlinjer, vesentlig lokalisert til v. side. Hele v. tinningregion er noe inntrykket med endel løse bruddfragmenter som er trykket ned opptil ca. 1,5 cm i forhold til kraniet forøvrig. En av bruddlinjene (nemlig svarende til den store lesjonen nr. 1 i huden) er temmelig rettlinjert skarpt skåret og går tvers gjennom kraniet. De øvrige bruddlinjer er alle, unntatt en, noe uregelmessige, men i bakhodet (svarende til hudlesjon nr. 4) sees en begrenset, rettlinjert ca. 5 cm lang sprekk i kraniet. Det er ingen blødning mellom den hårde hjernehinne og kraniet.

Det er ingen blødning mellom den hårde hjernehinne og kraniet.

Hjernen veier 1500 gram. Det er en sparsom blodansamling mellom den hårde og de bløte hjernehinner, blodet er dels flytende, dels løst levret. Det sees to ca. 5 øre store knusninger på utsiden av h. tinninglapp av storhjernen. Knusningene går 1-2 cm i dybden og er omgitt av småblødninger i hjernevevet. En 6 cm lang rift med horisontal retning sees i øvre venstre tinninglapp. Riften viser seg å gå ca. 2 cm i dybden. En ca. 6 cm rift med betydelig knusning av hjernevevet går horisontalt svarende til nedre venstre tinninglapp av storhjernen. Også omkring denne lesjon som går ca. 2 cm i dybden, sees tallrike større og mindre blødninger i hjernevevet.

Ved gjennomskjæring av hjernen sees rikelig med flytende blod i hjernens naturlige hulrom. Ved gjennomskjæring sees, bortsett fra de nevnte blødninger i hjernen omkring knusningspartiene, ingen sikre blødninger. Det er endel blodinfiltrasjon spredt over hjernen i de bløte hjernehinner. Det kan ikke kjennes noen sikker aromatisk lukt av hjernen.»

4.6 TIDSRUMMET MELLOM OBDUKSJONSRAPPORTENE OG HOVEDFORHANDLINGEN

Frem til straffesaken mot Liland ble behandlet i Eidsivating lagmannsrett sommeren 1970, ble det ikke utarbeidet ytterligere skriftlig materiale omkring de rettsmedisinske spørsmål. Det foreligger heller ikke opplysninger om at det i denne perioden har vært noen skriftlig kontakt mellom Rettsmedisinsk Institutt og Kripis.

Det er likevel helt på det rene at det var kontakt. Jahrman har i sin forklaring til utvalget opplyst at han var til stede under obduksjonene den 27. desember 1969. Den opplysning om overlevelsestid for Johansen som er nevnt foran under "*Obduksjonene den 27. desember 1969*" i pkt. 4.5, ble ved anledningen meddelt muntlig. Jahrman fikk videre av Lundevall opplyst at noen av de skader som Johansen var blitt påført, måtte være tilføyet ham ved forskjellige tidspunkter.

Jahrmann har i tillegg overfor utvalget opplyst at man etter at obduksjonsrapportene forelå, ønsket noe mer nøyaktige opplysninger om skade- og dødstidspunktet. I det underskrevne referat fra utvalgets samtale med Jahrmann heter det på dette punkt:

«Han erindrer at de snakket med Lundevall som satte opp en beregning basert på de foreliggende informasjonen om dødsstivhet og andre medisinske kriterer («celleinvekst»). Han mener at Lundevall på forhånd da hadde fått oppgitt temperaturen på det sted likene ble funnet. Lundevall laget også en beregning over den tid som gikk fra skadene ble tilføyet og frem til dødstidspunktet. Det forelå intet skriftlig fra Lundevall om dette, men det var muntlig kontakt under etterforskningen.»

Jahrmann har videre overfor utvalget opplyst at han mener at professor Lundevall var bedt om å utarbeide en skriftlig erklæring rundt de spørsmål omkring tidspunkt for skade og død som var diskutert. Noen slik erklæring kom imidlertid ikke. Når han selv ikke utarbeidet notater fra sine samtaler med Lundevall, skyldtes det at han trodde at det ville bli utarbeidet en slik erklæring. Etterforskningsdokumentene inneholder intet som tyder på at det fra påtalemyndighetens side er etterlyst en slik erklæring fra Lundevall.

Det er på det rene at statsadvokaten den 4. juni 1970 utarbeidet en skriftlig oppgave til lagmannsretten over de bevis som han ønsket ført under hovedforhandlingen i straffesaken. Samme dag tok han også ut tiltale mot Liland. Bevisoppgaven ligger ikke i saksdokumentene, og det har ikke vært mulig for utvalget å få den framskaffet. Det er imidlertid på det rene at professor Lundevall i denne oppgaven ble foreslått oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig. Noen annen slik sakkyndig var ikke foreslått oppnevnt på dette tidspunkt.

Daværende statsadvokat Wiker har for utvalget opplyst at han overtok saken fra førstestatsadvokat Elg Elgesem bare noen få dager før tiltalen ble tatt ut den 4. juni 1970. Etter hvert som hovedforhandlingen nærmet seg, kom han til at det burde oppnevnes ytterligere en rettsmedisinsk sakkyndig til bruk under straffesaken. Årsaken til dette var at spørsmålet om gjerningstidspunktet ville komme til å stå sentralt under bevisførselen, og redegjørelsen om de rettsmedisinske forhold ville være av stor interesse i den forbindelse. Wiker har videre opplyst at han skal ha konferert med Lilands forsvarer, advokat Nordhus, før han tok kontakt med daværende dosent J. Chr. Giertsen i Bergen. Etter avtale pr telefon reiste han få dager før hovedforhandlingen sammen med Jahrmann med fly til Bergen, og der la de obduksjonsrapportene og øvrige saksdokumenter av interesse frem for Giertsen. Denne har for utvalget opplyst at dette møtet fant sted fredag 19. juni, altså tre dager før hovedforhandlingen startet. Giertsen sa seg villig til å gjøre tjeneste som sakkyndig under hovedforhandlingen.

Giertsen var følgelig på plass i rettssalen i Sarpsborg da hovedforhandlingen startet den 22. juni 1970. Etter begjæring fra påtalemyndigheten - og i følge rettsboken med tilslutning fra forsvareren - ble han da oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig.

4.7 UTVALGETS BEMERKNINGER

4.7.1 Betydningen av å få fastslått tidspunktet for de straffbare handlinger

Utvalget antar at det ved etterforskningen av en drapssak med ukjent gjerningsmann særlig er tre faktiske omstendigheter som man må sørge å bringe på det rene så tidlig som mulig:

- Åstedet for ugjerningen,

- hvorledes drapet ble begått, derunder eventuelt drapsvåpen eller - redskap og
- tidspunktet for ugjerningen.

De to første omstendigheter syntes på det rene allerede ved starten av etterforskningen i Liland-saken.

Den tredje omstendighet, tidspunktet for ugjerningen, er av avgjørende betydning ved vurderingen av om en mistenkt har vært eller har hatt mulighet for å være på åstedet da drapet ble begått. I arbeidet med å komme frem til dette tidspunkt vil fastsettelse av dødstidspunktet ofte være et meget sentralt moment. I de fleste tilfeller vil disse to tidspunkter være tilnærmet sammenfallende. Dette var også politiets oppfatning i begynnelsen av etterforskningen i Liland-saken.

Det fremgår av de rettsmedisinske sakkyndige erklæringer fra 1972 i anledning den første gjenopptakelsessaken at tidsaspektet vil være en meget viktig faktor når et lik undersøkes med henblikk på konstatering av dødstidspunktet. Såfremt undersøkelsen ikke påbegynnes for sent, vil måling av kroppstemperaturen være et meget verdifullt hjelpemiddel.

Således skriver professor *Giertsen* i sin erklæring av 9. juni 1972 (side 2) at man vanligvis kan «regne med at temperaturen, målt i endetarmen, synker med 1-1,5°C per time etter døden. Etter 2-3 timer kan blottete legemsdeler føles kjølige, mens de deler av kroppen som er dekket av klær kan føles varme ennå etter 8-10 timer. Som et gjennomsnitt kan man si at et lik vil føles kaldt etter 12 timer.»

I brev til advokat Ole Jacob Bae datert 14. desember 1992 (side 1) i anledning den andre gjenopptakelsessaken skriver professor *Jørn Simonsen* at bestemmelse av dødstidspunktet er beheftet med overordentlig stor usikkerhet. «I praksis baseres dødstidsbestemmelse på temperaturmålinger, idet det optimale er, at der er foretaget flere målinger af liget, ligesom omgivelsernes temperatur er registreret».

Professor *Olav A. Haugen* skriver ved samme anledning i sin rettsmedisinske sakkyndige erklæring datert 14. september 1993 (side 3) at avkjøling av kroppen i seg selv ikke er noe sikkert dødsteegn, «men gjentatte målinger av kroppstemperatur (endetarm eller hjernetemperatur) er ved klinisk død for øvrig den beste måte å beregne tidspunkt for dødens inntreden. Men kroppstemperatur er også påvirkelig av en lang rekke ytre faktorer og kan derfor heller ikke sies å være et tilstrekkelig pålitelig eller eksakt metode for dødstidsbestemmelse utover de første timer etter dødens inntreden». Han fremhever at usikkerheten ved fastsettelse av dødstidspunktet vil øke med økende tid etter dødens inntreden.

Det følger av det foranstående at det er meget viktig at de nødvendige undersøkelser av offeret blir foretatt hurtigst mulig etter at et drap er blitt oppdaget.

En undersøkelse ved rettsmedisiner vil formentlig regelmessig inkludere en temperaturmåling. Her må gjøres reservasjon for det tilfelle at det er klart hvem som er gjerningsmannen, og der det er åpenbart at kroppstemperaturen forlenget har sunket ned til den temperatur som omgivelsene har.

Etter de opplysninger som utvalget har fått, er det i dag som den gang regelen at det omgående tilkalles rettsmedisiner fra det nærmeste sted der slik ekspertise er å skaffe. I løpet av få timer vil rettsmedisineren normalt være kommet frem til åstedet.

4.7.2 Undersøkelsen av likene på åstedet

Også i 1969 var det vanlig at rettsmedisiner fra Oslo ble tilkalt til de sentrale østlands-områdene, derunder Fredrikstad. Selv om det ikke er belegg for det i etterforskningsdokumentene, er det iflg Jahrmann grunn til å anta at det julaften 1969 ble

forsøkt tilkalt rettsmedisiner til åstedet i Glemmengt 73. Dersom antakelsen er riktig, var det i så fall en forsømmelse ikke å nedtegne de nødvendige opplysninger om dette i den innledende rapport fra starten av etterforskningen. Når det ikke lyktes å få en rettsmedisiner til åstedet, kan det muligens ha sammenheng med tidspunktet. I stedet valgte man altså å nøye seg med den tilsynelatende nokså overflatiske undersøkelsen som ble foretatt av den lokale allmennpraktiserende legen, hvoretter likene ble fraktet til Rettsmedisinsk Institutt i Oslo samme aften og synet av professor Lundevall ved instituttet neste dag kl. 1100. Temperaturmåling var da ikke lenger aktuelt.

I denne situasjon var det uheldig at det ikke ble sørget for temperaturmåling i forbindelse med dr. Frestads undersøkelse av likene på åstedet. Den omstendighet at likene av ham ble bedømt som «kalde og stive», innebærer ikke at en temperaturmåling ville vært uten interesse. Hvor hurtig kroppstemperaturen synker, vil rimeligvis bl.a. være avhengig både av temperaturen i ofrenes omgivelser - her romtemperaturen - og av påkledning/tildekking.

Det forelå ingen retningslinjer for en leges undersøkelse av et lik som tilsa at det i et slikt tilfelle skulle måles kroppstemperatur. Dette er en undersøkelse som rimeligvis krever en annen type termometer enn de som benyttes ved måling av kroppstemperatur hos levende mennesker. I denne situasjon måtte det således tillegge etterforskningsledelsen å sørge for at en slik måling ble foretatt. Utvalget har fått opplyst at Kriminalpolitisen også på den tid hadde termometer for slik måling.

Det følger av det ovenstående at kritikken vedrørende den manglende temperaturmåling ikke kan rettes mot dr. Frestad, men derimot mot politiet. Men legen må kunne kritiseres for de noe selvmotsigende opplysninger om skadetidspunktet/dødstidspunktet som ble gitt i skjemaet for «Legeerklæring om dødsfall». I den grad legen hadde vært i stand til å uttrykke seg noenlunde nøyaktig om dette, ville slike opplysninger vært av største betydning for den videre etterforskning. Det må her erindres at de mer fyldestgjørende opplysninger om disse omstendigheter som en obduksjon ville kunne gi, først ville foreligge flere dager senere. I mellomtiden var den mest verdifulle tid for etterforskning allerede passert.

4.7.3 Liksyningene den 25. desember 1969

Det må antas at professor Lundevalls liksyning 1. juledag kl 1100 skjedde på dette tidspunkt fordi han ikke allerede dagen i forveien hadde undersøkt likene.

Utvalget vil bemerke at det i ettertid hadde vært en fordel om iakttagelser - og eventuelle slutninger - fra liksyningen hadde blitt nedtegnet i en egen erklæring. I stedet ble slike opplysninger innarbeidet i rapportene fra de obduksjoner som fant sted to dager senere, uten at det hele tiden går frem hvilke iakttagelser som allerede var gjort den 25. desember, jf fremstillingen foran under "*Liksyningene den 25. desember 1969*" i pkt 4.4 og 4.5. Utvalget er ikke i tvil om at professor Lundevall både da og senere hadde det klart for seg hvorledes likenes tilstand var ved syningen den 25. desember. Det var allerede på dette tidspunkt på det rene at man etter all sannsynlighet sto foran en straffesak for drap, og hvor det også kunne bli spørsmål om en rettsmedisinsk bedømmelse foretatt av sakkyndige som ikke selv hadde synet eller obdusert likene. Ikke minst i en slik situasjon er det viktig at alle iakttagelser blir nedtegnet på en så klar og oversiktlig måte som mulig. I tillegg kommer at dette selvfølgelig også er viktig av hensyn til alle andre som senere skulle benytte saksdokumentene under sitt arbeide med saken.

4.7.4 Obduksjonene den 27. desember 1969

Som nevnt foran under "*Obduksjonene den 27. desember 1969*" i pkt 4.5, inneholder obduksjonsrapportene redegjørelse også for de observasjoner som ble gjort ved syningen av likene to døgn tidligere. Dette fremgår direkte av rapportens tekst, se side 3 i obduksjonsrapporten vedrørende Johansen («syning og påfølgende obduksjon»). For Larsen (side 2) er det på dette punkt opprinnelig skrevet «syningen», men dette er for hånd rettet til «undersøkelsene».

Spørsmålet om når døden har inntrådt, vil til en viss grad kunne belyses ved observasjoner av dødsstivhet. I sin erklæring av 9. juni 1972 i anledning den første gjenopptakelsessaken, skriver professor *Giertsen* bl.a.: (side 3-5):

»..... der er enighet om at dødsstivheten begynner i de små muskler i ansiktet og er tydelig erkjennbar der etter 2-4 timer. Der er dog en betydelig variasjon i angivelsene om når dødsstivheten er fullt utviklet, det vil si at legemet er stivt. Det angis nemlig at dødsstivheten er fullt utviklet etter fra 6-18 timer etter døden. Denne store variasjonen indikerer ikke at der er uoverensstemmelse mellom de forskjellige forfattere. Den er bare et uttrykk for normale variasjoner, idet flere forhold kan influere på den hastighet hvormed dødsstivheten utvikler seg.

Av disse forhold er det i dette tilfelle antakelig bare den lave temperatur som kan ha hatt noen vesentlig betydning. Utviklingen av dødsstivhet skyldes en kjemisk-biokjemisk prosess, og slike prosesser vil vanligvis påskyndes av varme og forsinkes i kulde. Hvis et lik fryses kort etter døden, utvikler ikke dødsstivheten seg før etter at liket er tinet. I dette tilfellet var det en lav temperatur i rommet hvor de døde lå, og det synes derfor ikke rimelig å anta at dødsstivheten ville være fullt utviklet i løpet av en tid som ligger nær den nedre grense for det angivende intervall. Det er mere rimelig å anta at tiden ville ligge nærmere den øvre grense. Det synes derfor å være et forsiktig anslag å anta at dødsstivheten i dette tilfellet ville ta iallfall 12 timer å utvikle seg fullstendig.

Da dr. Frestad synet likene 24.12. var de «kalde og stive». Hvis man forutsetter at uttrykket «stive» betyr at dødsstivheten var helt utviklet, hadde altså både Larsen og Johansen på det tidspunkt vært døde i minst 12 timer.

Dødsstivheten holder seg i en viss tid etter at den er inntrådt for så gradvis å forsvinne. Den kan holde seg i fra 1 døgn helt til 3-4 døgn. Det er enighet om at dødsstivheten holder seg lengst i kjølige omgivelser. Etter at likene ble funnet ble de bragt til Rettsmedisinsk Institutt i Oslo og oppbevart kjølig. Det synes derfor ikke urimelig å anta at dødsstivheten hos Larsen og Johansen ville holde seg minst 36 timer, sannsynligvis så lenge som 48 timer.»

Professor *Haugen* omtaler dødsstivheten slik i sin sakkyndige erklæring av 14. september 1993 i anledning den andre gjenopptakelsessaken (side 2):

«*Dødsstivhet* er et sikkert dødsteegn som skyldes biokjemiske endringer i muskulaturen. Såvel inntreden av dødsstivhet, som varighet og fullstendig løsning av denne, viser en meget stor variasjonsbredde. Noe av forklaringen til dette kan skyldes temperaturforhold i omgivelsene og ulikt aktivitetsnivå før dødens inntreden. Disse forhold vil henholdsvis kunne forsinke eller fremskynde dødsstivheten og også påvirke varigheten av denne. Lave temperaturer vil tendere til å forsinke inntreden og forlenge varigheten av dødsstivheten, mens høyt aktivitetsnivå og høye temperaturer vil fremskynde prosessen. Trolig er det også individuelle variasjoner som skyldes andre og ukjente forhold. Vanligvis blir dødsstivhet vurdert manuelt og angivelse av grader av dødsstivhet blir derfor et utpreget subjektivt mål.»

Professor Haugen opplyser at det i utenlandsk litteratur er beregnet gjennomsnittstall basert på 27 litteraturreferanser. Disse gjennomsnittstallene viser at dødsstivhet opptrer etter 3 timer, er fullt utviklet etter 8 timer, har deretter en varighet på 57 timer og er fullt løst etter 76 timer.

Utvalget konstaterer at obduksjonsrapportene ikke gir noen fullstendig redegjørelse for observasjonene rundt dødsstivheten. For Johansen gis det således bare uttrykk for at «det er tydelig dødsstivhet til stede overalt», uten at det angis nærmere om dette var under syningen eller under obduksjonen, eller eventuelt ved begge anledninger. For Larsen angis at dødsstivheten ikke var særlig sterkt utviklet den 25. desember. Professor Lundevall skriver i sin redegjørelse datert 20. april 1972 at det på grunn av tidsforløpet var lite rimelig å anta at dødsstivheten da var under utvikling. «Etter mitt skjønn var den heller på retur». I så fall var det ikke dødsstivhet til stede den 27. desember under obduksjonen, og dette burde da vært angitt i obduksjonsrapporten. Noe skjønn rundt spørsmålet om dødsstivhet den 25. desember var under utvikling eller på retur, ville i så fall neppe vært påkrevet.

Utvalget finner videre at det også er grunn til å rette kritikk mot den innvendige undersøkelse som ble gjort av Johansen. De funn som ble gjort ved undersøkelse av hodet, er tidligere referert foran under "*Liksyningene den 25. desember 1969*" i pkt 4.4. Her gjentas den beskrivelse som førte til at Giertsen - og kanskje også Lundevall - under hovedforhandlingen i straffesaken sommeren 1970 ga uttrykk for at Johansen måtte ha levet minst 12 timer etter at han ble påført skadene:

«Det er ingen blodansamling mellom den hårde hjernehinne og kraniet, men i den hårde hjernehinne svarende til ovennevnte hudlesjon nr. 4 sees en ca. 5 cm lang rift. På innsiden av den hårde hjernehinne sees svarende til v. og delvis også h. tinningregion blodleverer som sitter lett festet til hinnen. Det er ingen brunlige eller gullige fargeforandringer av disse blodleverer og ingen tegn til organisering i form av bindevevsdannelse svarende til blodleverene.»

Det er på dette punkt at det ved de senere medisinske uttalelsene i saken er kommet frem en annen oppfatning, som til slutt ledet til at Liland fikk gjenopptatt straffesaken, jf nedenfor under "*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kap 8.

Utvalget finner at obduksjonsrapportene er mangelfulle på dette punkt. Jahrmann var som nevnt til stede under obduksjonene. Det kan ikke være tvilsomt at Lundevall/Teisberg forsto at det for politiet først og fremst var viktig å finne frem til et gjerningstidspunkt. Obduksjonen kunne på dette punkt gi verdifull informasjon rundt spørsmålet om ofrene hadde levet en periode *etter* at de ble påført skadene. I så fall måtte gjerningstidspunktet med utgangspunkt i et antatt dødstidspunkt nødvendigvis skyves tilbake i tid så mange timer som en slik overlevelsperiode kunne utgjøre.

Ved obduksjonen av Johansen ble gjort observasjoner som ble oppfattet dit hen at det for hans vedkommende hadde vært en viss overlevelsestid. Det siktes her til den omstendighet at blodleverer funnet på innsiden av den hårde hjernehinne satt «lett festet til hinnen». Alle de sakkyndige som har uttalt seg etter Lundevalls og Giertsens erklæringer i 1972, har gitt uttrykk for at det ikke er mulig å foreta noen aldersbestemmelse på grunnlag av en slik observasjon med det blotte øye. En aldersbestemmelse vil i et slikt tilfelle være avhengig av mikroskopiundersøkelse. Om slik undersøkelse skriver Lundevall i sin tilleggsuttalelse av 18. august 1972 i anledning den første gjenopptakelsessaken:

«Når det gjelder alderen på hjernehinneblødningen hos Johansen, er jeg litt mere forsiktig enn Giertsen i min slutning. Min forsiktighet skyldes at der ikke ble utført mikroskopi av blødningen med omgivelser, og at der derfor

ikke er et helt presist grunnlag for bestemmelse av blødningens alder. (Forklaringen på at det ikke ble utført mikroskopi er at den aktuelle problemstilling ikke forelå da vi utførte obduksjonen).»

Men ut fra det behov som politiet åpenbart hadde for mest mulig nøyaktige opplysninger om gjerningstidspunktet, skulle blødningens alder - overlevelsestiden - i aller høyeste grad ha vært en aktuell problemstilling. Det er derfor vanskelig å forstå hvorfor det ikke ble foretatt nødvendige undersøkelser ved bruk av mikroskop. Det må antas at en slik undersøkelse ville ha ført til at man få dager etter obduksjonen med betydelig sikkerhet kunne ha angitt en eventuell overlevelsestid for Johansen. I så fall ville man allerede på dette tidlige tidspunkt ha kunnet konsentrere etterforskningen om det riktige tidsintervall. Og man hadde unngått at den beregning av overlevelsestid som ble foretatt både under rettssaken i 1970 og under den første gjenopptakelsessaken, senere ble underkjent av nye sakkyndige.

Men selv om man ser bort fra den manglende mikroskopiundersøkelsen, er obduksjonserklæringen fortsatt mangelfull: Under rettssaken i 1970 og senere under den første gjenopptakelsessaken ga Giertsen - og muligens også Lundevall, se "*Forklaringene fra de rettsmedisinske sakkyndige*" i pkt. 5.5.4 - uttrykk for at det måtte ha vært en overlevelsestid på minst 12 timer. I den foran nevnte tilleggsuttalelse av 18. august 1972 uttaler således Lundevall avslutningvis:

«Jeg tror Giertsen og mitt syn kan sammenfattes i den slutning at Larsen og Johansen ble skadet enten om kvelden 22/12, om natten, eller - senest - tidlig på dagen 23/12.»

Da de skriftlige redegjørelsene fra de rettsmedisinske undersøkelsene ved obduksjonen ble skrevet (de er datert 27. desember 1969), var analyseresultatet av promilleprøvene kjent. Dermed hadde man allerede på dette tidspunkt alle opplysninger av rettsmedisinsk art. Man visste således ikke noe mer da uttalelsene i 1972 ble skrevet. Det er således all grunn til å stille spørsmål om hvorfor denne beregning av overlevelsestid som er sitert overfor ikke kom skriftlig til uttrykk i obduksjonserklæringen. Den kan heller ikke ha vært meddelt muntlig til politiet på dette tidspunkt. Etterforskningen viser at man helt frem til begynnelsen av mars 1970 fortsatt i hovedsak interesserte seg for opplysninger om det som hadde skjedd på eller ved åstedet i det tidsrom som man hadde gått ut i mediene med, altså fra 23. desember om ettermiddagen og frem til natten den 24. desember.

Endelig bemerkes at det ikke er noe som tyder på at de to obduksjonsrapportene med ledsagende sammenfatning og konklusjon datert 27. desember 1969 ble oversendt Den Rettsmedisinske Kommisjon. Dette var i så fall i strid med de regler som gjaldt. I den forbindelse vises til Reglement for Den Rettsmedisinske Kommisjon og de rettsmedisinske sakkyndige, fastsatt ved kgl.res. av 13. november 1931. Etter § 2 i dette reglementet pålås det enhver som ved «strafferettslige undersøkelser» fungerte som sakkyndig med hensyn til rettsmedisinske spørsmål «uopholdelig» å sende Den Rettsmedisinske Kommisjon en avskrift av den skriftlige erklæring som var gitt retten eller påtalemyndigheten, eventuelt sammen med «de fornødene preparater og annet forhåndendværende bevismateriale». I dag er denne plikten nedfelt i straffeprosessloven av 1981, se lovens § 147 første ledd. Den omstendighet at professor Lundevall etter det opplyste var medlem av den gruppe i kommisjonen som de rettsmedisinske spørsmål hørte inn under, opphevet selvfølgelig ikke plikten til å sende kommisjonen en gjenpart av obduksjonserklæringene med tilhørende sammenfatning og konklusjon. Det kan ikke ses bort fra at en slik oversendelse kunne ha ledet til en nærmere skriftlig klargjøring av de spørsmål som er nevnt i det fore-

gående. En annen sak er at dette i så fall neppe hadde skjedd før det var gått atskillig tid.

Det fremgår av Jahrmanns forklaring til utvalget at han etter obduksjonen var i kontakt med Lundevall for å få ytterligere opplysninger om dødstidspunkt og forutgående overlevelsestid. Både av hensyn til politiets videre etterforskning og den forberedelse til hovedforhandlingen som etter hvert skulle gjøres, både av påtalemyndigheten og av forsvareren, burde Lundevall ha etterkommet politiets anmodning om å få utarbeidet en skriftlig redegjørelse. Utvalget kommer nærmere tilbake til dette spørsmålet under "*Straffesaken i 1970*" i kap 5 om forberedelsene til hovedforhandlingen.

Det presiseres at Giertsen ikke kan bebreides på dette punkt. Han fikk forespørsel om å delta som sakkyndig noen få dager før hovedforhandlingen startet den 22. juni 1970. På den korte tid som sto til rådighet for ham, ville han neppe hatt noen praktisk mulighet til å utarbeide noen erklæring. Han fikk da heller ingen anmodning om å gjøre dette. En annen sak er at utvalget finner grunn til å stille spørsmål ved om den tid og det materiale som Giertsen fikk, var tilstrekkelig til nødvendig forberedelse av det sakkyndige oppdraget.

KAPITTEL 5

Straffesaken i 1970**5.1 OVERSIKT**

Tiltalebeslutningen mot Liland ble tatt ut den 4. juni 1970. Dermed kom saken mot ham over i en ny fase: Etterforskningen var i det alt vesentlige over, og straffesak mot Liland for Eidsivating lagmannsrett var berammet.

Dette kapittel inneholder i "*Saksforberedelsen*" i pkt. 5.2 en redegjørelse for de enkelte punkter i den saksforberedelse som fant sted forut for hovedforhandlingen. Deretter blir under "*Hovedforhandlingen*" i pkt. 5.3 redegjort for selve hovedforhandlingen for Eidsivating lagmannsrett fra 22. juni 1970 til 3. juli s.å.

Avslutningsvis under "*Utvalgets bemerkninger til saksforberedelsen*" i pkt. 5.4 og 5.5 vil utvalget så vurdere nærmere både om saksbehandlingsreglene i straffeprosessloven av 1887 ble fulgt og om saksbehandlingen ellers var betryggende under denne avgjørende delen av Liland-saken.

5.2 SAKSFORBEREDELSEN**5.2.1 Rettslig forundersøkelse**

Straffeprosessloven av 1887 hadde i § 271 flg. bestemmelser om rettslig forundersøkelse. Formålet med en slik undersøkelse var å «tilveiebringe de fornødne Oplysninger til Afgjørelse af, om Tiltale bør reises», se § 274 første ledd. I praksis skjedde en slik forundersøkelse gjerne ved at det ble gjennomført rettslige avhør av vitner. Rettslig forundersøkelse var obligatorisk i en drapssak, så lenge siktede ikke samtykket i at man lot være.

Den 7. april 1970 fremsatte politiet overfor Fredrikstad forhørsrett begjæring om at det ble åpnet rettslig forundersøkelse. Forhørsretten tok den 17. april s.å begjæringen til følge. Liland hadde i skriftlig erklæring av 14. april s.å. bedt om å få h.r. advokat Alf Nordhus oppnevnt som sin forsvarer. Det fremgår av forhørsrettens påtegning at Nordhus hadde erklært seg villig til å påta seg vervet. Advokat Nordhus ble deretter oppnevnt som ny forsvarer, samtidig som advokat Mordt ble løst fra sitt verv. Gjenpart av saksdokumentene ble sendt advokat Nordhus.

Advokat Nordhus meddelte senere i brev av 13. mai 1970 at man frafalt rettslig forundersøkelse. Liland hadde i avhør den forutgående dag sagt seg enig i dette. Dette ledet til at politiet sluttet seg til forsvarerens standpunkt. Forundersøkelsen ble følgelig ikke gjennomført.

5.2.2 Tiltalebeslutningen

Etter at forsvareren hadde frafalt rettslig forundersøkelse, konstaterte politimesteren i Fredrikstad i påtegning av 21. mai 1970 at etterforskningen kunne anses som avsluttet. Saksdokumentene ble oversendt Eidsivating statsadvokatembeter som den 3. juni s.å. overfor Riksadvokaten foreslo at det ble reist tiltale med slik ordlyd som fremgår foran under "*Den nærmere utforming av gjerningsbeskrivelsen i tiltalebeslutningen*" i pkt. 3.6.5. I tillegg ble foreslått at det i tiltalebeslutningen skulle tilkjennegis at det ville bli påstått sikring av Liland. Riksadvokaten returnerte saksdokumentene til statsadvokaten samme dag og sa seg enig i forslaget til tiltalebe-

slutning. Tiltalebeslutningen ble deretter utferdiget den påfølgende dag, den 4. juni 1970.

Tiltalebeslutningen ble samme dag oversendt advokat Nordhus til orientering og den ble forkynt for Liland den 8. juni 1970.

5.2.3 Bevisoppgaven

Samme dag som tiltalebeslutningen ble skrevet, utarbeidet statsadvokaten også en bevisoppgave. Det fremgår av oversendelsesbrevet til forsvareren at denne ble oversendt ham sammen med et eksemplar av tiltalebeslutningen.

Denne bevisoppgaven ligger ikke blant de saksdokumenter som er oversendt utvalget. Utvalget har forgjeves undersøkt om bevisoppgaven ligger i lagmannsrettens arkiv, blant statsadvokatens gjenparter og hos forsvareren.

Det er imidlertid helt på det rene at statsadvokaten i denne bevisoppgaven påberopte som bevis vitneforklaringer fra en rekke navngitte vitner. Enkelte av disse er nevnt ved navn i statsadvokatens skriftlige redegjørelse til lagmannen av 4. juni 1970, jf nedenfor under "*Statsadvokatens redegjørelse til lagmannen*" i pkt. 5.2.5.

De rettspsykiatriske sakkyndige var allerede oppnevnt av forhørsretten under etterforskningen. Det må anses på det rene at disse to sakkyndige ble påberopt i bevisoppgaven. Det samme gjelder professor Lundevall som hadde forestått liksyning og obduksjoner den 25. og 27. desember 1969, jf foran under "*Liksyningene den 25. desember 1969*" i pkt. 4.4 og 4.5. I motsetning til de rettspsykiatriske sakkyndige, var Lundevall ikke på forhånd av retten oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig. Bortsett fra obduksjonsrapportene hadde han heller ikke på forhånd utarbeidet noen skriftlig sakkyndig erklæring.

Man kan trygt se bort fra at dosent J. Chr. Giertsen, som i likhet med Lundevall ble oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig under hovedforhandlingen, var påberopt som sakkyndig allerede i statsadvokatens bevisoppgave.

Det foreligger i saksdokumentene ingen bevisoppgave fra forsvarerens side, og det fremgår heller ikke av dokumentene at forsvareren noen gang innga slik oppgave. Det referat av hovedforhandlingen som er gitt i Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete», kan likevel tyde på at enkelte av de vitner som ble avhørt, møtte etter forsvarerens ønske. Utvalget kommer tilbake til dette nedenfor under "*Bevisoppgaven - særlig om påtalemyndighetens plikt til å påberope bevis i tiltaltes favør*" i pkt. 5.4.3.

5.2.4 Sakkyndige

Fredrikstad forhørsrett oppnevnte den 17. januar 1970 på politiets anmodning overlege Jon Leikvam og overlege Friedrich von Clemm til å forestå judisiell observasjon av Liland. Forsvareren - som på dette tidspunkt var advokat Mordt - var på forhånd blitt forelagt anmodningene.

Disse to oppnevnte rettspsykiatriske sakkyndige avga den 17. april 1970 en rettspsykiatriske erklæring som konkluderte med at Liland ikke var sinnssyk, og at han heller ikke var det på tiden for de påklagede handlinger. Videre ble konkludert med at Liland led av mangelfullt utviklede sjelsevner.

Det var forut for hovedforhandlingen ikke oppnevnt rettsmedisinsk sakkyndige. Professor Lundevall hadde etter anmodning fra politiet foretatt liksyning og obduksjon. Han hadde i obduksjonsrapportene av 27. desember 1969 sammen med lege Per Teisberg gitt en skriftlig redegjørelse for de observasjoner og de funn som i den forbindelse var gjort. Det er på det rene at det deretter var atskillig muntlig kontakt mellom politiet og Lundevall, ikke minst med henblikk på en nærmere klarlegging

av det sannsynlige tidspunkt for ugjerningene, og derunder også det sannsynlige dødstidspunkt og overlevelsestiden (se "*Overlevelsestiden - «celleinnvekst»*" i se pkt 4.2.3.). Noen skriftlig redegjørelse rundt disse spørsmål fra professor Lundevalls side forelå imidlertid ikke i forbindelse med straffesaken mot Liland i 1970.

Den annen rettsmedisinsk sakkyndige som ble oppnevnt under hovedforhandlingen, dosent (senere professor) J. Chr. Giertsen, har overfor utvalget opplyst at han fredag den 19. juni 1970 ble oppsøkt i Bergen av statsadvokat Wiker og av politiavdelingssjef Jahrmann. Besøket skjedde sannsynligvis etter avtale pr. telefon kort tid i forveien. Han ble forelagt en del dokumenter i saken, og derunder de to obduksjonsrapportene, og ble spurt om han hadde anledning til å være med som sakkyndig under lagmannsrettens behandling av saken, noe han bekreftet.

Dette var bakgrunnen for at Giertsen var til stede ved hovedforhandlingens begynnelse i Sarpsborg mandag 22. juni 1970. Han hadde frem til da verken vært i kontakt med professor Lundevall, forsvareren eller retten om saken.

5.2.5 Statsadvokatens redegjørelse til lagmannen

Straffeprosessloven av 1887 bestemte i § 292 fjerde ledd at «en Gjenpart af Tiltalebeslutningen tillige med en kort Redegjørelse for Sagen og dens Beviser tilstilles Lagmanden».

Den redegjørelse som statsadvokat Wiker den 4. juni 1970 sendte den dommer i Eidsivating lagmannsrett som skulle administrere behandlingen av straffesaken mot Liland, lagdommer Hans Østgaard, fylte i alt 18 maskinskrevne sider. Utvalget finner det riktig å nevne hovedtrekkene i redegjørelsen.

Innledningsvis (side 1) gis en kort omtale av tiltalebeslutningen, av Larsens leilighet og det løsgjengermiljø som vanket der. Deretter (side 2) nevnes at Liland tidligere var straffet og sikringsdømt. Det gis også enkelte opplysninger om hans havarerte ekteskap, om uttalelser som ektefellen hadde kommet med om ham og at Liland tidligere hadde oppført seg aggressivt og brutalt, og ved en anledning endog skulle ha truet Larsen med øks. Deretter følger (side 3-7) en redegjørelse for politiets etterforskning etter at man mottok melding om drapet den 24. desember 1969 kl. 10.45, med hovedvekt på en beskrivelse av åstedet og de funn som der ble gjort.

På side 7-9 beskrives pågripelsen av Liland og innholdet i den forklaring han deretter avga. Så følger (side 9-12) en redegjørelse om de forklaringer som tre av festdeltakerne i kvistlakkfesten den 22. desember 1969 ga til politiet og (side 12-13) hovedtrekkene i innholdet i de forklaringer som Willy (som møtte Liland i døren til Larsens bopel litt over kl. 20.00 den 22. desember) hadde gitt til politiet.

Deretter følger (side 13-15) en fremstilling av de opplysninger av medisinsk art som ble gitt i obduksjonsrapportene og opplysninger om blodtype og alkoholkonsentrasjon i blodet.

Avslutningsvis gis (side 15-18) en redegjørelse for at etterforskningen hadde gitt «nokså uklare resultater» mht. når de døde sist var sett. Under dette gjengis hovedtrekkene i forklaringer avgitt av naboen vegg i vegg med Larsens rom (vitne nr. 7 i den gjennomgåelse som er foretatt foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1 og 3.3.2), av avisbudet (vitne nr. 4 foran), av det vitne som er benevnt nr. 8 i utvalgets tidligere gjennomgåelse og ytterligere en forklaring.

Endelig (side 18-19) gis noen korte opplysninger om de rettspsykiatriske sakkyndiges konklusjoner i forbindelse med kravet om sikring.

5.3 HOVEDFORHANDLINGEN

Det var opprinnelig satt av en uke til hovedforhandlingen. Da dommen ble avsagt den 3. juli 1970 hadde imidlertid forhandlingene vart i to fulle uker.

Saken var omfattet av usedvanlig stor interesse og ble daglig dekket med omfangsrike omtaler både i den lokale presse i Østfold og i Osloavisene. I tillegg har man i ettertid hatt ytterligere en kilde til informasjon om det som skjedde under hovedforhandlingen: Fra formiddagen fredag den 26. juni 1970 og frem til lagretten hadde avsagt sin kjennelse den 2. juli ble rettsforhandlingene tatt opp på lydbånd av Ekroth. Opptakene skjedde uten at noen av de øvrige tilstedeværende var oppmerksom på det. Ekroth har senere utarbeidet skriftlige referater av opptakene. Deler av utskriftene er opprinnelig tatt inn i dokumentsamlingen «Pusselspel». En redigert versjon i svensk oversettelse utgjør ca 2/3 deler av Sten Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» (se foran under "*Grunnlaget for utvalgets arbeid*" i pkt. 1.2.3).

Den bevisførsel som fant sted under hovedforhandlingen, falt grovt regnet i fire deler. For det første ble det gitt forklaringer av vitner og oppnevnte sakkyndige om de funn som ble gjort på åstedet og den nærmere undersøkelse av disse funnene. I denne kategori finner vi således kriminalpolitisenalens åstedsgranskere, den lege som ble tilkalt til åstedet, de to oppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige samt oppnevnt sakkyndig i forbindelse med diverse undersøkelser av blodtyper og hår. For det annet ble det avgitt forklaring av enkelte av politiets taktiske etterforskere. For det tredje ble det gitt vitneforklaringer fra personer i miljøet rundt de avdøde samt andre - i det vesentlige fra nærmiljøet i Fredrikstad - som hadde opplysninger om tiltalte og de to fornærmede samt om aktivitet på åstedet i tidsrommet fra 22. til 24. desember 1969. Til sammen avga 17 vitner i denne kategori forklaring. For det fjerde ble det avgitt forklaring av de to oppnevnte rettspsykiatrisk sakkyndige.

Noen av vitnene ble avhørt flere ganger. Dette gjaldt i særdeleshet politiavdelingssjef Jahrmann, som forklarte seg ved tre forskjellige anledninger.

På forhandlingenes tredje dag foretok retten og lagretten åstedsbefaring til Glemmengt. 73 i Fredrikstad. Under forhandlingene ble bl. a. dokumentert diverse bilder og tekniske rapporter, rapporter fra avholdte konfrontasjoner samt klær og andre gjenstander som var funnet på åstedet.

Bevisførselen ble avsluttet etter 7 1/2 rettsdag. Det forelå et betydelig bevisstoff som lagretten skulle forholde seg til. Prosedyrene ble ganske omfangsrike, ca 3 timer for statsadvokaten og ca 5 timer for forsvareren, hvorav de to siste timer om morgenen torsdag den 2. juli 1970.

5.4 UTVALGETS BEMERKNINGER TIL SAKSFORBEREDELSEN

5.4.1 Rettslig forundersøkelse

Det var på den tid ikke uvanlig at forsvareren på vegne av siktede frafalt rettslig forundersøkelse. Ordningen med rettslig forundersøkelse var på dette tidspunkt foreslått avskaffet (se Innstilling fra straffeprosesslov- komitéen avgitt i juni 1969 side 95), og den ble ikke opprettholdt i straffeprosessloven av 1981. Det er ingen grunn til å kritisere at politiet ikke gjennomførte en slik forundersøkelse i Liland-saken.

5.4.2 Tiltalebeslutningen

Utvalget har allerede under den drøftelse som er foretatt foran under "*Var det riktig å reise tiltale mot Liland?*" i pkt. 3.6.4 og 3.6.5, konkludert med at påtalemyndigheten ikke kan kritiseres for den tiltale som ble tatt ut mot Liland den 4. juni 1970. Det vises til fremstillingen foran under disse punkter.

Siden tiltalen mot Liland gjaldt forhold som kunne straffes med fengsel inntil 21 år, måtte spørsmålet om tiltale avgjøres av Riksadvokaten. Dette fulgte den gang av § 89 i straffeprosessloven av 1887 og i dag av § 65 i straffeprosessloven av 1981. Riksadvokaten fikk som nevnt foran under "*Tiltalebeslutningen*" i pkt. 5.2.2 saksdokumentene overlevert den 3. juni 1970 til vurdering av den tiltale som statsadvokaten da hadde foreslått. Når dokumentene returneres statsadvokaten allerede samme dag, viser dette etter utvalgets oppfatning *en helt uforståelig kort saksbehandlingstid*, ikke minst når man tar sakens alvor og vanskelighetsgrad i betraktning. Utvalget sikter her særlig til den uklarhet som forelå med hensyn til gjernings-tidspunkt/dødstidspunkt og den manglende skriftlige rettsmedisinske dokumentasjon på dette punkt. Det skal tilføyes at det ikke er noe i påtegningsdokumentene som tyder på at Riksadvokaten hadde gjennomgått saksdokumentene allerede på et tidligere tidspunkt.

5.4.3 Bevisoppgaven- særlig om påtalemyndighetens plikt til å påberope bevis i tiltaltes favør

Utvalget har tidligere under "*Kravene til en god etterforskning*" i pkt. 3.6.1 redegjort nærmere for de krav til objektivitet som gjelder for det arbeide som politiet utfører under etterforskningen av en straffesak. Med de modifikasjoner som er nevnt nedenfor under "*Prosedyreinnleggene*" i pkt. 5.5.9, gjelder objektivitetskravet også etter at etterforskningen er avsluttet.

I forbindelse med at saken bringes inn for retten, møter påtalemyndigheten dette kravet til objektivitet når man overfor retten skal inngi bevisoppgave. Denne oppgaven gir uttrykk for hvilke bevis påtalemyndigheten ønsker å føre under den forestående straffesaken mot tiltalte.

Det sier seg selv at påtalemyndigheten i bevisoppgaven vil sørge for å påberope de bevis som etter deres oppfatning danner grunnlaget for beslutningen om å reise tiltale. Overført på Liland-saken betyr dette at påtalemyndigheten, ved siden av å påberope rettspsykiatrisk og rettsmedisinsk sakkyndige, også naturlig måtte påberope som vitner eller sakkyndige, polititjenestemenn som hadde hatt med etterforskningen å gjøre, og som kunne gi retten nødvendig informasjon, ikke minst om den tekniske side av etterforskningen. I og med at tiltalen gjaldt drapshandlinger begått den 22. desember 1969, ville det også være av betydning for påtalemyndigheten å få avhørt vitner som hadde befunnet seg på eller ved åstedet denne dagen. Dette gjaldt i særdeleshet i den grad noen av vitnene da også hadde observert Liland.

En av de særegne sider ved bevisene i Liland-saken var at en rekke vitner under etterforskningen enten hadde gitt uttrykk for å ha observert ett eller begge ofrene i live også den 23. desember 1969, eller hadde gjort iakttagelser som mer indirekte klart tydet på at det denne dagen i alle fall ikke kunne ha ligget to ihjelslåtte personer inne på Larsens rom i Glemmenget. 73. Hvert enkelt av disse vitneprovne var uforenelig med det hendelsesforløp som måtte bevises for at Liland skulle bli kjent skyldig. Det følger av kravet til objektivitet at påtalemyndigheten også har plikt til å påberope seg bevis som taler for at tiltalte er uskyldig, eller som i det minste bidrar til å svekke verdien av de bevis som taler for det motsatte. I utgangspunktet hadde således påtalemyndigheten plikt til å påberope seg forklaringer i alle fall av et nærmere antall av de vitner som befant seg i den foran nevnte kategori.

Man vil likevel nokså snart nå en grense for hvilke bevis av denne art som påtalemyndigheten vil være forpliktet til å påberope seg. For det første bør jo selve den omstendighet at det er besluttet å ta ut tiltale, tale for at det normalt neppe kan være noen betydelig bevisførsel som her naturlig fremstår som relevant. Viktigere er det likevel å påpeke at tiltalte på dette stadium av saken selv er gitt rettigheter med hen-

syn til det videre forløp av saksbehandlingen. Blant disse står sentralt hans rett til selv å påberope seg bevis under straffesaken. I straffeprosessloven av 1887 kom dette til uttrykk i § 293, hvor det bl.a. ble bestemt at forsvareren innen en nærmere angitt frist bl.a. skulle angi «hvilke Vidner han paa sin Side agter at indstævne eller ønsker indstævnt». Påtalemyndighetens plikt til objektivitet må naturlig ses på bakgrunn av tiltaltes rett til selv å påberope de bevis han ønsker. Dette må i alle fall gjelde i en sak som Liland-saken, der tiltalte etter loven hadde krav på å få oppnevnt en forsvarer til å ivareta sine interesser.

Det har fra enkelte hold vært gitt uttrykk for at påtalemyndigheten ikke i tilstrekkelig grad hadde sørget for å påberope vitner som under etterforskningen hadde forklart seg om observasjoner tirsdag den 23. desember som var uforenelige med at drapene var begått allerede den foregående dag («tirsdagsvitnene»). Etter utvalgets oppfatning er denne kritikken ikke berettiget. Rettsboken fra hovedforhandlingen viser at følgende av «tirsdagsvitnene» som er omtalt nærmere under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1 og 3.3.2 avga vitneforklaringer under hovedforhandlingen: Vitne nr. 4, nr. 7, nr. 8, nr. 12 og nr. 13. Her må dog tilføyes at vitne nr. 7 - naboen på den andre siden av veggen - i senere forklaringer hadde fremhevet at det var et voldsomt bråk hos Larsen den 22. desember om ettermiddagen, jf foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1. I tillegg ble vitne nr. 6 avhørt ved bevisopptak, og den protokollerte forklaringen ble deretter lest opp under hovedforhandlingen. Dette vitnet hadde på grunn av nært forestående reisefravær ikke anledning til selv å møte for lagmannsretten.

Referat i Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» inneholder for vitnene nr. 12 og nr. 13 eksaminasjon fra advokat Nordhus før statsadvokaten stilte sine spørsmål. Dette skulle i så fall bety at begge disse vitner ble avhørt etter å ha blitt påberopt av forsvareren. Dette bekreftes på s. 202 i Ekroths bok, hvor advokat Nordhus under det første avhøret av Jahrman opplyser at han ønsker innkalt disse to vitnene pluss vitne nr. 6 for avhør under hovedforhandlingen.

Utvalget poengterer at det sto fritt for forsvareren å be om å få avhørt ytterligere «tirsdagsvitner», men dette skjedde altså ikke.

Det skal for fullstendighets skyld tilføyes at det ble avhørt ytterligere to «tirsdagsvitner». Dette var mor og datter som i følge de forklaringer som er inntatt i Ekroths bok, hadde kommet i kontakt med politiet etter at hovedforhandlingen for Eidsivating lagmannsrett hadde startet. Datteren forklarte at hun om morgenen den 23. desember 1969 ca 08.15, på vei til sitt arbeide, hadde sett Willy stå på trappen utenfor Larsens dør i Glemmengt. 73. Moren bekreftet i sin forklaring at datteren samme aften hadde fortalt henne om den iakttagelsen, og at dette var den 23. desember.

Det synes på det rene at disse to vitnene kom i tillegg til de vitner som sto oppført på statsadvokatens bevisoppgave av 4. juni 1970. Det fremgår videre av referatet i Ekroths bok at Jahrman deretter opplyste at disse to vitnene ble bedt avhørt i retten fordi de begge på en slående måte illustrerte hvor lett det var å forveksle dagene. Willy hadde etter sin egen forklaring overnattet hos Larsen natt til den 22. desember og hadde forlatt rommet ved 08.00-tiden om morgenen. Den 23. desember til samme tid var han hos Liland på dennes hybel.

Dette får advokat Nordhus til å gripe ordet. Han peker først på muligheten for at Willy om morgenen den 23. desember hadde vært en tur bort til Glemmengt. 73, og deretter vendt tilbake igjen til Lilands hybel. Deretter bemerker han at politiet - om man hadde vært opptatt av å få avhørt tilforlattede vitner - bare kunne ha sett gjennom de politiforklaringene som forelå i saken. Da hadde man kunnet plukke ut flere - av hvilke ennå ingen var blitt avhørt i retten - som hadde sett og hørt saker foregå både inne i og utenfor «Lille Helvete» den 23. desember.

5.4.4 Sakkyndige

Som tidligere nevnt, sørget politiet for at likene av ofrene ble brakt til Rettsmedisinsk Institutt ved Universitetet i Oslo. Der ble de synet av professor Lundevall den 25. desember 1969 og obdusert av Lundevall og vit. ass. Per Teisberg den 27. desember. Fra obduksjonene foreligger en skriftlig rapport av samme dato.

Selv om det allerede på dette tidspunkt var rimelig klart at de to ofrene var tatt av dage av en eller flere utenforstående gjerningsmenn, var det langt frem til en eventuell straffesak. Når de to nevnte legene gjorde sine undersøkelser og deretter trakk sine slutninger om dødsårsak, dødstidspunkt osv., skjedde dette i tråd med vanlig praksis etter oppdrag fra politiet. Obduksjonsrapportene inngikk som en del av saksdokumentene i saken, og ble således tilgjengelige for forsvareren til den som senere måtte bli siktet/tiltalt for drapene.

Det særegne i øksedrapsaken var imidlertid at politiet fortsatte en dialog med professor Lundevall for å få en mer nøyaktig angivelse av tidspunktene for skade og død. Således har daværende vit.ass. - nå professor - Per Teisberg overfor utvalget forklart at det etter at obduksjonsrapportene var avgitt, ble holdt mange møter på instituttet hvor Kripos' etterforskere var til stede. En mest mulig nøyaktig fastsettelse av gjerningstidspunktet var som tidligere påpekt (se "[Betydningen av å få fastslått tidspunktet for de straffbare handlinger](#)" i pkt. 4.7.1) av den største betydning for etterforskningen. Det foreligger ikke i saken noen referater fra de mange møter som ble avholdt. Jahrman har overfor utvalget opplyst at han tok sine private notater, men at disse senere er blitt kastet etter at straffesaken mot Liland var avsluttet.

Når etterforskningen helt frem til mars 1970 primært konsentrerte seg om den 23. og 24. desember 1969 som aktuelle dager for ugjerningene, kan dette i ettertid vanskelig oppfattes på noen annen måte enn at det skjedde med støtte i de rettsmedisinske vurderinger rundt gjernings- og dødstidspunktet som professor Lundevall frem til da hadde gjort. Og da man så medio mars 1970 gikk over til å konsentrere seg om den forutgående dag - 22. desember 1969 - som den aktuelle gjerningsdag, kan det vanskelig tenkes at dette skjedde uten en bekreftelse fra Lundevalls side på at de rettsmedisinske funn heller ikke utelukket denne dagen.

Så langt hadde det bare funnet sted drøftelser mellom professor Lundevall og representanter for politiet, uten at forsvareren var blitt orientert. Som tidligere nevnt, er det all grunn til å gå ut fra at professor Lundevall ble begjært oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig i påtalemyndighetens bevisoppgave av 4. juni 1970. Når man ser hen til det relativt nære samarbeide som på forhånd hadde funnet sted mellom Lundevall og politiet, kan det nok i det minste reises spørsmål om det var riktig å benytte Lundevall som sakkyndig i denne konkrete saken. Den omstendighet at daværende dosent J. Chr. Giertsen ble oppnevnt som rettsmedisinsk sakkyndig ved siden av Lundevall, medfører ikke at spørsmålet mistet sin interesse.

Det er imidlertid et annet forhold rundt de rettsmedisinske sakkyndige som er mer iøyenfallende: Utvalget sikter til den fullstendige mangel på skriftlige utsagn om sannsynlig gjerningstidspunkt og dødstidspunkt. På dette punkt hadde man da hovedforhandlingen startet fortsatt bare de nokså grove angivelsene i obduksjonsrapportene om «Død 23.-24. des. 1969», og om at obduksjonsfunnet for Johansens del talte for at «avdøde har levet endel timer etter at noen av lesjonene ble tilføyet ham».

Disse bemerkningene kunne vel for Johansens del knapt sies å gi særlig støtte til at ugjerningene skulle ha startet til den tid som var angitt i tiltalebeslutningen, altså allerede om ettermiddagen den 22. desember 1969. Og for Larsen - som jo døde nokså momentant - ga de overhodet ingen støtte for at han skulle ha mistet livet på dette tidlige tidspunkt. I og med at tiltalen var begrenset til 22. desember 1969 (jf nærmere om dette foran under "[Den nærmere utforming av gjerningsbeskrivel-](#)

sen i tiltalebeslutningen" i pkt 3.6.5), ville spørsmålet om tidspunktet for ugjernningene også bli et helt sentralt bevisspørsmål under hovedforhandlingen. Dertil kommer så at det - slik professor Teisberg har fremhevet overfor utvalget - neppe kan være tvilsomt at man allerede den gang var på det rene med at man sto ovenfor en særegen sak som reiste meget vanskelige rettsmedisinske spørsmål.

Alene disse omstendigheter burde derfor ha tilsagt at man forut for hovedforhandlingen fikk utarbeidet en skriftlig rettsmedisinsk redegjørelse fra den oppnevnte sakkyndige om spørsmålene rundt gjernings- og dødstidspunktet. Utvalget er av den oppfatning at man her står overfor en vesentlig svikt som kan ha hatt betydning for utfallet av straffesaken i 1970.

En slik skriftlig erklæring ville ha tjent flere formål: I og med at man allerede forut for hovedforhandlingen hadde fått på papiret de rettsmedisinske vurderingene, ville partene - og ikke minst forsvareren - hatt et bedre grunnlag ved vurdering av de bevis som man ønsket å føre under hovedforhandlingen. En slik erklæring ville således bl.a. gitt forsvareren - og også retten og påtalemyndigheten - foranledning til å vurdere om det burde oppnevnes ytterligere sakkyndige eller innhentes uttalelser fra annet rettsmedisinsk hold. Dernest ville en forutgående skriftlig sakkyndig rettsmedisinsk erklæring ha medført at aktørene i retten - statsadvokat, forsvarer og eventuelt rettens juridiske dommere - på forhånd hadde fått adgang til å sette seg inn i de aktuelle problemstillingene. Dermed ville de rettsmedisinske spørsmål blitt undergitt en klarere og mer betryggende behandling under hovedforhandlingen. I stedet fikk man en ren muntlig behandling av vanskelige rettsmedisinske spørsmål ispedd sammensatte bevisvurderinger som neppe var egnet til å skape den nødvendige klarhet. Om dette vises til redegjørelsen nedenfor under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 5.5.4.

Det er imidlertid en ytterligere omstendighet som gjør at fraværet av en forutgående rettsmedisinsk redegjørelse i Liland-saken fremstår som nærmest oppsiktsvekkende: *Når de sakkyndige slipper til med sitt syn under hovedforhandlingens annen og tredje dag, kan det se ut til at de ikke bare bekrefter at ugjerningene kunne ha skjedd så tidlig som den 22. desember 1969, men at de også utelukker at øksehuggene kan ha falt senere enn ut på dagen den 23. desember.* Utvalget må her presisere at det ikke foreligger noen referat fra de sakkyndiges forklaringer i retten, og at den ene av de to sakkyndige, professor Lundevall, på dette punkt kan ha uttalt seg under en bestemt forutsetning. Nærmere om dette, se nedenfor under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 5.5.4.

Det er ikke vanskelig å se at disse uttalelser måtte ha vært av største interesse for spørsmålet om Liland var skyldig. Et av forswarets store poenger var jo nettopp at diverse vitneforklaringer viste at ugjerningene ikke kunne være begått før tidligst langt ut på dagen den 23. desember, og dermed innenfor det tidsintervall som de sakkyndige utelukket ved sine forklaringer under hovedforhandlingen. I så fall ville jo Liland uansett blitt frifunnet, idet tiltalen mot ham var begrenset til drap begått den 22. desember 1969 (se foran under "*Den nærmere utforming av gjerningsbeskrivelsen i tiltalebeslutningen*" i pkt. 3.6.5).

Det er nærliggende å reise spørsmålet om statsadvokaten allerede da tiltalen ble uttatt den 4. juni 1970 var klar over at Lundevall ville forklare seg slik. I så fall var det etter utvalgets oppfatning en klar forsømmelse ikke å sørge for at Lundevalls oppfatning hurtigst mulig kom skriftlig til uttrykk gjennom en sakkyndig erklæring. Statsadvokat Wiker har overfor utvalget opplyst at påtalemyndigheten på forhånd ikke var kjent med at professor Lundevall på dette punkt ville komme til å forklare seg slik som det foran er redegjort for. Derimot var man selvfølgelig klar over at det etter Lundevalls oppfatning ikke var noe til hinder for at drapene kunne vært utført så tidlig som til den tid på dagen den 22. desember 1969 som var nevnt i tiltalebe-

slutningen. Wikers forklaring til utvalget støttes av innholdet i den redegjørelse til lagmannen som han samtidig avga (jf "*Statsadvokatens redegjørelse til lagmannen*" i pkt. 5.2.5 ovenfor). I denne redegjørelsen nevnes med hensyn til tidspunktet for skade/død kun at obduksjonen av Johansen talte «for at avdøde hadde levet en del timer etter at noen av lesjonene ble tilføyet ham». Samtidig gjengis som nevnt under "*Statsadvokatens redegjørelse til lagmannen*" i pkt. 5.2.5 hovedtrekkene i en del vitneprov som tydet på at ofrene også hadde vært i live den 23. desember. Dette utelukker i og for seg ikke at påtalemyndigheten da redegjørelsen ble skrevet eller senere forut for hovedforhandlingen, hadde kunnskap om at Lundevall ville komme til å utelukke tiden fra ut på dagen den 23. desember som aktuelt tidsrom for ugjerningene. Utvalget nevner i den forbindelse at det under den åstedsbefaring som ble avholdt i Glemmengt. 73 kort tid før hovedforhandlingen, må ha vært kontakt mellom statsadvokaten og bl.a. professor Lundevall.

Dersom påtalemyndigheten allerede før hovedforhandlingen hadde hatt kunnskap om det resonnement som er uthevet i det foregående, ville det vært en åpenbar plikt å formidle dette videre, i alle fall til forsvareren. Utvalget finner det imidlertid ikke bevist at påtalemyndigheten hadde slik kunnskap. Den omstendighet at det for utvalget i det hele tatt fremstår som usikkert om Lundevall forbeholdsløst utelukket at drapene kunne ha skjedd senere enn ut på dagen den 23. desember (jf nedenfor under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt 5.5.4), støtter utvalgets konklusjon på dette punkt.

Utvalget vil avslutningsvis under dette punkt gå nærmere inn på omstendighetene rundt engasjementet av daværende dosent J. Chr. Giertsen som rettsmedisinsk sakkyndig.

Det er lett å forstå at påtalemyndigheten forut for hovedforhandlingen har følt at det var behov for å få oppnevnt ytterligere en rettsmedisinsk sakkyndig i tillegg til professor Lundevall. Ved å sammenholde uttalelsene om dødstidspunkt i obduksjonsrapporten med det gjerningstidspunkt (22. desember 1969) som var angitt i tiltalebeslutningen, er det egnet til å overraske at heller ikke forsvareren hadde reist spørsmålet om ytterligere sakkyndighet før dosent Giertsen ble kontaktet.

Etter utvalgets oppfatning burde behovet for nok en rettsmedisinsk sakkyndig ha stått klart for påtalemyndigheten allerede på det tidspunkt bevisoppgaven ble skrevet, og for så vidt også forut for dette tidspunkt. Når påtalemyndigheten først tar spørsmålet opp like før hovedforhandlingen, skjer dette på en måte som fremstår som uforståelig. På dette punkt vises til den nærmere redegjørelse foran under "*Sakkyndige*" i pkt.5.2.4. Daværende statsadvokat Wiker har begrunnet denne fremgangsmåten med at han selv, etter at tiltalebeslutningen ble tatt ut den 4. juni 1970, var opptatt i en straffesak som ble behandlet av Høyesterett i plenum, og som følgelig var ekstra tidkrevende. Når han endelig tok fatt i spørsmålet om å få oppnevnt nok en sakkyndig i Liland-saken, var tiden for hovedforhandlingen så nært fremskreden at man valgte å ta direkte kontakt med dosent Giertsen på den måte som er beskrevet foran.

Wiker har overfor utvalget gitt uttrykk for at forsvareren, advokat Nordhus, var varslet om henvendelsen overfor Giertsen, og at Nordhus ikke hadde noe å bemerke til at Giertsen ble begjært oppnevnt som sakkyndig. Det foreligger imidlertid intet skriftlig om dette i saksdokumentene. Av rettsboken fra hovedforhandlingens første dag fremgår det at Nordhus ikke hadde bemerkninger til oppnevnelsen av Giertsen som rettsmedisinsk sakkyndig.

Utvalget vil påpeke at påtalemyndigheten ved denne direkte henvendelse til Giertsen gikk frem på en kritikkverdig måte. Fremgangsmåten gir grunn til senere å reise spørsmål om påtalemyndigheten på forhånd ønsket å høre Giertsens syn på de rettsmedisinsk spørsmål som var aktuelle i saken. Alene av den grunn burde en

slik henvendelse uten forsvarerens tilstedeværelse eller annen medvirkning ha vært unngått.

Utvalget er som tidligere nevnt også av den oppfatning at det i dette tilfelle burde vært utarbeidet en skriftlig sakkyndig redegjørelse, på tilsvarende måte som for de rettspsykiatriske sakkyndiges vedkommende. Påtalemyndigheten burde således i rimelig tid forut for hovedforhandlingen ha fremsatt begjæring overfor retten om oppnevning av ytterligere rettsmedisinske sakkyndige, samtidig som det ble bedt om at de sakkyndige ble pålagt å utarbeide en skriftlig redegjørelse. I tilfelle dette ikke lot seg gjøre innen det tidspunkt hovedforhandlingen var berammet til, skulle saken vært begjært utsatt.

Utvalget finner grunn til å fremheve at man på dette punkt står overfor en vesentlig svikt ved saksbehandlingen som kan ha hatt avgjørende betydning for utfallet av straffesaken i 1970. Det må avslutningsvis tilføyes at statsadvokat Wiker hadde overtatt straffesaken mot Liland bare noen få dager før tiltalebeslutningen ble utferdiget den 4. juni 1970. Wiker kan således ikke personlig kritiseres for påtalemyndighetens unnlater forut for dette tidspunkt. Men også etter at Wiker overtok ansvaret for saken ca tre uker før hovedforhandlingen, var det all foranledning til å sørge for at det ble utarbeidet skriftlige erklæringer om de rettsmedisinske spørsmål. Dette ville åpenbart ha medført at saken hadde blitt bedre forberedt og belyst.

5.4.5 Statsadvokatens redegjørelse til lagmannen

Som nevnt fyller statsadvokat Wikers redegjørelse av 4. juni 1970 18 sider. Den er stilet til rettens administrator, lagdommer Hans Østgaard. Etter utvalgets oppfatning gir redegjørelsen en mer vidtfaunende innføring i saksforholdet enn det som den gang var lovens formål med en slik saksfremstilling. Bl. a gjengis hovedtrekkene i politiforklaringene fra atskillige av de sentrale vitnene i saken. Wiker har overfor utvalget gitt uttrykk for at omfanget til en viss grad var tilpasset det han ut fra erfaring i andre saker visste var den aktuelle rettsformannens - lagdommer Østgaards - ønske. Hensett til at saksforholdet i den omfattende saken unektelig fremsto som meget komplisert, er det på dette punkt ikke grunn til å komme med ytterligere bemerkninger til redegjørelsen.

Innledningsvis i redegjørelsen gis det en del opplysninger om Lilands tidligere straffer og om sikringsdommen fra 1959. Disse opplysningene må ses i lys av den adgang som straffeprosessloven av 1887 ga til å gi opplysninger under hovedforhandlingen om tiltaltes tidligere straffbare handlinger. Denne adgangen er blitt innskrenket i straffeprosessloven av 1981. Utvalget kommer nærmere tilbake til spørsmålet nedenfor under "*Statsadvokatens redegjørelse for Lilands tidligere straffbare forhold*" i pkt. 5.5.8.

I samme avsnitt siteres de meget belastende opplysninger fra de rettspsykiatriske erklæringer i forbindelse med saken fra 1959 som er nevnt foran under "*Styrken i mistanken mot Liland under etterforskningen frem til medio mars 1970*" i pkt. 3.6.2. På dette tidspunkt forelå den erklæring datert 17. april 1970 som de oppnevnte rettspsykiatriske sakkyndige hadde utarbeidet. På den bakgrunn virket det unødvendig - og bare egnet til å skape en negativ og forutinntatt holdning mot Liland - når disse eldre uttalelsene ble trukket frem.

På dette punkt i redegjørelsen er føyet til enkelte opplysninger hentet fra de politiforklaringer som Lilands ektefelle hadde gitt, om at ektemannen var trolig til litt av hvert når han hadde drukket osv. Det må vel kunne stilles spørsmål ved om disse opplysningene naturlig hørte hjemme i redegjørelsen, ikke minst fordi man her hadde å gjøre med et vitne som neppe var i stand til å gi en objektiv fremstilling, og som hadde et motiv for å sverte Lilands omdømme.

Det er intet i saksdokumentene som tyder på at advokat Nordhus ble oversendt noen gjenpart av redegjørelsen. Noen plikt til dette forelå heller ikke etter loven. Redegjørelsen inneholdt da heller intet ut over det som forsvareren kunne lese seg til ved gjennomgåelse av etterforskningsdokumentene. En annen sak er at det ut fra grunnleggende rettssikkerhetsprinsipper ville vært naturlig at forsvareren hadde fått kopi av en såvidt omfattende og på flere punkter ikke særlig objektiv redegjørelse.

5.5 UTVALGETS BEMERKNINGER TIL HOVEDFORHANDLINGEN

5.5.1 Utvalgets kilder

Det utarbeides ikke fra domstolens side noe referat av det som blir sagt under en hovedforhandling, verken i sivile saker eller i straffesaker. Ordningen var ikke annerledes etter straffeprosessloven av 1887. Spørsmålet om i hvilken grad man bør ha regler som sikrer ettertiden kunnskap på dette punkt, vil utvalget komme tilbake til senere under "*Hvem i påtalemyndigheten bør behandle gjenopptakelsessaken?*" i pkt. 10.6. Normalt ville man således ikke hatt opplysninger om innholdet i de innlegg og forklaringer som ble gitt under hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland i 1970, ut over de avisreferater som forelå og det man kunne skaffe seg fra andre, mer tilfældige kilder.

Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» inneholder fra side 134 til side 390 en til dels nøyaktig informasjon på dette punkt. Som tidligere nevnt var Ekroth til stede i rettsalen fra kort tid etter starten på den femte rettsdagen, fredag 26. juni 1970, og frem til avslutningen en uke senere. Referatene i boken for denne perioden - fra omkring side 199 til side 390 - bygger på de lydbåndopptak som han tok fra forhandlingene. Som det også fremgår av referatet, er det ikke over alt tale om noen ordrett gjengivelse av det som ble sagt. Ekroth har overfor utvalget opplyst at noe av stoffet er redigert, og sekvenser uten betydning er utelatt. Med ett enkelt unntak (se nedenfor under "*Prosedyreinnleggene*" i pkt. 5.5.9) har utvalget ikke foretatt noen kontroll av Ekroths fremstilling mot lydbåndopptakene.

Ekroths kilder er forståelig nok vesentlig mindre pålitelige når det gjelder hovedforhandlingen frem til det tidspunkt da lydbåndopptakene startet. Han har selv opplyst at denne delen av fremstillingen i boken i det vesentlige bygger på politidokumentene, avisreferater samt Nordhus' og Lilands notater. I tillegg har han bygget på uttalelser gitt senere under prosedyreinnleggene og i rettsbelæringen om innholdet i det som tidligere var forklart. Dette gjelder antakelig særlig forklaringene fra de to rettsmedisinske sakkyndige.

5.5.2 Statsadvokatens innledningsforedrag

Etter at de nødvendige formaliteter var gjennomført i forbindelse med at retten ble satt og lagretten etter utskytning hadde inntatt sine plasser, holdt statsadvokaten sitt innledningsforedrag. Rammen om dette var i straffeprosessloven av 1887 regulert i § 329, hvorefter påtalemyndigheten skulle utvikle «hvad der er tiltalens gjenstand og kortelig angive(t), hvilke Beviser den formener at kunne føre for sin Paastand». I nødvendig grad kunne det foretas en «Paavisning af Forbindelsen mellom Paastanden og de Beviser, som agdes førte.»

Det var ikke uvanlig at den skriftlige redegjørelsen til lagmannen (jf foran under "*Statsadvokatens redegjørelse til lagmannen*" i pkt. 5.2.5 og 5.4.5) i det minste tjente som utgangspunkt for aktors innledningsforedrag. Det er sannsynlig at det også gjorde det i Liland-saken. Wiker har i sin samtale med utvalget imidlertid poengtert at han ikke fra denne skriftlige redegjørelsen tok med opplysningene om

Lilands bakgrunn i sitt innledningsforedrag. Disse opplysningene ble dokumentert på et senere tidspunkt under hovedforhandlingen.

Det foreligger intet referat fra statsadvokat Wikers innledningsforedrag. Dette ble holdt i løpet av den første dag under hovedforhandlingen, og omfattes følgelig ikke av det lydbåndopptak som ble tatt etter at Ekroth kom til stede like etter starten på forhandlingenes femte dag. Ikke minst ut fra det innhold som statsadvokatens skriftlige redegjørelse har, er det liten grunn til å anta at den fremstilling som man finner i Ekroths bok (side 137-143) - og som i sin form tilsynelatende utgir seg for å være et direkte referat av det som ble sagt - er særlig dekkende for innholdet i innledningsforedraget. Ekroth har overfor utvalget opplyst at den skriftlige fremstilling av innledningsforedraget er bygget på opplysninger i ettertid fra Nordhus og Liland. Videre er den bygget på referatene fra Wikers prosedyre og diverse avisreferater den påfølgende dag. Ekroth opplyser at han ikke har hatt tilgang til statsadvokatens skriftlige redegjørelse av 4. juni 1970, idet denne redegjørelsen ikke lå blant de saksdokumenter som Ekroth ellers har benyttet som grunnlag for sine arbeider.

Slik innledningsforedraget er fremstilt i Ekroths bok, virker foredraget lite profesjonelt og på enkelte punkter kritikkverdig i sitt innhold. Utvalget har ved å sammenholde Ekroths bok med de foreliggende avisreferater ikke kunnet finne belegg for at statsadvokaten i innledningsforedraget skal ha fremstilt saken slik som man kan lese i boken. På den bakgrunn finner ikke utvalget ytterligere grunn til å gå inn på denne delen av hovedforhandlingen.

5.5.3 Lilands forklaring

Deretter fulgte Lilands forklaring. Denne er i Ekroths bok gjengitt fra side 144 til side 148. Ekroth har overfor utvalget opplyst at hans fremstilling av forklaringen bygger på Lilands politiforklaringer og Ekroths samtaler med Liland og advokat Nordhus. Kilde har også vært en skriftlig redegjørelse som Liland etter oppfordring fra Ekroth utarbeidet kort tid etter at hovedforhandlingen var avsluttet.

Referatet av Lilands forklaring er i Ekroths bok holdt i direkte tale, ispedd spørsmål fra forsvareren og lagmannen. Utvalget nøyer seg med å bemerke at Lilands politiforklaringer tildels var mer detaljerte, og at Ekroths forsøk på å redigere disse til en sammenhengende forklaring neppe gir et fyldestgjørende bilde av Lilands rettslige forklaring.

5.5.4 Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige

Rettsforhandlingenes annen dag ble i stor grad viet forklaringen fra professor Jon Lundevall som en av de oppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige. Fremstillingen av Lundevalles sakkyndige forklaring i Ekroths bok bygger etter Ekroths opplysninger på obduksjonserklæringene og avisreferater samt opplysninger hentet fra prosedyreinnleggene og lagmannens rettsbelæring.

Fremstillingen er åpenbart ufullstendig. For å finne de mest korrekte informasjoner om hva Lundevall ga uttrykk for i retten, må man antakelig gå to år frem i tid, til den skriftlige redegjørelse som Lundevall på statsadvokatens forespørsel ga i forbindelse med den første gjenopptakelsessaken. Redegjørelsen er datert 20. april 1972 og ble supplert med noen korte bemerkninger den 18. august s.å., etter at professor Giertsen i mellomtiden hadde gitt en omfattende skriftlig uttalelse. Det er redegjort nærmere for innholdet i disse uttalelsene nedenfor under "[Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinsk sakkyndige](#)" i pkt. 6.6.4.

Av de foreliggende kilder ser det ut til at konklusjonene i Lundevalles muntlige redegjørelse i hovedsak må ha vært:

1. Larsen ble påført slike skader at han bare kan ha levet meget kort tid før han døde, kanskje inntil en halv times tid.
2. Man måtte kunne se bort fra at Larsen og Johansen gjensidig hadde hugget hverandre til døde.
3. Som følge av resultatet av blodprøveanalysen, var det på det rene at Larsen var meget beruset da han døde.
4. Dersom man forutsatte at Larsen og Johansen var like beruset da slagene falt, hadde Johansen overlevet så lenge at alkoholen hos ham var forbrent. Ved normal gjennomsnittlig forbrenning på ca 0,15 promille pr. time ble dette minst 15 timer.
5. Det niende øksehugget var med stor sannsynlighet påført Johansen etter at han hadde lagt seg på divanen. Dette måtte ha skjedd minst et par timer etter at han ble påført de første huggene.

Når det gjelder spørsmålet om hvor lenge Johansen måtte ha levet for at blodlevrene kunne bli «lett festet» til den hårde hjernehinnen, er utvalget i tvil om hva Lundevall forklarte under hovedforhandlingen i 1970. Iflg Ekroths bok skal han ha gitt uttrykk for at det minst måtte ha gått 12 timer fra blødningen fant sted og til døden intraff. Ekroths kilde har her formentlig vært referatet fra statsadvokatens prosedyreinnlegg, hvor det ble uttalt at Lundevall med støtte av Giertsen hadde gitt uttrykk for en nedre grense på 12 timer. Dette blir også nevnt av lagmannen i rettsbelæringen.

Det er imidlertid påfallende at denne viktige opplysning ikke er nevnt i de avisreferater som utvalget har hatt tilgjengelige fra denne rettsdagen. Enda mer påfallende blir dette når man kan konstatere at de 12 timene heller ikke er nevnt i Lundevalles senere skriftlige uttalelse av 20. april 1972, hvor han nøyer seg med å antyde «noen timer». Det vises til utvalgets bemerkninger om dette senere under "*Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt 6.6.4 og 6.6.6. Det er ingen opplysninger i saken som tyder på at Lundevall i denne skriftlige erklæringen hadde skiftet oppfatning, og dermed ga uttrykk for et annet syn enn det han hevdet under hovedforhandlingen. Utvalget har tatt dette spørsmål opp med professor Giertsen, som bekrefter at Lundevall i sin erklæring av 1972 holdt fast ved sitt syn fra hovedforhandlingen to år tidligere. *Det er etter dette grunn til å tro at det måtte bero på en misforståelse av Lundevalles sakkyndige forklaring når det i prosedyreinnlegg og rettsbelæring ble uttalt at de to rettsmedisinsk sakkyndige var samstemmige i sin oppfatning om at «celleinvæksten» nødvendiggjorde en overlevelsestid på minst 12 timer for Johansen.* Av de foreliggende kilder ser det videre ut til at dosent Giertsen under sin forklaring den påfølgende dag sluttet seg til det som Lundevall hadde gitt uttrykk for. Dersom utvalgets antagelse foran mht Lundevalles oppfatning er riktig, supplerte Giertsen Lundevalles redegjørelse med teorien om at blodkoaglene «lett tilheftet» den hårde hjernehinnen hos Johansen («celleinvæksten») nødvendiggjorde en overlevelsestid for ham på minst 12 timer.

Utvalget har tidligere påpekt at saken bød på rettsmedisinske spørsmål av stor vanskelighetsgrad, og at de svar som ble gitt fra de rettsmedisinsk sakkyndige, kunne få stor betydning for utfallet. På denne bakgrunn er det egnet til å forbause at professor Lundevall ikke var til stede under hovedforhandlingens tredje dag da hans kollega dosent Giertsen avga sin forklaring. I og med at heller ikke Giertsen hadde gitt uttrykk for sitt syn på forhånd, kunne man vanskelig forutsi at han ikke hadde synspunkter som avvek fra Lundevalles. Rettsboken inneholder intet om at dette ble klarlagt den foregående dag, før Lundevall ble dimittert etter selv å ha avgitt sin redegjørelse. Den inneholder heller ikke noen forklaring på hvorfor dette skjedde. I

den grad Giertsen ga uttrykk for oppfatninger som i vesentlig grad avvek fra Lundevalls, jf ovenfor, kan det ikke ses bort fra at det kunne hatt innvirkning på utfallet av saken hvis Lundevall hadde vært til stede under Giertsens forklaring.

Det kan tilføyes at straffeprosessloven av 1887 i § 196 forutsatte at de sakkyn- dige - i motsetning til vitnene - «i Almindelighed» kunne være til stede «ved hver- andres Afhørelse». Etter denne bestemmelsen hadde de også en viss adgang til å rådføre seg med hverandre før de svarte. Noen plikt til å være til stede under den annens forklaring fulgte imidlertid ikke av loven.

5.5.5 Betydningen av å skille mellom sakkyndige vurderinger og alminnelig bevisbedømmelse

Utvalget finner grunn til på dette punkt til å komme nærmere inn på et annet forhold i tilknytning til de rettsmedisinsk sakkyndiges muntlige redegjørelse i retten. Problemstillingen er tidligere presentert under "*Hva er et rettsmedisinsk spørsmål som må utredes av rettsmedisinsk sakkyndige, og hva er et bevisspørsmål?*" i pkt. 4.2.5.

Som tidligere nevnt viste blodprøver tatt av Larsen under obduksjonen stor alkoholkonsentrasjon, mens tilsvarende prøver tatt av Johansen viste null i promille. Det ble under den siste gjenopptakelsessaken anført at de rettsmedisinsk sakkyndige var blitt misoppfattet når det gjaldt de slutninger som kunne trekkes ut fra dette faktum med hensyn til Johansens overlevelsestid (tidsrommet mellom påført skade og død): *Dersom* Johansen var alkoholpåvirket da han ble skadet, måtte han i det minste ha hatt en så lang overlevelsestid at han rakk å forbrenne alkoholen før han døde. Som tidligere nevnt fortsetter alkoholforbrenningen i kroppen utforandret, selv om den alkoholpåvirkede påføres store skader i hodet. Derimot stopper forbrenningen nærmest totalt når det ikke er liv.

Selv om dette i og for seg er medisinske prosesser, er det tale om prosesser som de fleste legfolk kjenner til, og de fleste oppfatter det i alle fall uten vanskelighet når de får det forklart.

Det er heller ikke vanskelig å oppfatte at forbrenningen skjer med en tilnærmet konstant hastighet som innenfor visse variasjoner er felles for alle mennesker, med et tilnærmet gjennomsnitt på rundt regnet 0,15 promille i timen. Dermed kan man regne ut hva som har vært *minste* overlevelsestid. (Avdøde kan i prinsippet ha levet videre i edru tilstand etter at alkoholen er blitt forbrent). Men dette forutsetter selvfølgelig at man vet eller med en viss grad av sikkerhet kan anslå beruselsen i skade- øyeblikket.

I Lilandsaken var begge disse faktorer - skadetidspunktet og eventuell beruselse - åpne for Johansens vedkommende, mens man tilnærmet kjente beruselsen for Larsens vedkommende. I tillegg ble det uten forbehold forutsatt at

1. Larsen og Johansen var blitt påført øksehuggene ved samme anledning, og skadetidspunktet var således det samme for disse to. Dette var en vurdering som neppe hadde noe innslag av rettsmedisinsk sakkyndighet. Som tidligere nevnt under dette punkt tok de rettsmedisinsk sakkyndige dog en reservasjon for det niende hugget som Johansen var blitt påført i hodet. Dette spiller imidlertid ingen rolle i denne sammenheng.
2. Skadene var av en slik karakter at man kunne se bort fra at ofrene hadde drukket alkohol *etter* skadetidspunktet. Denne forutsetningen var forankret i rettsmedi- sinske vurderinger, men lå vel i dagen også for personer uten medisinsk utdan- nelse.

De sakkyndige ble på denne bakgrunn stilt spørsmål om nødvendig overlevelsestid for Johansen, *forutsatt at han på skadetidspunktet hadde tilsvarende promille som Larsen*. Dette spørsmål ble også stilt i 1972 i forbindelse med den første gjenopptakelsessaken. Utvalget har enkelte bemerkninger til selve spørsmålsstillingen. Om dette vises til "*Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt 6.6.4. Dette var i og for seg intet vanskelig spørsmål når man hadde kunnskap om antatt forbrenningshastighet. De sakkyndige kunne således på dette punkt - antakelig relativt enkelt - slå fast at nødvendig forbrenningstid og dermed også overlevelsestid for Johansen *under denne forutsetning* minst måtte ha vært 13 timer. (Også 15 timer ble nevnt, se foran under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 5.5.4.)

Så langt var dette et sakkyndig spørsmål som naturlig falt inn under det oppdrag som Lundeveall og Giertsen hadde som oppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige.

Under den andre gjenopptakelsessaken ble det antydnet at de sakkyndige under rettssaken i 1970 også skulle ha uttalt seg om sannsynligheten for at denne forutsetningen om lik promille var korrekt. Om dette heter det således i Eidsivating lagmannsretts kjennelse av 29. juni 1994:

«Lundeveall og Giertsen har naturlig nok ikke gitt seg inn på å vurdere de eventuelle bevis for forutsetningens holdbarhet, men kan meget vel ha blitt misforstått. Både daværende statsadvokat Wikers og lagmann Østgaards henvisninger til de sakkyndiges uttalelser, jf. nedenfor, kan tyde på at deres muntlige uttalelser var mindre nyanserte enn deres senere skriftlige erklæringer.»

Dette ville i tilfelle være et rent bevisspørsmål som kunne besvares uten rettsmedisinske kunnskaper, og således et spørsmål som det fullt og helt hørte under lagretten (juryen) å ta stilling til.

Forholdet var jo her for det første at det var mye som talte for at de to ofrene begge var godt beruset om ettermiddagen den 22. desember. Var det på det tidspunkt at øksehuggene falt, måtte Johansen ha hatt en overlevelsestid på minst ca 13 timer for å bli kvitt promillen. Men om dette var et sannsynlig skadetidspunkt, var jo nettopp det sentrale bevisspørsmål som lagretten skulle ta stilling til. For det annet hadde jo Johansen etter dette tidspunkt hatt mulighet for i uskadet tilstand å bli mer eller mindre edru. Dersom huggene hadde blitt tilført ham om formiddagen den 23. desember eller senere, ville han således ha vært edru dersom han hadde avsluttet drikkingen til tilstrekkelig tid den forutgående dagen. Hans promille på dødstidspunktet kunne i seg selv ikke gi noe svar på hvilket av disse to alternative skadetidspunkter som var det mest sannsynlige.

Sannsynligheten for at Johansen hadde levet videre i uskadet tilstand og forbrent den alkohol som han hadde konsumert under kvistlakkfesten den 22. desember (og eventuelt også senere utover ettermiddagen/aftenen), måtte jo bero på en alminnelig bevisvurdering uten rettsmedisinske innslag. Var det sannsynlig at Johansen den 23. desember i tilfelle holdt seg unna alkohol, samtidig som Larsen på nytt drakk seg full? Kunne det tenkes at Larsen og Johansen på forhånd denne dagen hadde skilt lag? Var Johansen - men ikke Larsen - blitt så influensasyk at han hadde holdt sengen den 23. desember? Var det i det hele tatt drikkevarer tilgjengelig for Larsen og Johansen denne dagen?

Det er alminnelig antatt at folk flest har relativt stor respekt for legers autoritet. Dette gjelder fortsatt i dagens samfunn, hvor respekten for autoriteter ellers synes å være avtagende. Når en lege opptrer som sakkyndig i retten, vil både jurister og legdommere normalt legge stor vekt på det som vedkommende gir uttrykk for. Dette vil særlig være tilfelle dersom legen nyter stor faglig anseelse, slik som tilfellet var

i Liland-saken. I en slik situasjon er det av stor viktighet at den sakkyndige nøye poengterer hvor han uttaler seg som fagmann og hvor hans uttalelse i tillegg bygger på betraktninger - bevisvurderinger - av ikke medisinsk faglig art. Dette gjelder særlig i de tilfeller hvor den sakkyndige uttaler seg muntlig i retten.

Som nevnt foran under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 5.5.4, er det grunn til å frykte for at professor Lundevalls forklaring under hovedforhandlingen i 1970 er blitt misforstått av de tilstedeværende jurister. Og i denne misforståelsen spiller i tilfelle Johansens manglende promille en sentral rolle: Når også Lundevall snakker om en overlevelsestid for Johansen på ca 12 timer (eller litt mer), så gjelder det nettopp under forutsetning av at Johansen i skadeøyeblikket hadde en promille som var tilnærmet lik Larsens. På samme måte som denne forutsetningen ble oversett under den første gjenopptakelsessaken (se nedenfor under "*Den videre behandling av gjenopptakelsessaken*" i pkt. 6.6.6), ser det ut til at den kan ha blitt forbigått av lagretten også i 1970. I så fall skjedde det med støtte i uttalelser både i statsadvokatens prosedyreinnlegg og i lagmannens rettsbelæring.

5.5.6 Indirekte bevisførsel om uttalelser fra «tirsdaysvitner»

Foran under "*Bevisopp-gaven- særlig om påtalemyndighetens plikt til å påberope bevis i tiltaltes favør*" i pkt. 5.4.3 er redegjort for bevisførselen rundt spørsmålet om de to ofrene også hadde vært i live den 23. desember 1969. Utvalget finner her grunn til å nevne at referatet i Ekroths bok viser at det gjennom avhørene av Kripos-etterforskerne Jahrmann, Martinsen og Almeli fant sted en ytterligere bevisførsel på dette punkt. Disse avhørene skriver seg fra avslutningen av vitneførselen. Forklaringene ble dermed gitt på et tidspunkt da det som ble sagt i retten ble tatt opp på lydbånd av Ekroth. Kilde for det følgende er Ekroths bok side 264 - 270 og side 272 - 273.

Referatet fra forklaringene viser at det ble stilt en rekke spørsmål om innholdet i de avhør som vedkommende polititjenestemann hadde tatt, bl. a. av en rekke av de «tirsdaysvitner» som ikke var innkalt til avhør under hovedforhandlingen. Gjennom polititjenestemennenes forklaringer kom det således frem at i alt ni navngitte personer ut over de som hadde avgitt forklaringer i retten, på en eller annen måte hadde gitt politiforklaring om iakttakelser/aktivitet på åstedet også den 23./24. desember, som i tilfelle gjorde det usannsynlig at de to ofrene skulle ha vært hugget ned allerede den 22. desember. Polititjenestemennenes forklaringer inneholdt samtidig også enkelte svar på spørsmål om hvorfor man ikke hadde festet lit til disse vitneuttalelsene, og hva som var grunnen til at man etter hvert så bort fra den 23./24. desember som aktuelt tidsrom for ugjerningene.

Utvalget konstaterer at en slik bevisførsel ikke var i strid med reglene i straffeprosessloven av 1887. På samme måte som straffeprosessloven av 1981, ga loven av 1887 i § 332 fjerde ledd liten adgang til under hovedforhandlingen å lese opp forklaringer avgitt av et vitne som selv ikke var til stede i retten. Loven bygget imidlertid på den oppfatning at en politirapport nedtegnet av en polititjenestemann i forbindelse med avhør av et vitne, var tjenestemannens egen erklæring om de forklaringer han selv hadde mottatt (jf Andenæs: Straffeprosessen 1962 side 326). Og det var intet i veien for at polititjenestemannen kunne innkalles som vitne for å avgi forklaring om de avhør som han hadde tatt i saken, både hva gjaldt omstendighetene rundt avhøret, hva vedkommende vitne hadde forklart, hvilke tanker polititjenestemannen gjorde seg både om vitnet og det som ble forklart osv. Under et slikt avhør ga loven adgang for polititjenestemannen til å støtte seg til den skrevne rapporten.

I den grad Ekroths referat er holdt i direkte tale, er det stort sett forsvareren som stiller spørsmål om disse forhold. Både forsvareren og aktor - men ikke rettens juri-

diske dommere og lagretten - hadde under forhandlingene i retten for hånden alle etterforskningsdokumentene. Dermed hadde de lett adgang til å korrigere eller komme med supplerende spørsmål, dersom polititjenestemannens svar ga grunn til det. For forsvareren vil det i et slikt tilfelle alltid være et skjønsspørsmål hvor mange vitner rundt det samme bevistema som han ønsker å få avhørt i retten. I Liland-saken valgte man å avhøre et begrenset antall av «tirsdagsvitnene» samt å få frem det supplement som de foran nevnte avhørene av Kripos' etterforskere representerte.

Straffeprosessloven av 1887 § 331 femte ledd bestemte at «Retten vaager paa Embets Vegne over Sagens fuldstændige Oplysning og kan Opnaaelse heraf beslutte at indhente nye Beviser og at udsætte Behandlingen». Dette innebar at retten hadde plikt til å sørge for at ytterligere vitner ble innkalt til avhør, dersom det var nødvendig for å få saken tilstrekkelig opplyst. En slik beslutning ville i tilfelle være basert på det samlede inntrykk som retten hadde fått av bevisførselen, samt på en vurdering av muligheten for at et vitneavhør i retten kunne tilføre saken ytterligere opplysninger av interesse.

Utvalget må på dette punkt nøye seg med å bemerke at det ikke er grunnlag for å rette kritikk mot noen av aktørene i saken.

5.5.7 Etterforskernes vitneforklaringer

Det har vært reist kritikk mot enkelte deler av innholdet i de taktiske etterforskernes vitneforklaringer, slik disse er gjengitt i Ekroths bok.

Jarhmann opplyste under sin første forklaring (side 201-202) at det var forklaringen fra Larsens svoger som fikk politiet til å forlate arbeidshypotesen om at ugjerningene var begått den 23. desember 1969 og deretter konsentrere seg om den forutgående dag. Denne svogeren hadde i begynnelsen av mars 1970 overfor politiet forklart at det lå snø på trappen uten fotspor da han den 23. desember ca kl 16.30 ble møtt av en låst dør da han forsøkte å komme inn til Larsen. Av dette trakk politiet den slutning at ingen kunne ha blitt kastet ut eller ha gått på trappen denne dagen.

Jarhmann har overfor utvalget bekreftet at politiet trakk slike slutninger av denne svogers forklaring. Det vises til bemerkningene foran under "[Drapsdatoen endres til 22. desember 1969](#)" i pkt 3.3.2.

Selv om det ikke var denne forklaringen *alene* som var årsak til at arbeidshypotesen ble endret, og selv om man skulle bestride at det kunne trekkes slike slutninger av svogers vitneprov som politiet gjorde, er det ikke holdepunkter for at Jarhmann har forklart seg uriktig på dette punkt under hovedforhandlingen. I høyden har han forklart seg ufullstendig.

På spørsmål fra forsvareren forklarte politibetjent Almeli avslutningsvis i sin vitneforklaring at han ikke kjente til at det hadde vært noen annen mistenkt i saken enn Liland. Vurdert i ettertid kan ikke utvalget se noe galt i at Almeli unnlot å nevne «Stepper'n». Selv om utvalget er av den oppfatning at politiet burde ha gjort ytterligere undersøkelser rundt «Stepper'n», jf bemerkningene foran under "[Utvalgets vurderinger](#)" i pkt 3.4.6, er det på det rene at «Stepper'n» etter kort tid av politiet ikke ble oppfattet som noen interessant person ved etterforskningen av øksedrapsaken. Forsvareren var forut for hovedforhandlingen kjent med innholdet i alle politidokumentene, og han hadde disse dokumentene til stede under rettsmøtet. Dersom han hadde funnet Almelis svar uriktig eller utilfredsstillende, går utvalget ut fra at det ville blitt stilt ytterligere spørsmål hvor dette ville blitt nærmere belyst.

Også politibetjent Martinsen ble av forsvareren spurt om det hadde vært noen annen mistenkt i saken. Martinsen svarte da at det ikke hadde vært noen annen enn

Liland som var mistenkt, men politiet hadde kontrollert to personers alibi. Martinsen forklarer videre at han selv kontrollerte alibiet til den ene av disse to, uten å nevne navn. Etterforskningsdokumentene viser at Martinsen kontrollerte «Stepper'ns» alibi. Martinsen forklarte at alibiet var helt i orden og vedkommende person ble løslatt. Kontrollen gjaldt den 23. og ikke den 22. desember.

Utvalget har tidligere gitt uttrykk for at kontrollen av «Stepper'ns» alibi langt fra var tilstrekkelig, se bemerkningene foran under "*Utvalgets vurderinger*" i pkt 3.4.6. Det er likevel ingen holdepunkter for at Martinsen var av den oppfatning at «Stepper'n» manglet alibi for denne dagen. Også her finner utvalget grunn til å bemerke at forsvareren gjennom saksdokumentene var fullt orientert om forklaringene rundt «Stepper'ns» bevegelser den 23. desember, og at advokat Nordhus derfor hadde hatt full anledning til å stille supplerende spørsmål dersom han hadde funnet Martinsens forklaring uriktig eller utilfredsstillende.

Endelig blir også Jahrman av forsvareren stilt spørsmål om andre enn Liland er avhørt som mistenkt i saken. Også Jahrman svarer at ingen andre enn Liland har vært mistenkt, men at man har kontrollert alibiet til to personer. Kontrollene viste at alibiene var helt i orden. Jahrman har overfor utvalget opplyst at han var til stede under hele hovedforhandlingen. Han var således på forhånd informert om hva hans kolleger hadde svart og også om de øvrige forklaringer.

Jahrman ble i sin avsluttende forklaring av forsvareren også spurt om man hadde avhørt «noen annen person som hadde sagt at det hadde forekommet aktiviteter i Lille Helvete etter den 22. desember» («Julmorden i Lille Helvete» side 273, i norsk oversettelse). Jahrmans svar var at man ikke hadde avhørt noen utover de som hans kolleger tidligere hadde redegjort for. En gjennomgang av referatet i Ekroths bok fra disse kollegenes forklaringer viser at det blant de skriftlige politiforklaringene nok finnes enkelte i denne kategori som ikke var nevnt under etterforskerens forklaringer i retten, selv om alle sentrale «tirsdagsvitner» enten selv hadde gitt forklaring eller var blitt referert av etterforskerne. Det kan synes ubetenksomt av Jahrman på stående fot å besvare spørsmålet, uten å sammenholde bunken av politiforklaringer med de navn som allerede hadde vært fremme. Også her satt imidlertid forsvareren med alle de aktuelle politiforklaringene og dermed med muligheten for å trekke frem noen av disse dersom han ønsket det. Utvalget kan vanskelig se at det kan rettes noen nevneverdige bebreidelser mot Jahrman for det svar som han ga.

5.5.8 Statsadvokatens redegjørelse for Lilands tidligere straffbare forhold

Forut for at de rettspsykiatrisk sakkyndige avga sin forklaring, gjennomgikk statsadvokaten de straffedommer som Liland tidligere hadde fått, samt de forelegg som han hadde vedtatt for straffbare forhold som ble straffet med bøter. De aktuelle dommer gjaldt voldsforbrytelser og overtredelser av drukkenskapsloven. Det ble poengtert at dommer og forelegg for andre forhold ikke ble gjennomgått.

Først ble gjennomgått to dommer fra 1952 og fra 1957, hvorav den siste ga påtalemyndigheten bemyndigelse til å anvende sikringsmidler overfor Liland. Ved gjennomgåelse av denne dommen ble sitert fra rettspsykiatriske uttalelser og fra domspremissene, hvor fremtidsutsiktene for Liland ble beskrevet som dystre og mørke. Statsadvokaten fremhevet at den utmålte fengselsstraff - henholdsvis 8 og 4 måneder - representerte en meget mild reaksjon på de forhold som dommen gjaldt. Ved den påfølgende gjennomgang av diverse forelegg ble fremholdt at Liland ved tre anledninger etter vanlig rettspraksis burde ha fått fengselsstraff i stedet for bot. Bøtleggelsene illustrerte således at politiet i Fredrikstad etter statsadvokatens oppfatning ved disse anledninger hadde behandlet Liland på en altfor lemfeldig måte.

Statsadvokaten ga uttrykk for at han i høyeste grad var opprørt over et tilfelle hvor stort skadeverk begått i en naboileilighet kun resulterte i en bot på kr. 75,-. Ved en annen anledning, ca tre måneder før øksedrapene, hadde trusler med kniv overfor husverten resultert i en bot på kr. 100,-.

Forsvareren tok til motmæle mot denne gjennomgåelsen og ga uttrykk for at det her var tale om en «skittkasting» mot en tiltalt som overgikk det han hadde hørt i noen tidligere sak. Forsvareren stilte samtidig spørsmål om statsadvokaten gikk frem på denne uvanlige måten fordi saken så totalt var uten bevis mot Liland.

Straffeprosessloven av 1887 bestemte i § 337 annet ledd at det var retten som avgjorde hvorvidt og i hvilken utstrekning det skulle tillates bevisførsel for tiltaltes «slette vandel». I tredje ledd tredje punktum ble likevel bestemt at bevis for tidligere domfellelse ikke kunne nektes ført. Vedtatt forelegg ble i denne sammenheng jevnstilt med domfellelse. Utvalget konstaterer at statsadvokatens dokumentasjon på dette punkt var preget av en subjektiv fremstilling med en rekke personlige kommentarer. Den synes klart å ha gått langt ut over den objektive redegjørelse for tidligere straffbare forhold som loven forutsatte.

Statsadvokatens måte å redegjøre for Lilands tidligere straffbare forhold var etter utvalgets oppfatning klart kritikkverdig. Forsvarerens reaksjon var således meget betimelig. Hvis Ekroths referat er riktig, skjedde statsadvokatens redegjørelse uten at lagmannen grep inn. Da referatet ikke er fullstendig i detaljene, nøyer utvalget seg med å bemerke at en slik reaksjon fra lagmannens side ville ha vært på sin plass.

Den ordning som straffeprosessloven av 1887 etablerte på dette punkt, var omdiskutert. I straffeprosessloven av 1981 er adgangen til å føre bevis for tidligere domfellelser blitt noe innskrenket. Lovens § 301 annet ledd bestemmer at slikt bevis bare kan nektes ført når beviset er uten betydning for saken.

5.5.9 Prosedyreinnleggene

Referatet i Ekroths bok (side 276 - 282) viser at statsadvokaten umiddelbart etter at det siste vitnet var blitt avhørt, foretok en gjennomgåelse av de punkter i Lilands forklaring som ikke stemte med vitneforklaringene. Dette skjedde før den gjennomgåelse av tidligere straffer som er nevnt i det foregående og også før selve prosedyren. Dette innlegget førte til at forsvareren punkt for punkt imøtegikk statsadvokatens synspunkter. Disse to intermessoer var i realiteten en del av prosedyren, og det fremstår som uforklarlig og uten hjemmel i loven at disse innleggene ble fremført i en egen sekvens.

Referatet av statsadvokat Wikers prosedyreinnlegg fyller 25 sider i Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» (side 308-333). Det foreligger i tillegg et referat på norsk fra det samme innlegget i «Pusselspel» (side 150 til 181). Selv om man ser bort fra de språklige ulikheter mellom norsk og svensk, er referatene ikke like idet fremstillingen i Ekroths bok er forkortet i forhold til den norske versjonen.

Granskningen har brakt for dagen at det ble tatt nok et lydbåndopptak av statsadvokat Wikers prosedyreinnlegg. Jahrman har overfor utvalget opplyst at dette skjedde ved hjelp av en lydbåndopptaker som han selv la åpent frem på bordet der han satt ved siden av statsadvokat Wiker. Tanken var den gang eventuelt å benytte lydbåndet senere i undervisningsøyemed, eventuelt ved at prosedyren ble skrevet ut. Dette skjedde imidlertid ikke. Men de to lydbåndkassetene er bevart og har vært utlånt til utvalget i forbindelse med granskningsarbeidet.

Utvalget finner det riktig i det følgende å gi et kort sammendrag av de vesentlige punkter i statsadvokat Wikers prosedyre.

Innledningsvis bemerkes at pressen i sjelden grad hadde kommentert bevisførselen, og at lagretten bare måtte ta hensyn til de bevis som var fremført i retten under hovedforhandlingen.

Videre ble fremhevet at loven ikke skilte mellom indisiebevis og andre bevis. En bevisføring som bygget på indisier, kunne sammenlignes med et puslespill. Hver enkelt bit kunne isolert sett ikke fortelle noe som helst, og den kunne lett plasseres opp/ned. Men samlet kunne bitene danne et entydig bilde.

I selve hendelsesforløpet ble tatt utgangspunkt i situasjonen kl. 12.00 den 24. desember 1969, da lege Frestad konstaterte at likene var kolde og at det hadde inntrådt full dødsstivhet. Den teoretisk korteste tid som kunne ha gått fra ofrene døde, var 6 timer. Sannsynligvis var det gått lengre tid. For å avskjære diskusjon ble regnet med 6 timer. Da var man tilbake til klokken 06.00 samme morgen.

Det ble konstatert «celleinnvekst» i Johansens hjerne. Denne inntrådte ifølge Lundevall og Giertsen tidligst etter 12 timer. Skadene måtte med andre ord være påført ofrene senest 18 timer i forveien. Johansen måtte følgelig ha blitt hugget ned innen kl. 18.00 den 23. desember. Dette var det tidligst tenkbare tidspunkt som det var mulig å operere med. Var dette riktig, kunne ingen vitner ha observert Larsen eller Johansen utenfor Glemmengt. 73 etter dette tidspunkt. Vitneprov om slike observasjoner måtte man helt åpenbart kunne se bort fra.

Deretter ble kommentert en del vitneprov om aktivitet på eller ved åstedet den 23. desember 1969. Det ble anført at en del av disse forklaringer var i strid med de rettsmedisinske uomtvistelige bevis som man hadde, mens observasjoner før kl. 18.00 denne dagen av forskjellige grunner heller ikke kunne være riktige. Det ble konkludert med at tirsdag 23. desember var en hendelsesløs dag.

Statsadvokaten gikk deretter over til å gjennomgå det som hadde skjedd den forutgående dagen, den 22. desember, da det ut over formiddagen var et drikkelag hjemme hos Larsen i Glemmengt. 73. Under dette laget hadde det bl.a. vært en diskusjon om Liland skulle få flytte tilbake til Larsen, noe denne hadde en noe blandet oppfatning om. Det hadde også vært snakk om at Liland ved en tidligere anledning skulle ha truet Larsen med øksen. I denne forbindelse nevnte statsadvokaten vitneprovet fra vitne nr. 8 (nevnt foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1), som hadde fortalt at Liland hadde havnet ute på gaten, hvor han falt overende, og at han deretter hadde hyttet med neven mot en person som sto i døren til Larsens hybel. Samtidig ble også nevnt avisbudets iakttagelser (vitne nr. 4 foran under "*Oversikt*" i pkt. 3.3.1) og at dette vitnet ved senere konfrontasjoner hadde gjenkjent Liland og en av de øvrige festdeltakerne. Endelig ble nevnt vitneprovet i retten fra naboen som lå i sin seng på den andre siden av veggen. Vitnet trodde at veggen skulle bli slått inn rundt kl. 16.30-17.00 på ettermiddagen, og hadde fortalt at alt ble helt stille kort tid senere.

Deretter fulgte en redegjørelse for Lilands handlinger den 22. desember. Det ble påpekt at han var tilbake på sin hybel ca kl. 17.30, at han deretter vasket sin bukse, angivelig fordi den var blitt skitten som følge av at han hadde flyttet på en sekk koks, at han deretter spilte sjakk med sin nabo frem til ca kl. 19.45, at Liland så var en tur innom en kafé og at det også var Liland som åpnet døren i Glemmengt. 73 da Willy en gang mellom kl. 20.15 og 20.30 kom for å levere en sykkel. På dette punkt i hendelsesforløpet ble fremhevet Lilands påpekning av at Larsen ropte til Willy, men at denne verken hørte Larsen rope eller overhørte noen del av en samtale mellom Liland og Larsen. Videre ble påpekt Lilands ord til Willy om at han ikke kunne komme inn fordi «det er sykdom her». Avslutningsvis ble nevnt at Liland, da Willy senere på Lilands hybel brakte temaet om sykdom hos beboerne i Glemmengt. 73 på bane, sa «hysj, gjør meg ikke nervøs». Endelig ble fremhevet at Liland under sitt besøk sammen med Willy utenfor Larsens hybel julaftens morgen, ifølge Willy skulle ha tittet inn gjennom en sprekk i den låste døren og latt falle en bemerkning

om at det lå en full mann på gulvet. Dette til tross for at senere undersøkelser hadde brakt på det rene at det ikke var mulig å se noen av de to døde gjennom denne sprekken.

Deretter gikk statsadvokaten nærmere inn på hva åstedet kunne berette om de to drapene. Funnene - derunder fingeravtrykkene - viste Larsens hybel slik den også måtte ha vært etter at festen den 22. desember var slutt. Hadde det vært drikking der senere, hvor var det da blitt av flaskene og sporene etter de personer som i så fall eventuelt skulle ha vært hos Larsen? Særskilt ble fremhevet en taburett som ble funnet stående opp ned på gulvet, hvor det på diagonalt motstående ben var blitt avsatt fingeravtrykk fra hhv. Larsen og Liland (jf foran under "*Tolking av fingeravtrykk på en taburett*" i pkt. 3.2.7). Det ble vist til fotografier fra en rekonstruksjon, hvor to personer fra hver side holdt om hvert sitt ben. Statsadvokaten uttalte at man kunne se at det ikke var mulig å avsette disse gripetak med mindre man holdt taburetten omvendt.

Om de to ofrene bemerket statsadvokaten at Larsen måtte ha blitt liggende på det sted der han sto da han ble truffet av øksen, og blodet rundt ham var hans eget. Deretter ble nevnt alle de steder i rommet hvor det ble funnet blodspor etter Johansens. Dette offeret hadde ikke hatt sko på bena da øksehuggene falt. Han hadde tråkket i sitt eget blod idet fotsålen på strømpene hadde vært gjennomvåte av blod. Han hadde ligget så lenge på gulvet der det ble funnet store mengder blod fra ham, at blodet under fotsålene hadde tørket. Deretter hadde han kommet seg bort til divanen der han senere ble funnet, uten å sette blodige fotspor. Blodsprut på veggen over Johansens hode viste at han på dette sted måtte ha blitt tilføyet det siste hugget. Dette måtte nødvendigvis ha skjedd en tid - minst en time - etter at han fikk de første huggene. Statsadvokaten minnet om at Liland jo hadde vært tilbake på Larsens rom i 20 - 20.30-tiden, etter at han hadde forlatt rommet 3 - 4 timer i forvegen.

Larsen hadde en alkoholkonsentrasjon i blodet på minst 2,3 promille da han ble hugget ned. Dersom dette skulle ha skjedd etter at Liland forlot Glemmengt. 73 den 22. desember ca kl. 20.30, hvor var da sporene etter et fortsatt drikkegilde? Det var ikke funnet et eneste slikt spor. I følge Liland var begge de to ofrene syke og skulle legges seg. At det ikke var alkohol i Johansens blod, stemte med den overlevelsestid som de sakkyndige hadde gitt uttrykk for på bakgrunn av celleinnveksten hos ham.

Dermed var puslespillet lagt på plass. Bildet var sammensatt av mange små momenter. Ut fra dette bildet trådte Liland frem. Tidligere straffer viste en tendens til tilbakefall til voldshandlinger som etter statsadvokatens mening var svært skremmende. Dette var av betydning fordi det ikke forelå noe synlig motiv for drapshandlingene. Motivet måtte finnes i gjerningsmannens indre. Han måtte ha hatt en eksplosiv karakter.

Avslutningsvis ble omtalt diverse uoverenstemmelser som man kunne finne i Lilands forklaring. Helt til slutt ble knyttet noen kommentarer til de ulike spørsmål som lagretten hadde fått seg forelagt, bl.a. kravet til overlegg.

Straffeprosessloven av 1887 inneholdt ikke nærmere bestemmelser om krav til innholdet i statsadvokatens prosedyreinnlegg under hovedforhandlingen i straffesaker for lagmannsretten. Loven nøyte seg med i § 339 første ledd å bestemme at påtalemyndigheten og deretter forsvareren skulle få ordet etter at bevisførselen var avsluttet. Mer utførlige bestemmelser på dette punkt er heller ikke tatt inn i den nåværende lov av 1981.

Et prosedyreinnlegg om skyldspørsmålet vil regelmessig i all hovedsak inneholde en redegjørelse for sakens faktiske side, slik denne fremstår etter den bevisførsel som har funnet sted. Dernest vil i nødvendig grad bli behandlet hvorvidt de handlinger som tiltalte eventuelt har begått, rammes av de straffebestemmelser som han er tiltalt for.

Til statsadvokatens prosedyreinnlegg må man stille det krav at bevisførselen blir referert på en objektiv og redelig måte. Vitner må således f.eks. ikke tillegges uttalelser i retten som de ikke har kommet med. I så fall vil det være på sin plass om lagmannen - eller eventuelt forsvareren - griper inn. Selv om utvalget ikke har materiale som gir fullstendig kunnskap om de forklaringer som ble gitt under hovedforhandlingen i Liland-saken, er det intet som tyder på at statsadvokaten i sitt prosedyreinnlegg refererte vitners eller sakkyndiges forklaringer på en kritikkverdig måte. Dersom statsadvokat Wiker skulle ha misforstått professor Lundevall, jf foran under "*Forklaringene fra de rettsmedisinske sakkyndige*" i pkt 5.5.4, var han i så fall ikke den eneste.

Om kravene til aktors prosedyre skriver professor Johs. Andenæs (Forhandlingene ved det 31. nordiske juristmøte i 1987, del I side 68):

«Når man kommer til prosedyren, vil det være naturlig at det finner sted en rollefordeling mellom aktor og forsvarer. Man kan ikke av aktor kreve en slik objektiv oppsummering av bevisførselen som man i jursaker venter av rettens formann. Aktor må stort sett kunne konsentrere seg om det som han mener tilsier fellelse, og overlate til forsvareren å trekke frem argumenter for frifinnelse. Men det regnes som et godt prinsipp at aktor ikke påberoper seg sin egen, personlige overbevisning om at tiltalte er skyldig. Det er vekten av bevisene han skal prosedere på, ikke sin egen intuisjon. Er aktor på enkelte punkter i tvil om beviset er tilstrekkelig, bør han ikke legge skjul på det. Finner han at det ville være uforsvarlig å domfelle på det bevis som er kommet frem, bør han nedlegge påstand om frifinnelse.»

På dette stadium av saken er således ikke kravet til objektivitet det samme som på tidligere stadier i saksbehandlingen. Påtalemyndigheten må nå ha en viss adgang til å fremheve den del av bevisførselen som styrker oppfatningen om at tiltalte er skyldig og gi en nærmere redegjørelse for de resonnementer som bygger opp under dette. Utvalget ser her bort fra de tilfeller hvor saken ligger slik an at det vil være naturlig - og av og til også påkrevet - at påtalemyndigheten selv nedlegger påstand om frifinnelse.

Det har vært reist kritikk mot statsadvokaten for hans uttalelser vedrørende fingeravtrykkene på taburetten. Disse er nærmere omtalt foran under "*Talking av fingeravtrykk på en taburett*" i pkt 3.2.7. Som det fremgår av referatet foran, ga statsadvokaten i prosedyren uttrykk for at «det ikke var mulig å avsette disse gripetak med mindre man holdt taburetten omvendt». Også det gripetak som senere er lansert som en mulig forklaring, og som er beskrevet foran under "*Talking av fingeravtrykk på en taburett*" i pkt 3.2.7, er et «omvendt» tak. I hvilken grad et slikt gripetak likevel faller utenfor statsadvokatens beskrivelse, vil bli et spørsmål om fortolkning. Statsadvokatens poeng var selvfølgelig at avtrykkene fra de omvendte diagonale gripetakene fra henholdsvis Larsen og Liland meget vel kunne ha vært avsatt samtidig i en situasjon hvor begge holdt i taburetten. At avtrykkene også kunne vært avsatt til forskjellig tid var en annen mulig forklaring. Statsadvokaten kan ikke kritiseres for ikke å ha gått nærmere inn på dette.

Utvalgets inntrykk av statsadvokat Wikers avsluttende prosedyreinnlegg er at det inneholder en strukturert oppsummering av det store bevisstoff som forelå, og at det syn som påtalemyndigheten hadde på bevisene i saken, kom frem på en - så langt det var mulig - forståelig måte.

Utvalget har ikke på samme måte funnet det nødvendig å studere det prosedyreinnlegg som advokat Nordhus holdt. Materialet til bedømmelse til dette innlegget er heller ikke like godt som for statsadvokatens vedkommende, i og med at Ekroths lydbandopptak som følge av en teknisk feil ikke er fullstendig. Referatet av innleg-

get i Ekroths bok bygger således i en kortere sekvens på andre kilder. Referatet fyller 43 sider (side 334-377). Forsvarerens prosedyre varte i ca fem timer, hvorav de to siste fra morgenen av den 2. juli 1970. Utvalget finner det riktig i det følgende å gjengi hovedtrekkene i innlegget, slik det er referert i Ekroths bok.

Innledningsvis ble knyttet noen bemerkninger til det puslespillet som statsadvokaten hadde omtalt i sitt innlegg. Det ble fremhevet at man ikke kunne se bort fra de brikker som ikke passet inn i spillet. Det var dette statsadvokaten hadde gjort ved vurderingen av vitneprovne fra «tirsdaysvitnene». Forsvareren nevnte så et par eksempler på at statsadvokaten hadde forsøkt å tilpasse brikkene til det bilde som han ønsket å få frem. I den forbindelse ble fremhevet at Liland selv i en av sine senere politiforklaringer uoppfordret hadde fortalt om buksevasken den 22. desember, og at han tidligere ikke var blitt spurt om den og heller ikke hadde hatt noen foranledning til selv å nevne dette punkt. Det ble fremhevet at lagrettens oppgave ikke var å løse mordgåten, men å ta stilling til om Liland hadde begått drapene. Fant man rimelig tvil her, måtte lagrettens svar bli «nei». Det ble poengtert at lagretten bare kunne svare «ja» dersom man fant det bevist at Liland hadde begått ugjernningene den 22. desember. Dersom tidspunktet var et annet, f.eks. 23. desember, var lagretten forpliktet til å svare «nei».

Ingen skulle dømmes som følge av sin fortid og på et bilde bygget på antakelser. Alle i rettsaken hadde et meget stort ansvar. Selv følte forsvareren at han ikke i noen tidligere sak hadde hatt et så stort personlig ansvar som i denne saken. Indisiebevis var - i motsetning til i enkelte andre land - ikke forbudt i Norge. Men det måtte i så fall utvises den største forsiktighet. De fleste justismord hadde skjedd nettopp fordi man hadde holdt seg til indisier.

Mistanken hadde hele tiden vært rettet mot Liland. To andre personers alibi var blitt kontrollert, men bare for den 23. desember og ikke for dagen i forvegen. Alt for meget av etterforskningen hadde vært konsentrert om Liland. Og meget av det han hadde sagt og gjort var blitt oppfattet i verste mening. Hvorfor skulle f.eks. en intelligent mann som Liland ha oppsøkt Glemmenget. 73 den 23. og 24. desember hvis han på forhånd hadde tatt livet av Larsen og Johansen? Og hvorfor skulle han i så fall helt åpent overfor sin hybelnabo ha vasket sine bukser? Og hvorledes var det mulig helt uberørt å gjennomføre et parti sjakk umiddelbart etter at ugjerningene skulle ha vært begått?

At drapene skjedde den 22. desember, bygget påtalemyndigheten i det vesentlige på et hovedresonnement i forklaringene fra de to rettsmedisinske sakkyndige. Dette resonnementet bygget på det faktum at Larsen hadde høy promille da han ble funnet, mens Johansen på det tidspunkt ikke hadde alkohol i blodet. Men dette resonnement bygget på den forutsetning at de to hadde drukket eksakt like meget og deretter sluttet å drikke på det samme tidspunkt. Men om dette visste man intet. Johansen kunne av forskjellige grunner ha sluttet å drikke lenge før Larsen, slik at han var edru da huggene falt.

Også de rettsmedisinske sakkyndige måtte bygge på visse forutsetninger, og også slike sakkyndige kunne ta feil. Det ble nevnt eksempler på dette fra tidligere saker. Den beregning som statsadvokaten hadde gjort med utgangspunkt i en form for «celleinnvekst» i Johansens hode, viste vel bare at Johansen ikke døde den 22. desember, men langt senere. Og dette ble støttet av en mengde opplysninger om at både Larsen og Johansen hadde vært i live etter den 22. desember om aftenen. Dette var fakta som man ikke kunne komme forbi. Det var ikke lagrettens oppgave å skille mellom de teorier som rettsmedisinerne hadde fremlagt og opplysningene fra disse vitnene. Det ville være tilstrekkelig til å svare «nei» at vitneopplysningene i det minste berettiget til en slik tvil at man kunne anta som en mulighet at de to hadde vært i live den 23. desember. Deretter ble gjennomgått et titalls forklaringer - avgitt

direkte i retten eller redegjort for av etterforskerne - fra vitner som hadde sett ofrene i live eller i det minste registrert aktivitet på åstedet den 23. eller 24. desember 1969.

Forsvareren kom deretter inn på de tekniske undersøkelser som var gjort på åstedet. Det var forsøkt rengjort og ordnet på Larsens rom, og dette måtte ha vært gjort av drapsmannen. Den omstendighet at de fleste fingeravtrykk som ble funnet stammet fra Liland, gjorde det dermed usannsynlig at det var han som hadde tatt livet av de to ofrene. Den avfotograferte rekonstruksjonen av Liland og Larsen som holdt rundt hvert sitt ben på en taburett i opp/ned stilling, viste et helt konstruert hendelsesforløp. Her var det kun tale om dulgte insinuasjoner uten noen bevisverdi. At det ble funnet en blodig hanske på åstedet som intet hadde med Liland å gjøre, var helt glemt i statsadvokatens puslespillteori.

Da forsvareren fortsatte sin prosedyre den påfølgende morgen, startet han med å ta for seg kvistlakkfesten hos Larsen om formiddagen den 22. desember 1969. Det eneste av vitnene som hadde vært edru under dette drikkelaget, hadde forklart at det ikke hadde vært uoverenstemmelser mellom Liland og Larsen, og at Liland alltid hadde vært snill mot Larsen. Når Liland ved en tidligere anledning hadde viftet med øksen mot Larsen, lå det ikke noen trussel i dette.

Deretter ble fremhevet det utrolige i at Liland, etter å skulle ha tatt livet av to mennesker, hadde åpnet døren i Glemmengt. 73 da Willy banket på om kvelden den 22. desember. Hvorfor ta en slik stor risiko for å bli oppdaget? Hvorfor ikke i stedet holde seg i ro, slik at Willy forlot stedet? Og deretter: Hvis det var mørkt inne hos Larsen, slik Willy hadde gitt uttrykk for, hvorledes kunne Liland da ha beveget seg der inne uten å få blodflekker på kappen, eller i det minste blod under skoene? Og hvorfor ble ikke naboene alarmert, i det minste av et av de to ofrene, hvis ugjernningene hadde skjedd på dagtid?

Forsvareren fremhevet så at Larsens rom i Glemmengt. 73 var et sted hvor både kjente og fremmede mennesker kunne komme til alle tider på døgnet. Og det var ikke bare Guds beste barn som kom og gikk i dette alkoholikernes paradiset. Larsen var så vidt labil at han kunne tenkes å ha avvist besøkende i meget hårde ordlag, og dette kunne ha utløst en situasjon som ledet til øksehuggene. Når et av «tirsdaysvitnene» med bestemthet hevdet å ha sett Willy gå inn døren hos Larsen den 23. desember ca kl.20.40, ga dette støtte for at en ukjent gjerningsmann på dette tidspunkt ankom Glemmengt. 73. Willy var jo på dette tidspunkt beviselig i politiets fyllarrest, og vitnet tok derfor feil av personen. At vitnet senere pekte ut Willy fra politiets fotoregister, skyltes selvfølgelig at han kjente Willy fra tidligere, og at han på forhånd trodde at det nettopp var Willy han hadde sett. Avslutningsvis ble fremhevet at det ikke var noe som bandt Liland til drapene, og at han derfor måtte frifinnes.

Slik advokat Nordhus' prosedyreinnlegg er referert i Ekroths bok, fremstår det etter utvalgets bedømmelse som en meget omfattende og god redegjørelse, fremført både med engasjement og med veltalenhet, for de manglende bevis i saken. Prosedyreinnlegget viser at forsvareren fullt ut var orientert om alle sider av denne omfattende saken. Lest i ettertid kunne man kanskje likevel ha ventet en noe fyldigere fremstilling rundt de rettsmedisinske problemstillingene, de ulike forutsetninger som disse bygget på og den usikkerhet som alltid vil være tilstede ved medisinske iakttagelser og slutninger på dette området. I og med at Ekroths referat som nevnt ikke fullstendig bygger på lydbåndopptak, må her tas det forbehold at forsvareren kan ha vært mer fullstendig på dette punkt enn det som fremgår av Ekroths bok.

5.5.10 Lagmannens rettsbelæring

Straffeprosessloven av 1887 bestemte i § 347 annet ledd at lagmannen i et kort foredrag skulle gjennomgå «Sagen og dens Bevisligheder». I tillegg skulle han i nødvendig grad forklare «Spøragsmaalene og de Retssætninger, som skal lægges til grund for deres Besvarelse». I en sak som den foreliggende, med en omfattende bevisførsel av ulike karakter rundt et relativt sammensatt og uryddig saksforhold, ville det være rimelig om lagmannen i sitt foredrag - rettsbelæringen - først og fremst konsentrerte seg om de litt større linjer i bevisførselen. Referatet av lagmannens rettsbelæring fyller 13 sider i Ekroths bok (side 377 til 389). Utvalget finner det i det følgende riktig å gi et sammendrag.

Innledningsvis ble poengtert at lagretten selv måtte vurdere bevisene, og at lagmannens ord på dette punkt bare var til veiledning. Ved bevisvurderingen måtte bare tas hensyn til de bevis som hadde kommet frem i retten under hovedforhandlingen, og ikke hva det enkelte lagrettsmedlem eventuelt måtte ha hørt på forhånd eller lest i avisene under sakens gang. Deretter ble nevnt de rettslige vilkår for at noen kunne dømmes for et forsettlig drap, slik som det ble spurt om i de to hovedspørsmålene.

Det ble så poengtert at lagretten *for det først* måtte ta stilling til om handlingene ble utført den 22. desember 1969. Deretter ble gjennomgått en del bevisførsel rundt dette spørsmålet. Lagmannen tok utgangspunkt i at likene var kalde og stive da de ble undersøkt av legen på åstedet den 24. desember før kl. 15.00, og at legen antok at ofrene hadde vært døde i 8 til 12 timer. For Larsens vedkommende hadde professor Lundevall gitt uttrykk for at han døde temmelig momentant av de skader som han var blitt påført. Alle Johansens skader hadde ikke blitt tilføyet ham i rask rekkefølge, slik som tilfellet var med Larsen. Lundevall hadde ikke utelukket at Johansen etter å ha ligget på gulvet så lenge at blodet på strømpene hadde tørket, senere hadde kommet seg til divanen uten å sette blodspor på gulvet. Og som følge av spor av blodsprut på veggen over divanen, ville man helst tro at han da ble tilføyet nok et hugg i hodet.

Om betydningen av ulikhet i alkoholkonsentrasjon i blodet hos de to døde, ble bemerket at det var unødvendig å komme nærmere inn på årsaken. Men man husket fra Lundevalls forklaring at han antok at Johansen hadde levet minst 13 timer mer enn Larsen.

I denne sammenheng hadde Lundevall også kommet inn på en annen omstendighet, nemlig nydannelse av celler i Johansens hjerne. Slike nydannelser inntrådte minst 12 timer etter at skaden hadde skjedd. Og dette stemte jo noenlunde med det som Lundevall hadde kommet frem til i forbindelse med alkoholkonsentrasjonen i blodet.

Videre hadde Lundevall som følge av ulikhet i utviklingen av dødsstivhet nevnt at Larsen i alle fall hadde vært død i et døgn, men at han også kunne ha vært død i to til tre døgn.

Når det gjaldt den andre rettsmedisinsk sakkyndig, dosent Giertsen, hadde han gitt uttrykk for at Johansens hjernesker ikke hadde vært så store at det hindret at han fortsatt hadde vært i live. Giertsen hadde antatt som mest sannsynlig at Johansen som følge av blodsporene på veggen, var blitt tilført det siste hugget mens han lå på divanen. Som følge av forskjell i dødsstivhet var det mer sannsynlig at Larsen var død to til tre døgn før Johansen enn ett døgn. Og det var intet i veien for at de to kunne ha blitt slått ned den 22. desember.

Deretter fulgte en kort gjennomgang - av og til nærmest bare en oppramsing - av diverse vitneprov, stort sett fra de vitner som mente å ha sett ofrene eller registrert aktivitet på åstedet også den 23./24. desember.

Lagmannen minnet om at påtalemyndigheten hadde beregnet at ofrene ikke kunne ha vært i live etter den 23. desember kl. 18.00. Dette måtte lagretten vurdere, og man måtte da bygge på dødsstivheten og den tid som går med for kroppen til å lage nye celler i sårene.

Rimelig og fornuftig tvil om drapene var begått den 22. desember måtte her slå ut i tiltaltes favør. Hvis lagretten fant at drapene var begått på et annet tidspunkt, var det mulighet for å få forandret spørsmålene. I så fall måtte lagretten gi beskjed til retten.

For det annet måtte lagretten ta standpunkt til om det var Liland som hadde begått drapene. Lagmannen gikk deretter kort gjennom Lilands forklaring om sine bevegelser fra 20. til 24. desember, og deretter enkelte av forklaringene rundt drikkegildet hos Larsen den 22. desember. På samme måte som når det gjaldt tidspunktet for drapene, måtte lagretten vurdere de opplysninger som forelå. Rimelig og fornuftig tvil om det var Liland som hadde begått drapene, måtte slå ut til hans fordel.

Deretter gikk lagmannen over til å orientere litt om de fem spørsmålene i spørsmålsskriftet, og særlig om hva som lå i tilleggsspørsmålene om at drapene var begått under særdeles skjerpene omstendigheter og om drapet av Johansen var begått med overlegg.

Helt avslutningsvis kom lagmannen inn på spørsmålet om det kunne være en annen, ikke kjent person, som hadde begått drapene. Han minnet om at det på stedet var funnet to uidentifiserte fingeravtrykk samt en blodig hanske og andre klesplagg som man ikke visste hvem som var eier til. Lagretten måtte vurdere om disse funn skapte fornuftig og rimelig tvil om det var Liland som hadde begått drapene.

Dersom lagmannens rettsbelæring hadde et slikt innhold som referatet i Ekroths bok viser, kan det være grunn til å stille spørsmål ved om den ga lagretten den klar- gjøring av hovedlinjene i bevisførselen som det var mulig å gi. Utvalget nøyer seg med å bemerke at gjennomgåelsen av de konklusjoner som de rettsmedisinske sakkyndige sannsynligvis hadde gitt, virker unyansert og forenklet i en slik grad at man sitter tilbake med en tvil om lagretten i nødvendig utstrekning hadde fått med seg de avgjørende resonnementer. Bl.a. ser det ut til at ulikheten i promille hos de to ofrene uforbeholdent tas til inntekt for det syn at Johansen måtte ha overlevet Larsen så lenge at han rakk å bli edru. Muligheten for at Johansen var edru allerede da han ble påført øksehuggene nevnes ikke.

Det er også grunn til å sette spørsmålstegn ved lagmannens opplysning om at spørsmålene til lagretten kunne endres - og da formentlig ved å flytte gjerningstidspunktet frem til den 23. desember 1969 - dersom lagretten under sin rådslagning kom til at dette var den aktuelle dag for ugjerningene. Utvalget har tidligere under "*Den nærmere utforming av gjerningsbeskrivelsen i tiltalebeslutningen*" i pkt. 3.6.5 gitt uttrykk for at dette i så fall ville være et annet straffbart forhold, som lå utenfor den ramme som ble trukket opp i tiltalebeslutningen. I så fall ville det ikke vært adgang til å endre spørsmålene på denne måten. I og med at problemstillingen ikke ble aktuell, finner utvalget det unødvendig å gå nærmere inn på dette punkt.

Det fremgår av rettsboken at retten godtok de fem «ja»-svar som lagretten deretter ga. Dette har sin bakgrunn i bestemmelsen i straffeprosessloven av 1887 § 358 første ledd. Etter denne bestemmelsen kunne retten - de tre juridiske dommerne - sette lagrettens kjennelse til side og beslutte at saken skulle behandles på ny, og da for andre dommere og andre lagrettemedlemmer. Vilkåret for å kunne treffe en slik beslutning var at retten for sin del hadde kommet «til den overbevisning at det ikke foreligger tilstrekkelig bevis for at tiltalte er skyldig». I juridisk teori var diskutert om retten på denne måten hadde plikt til å sette lagrettens kjennelse til side i et hvert tilfelle hvor den for sin egen del ville ha stemt for frifinnelse. Andenæs ga i Straffeprosessen (1962) side 374 uttrykk for at «ikke enhver tvil som ville ha avholdt en

dommer fra selv å votere for fellelse er grunnlag for å sette kjennelsen til side». Utvalget antar likevel at de juridiske dommere ville ha satt lagrettens kjennelse til side i Liland-saken dersom de selv hadde vært av den oppfatning at bevisene ikke strakk til for fellelse. Det må her erindres at det var tale om en særdeles alvorlig sak, hvor en domfellelse fikk meget alvorlige konsekvenser for Liland. Dersom denne antagelsen er riktig, betyr det at såvel lagretten som rettens juridiske dommere under hovedforhandlingen i straffesaken sommeren 1970 fant at det ble ført tilstrekkelig bevis for at Liland var skyldig.

5.6 ANKEN TIL HØYESTERETT

Umiddelbart etter at dommen var opplest, fremsatte Liland ved sin forsvarer anke til Høyesterett. Ankegrunnene ble protokollert i rettsboken. Det ble for det første anket over lagmannsrettens saksbehandling. I den forbindelse ble påpekt som saksbehandlingsfeil at lagrettens ordfører ba om å få - og også fikk - fremlagt minst en lokalavis for den 27. desember 1969, hvor nyheten om øksedrapene var stort slått opp. Videre ble anført at lagretten allerede før prosedyreinnleggene hadde drøftet saken så vidt meget at det var tilflytt utenforstående opplysninger om at lagretten - «muligens nærmest» - var kommet til fellende resultat i saken. Det ble samtidig begjært nærmere etterforskning rundt disse forhold. For det annet ble det anket over straffeutmålingen.

Begjæringen om etterforskning ble etterkommet idet det deretter ble foretatt politiavhør av lagrettens medlemmer og diverse representanter for pressen.

Anken ble forkastet ved Høyesteretts dom av 28. november 1970.

Etter daværende straffeprosesslov var det ikke adgang til å påanke bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Den omstendighet at Liland mente seg uskyldig dømt fordi han ikke hadde begått øksedrapene, ga således ingen mulighet for anke. Som utvalget kommer tilbake til senere under "*Adgangen til å få prøvet skyldspørsmålet på nytt*" i pkt. 10.3, er det i norsk strafferettspleie i 1995 gjennomført en endring som innebærer at alvorlige straffesaker kan behandles fullt ut i to rettsinstanser.

KAPITTEL 6

Den første gjenopptakelsessaken**6.1 OVERSIKT**

Liland fremsatte den 27. desember 1971 begjæring om gjenopptakelse av straffesaken mot ham. Før dette tidspunkt hadde Ekroth gjort et stort forarbeide. Dette kommer skriftlig til uttrykk i den omfangsrike dokumentsamlingen «Pusselspel» (jf foran under "*Grunnlaget for utvalgets arbeid*" i pkt. 1.2.3).

Innholdet i dette arbeide og det forhold som etter hvert utviklet seg mellom Ekroth og norske myndigheter vil bli gjennomgått nedenfor under "*Ekroths forarbeide - «Pusselspel»*" i pkt. 6.2. Under "*Gjenopptakelsesbegjæringen og behandlingen av den*" i pkt 6.3 vil videre bli gitt en redegjørelse for den behandling som gjenopptakelsesbegjæringen ble gitt forut for lagmannsrettens avgjørelse. Denne avgjørelsen blir så gjennomgått under "*Lagmannsrettens avgjørelse av 7. mai 1975*" i pkt. 6.4, mens Lilands kjæremål til Høyesteretts kjæremålsutvalg og kjæremålsutvalgets avgjørelse blir omtalt under "*Kjæremålet til Høyesteretts kjæremålsutvalg*" i pkt. 6.5. Endelig vil utvalget i "*Utvalgets bemerkninger*" i pkt. 6.6 komme med sine bemerkninger til behandlingen av denne delen av Liland-saken.

6.2 EKROTHS FORARBEIDE - «PUSSELSPEL»

Umiddelbart etter at hovedforhandlingen for Eidsivating lagmannsrett var avsluttet den 3. juli 1970, startet Ekroth innsamlingen av det dokumentmaterialet som senere kom til å utgjøre «Pusselspel», en dokumentsamling på i alt ca 1730 sider. Dokumentsamlingen så offentlighetens lys første gang den 26. november 1971 da den ble overlevert til Kronprins Harald, Statsministeren, Justisministeren og Riksadvokaten. Samtidig ble den også overlevert advokat Nordhus. I Lilands gjenopptakelsesbegjæring av 27. desember s.å. vises det til særskilt «innringede momenter» i innholdsfortegnelsen til «Pusselspel». Utvalget finner det i det følgende nødvendig å gi en konsentrert fremstilling av hva «Pusselspel» inneholder. Dermed får man også et bilde av det arbeide som Ekroth utførte fra sommeren 1970 og ut dette året.

De første vel 40 sidene inneholder diverse avisutklipp og annet stoff rundt Ekroths bok «Strengелеk» utgitt i 1967, og fra den ærekrenkelsessaken som fulgte i kjølvannet av boken. Det falt dom i denne saken i mars 1970 hvor Ekroth ble dømt til å betale kr. 10.000,- til to medarbeidere i NRK (til sammen kr. 20.000,-). En del påstander fremsatt i boken mot disse to medarbeiderne ble mortifisert.

Fra side 43 til 276 finner man atskillig stoff rundt og fra rettssaken mot Liland i juni/juli 1970. Det hele starter med diverse avisutklipp. Deretter kommer en direkte gjengivelse av noen vitneavhør, en fremlagt værrapport for tiden fra 22. - 25. desember 1969, spørsmålsskriftet til lagretten, statsadvokatens og forsvarerens prosedyreinnlegg, lagmannens rettsbelæring, lagrettens svar, de rettspsykiatriske sakkyndiges forklaringer, prosedyreinnlegg og rettsbelæring vedrørende sikring samt lagmannsrettens dom av 3. juli 1970. Referatene av forklaringer og andre muntlige innlegg i retten var skrevet ut fra de lydbåndopptak som Ekroth hadde gjort. Underveis flettet Ekroth inn beskrivelser av egne inntrykk og opplevelser under hovedforhandlingen. Deretter følger diverse avisomtaler fra dagene etter at dommen falt.

Ekroths første samtale med et vitne finner sted allerede den 4. juli 1970. Samtalen gjengis i direkte tale, skrevet ned etter lydbåndopptak og med Ekroths egne beskrivelser innledningsvis, underveis og til avslutning. Deretter gjengis ytterligere

et ti-talls samtaler fra 27. juli 1970 og utover, bl.a. med «Stepper'n» og med Liland (side 277-351).

Deretter følger (side 352-505) en rekke kopierte politidokumenter, bl.a. diverse avhør av Liland, rettsbøker fra fengslingsmøter, «Stepper'ns» politiforklaringer, politiforklaringer fra personer som «Stepper'n» hadde vært sammen med den 23. og 24. desember 1969 og politiforklaringer fra enkelte av naboene til Glemmengt. 73. Også i dette materialet er delvis innarbeidet Ekroths egne korte bemerkninger og referat fra korte intervjuer som han hadde hatt med andre personer og som var tatt opp på lydbånd.

Så gjengis (side 506-519) Ekroths samtale med vitne Ole (se foran under "*»Stepper'ns» forklaringer*" i pkt. 3.4.2 og 3.4.6) som «Stepper'n» angivelig skulle ha vært sammen med den 23. desember 1969 utover ettermiddagen og kvelden. Dette vitnet var på det tidspunkt Ekroth snakket med ham ikke avhørt av politiet. Vitnet kunne ikke erindre at han hadde vært sammen med «Stepper'n» denne dagen.

Fra side 520 til side 1110 følger et nokså sammensatt stoff. Dette inneholder kopier av politiforklaringer, dels i sin helhet og dels enkelte utsnitt, og utskrift av lydbåndreferat fra Ekroths egne samtaler med noen av de samme vitnene. Etter hvert kommer også en god del annet dokumentmateriale, bl.a. politiets fotografier fra åstedet og av ofrene, rapporter fra politiets tekniske undersøkelser, dokumenter vedrørende de medisinske undersøkelsene av likene og utdrag av professor Lundevalls lærebok i rettsmedisin. I en sekvens (side 791-802) beskrives et besøk ved brannruinene etter et bolighus hvor Liland tidligere hadde bodd sammen med ektefelle og barn. I ruinene finner Ekroth enkelte personlige papirer. Noe av dette kopieres og tas inn i «Pusselspel», f. eks. en skilsmisdom vedrørende ektefellen for noen år tilbake med opplysninger som var belastende for henne og et arbeidsbevis som inneholdt en anbefaling av Liland som arbeidstaker. Også denne delen av «Pusselspel» er ispedd diverse kommentarer fra Ekroths side.

Deretter (side 1113-1151) følger et referat fra rettsforhandlingene i Høyesterett den 27. november 1970, da Lilands anke over saksbehandlingen og straffeutmålingen ble behandlet. Forhandlingene ble tatt opp på lydbånd av Ekroth, og referatet baserer seg på dette opptaket. De neste 250 sidene inneholder fotokopi av et dokumentutdrag som var utarbeidet for Høyesteretts behandling av ankesaken. Deretter følger bl.a. Høyesteretts dom samt avisomtale av saken for Høyesterett.

Den siste delen inneholder i det vesentlige flere nye referater fra samtaler som Ekroth hadde med diverse vitner fram til julen 1970. I tillegg er i stor grad tatt inn politiavhørene av de samme personene.

I innbundet stand er «Pusselspel» en bok med meget betydelige, men dog uhåndterlige dimensjoner. Sidene er i A-4 format og har bare trykk på den ene siden. Når antallet trykte sider er ca 1730, er således det egentlige sidetallet det dobbelte. Så vidt utvalget har forstått, er en del av de eksemplarer som ble produsert delt opp i seks bind. I en slik utgave vil boken formentlig være noe lettere lesbar.

I forbindelse med overleveringen til norske myndigheter i slutten av november 1971, var det en del presseomtale. Det er liten grunn til å gå ut fra at innholdet i «Pusselspel» ble viet noen særlig oppmerksomhet fra norske myndigheters side i løpet av den påfølgende måneden frem til 27. desember, da Liland selv krevet gjenopptakelse.

På dette tidspunkt hadde Ekroth allerede i over et år på forskjellig vis forsøkt å henlede offentlighetens oppmerksomhet både på det justismord som han mente at Liland hadde vært utsatt for, det arbeide som han selv gjorde for at Liland skulle bli frifunnet og på den negative holdning som han mente at han ble møtt med fra myndighetenes side. Utvalget finner grunn til ytterligere å nevne Ekroths forhold til norske myndigheter i forbindelse med to politianmeldelser knyttet til leie av butikklo-

kale og leilighet i Holtegt. 30 i Oslo. Noe av årsaken til dette er at Ekroth selv setter den holdning som han møtte hos politiet, i nøye sammenheng med hans egen forutgående aktivitet i Liland-saken.

Om aftenen den 30. juni 1971 politianmeldte Ekroth et tyveri begått fra hans leilighet. Han opplyste å ha oppholdt seg utenlands fra begynnelsen av mars samme år til noen få dager i forvegen. Umiddelbart før Ekroth ankom politivakta hadde han selv sett at huseieren og ektefellen hadde pakket ned en del gjenstander. Den påfølgende dag innga Ekroth ved personlig oppmøte en ny politianmeldelse rettet mot to navngitte menn som han samme formiddag hadde oppdaget inne i leiligheten. Anmeldelsen gjaldt innbrudd, eventuelt grovt tyveri.

Den 7. juli 1971 utarbeider politiet et notat om at Ekroth ved en rekke anledninger hadde henvendt seg til kriminalvakta hvor han ba om å få snakke med øverste sjef, eventuelt kriminalsjefen. Politiet mente at de spørsmål han tok opp var av sivilrettslig art og henviste ham derfor hver gang videre til byfogden/namsmyndighetene. Ekroth ble gjentagende ganger anmodet om å forlate politivakta, noe han ikke etterkom. Tjenestemennene ble etter hvert oppmerksom på at Ekroth hadde med seg lydbåndopptaker og gjorde opptak. På forespørsel nektet han å innlevere lydbåndet. Til slutt forlot han vakta i sinne.

Ved avhør den 13. juli 1971 opplyser huseieren at Ekroth på grunn av mislighold av leiekontrakten ble sagt opp den 27. januar s.å. I politidokumentene finner man kopi av påkrav og oppsigelse av denne dato, dokumenter vedrørende utkastelse, arrestbeslutning fra Oslo namsrett datert 14. juni 1971 for et krav om erstatning for diverse skader på lokalene, stort kr. 6.000,-, protokoll for senere avholdt arrestforretning hvor arrest ble tatt i løssøregjenstander og innbo til en samlet beregnet verdi av kr. 5.270,- og forliksklage av 2. juli 1971 fra gårdeieren mot AS Gullgruben og Ekroth for et samlet krav på kr. 8.600,-, i det vesentlige som følge av leieboerens behandling av lokalene.

Den 19. september 1971 sendes Ekroth skriftlig meddelelse fra Oslo politikammer om at de to anmeldelsene var henlagt etter bevisets stilling. Ekroth klager den 24. september 1971 til statsadvokaten, med gjenpart til riksadvokaten. Som vedlegg til klagen følger et relativt omfattende dokumentmateriale, bl.a. vedrørende «överklagande av tre justitiemord». Dette gjaldt tre kjennelser av Oslo namsrett, avsagt h.h.v. 29. juli, 4. august og 5. august 1971. Det fremgikk at dette «överklagande» også var sendt statsministeren, justisministeren, sivilombudsmannen, politimesteren og kriminalsjefen. Det fremgikk videre at det i forbindelse med namsrettsakene på forhånd hadde vært en omfattende skriftveksling hvor også Justisdepartementet var blitt involvert fra Ekroths side. Den 22. oktober 1971 meddeler Oslo politikammer at saken var henlagt etter ordre fra statsadvokat Wiker, som hadde bedt om at Ekroth ble underrettet om at han ikke hadde funnet grunnlag for å omgjøre politiets avgjørelse om å henlegge saken etter bevisets stilling.

Ekroth ser som nevnt henleggelsen som en reaksjon fra politiets/påtalemyndighetens side på hans forutgående engasjement i Liland-saken. På bakgrunn av det til dels kompliserte rettsforhold som besto mellom huseier og leieboer, med diverse namsrettskjennelser og senere kjæremål til lagmannsretten, fremstår påtalemyndighetens beslutning om henleggelse som en avgjørelse uten påviselig sammenheng med Ekroths tidligere aktivitet til fordel for Liland. Som det fremgår av redegjørelsen foran, skjedde henleggelsen ikke uten en forutgående etterforskning, bl.a. med uttrykning av politi til åstedet etter Ekroths anmodning.

Ekroth fortsatte sine henvendelser til ulike norske myndigheter også etter at «Pusselspel» var overlevert. Ut på vinteren 1972 oversendes en del av «Pusselspel» (del 2 fra side 254 til ca side 500, samt de siste 15 sidene) til Kong Olav, Kronprins Harald, statsministeren, samtlige statsråder, stortingspresidenten m. fl.

I forbindelse med statsråd på Slottet den 12. mai 1972 overleverte Ekroth et lyd-bånd til statsminister Bratteli inne i slottsgården. Lydbåndet inneholdt bl.a. klipp fra prosedyreinnleggene og lagmannens rettsbelæring under hovedforhandlingen sommeren 1970 samt fra Ekroths intervjuer med en del av vitnene i Liland-saken. I følge avisreferat den påfølgende dag hadde Ekroth ved anledningen klart å trenge seg forbi de to gardistene som sto vakt utenfor inngangen. Få dager senere ble tilsvarende lydbånd også overlevert Riksadvokatens og statsadvokatens kontorer.

Den 19. mai 1972 ble Ekroth besluttet bortvist fra Norge i medhold av fremmedlovens § 11 annet ledd jf § 12. Beslutningen var begrunnet med at han ved flere anledninger hadde oppsøkt en rekke offentlige kontorer, bl. a. kontorene til riksadvokat Dorenfeldt, førstestatsadvokat Elgesem og statsadvokat Wiker, og «der forstyrret arbeidsfreden ved sin provoserende framferd, bl.a. ved bruk av lydbåndopptaker». Ekroth påklaget utvisningsbeslutningen. I den forbindelse ble sendt telegram til Kongen, Statsministeren, samtlige statsråder, Høyesterettsjustitiarius, Sivilombudsmannen m.fl. Statens utlendingskontor forkastet klagen over utvisningsbeslutningen den 31. mai s.å. I brev til Kong Olav av 22. juni 1972 ba Ekroth om at dette vedtaket ble overprøvet. Samtidig ble oversendt et lydbånd med diverse intervjuer av vitner. Lydbåndet var samme dag også oversendt til justisministeren.

Den 25. august 1972 opphevet Justisdepartementet den vel to måneder gamle beslutningen om bortvisning av Ekroth. I departementets avgjørelse ble gitt uttrykk for at Ekroths «plagsomme og provoserende opptreden mot offentlige myndigheter» ikke var av så alvorlig art at den kunne begrunne bortvisning fra riket med hjemmel i fremmedlovens § 11 annet ledd jf § 12. Det måtte kunne finnes andre midler til å få ham til å opphøre med sin plagsomme opptreden.

6.3 GJENOPPTAKELSESBEGJÆRINGEN OG BEHANDLINGEN AV DEN

Lilands håndskrevne gjenopptakelsesbegjæring av 27. desember 1971 har slik ordlyd:

«På grunn av vedlagte innholdsfortegnelses innringede momenter ber undertegnede sak 86/1970 omgående gjenopptatt.»

Som vedlegg fulgte en 10-siders innholdsfortegnelse til «Pusselspel». I denne var «innringet» i alt 54 dokumenter. Disse dokumentene utgjorde til sammen noe over 200 av de i alt ca 1730 sidene. I det vesentlige var det tale om diverse politiforklaringer fra vitner samt referater fra en del av de samtaler som Ekroth i annet halvår 1970 hadde hatt med noen av de samme vitnene og også med enkelte vitner som ikke var blitt avhørt av politiet. I tillegg var bl.a. «innringet» et dokument som inneholdt en beskrivelse av «antagligt händelsesförlopp», referat av den del av statsadvokat Wikers prosedyreinnlegg og lagmannens rettsbelæring som gjaldt «celleinvekst» samt en medisinsk fagartikkel med overskriften «Wound healing and collagen formation».

Begjæringen ble av lagmannsretten den 6. januar 1972 oversendt statsadvokatene i Eidsivating v/statsadvokat Wiker. Samtidig ble det bedt om påtalemyndighetens uttalelse i saken.

Under forberedelsen til denne uttalelsen stilte statsadvokaten endel spørsmål til de to som hadde vært rettsmedisinsk sakkyndige under hovedforhandlingen i 1970, professor Lundevall og dosent Giertsen. (Sistnevnte var i mellomtiden blitt professor.) Det fremgår av etterforskningsdokumentene at i alle fall Giertsen i forbindelse med denne forespørselen ble oversendt et kopisett av disse dokumentene. I et oversendelsesbrev til ham fra Jahrman av 26. april 1972 vedlegges også et notat «med

henvisning til opplysninger som kan ha betydning for besvarelse av spørsmålene». Dette notatet inneholder en oppstilling av en del saksdokumenter, bl.a. obduksjonsrapportene, rapport og fotografier fra åstedsundersøkelsen og henvisning til i alt fem dokumenter vedrørende «forklaringer om alkoholkonsum». Spørsmålene fremgår av "*Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 6.6.4 nedenfor. Et av dem gjaldt Johansens overlevelsestid «vurdert på bakgrunn av opplysninger om alkoholkonsum og alkoholkonsentrasjon i blod og urin, - under forutsetning av at begge de avdøde har hatt den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon på tiden for skadetilføyelsen.»

Lundevall besvarte henvendelsen i et brev av 20. april 1972. Gruppert etter spørsmålene i statsadvokatens brev kan Lundevalls uttalelser i korthet gjengis slik:

(1) *Larsen* antas å ha avgått ved døden få minutter etter at han var blitt tilføyd de store hjerneskadene.

(2) Ut fra vurdering av dødsstivhet må *Larsen* ha vært død minst 6-8 timer før liket ble undersøkt av lege Frestad. Sannsynligvis var han død forut for den 24. desember. Det var mulig at *Larsen* hadde vært død allerede fra den 22. desember. Den alkoholkonsentrasjon som ble funnet ved undersøkelse av *Larsens* blod kunne i seg selv si lite om dødstidspunktet.

(3) Forholdene på åstedet talte for at *Johansen* fikk blødende lesjoner på minst to forskjellige tidspunkter. I og med at blodlevrene fra en blødning under den hårde hjernehinnen satt lett festet til hinnen, hadde det gått noen timer fra denne skaden ble påført *Johansen* til døden inntrådte. Et mere presist svar kunne ikke gis. Forutsatt at *Johansen* hadde hatt samme alkoholkonsentrasjon i blodet som *Larsen* da de tilnærmet samtidig ble påført skadene, hadde *Johansen* levet minst omkring 15 timer lenger enn *Larsen*, kanskje enda lenger, uten å drikke alkohol.

(4) Også *Johansen* måtte ha vært død 6-8 timer før liket ble undersøkt av lege Frestad. Ulikhet i likstivhet ved syningen den 25. desember tydet på at han døde noe senere enn *Larsen*.

(5) På grunn av dødsstivhet da likene ble funnet måtte både *Larsen* og *Johansen* ha vært døde i *minst* 6-8 timer og dermed tidligere enn «på etternatten 24/12». Forutsatt at *Johansen* hadde samme alkoholnivå i kroppen som *Larsen* da han ble skadet, kunne han ikke blitt skadet senere enn kl. 13-15 den 23. desember.

Professor Giertsens svar datert 9. juni 1972 kan oppsummeres slik:

Ut fra de opplysninger som forelå om dødsstivhet, var det et forsiktig anslag at *Larsen* og *Johansen* hadde vært døde i minst 12 timer da lege Frestad synet likene. Giertsen anså det som overveiende sannsynlig at *Larsen* hadde vært død i minimum to, sannsynligvis to og et halvt døgn da han ble synet den 25. desember kl. 11.00. Selv med de store hjerneskader kunne det ikke utelukkes at han kunne ha levet 1 til 2 timer etter at han fikk skadene. De blodlevrer som under obduksjonen ble funnet å sitte lett festet til den hårde hjernehinnen hos *Johansen*, innebar etter et forsiktig anslag at han i alle fall hadde overlevet blødningen med minst 12 timer. Dermed måtte det antas at *Johansen* hadde fått skaden som førte til blødningen senest ett døgn før lege Frestad undersøkte likene (altså senest om formiddagen den 23. desember).

Det faktum at *Johansen* var edru ved dødens inntreden, fortalte kun at han måtte ha levet omkring 20 timer etter at han sist ble sett - like full som *Larsen* - av Liland den 22. desember kl. 20.00.

Giertsen bemerket avslutningsvis at den fagartikkel som var inntatt i Ekroths dokumentsamling «Pusselspel», «Wound healing and collagen formation», ikke kunne ses å ha relevans til de problemer som han hadde diskutert i erklæringen.

Giertsens erklæring ble forelagt professor Lundevall som den 18. august 1972 bl.a. ga følgende supplerende uttalelse:

«Som det fremgår, er der liten forskjell mellom Giertsens og mine konklusjoner. Den lille divergens beror på forskjeller i skjønnsmessig vurdering.

Når det gjelder dødsstivheten og likenes temperatur er jeg enig i den teoretiske del av Giertsens vurdering. Derimot føler jeg meg ikke helt sikker på om dødsstivheten var *helt* utviklet og hvor lavt ned likenes temperatur var sunket ved dr. Frestads undersøkelse 24/12.

Når det gjelder vurderingen av alkoholkonsentrasjonene, er jeg enig i Giertsens syn.

Når det gjelder alderen av hjernehinneblødningen hos Johansen, er jeg litt mere forsiktig enn Giertsen i min slutning. Min forsiktighet skyldes at der ikke ble utført mikroskopi av blødningen med omgivelser, og at der derfor ikke er et helt presist grunnlag for bestemmelse av blødningens alder. (Forklaringen på at det ikke ble utført mikroskopi er at den aktuelle problemstilling ikke forelå da vi utførte obduksjonen).

Når det gjelder spørsmålet om hvor lenge Larsen levde etter å være blitt skadet, bygger jeg min slutning på vår erfaring fra de tallrike trafikkskadede vi undersøker her på instituttet. Man skal vel ikke uttrykke seg for kategorisk i et så vanskelig spørsmål, men jeg har vanskelig for å tro at Larsen kunne ha levet opp til et par timer etter beskadigelsen.

Jeg tror Giertsen og mitt syn kan sammenfattes i den slutning at Larsen og Johansen ble skadet enten om kvelden 22/12, om natten, eller - senest - tidlig på dagen 23/12.»

I brev fra Ekroth til lagmannsretten datert 22. juni 1972 ble søkt gitt en nærmere begrunnelse for gjenopptakelsesbegjæringen. Det ble i brevet påpekt at det forelå vitnebevis for at ofrene var i live også den 23. desember 1969. I den forbindelse ble bl.a. vist til en del av de intervjuer som Ekroth selv hadde hatt med vitnene. I brevet ble også argumentert for at «Stepper'n» var den riktige gjerningsmannen. Det ble opplyst at Ekroth selv hadde tatt hårprøver av ham, og det ble bedt om en vitenskapelig undersøkelse av det hår som man i sin tid fant i Larsens hender og i en kam på åstedet, for sammenligning med «Stepper'ns» hår. I særskilt brev til retten av samme dag ble bedt om at det ble tatt ut tiltale mot «Stepper'n» for å ha begått drapene mot Larsen og Johansen.

Den sistnevnte anmodning ble besvart i brev fra statsadvokatene i Eidsivating til Liland av 3. juli 1972. Der ble det kort gitt uttrykk for at det ikke var grunnlag for å mistenke «Stepper'n», og at det derfor ikke ville bli iverksatt noen forfølgning mot ham. Samtidig ble minnet om det straffeansvar som var forbundet med uten grunn eller mot bedre vitende å søke å påføre en annen siktelse for et straffbart forhold. I brev til lagmannsretten den påfølgende dag fremholdt statsadvokaten at gjenopptakelsesbegjæringen viste til et meget uordnet og uoversiktlig materiale som det var uhyre tidkrevende å komme igjennom. Det var heller ikke lett å få tak i grunnlaget for begjæringen. I brevet ble annonsert at statsadvokaten noe senere ville avgi en utførlig uttalelse.

Straffeprosessloven av 1887 § 420 første ledd ga adgang for retten til å stanse fullbyrdelsen av en dom når det var fremsatt begjæring om gjenopptakelse av saken. Bl. a. under henvisning til denne bestemmelsen hadde Ekroth i brev til lagmannsretten av 22. juni 1972 på vegne av Liland fremsatt begjæring om at han ble løslatt. Lagmannsretten tok stilling til begjæringen i beslutning av 6. juli s.å., hvor det ble bestemt at fullbyrdelsen av straffen ikke skulle stanses.

Påtalemyndighetens uttalelse til lagmannsretten i anledning gjenopptakelsesbegjæringen ble avgitt den 21. september 1972. Uttalelsen er på 51 sider og er utarbeidet og underskrevet av statsadvokat Wiker. Utvalget finner det riktig å gjengi hovedtrekkene.

Innledningsvis redegjøres for Eidsivating lagmannsretts dom av 3. juli 1970 og for Ekroths tilstedeværelse under hovedforhandlingen. Deretter opplyses om et vitne som i oktober 1970 tok kontakt med statsadvokat Wiker og fortalte at han hadde opplysninger som viste at det var «Stepper'n» som hadde tatt livet av Larsen og Johansen. Dette førte til at vitnet ble avhørt av politiet. Vitnets senere politiforklaring ga en sterk indikasjon på at hans forklaring var uten enhver realitet.

Deretter nevnes Lilands gjenopptakelsesbegjæring av 27. desember 1971 som viste til «Pussespel», en 1726 siders dokumentamsling, og Ekroths senere presisering av 22. juni 1972 av grunnlaget for gjenopptakelsesbegjæringen. Etter kort å ha avvist at bestemmelsene i straffeprosessloven av 1887 §§ 414 nr. 1 og nr. 3 kunne danne grunnlag for gjenopptakelse, gikk statsadvokaten nærmere inn på lovens § 414 nr. 2. Generelt ble anført at det materialet som var påberopt i forbindelse med gjenopptakelsesbegjæringen, ikke inneholdt «nye kjensgjerninger eller bevis som hverken alene eller i forbindelse med tidligere fremførte beviser er eller kan være egnet til å endre den rettslige avgjørelse som er truffet». Materialet inneholdt etter statsadvokatens oppfatning bare en bestridelse av lagrettens bevisbedømmelse, særlig hva angikk spørsmålet om *når* Larsen og Johansen ble tilføyet de dødelige skadene. Handlingstiden var et meget sentralt punkt i bevisførselen under hovedforhandlingen, og de avgjørende opplysninger måtte antas å ha vært de rettsmedisinske sakkyndiges erklæring. Disse ble avgitt på et tidspunkt da Ekroth ennå ikke hadde innfunnet seg i rettslokalet.

I det følgende ble så referert hovedtrekkene i det bevisstoff som var grunnlaget for de spørsmål som lagretten ble stillet under hovedforhandlingen. Det ble bl.a. redegjort for kvistlakkfesten hos Larsen i Glemmengt. 73 den 22. desember 1969. Deretter ble nevnt forklaringene fra noen av «tirsdagsvitnene» om aktivitet på åstedet den 23. desember, men med påpekning av at de etter hvert hadde blitt usikre på om det de hadde iaktatt skjedde dagen i forveien, og således på det tidspunkt da drikkegildet hos Larsen var i full gang. Særskilt ble nevnt forklaringen fra naboen på den andre siden av veggen, som under etterforskningen korrigererte sin forklaring til at det voldsomme bråket inne hos Larsen skjedde den 22. desember.

Det ble deretter påpekt at Liland den 22. desember i alle fall fra ca kl. 17.00 hadde vært hjemme hos seg selv på sin egen hybel, hvor han hadde vasket et par bukser og deretter spilt sjakk med sin nabo. Deretter hadde han etter hvert gått tilbake til Glemmengt. 73, etter sin egen forklaring for å hente noen tabletter. Så ble referert fra Willys forklaring om at det var Liland som åpnet døren i Glemmengt. 73 da han noe etter kl. 20.00 denne dagen banket på der, at det var mørkt innenfor og at Liland ga uttrykk for at Willy ikke kunne komme inn fordi det var sykdom der. Liland avfeiet ham senere med «Hysj, ikke gjør meg nervøs» da Willy samme aften på Lilands hybel brakte spørsmålet om sykdom i Glemmengt. 73 på bane. Den påfølgende dag hadde Liland minst et par ganger vært på døren til Larsens rom, men den var låst. Ved en av disse anledninger hadde han sett inn gjennom en sprekke i døren og overfor Willy bemerket at det lå en person på gulvet. Senere undersøkelser hadde imidlertid vist at det utenfra gjennom sprekken ikke ville vært mulig å se om noen lå på gulvet.

Deretter ble redegjort for resultatene av åstedsundersøkelsen og ikke minst for funn av blod og blodspor, fingeravtrykk og gjenstander. Obduksjonsrapportene og åstedsrapporten inneholdt opplysninger av særlig interesse for tre spørsmål:

(1) Det kunne med sikkerhet trekkes den slutning at Larsen og Johansen senest om ettermiddagen den 23. desember var blitt tilføyet skadene, mens det intet var i veien for at dette hadde skjedd et døgn tidligere.

(2) Slik åstedet ble funnet den 24. desember, passet det helt til det som måtte ha vært situasjonen ved avslutningen av kvistlakkfesten den 22. desember. Bl.a. fant man urørte matvarer i en plastpose innkjøpt denne dag.

(3) Johansen var påført skader både mens han befant seg på gulvet og mens han lå på den divanen der han ble funnet. Det måtte minst ha gått 1 time - men like gjerne 3-4 timer - mellom disse to skadetilføyelsene, noe som helt passet med Lilands siste besøk i Glemmengt. 73 den 22. desember ca kl. 20.00.

Deretter ble foretatt en gjennomgang av de 21 punkter som var påberopt i Ekroths supplement til gjenopptakelsesbegjæringen, datert 22. juni 1972. Det ble for hvert enkelt av de punkter som i det hele tatt kunne sies å ha noen rimelig tilknytning til gjenopptakesspørsmålet, konkludert med at de ikke ga noen grunn til å tillate gjenopptakelse. I den grad det ble påberopt opplysninger fra vitner - for en stor del avhørt av Ekroth etter at hovedforhandlingen hadde funnet sted - var disse ikke nye i forhold til det bevisstoff som den gang ble forelagt lagretten. Dette gjaldt både for de vitner som hadde avgitt forklaring under hovedforhandlingen, de vitner som på dette tidspunkt var avhørt av politiet, men ikke var påberopt som bevis under hovedforhandlingen og for de vitner som først senere hadde gitt sine opplysninger til Ekroth.

Deretter ble gjengitt i fullstendige sitater de foran nevnte brever fra professorene Lundevall og Giertsen til påtalemyndigheten, datert h.h.v 20. april, 9. juni og 18. august 1972. Etter disse skriftlige uttalelser måtte det være åpenbart at «forklaringene fra de vitner som hevder å ha sett eller hørt John Larsen eller Håkon Johansen senere enn «tidlig på dagen» tirsdag 23. desember 1969 uten videre må settes ut av betraktning».

Statsadvokaten gikk deretter over til å omtale de sterke beskyldninger som var fremsatt mot «Stepper'n» om at det var han som var gjerningsmannen. Politiet hadde ved kontakt med «Stepper'ns» arbeidsgiver fått bekreftet at «Stepper'n» den 22. desember 1969 hadde vært på sitt arbeide fra kl. 15.00 til kl. 23.00. Ingen hadde antydning at han skulle ha vært i Glemmengt. 73 etter arbeidstidens slutt denne dagen eller på annen måte hatt kontakt med de drepte. Det samme gjaldt den påfølgende dag frem til kl. 16.00, da «Stepper'n» forlot sitt arbeidssted. I følge de rettsmedisinske erklæringene var drapshandlingene da allerede utført. For gjenopptakesspørsmålet hadde det således liten interesse å søke nærmere klarlagt hva «Stepper'n» foretok seg denne kvelden og natten til julaften. I «Stepper'ns» forklaringer for politiet julaften og 1. juledag var det en del detaljer som ikke helt stemte med andre vitneforklaringer. Hensett til at han under det første avhøret var i bakrus, divergerte ikke forklaringene uventet meget. Under enhver omstendighet måtte dette være uten betydning for gjenopptakesspørsmålet. Politiet hadde i forbindelse med behandlingen av gjenopptakessaken med samtykke av «Stepper'n» innhentet hårprøver av ham. Disse hadde vært forelagt Rettsmedisinsk Institutt for sammenligning med det hår som på åstedet dels ble funnet i Larsens hender og dels i en kam, og som tidligere var analysert. Bakgrunnen for dette var at Ekroth hadde opplyst at man på egen hånd hadde tatt slike prøver av «Stepper'n», og at disse ved analyse hadde vist en påfallende likhet med det hår som Rettsmedisinsk Institutt tidligere hadde analysert. Rettsmedisinsk Institutt sine nye undersøkelser viste at det ikke var sannsynlig at det hår som ble funnet på åstedet stammet fra «Stepper'n».

Etter dette konkluderte statsadvokatens uttalelse med at «intet av det materiale domfelte har lagt frem, setter de bevis som er fremført tidligere i noe nytt lys». De foretatte tilleggsundersøkelser hadde tvert i mot bestyrket det avgjørende og relevante bevisstoff som tiltalebeslutningen og spørsmålene til lagretten bygget på. Begjæringen om gjenopptakelse kunne derfor ikke tas til følge.

Liland hadde frem til dette tidspunkt ikke hatt noen juridisk bistand i gjenopptakelsessaken. Han var allerede våren 1972 av lagmannsretten gjort kjent med at han på begjæring kunne få oppnevnt en offentlig forsvarer. Dette ble på ny fremholdt i brev til ham av 12. desember 1972. I brev av 16. desember s.å. ba så Liland om at advokat Nordhus ble oppnevnt som hans forsvarer i gjenopptakelsessaken. Han ga samtidig uttrykk for at han anså de norske myndigheters behandling av Ekroth for å være høyst klanderverdig. Advokat Nordhus ble den 20. desember 1972 tilskrevet av retten med forespørsel om han kunne påta seg vervet som forsvarer. Han ble senere oppnevnt som forsvarer og ble den 20. mars 1973 oversendt saksdokumentene.

Advokat Nordhus' hovedinnlegg i gjenopptakelsessaken er datert 26. juni 1974. Advokatfullmektig Fridtjof Feydt hadde medvirket ved utarbeidelsen og han hadde derfor medundertegnet innlegget.

I innlegget blir innledningsvis påpekt at rimelig tvil ikke kom Liland til gode under straffesaken i 1970. Liland ble dømt på indisier. På grunn av stemningen i distriktet var ikke forholdene de beste for at man den gang kunne oppnå et «tilnærmet objektivt resultat».

Som vedlegg til innlegget fulgte et tidsskjema som viste at Liland ikke kunne ha begått drapene slik som angitt i tiltalebeslutningen og i spørsmålsskriftet til lagretten. Innlegget hadde følgende konklusjon:

- a) Som en ser avviker de sakkyndiges erklæringer i høyeste grad fra vitnefaste forklaringer fra en rekke personer. Disse har avgitt sine prov uavhengig av hverandre. Deres vilje til å fortelle sannheten er ikke dradd i tvil. Vitneforklaringene er også for en stor del støttet til andre momenter som står fast i vitnenes hukommelse.
- b) De mange vitneforklaringer står i sterkeste motstrid til innholdet i tiltalebeslutningen, spørsmålsskriftet som lagretten besvarte bekreftende til og den dom som foreligger. Noen av disse vitner er avhørt av politiet, andre er nye vitner og er ikke avhørt.
- c) Med de forklaringer som foreligger må det nødvendigvis være sterkeste tvil til stede om kjennelsen lagretten kom til den 2. juli 1970. Det prinsipp at rimelig tvil skal komme en tiltalt til gode må være inkorporert i norsk straffeprosessrett. Prinsippet må få anvendelse i denne sak ved avgjørelse av spørsmålet om gjenopptakelse idet også lovens krav om nye bevis også er oppfylt.»

Avslutningsvis ble bedt om at i alt 16 vitner ble avhørt ved bevisopptak. Dette gjaldt både vitner som var blitt avhørt under hovedforhandlingen i 1970, vitner som var avhørt av politiet, men som ikke ga forklaring i retten og vitner som var kommet til senere. Lagmannsretten besluttet den 11. oktober 1974 at fire av disse vitnene skulle avhøres av politiet. Avhørene ble oversendt lagmannsretten sammen med statsadvokatens bemerkninger i brev av 28. januar 1975.

I advokat Nordhus' sluttinnlegg av 16. februar 1975 går han nærmere inn på de rettslige vilkår som var oppstilt i straffeprosessloven av 1887 § 414 første ledd nr. 2 for å kunne tillate gjenopptakelse. Det ble bl.a. fremhevet at jo mer skjebnetung den avsagte dom var, «jo større sjanse for gjenopptakelse er hjemlet ved bestemmelsen». En berettiget mulighet for et annet resultat enn den tidligere dom burde i en så alvorlig sak føre til gjenopptakelse. Oppsummert var de omstendigheter som ledet til tvil om Liland var skyldig følgende:

1. Det forelå ingen tilståelse.
2. Etterforskningen var i alt vesentlig konsentrert om Liland.
3. Miljøet i forbindelse med rommet i Glemmengata 73 ga vide grenser

- for at annen person, ukjent for politiet, kunne være gjerningsmann.
4. Tidspunkt for handlingen, eventuelt handlingene, var usikkert. Det forelå spesiell usikkerhet om dette fordi så mange vitner (se tidligere oppstilling) spontant og ved sine første forklaringer overfor politiet ga opplysninger som ikke samsvarer med de tidspunkter man bygger på i tiltalen og dommen.
 5. De to legers slutninger er etterfølgende, bygger på tidsmarginer og hvil-ler også i noen grad på vurdering av faktorer som dødsstivhet, tempera-turforhold o.s.v. som de ikke vet noe sikkert om.
 6. Påtalemyndighetens representant så seg åpenbart nødsaget til å gripe til påstander om og henvisning til episoder i tilknytning til Lilands tidli-gere livsførsel uten at dette reelt kunne gi noe svar på om Liland var gjerningsmann fra Glemmengata 73. Statsadvokaten ga endog tilkjenne at det ville komme på tale å gi lokale politiembetsmenn «korreks» fordi man lokalt tydelig ikke hadde vurdert episodene så alvorlig som stats-advokaten nå, under hovedforhandlingen for lagmannsrett og med et helt annet saksforhold, fant å ville vurdere dem.
 7. Prinsippet om at berettiget tvil skal komme en tiltalt til gode må ha blitt borte ved lagrettens vurdering, til trods for at lagmannens prosessle-delse og rettsbelæring helt og fullt var korrekt. Om lagrettens forhold - se anke til Høyesterett.»

I forbindelse med gjenopptakelsen forelå en ytterligere styrket tvil. Om dette anførte forsvareren:

1. Rapport av 20. april 1972 fra dr. med. Jon Lundevall angir nå ikke noen eksakte dødstidspunkter. Med reservasjoner og forbehold er konklusjo-nen følgende: «Skadene ble etter dette tilføyet en gang mellom 22/12 kl. 16 og 23/12 kl. 13 - 15. Ut fra medisinske observasjoner er det etter mitt skjønn ikke noenlunde sikre holdepunkter for å fiksure skadetids-punktet nærmere.» (Dok. XV/3.) Også rapport (erklæring) av 9. juni 1972 fra dr. med. J. Chr. Giertsen holder spørsmålet om eksakte tids-punkter for skadetilføyelse åpent. Også denne rapport gir bemerkninger om forbehold. Konklusjonen fremgår av rapporten s. 10 (Dok. XV/4.). For fullstendighets skyld vises også til dr. med. Lundevalls tilleggsut-talelse av 18. august 1972. (Dok XV/6.).
2. Politiforklaringer opptatt av Fredrikstad politikammer av spesielt Wil-liam Olsen og som støtte også det hans kone sier i forklaring opptatt av henne om det som er relevant vedrørende gjenopptagelse. William Olsen gjentar sine opplysninger flere ganger i rapporten med utsagn om at han er sikker på sin hukommelse og tidsangivelse (se dok. 98, bilag 2, s. 4 - 8).»

6.4 LAGMANNSRETTENS AVGJØRELSE AV 7. MAI 1975

Lagmannsrettens avgjørelse er datert 7. mai 1975. Utvalget finner det riktig å gjengi hovedtrekkene i avgjørelsen.

Innledningsvis (side 1-3) nevnes straffedommen mot Liland fra 1970, anken til Høyesterett, Lilands gjenopptakelsesbegjæring og supplementet til begjæringen av 22. juni 1972. Deretter (side 3-7) siteres fra brevet av 22. juni 1972, bl. a. 21 særskilt nummererte punkter, som lagmannsretten oppfatter som «en nærmere presisering av de grunner gjenopptakelsesbegjæringen bygges på og de beviser som anføres å foreligge for gjenopptakelse». Deretter (side 8-12) nevnes kort det bevisstoff som

er påberopt som nye bevis (straffeprosessloven av 1887 § 414 første ledd nr. 2). Bevisene grupperes slik:

(1) Ekroths samtaler med fem av de vitner som avga forklaring under hovedforhandlingen og med det ene vitnet som avga forklaring ved bevisopptak.

(2) Politiforklaringer og Ekroths samtaler med personer som ikke avga vitneforklaring under hovedforhandlingen, og som mente å ha sett Larsen og/eller Johansen senere enn 22. desember 1969 eller hadde gjort iakttagelser ved Glemmengt. 73 som tydet på at Larsen/Johansen var i live den 23. desember. Denne gruppen omfattet åtte personer.

(3) Politiforklaringer og Ekroths samtaler med personer som ikke avga vitneforklaring under hovedforhandlingen, og som ga opplysninger om «Stepper'ns» forhold og bevegelser fra 23. desember kl. 15.00 til han ble innbrakt til avhør hos politiet den 24. desember kl. 11.45. Denne gruppen omfattet 16 personer.

(4) Ytterligere bevis med annet innhold, bl.a. oppstillinger vedrørende «Stepper'ns» påkledning og tidsangivelser, deler av statsadvokat Wikers prosedyre og en del av lagmannens rettsbelæring som gjaldt «celleinnvekst», artikkelen «Wound healing and collagen formation» m.m.

Så følger (side 13-35) en gjengivelse av statsadvokatens uttalelse til gjenopptakelsesbegjæringen - dels i sitat og dels i referat - hovedsakelig hentet fra det brev av 21. september 1972 som utvalget i det foregående har gjengitt i konsentrert form.

Deretter (side 36-42) gjøres rede for de videre innlegg fra statsadvokatens og forsvarerens side. Dette gjelder forsvarerens innlegg av 26. juni 1974 og 16. februar 1975 som utvalget tidligere under dette punkt har gjengitt hovedtrekkene i. Fra statsadvokatens side er det tale om et innlegg datert 28. januar 1975.

Lagmannsrettens beslutning avsluttes på vanlig måte med rettens egne bemerkninger (side 42-77). Innledningsvis (side 42-45) bemerkes at det ikke foreligger opplysninger som gjør det nødvendig å foreta videre avhør i saken. Dernest gjengis supplerende uttalelser om fingeravtrykk og undersøkelse av det hår som ble funnet i Larsens hender. Det uttales videre at retten for sitt vedkommende ikke finner grunn til å oppnevne nye rettsmedisinsk sakkyndige. Til spørsmålet om gjenopptakelse etter straffeprosessloven av 1887 § 414 første ledd nr. 1 (side 46-47), blir påpekt at vilkåret her var at det under hovedforhandlingen enten var avgitt en falsk vitneforklaring, eller at en slik forklaring da var blitt opplest, og dette var ikke tilfelle i saken. Det måtte videre være åpenbart at det heller ikke forelå noen gjenopptakelsesgrunn etter straffeprosessloven av 1887 § 414 første ledd nr. 3.

Deretter gjensto å ta stilling til spørsmålet om gjenopptakelse etter straffeprosessloven av 1887 § 414 første ledd nr. 2, og den gjenværende del av beslutningen (side 47-77) gjelder drøftelsen av dette spørsmålet. Retten går her relativt utførlig gjennom de forklaringer som er påberopt. Om påstandene om at «Stepper'n» skulle være gjerningsmannen, konkluderer retten (side 70) med at det ikke var noe holdpunkt for at denne personen, fra han dro fra sitt arbeidssted i Moss om ettermiddagen den 23. desember og frem til formiddagen den påfølgende dag, hadde vært i Glemmengt. 73. I tillegg ble her bemerket at det etter de rettsmedisinsk sakkyndiges erklæring måtte anses utelukket at drapene kunne ha vært begått i dette tidsrommet.

I tilknytning til de vitneuttalelser som ellers skrev seg fra dette tidsrommet, ble uttalt at det ikke var noe grunnlag for å anta at noen hadde forklart seg subjektivt uriktig. I tillegg til de rettsmedisinsk sakkyndiges konklusjoner, forelå det imidlertid også andre opplysninger i saken som viste at de drepte ikke kunne ha vært i live på et så sent tidspunkt. I den forbindelse ble påpekt omstendigheter som ulikhet i snøforholdene den 22. og 23. desember, at forklaringene ellers kunne passe med det som skjedde den 22. desember og ikke den 23. desember og at de derfor skyldtes en sammenblanding av disse to dagene, at politiets opprinnelige oppfatning av at

drapsdagen var den 23. desember kunne ha hatt betydning for publikums tidfestelse av begivenhetene og endelig at det hadde skjedd en forveksling av personer.

Det ble etter dette konkludert med at de påberopte nye bevis verken isolert sett eller samlet var egnet til å «bevirke en annen bevisbedømmelse enn den lagretten må ha lagt til grunn ved sin avgjørelse» (side 77). Gjenopptakelsesbegjæringen ble derfor forkastet.

6.5 KJÆREMÅLET TIL HØYESTERETTS KJÆREMÅLSUTVALG

Liland påkjærte lagmannsrettens beslutning til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Kjæremålet ble begrunnet nærmere ved advokat Nordhus' brev til Høyesterett av 6. august 1975. Innholdet i brevet var stort sett knyttet til lagmannsrettens fortolkning av det aktuelle vilkår om gjenopptakelse i straffeprosessloven av 1887 § 414 nr. 2. I brevet ble som et hovedsynspunkt gjort gjeldende at lagmannsretten hadde fortolket bestemmelsen på en altfor restriktiv måte. I den forbindelse ble påpekt at drapsaker ble etterforsket i stadig større bredde og med stadig større bruk av ressurser. Dette burde tilsi at man var villig til å gi domfelte i en drapssak en optimal sjanse til å få prøvet saken på ny ved gjenopptakelse. Prosessøkonomiske hensyn måtte telle mindre fordi skadevirkningene ved en eventuell fellende dom var så store og skremmende. Det ble også påpekt at en lagrett ved en ny behandling av saken ikke i samme grad som lagmannsretten ville driste seg til å stole på de rettsmedisinsk sakkyndiges ufeilbarlighet. Dette så meget mer som de sakkyndige hadde tatt visse reservasjoner. Etter at Liland av Høyesteretts kontor på forespørsel var gitt frist for egne bemerkninger til 15. oktober 1975, ble denne dag sendt Høyesterett et brev. I mellomtiden hadde statsadvokaten avgitt uttalelse til kjæremålsutvalget. I brevet ble bl.a. uttrykt ønske om uttalelse fra «nye, tidligere ikke involverte sakkyndige». Som vedlegg til brevet fulgte en oppstilling som inneholdt 25 utklipp av kortere uttalelser fra lagmannsrettens beslutning av 7. mai 1975. Hvert enkelt sitat var ledsaget av Ekroths korte bemerkninger. I tillegg fikk Høyesterett oversendt «Sak 86/1970», innbundet i tre bind med til sammen ca 1100 sider. Om innholdet, se foran under "*Grunnlaget for utvalgets arbeid*" i pkt. 1.2..

Høyesteretts kjæremålsutvalg avsluttet behandlingen av kjæremålet ved kjennelse av 5. mars 1976. I kjennelsen ble bl.a. bemerket at de rettsmedisinsk sakkyndige samstemmig hadde antatt at skadene var blitt påført Larsen og Johansen senest tirsdag 23. desember 1969 tidlig på dagen. Ved siden av medisinske vurderinger bygget man da på forutsetninger av ikke-medisinsk art om at de to ofrene på skadetidspunktet var påvirket av alkohol i omtrent samme grad. Dette var antakelser som - så vidt kjæremålsutvalget kunne skjønne - hadde en høy grad av sannsynlighet for seg. Nye vitneforklaringer om at Larsen var iaktatt på gaten i Fredrikstad om ettermiddagen den 23. desember 1969, kunne ikke være objektivt riktige når de ble vurdert på bakgrunn av de sakkyndiges uttalelser om seneste tidspunkt for skadetilføyelsen. Og disse forklaringene kom som tillegg til andre om lignende iakttagelser, uten at lagretten under hovedforhandlingen hadde festet lit til dem. Kjæremålsutvalget sa seg enig i lagmannsrettens lovforståelse. Det var en sak for seg at «enhver dommer i gjenopptakelsessaker hvor det foreligger en skjebnetung dom, praktisk sett vil gå til oppgaven med skjerpet kritisk sans». Kjæremålet ble etter dette forkastet. Dermed var det endelige ord sagt i den første gjenopptakelsessaken.

6.6 UTVALGETS BEMERKNINGER

6.6.1 Generelt om påtalemyndighetens plikt til å begjære gjenopptakelse til gunst for domfelte

Spørsmålet om hvilke krav som skal stilles til påtalemyndigheten med hensyn til aktivitet for å begjære en straffesak med fellende dom gjenopptatt, er en side av det krav til objektivitet som utvalget også tidligere har drøftet. Dette objektivitetskravet gjelder for alt arbeide som politi og påtalemyndighet utfører, fra det øyeblikk det blir spørsmål om å starte etterforskning, under etterforskningen og gjennomføringen av en straffesak og også etter at fellende dom er avsagt. Utvalget har tidligere under "*Kravene til en god etterforskning*" i pkt. 3.6.1 søkt å gjøre rede for innholdet i objektivitetskravet under etterforskningen. Tilsvarende er innholdet i dette kravet under behandlingen av straffesaken drøftet foran under "*Bevisoppgaven- særlig om påtalemyndighetens plikt til å påberope bevis i tiltaltes favør*" i pkt. 5.4.3 og 5.5.9.

Bl.a. som følge av den virkning som en rettskraftig straffedom har, og de hensyn som tilsier at en slik dom bør være den endelige avslutning av saken, reduseres kravet til påtalemyndighetens objektivitet ytterligere når saken er kommet over i dette stadiet.

Utvalget finner grunn til å fremheve at objektivitetskravet etter at det foreligger rettskraftig dom først og fremst reiser spørsmål om (1) hvor aktiv politi/påtalemyndighet bør være for selv å sørge for at det nærmere grunnlag for en eventuell gjenopptakelse blir klarlagt, (2) i hvilken grad man selv skal fremsette begjæring om gjenopptakelse og (3) hvorvidt påtalemyndigheten i alle fall skal slutte seg til en gjenopptakelsesbegjæring fremsatt av domfelte.

Under etterforskningen forut for en eventuell straffesak tilsier kravet til objektivitet at politiet tar vare på opplysninger/dokumentbevis som taler i favør av den som måtte være mistenkt. Dersom politiet skulle få tilsvarende informasjon etter at rettskraftig fellende straffedom er avsagt, må kravene rimeligvis være andre: Det kan normalt bare være aktuelt å koble opplysningene sammen med den avsluttede straffesaken i de tilfeller hvor det er tale om bevis av en slik tyngde at det «synes egnet til å føre til frifinnelse osv.», jf straffeprosessloven av 1981 § 391 nr. 3. Hvilke bevis som hører med til denne kategori, vil nødvendigvis være avhengig av et nærmere skjønn, hvor kjennskap til de bevis som forelå i den avsluttede straffesaken vil være av stor betydning.

Det er etter utvalgets oppfatning vanskelig med særlig nøyaktighet å oppstille noen norm for hvorledes politi/påtalemyndighet bør opptre i en slik situasjon. I mange tilfeller kan det vel synes rimelig om politiet/påtalemyndigheten gjør den domfelte eller hans forsvarer oppmerksom på de opplysninger som det er tale om. Dette bør i alle fall gjelde der det ikke er grunn til å gå ut fra at opplysningene allerede har vært kjent på forhånd.

Etter straffeprosessloven av 1981 § 397 annet ledd kan retten etter at det er begjært gjenopptakelse innhente opplysninger, f.eks ved at et vitne blir avhørt av politiet. Det er imidlertid intet til hinder for at politiet selv, enten på eget initiativ eller etter anmodning fra domfelte/forsvareren, sørger for at slike avhør blir gjennomført før det er fremsatt noen gjenopptakelsesbegjæring.

Det går av det foranstående frem at påtalemyndigheten, slik utvalget ser det, har liten grunn til å begjære gjenopptakelse til fordel for en domfelt så lenge det ikke fremstår som rimelig klart at (1) vilkårene for å tillate gjenopptakelse er oppfylt og (2) domfelte vil bli frifunnet ved en ny behandling av straffesaken. Dersom påtalemyndigheten fremsetter en begjæring om gjenopptakelse til fordel for domfelte, forutsetter dette at den selv gir uttrykk for at lovens vilkår for å tillate gjenopptakelse er oppfylt. Påtalemyndigheten kan vanskelig sette i gang en gjenopptakelsesbe-

handling for retten som den selv går i mot. Riktignok følger det av lovens ordning at retten fullt ut må prøve om vilkårene for å tillate gjenopptakelse er oppfylt også når det er påtalemyndigheten som begjærer gjenopptakelse til fordel for domfelte. Men i praksis kan man i slike tilfeller vanskelig unngå at både bevisførsel og rettens vurdering vil bli preget av at også påtalemyndigheten ved å begjære gjenopptakelse viser at den mener at gjenopptakelse bør tillates. Denne omstendighet tilsier at påtalemyndigheten bør være rimelig sikker i sin sak før den selv fremsetter en begjæring om gjenopptakelse til fordel for en domfelt.

Denne virkning inntreffer også dersom påtalemyndigheten senere slutter seg til en begjæring om gjenopptakelse som en domfelt selv har fremsatt. Dermed bør påtalemyndigheten også i slike tilfeller være rimelig sikker i sin sak.

6.6.2 Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?

Politiets arbeide med øksedrapssaken var ikke avsluttet med Eidsivating lagmannsretts dom av 3. juli 1970. For det første ble det nødvendig med en del etterforskning i forbindelse med Lilands anke over lagmannsrettens saksbehandling, jf foran under *"Anken til Høyesterett"* i pkt. 5.6. I tillegg kom fortsatt inn opplysninger knyttet til øksedrapene. Dette ledet til at det ble gjennomført en del politiavhør.

Utvalget finner i den forbindelse særlig grunn til å nevne forklaringen fra et vitne som på det tidspunkt var leieboer i det hus som «Stepper'n» og hans mor bodde i. Dette vitnet kontaktet statsadvokat Wiker pr. telefon den 5. oktober 1970 og opplyste at han satt inne med viktige opplysninger i saken. Han avga politiforklaring to dager senere. Av denne forklaringen fremgikk at han et par måneder i forveien hadde orientert advokat Nordhus om det han visste, og at vitnet noen tid deretter etter henvendelse fra Ekroth også hadde hatt en samtale med denne.

Dette vitnets forklaring gikk i korthet ut på at han om ettermiddagen den 23. desember 1969 hadde overhørt en bemerkning fra «Stepper'ns» søster til «Stepper'ns» mor: «Har han bloete skjorte nå og da mamma - og så den pene skjorta». Under samtalen med Ekroth hadde han blitt forevist fotografier av en venstre skinnhanske og en jakke som etter det opplyste var funnet på åstedet. Han kjente igjen både hansken og jakken og var sikker på at disse effekter tilhørte «Stepper'n». Denne forklaring foranlediget at det umiddelbart deretter ble gjennomført avhør både av «Stepper'n», hans søster og hans arbeidsgiver.

Når politiet ikke foretok seg noe ytterligere, antas dette å ha sammenheng med en del av de øvrige opplysninger som vitnet ga i sin politiforklaring. Av forklaringen fremgår at vitnet noen ganger hadde «et syn» hvor han så «ting som kommer til å hende seg selv eller andre i tiden fremover». Den tredje søndag i november i 1969 «så» han at «Stepper'n» skulle drepe to personer innen utgangen av året. Da han overhørte bemerkningen om den blodige skjorta, koblet han med en gang dette sammen med «synet». Av rapportskriverens bemerkninger avslutningsvis i rapporten fremgår at vitnet hadde opplyst at han i de senere måneder hadde vært sykmeldt på grunn av «dårlige nerver», og at han hadde gått til behandling hos en navngitt lege i Fredrikstad. Denne legen var spesialist i psykiatri.

Utvalget har merket seg at opplysningene fra dette vitnet ikke foranlediget noen aktivitet fra politiets side ut over det som er nevnt i det foregående.

Under arbeidet med «Pusselspel», tok Ekroth ved flere anledninger kontakt med politi/påtalemyndighet for å orientere om de foreløpige resultater av de undersøkelser som han hadde satt i gang. Han opplevet da at man i liten eller ingen grad var interessert i å ta imot den muntlige informasjon som han kom med. Dette hadde sannsynligvis flere årsaker. Han hadde allerede under hovedforhandlingen somme-

ren 1970 blitt lagt merke til, og hans senere utradisjonelle «etterforskningsmetoder» førte nok til at myndighetene og andre neppe oppfattet ham som noen seriøs representant, verken for domfelte eller hans forsvarer. Den måten han opptrådte på i forhold til norske myndigheter var så uvanlige at også dette sannsynligvis gjorde det vanskelig å nå frem med det han hadde på hjertet.

Ekroth har overfor utvalget opplyst at han regnet med at det nødvendige arbeid for å få Liland frifunnet og løslatt nå var gjort. Han trodde at «Pussespel» burde være et fullgodt grunnlag for politiets ytterligere etterforskning med henblikk på gjenopptakelse av Liland-saken. Han regnet derfor med at politi/påtalemyndighet av eget tiltak ville sørge for å fremsette begjæring om gjenopptakelse.

Med det omfang som denne dokumentksamlingen hadde, og hvor likt og ulikt var tatt inn, kan ikke påtalemyndigheten kritiseres for ikke å ha tatt noen form for initiativ i løpet av den meget korte tid (en måned) som deretter gikk frem til Liland etter råd fra advokat Nordhus ved sin gjenopptakelsesbegjæring selv satte saken i gang ved årsskiftet 1971/72.

6.6.3 Fredrikstad politikammers oversendelsespåtegning av 16. februar 1972

Etter at Lilands gjenopptakelsesbegjæring forelå, ble saken av statsadvokatene i Eidsivating sendt Fredrikstad politikammer til uttalelse. Dokumentene ble returnert statsadvokaten fra politikammeret den 16. februar 1972. I oversendelsespåtegningen kommenteres bl. a. enkelte av de vitneprov som var påberopt som nye bevis. Det konkluderes med at det «ikke er fremkommet nye opplysninger, som isolert eller sett i sammenheng med de bevis og kjensgjerninger som forelå under hovedforhandlingen, er egnet til å bevirke frifinnelse eller anvendelse av en mildere strafebestemmelse, jfr. strprl. § 414 nr. 2.»

I påtegningen gis enkelte opplysninger som det i ettertid er stilt spørsmålsteget ved.

For det første opplyses at det ikke var noen spor i snøen utenfor vinduet mot Myragt. ved den divanen der Johansen ble funnet, verken «i den gamle eller nye sne». Dette er opplysninger som man ikke vil finne i etterforskningsdokumentene. Det vises her til redegjørelsen foran under "*Gjerningsmannens vei inn og ut*" i pkt. 3.2.2.

For det annet blir det gitt uttrykk for at det ikke ble «funnet fingeravtrykk som ikke er identifisert - kun avtrykk etter dem som var tilstede ved sammenkomsten mandag 23.12.69». Datoen 23.12 synes å være en skrivefeil for 22.12. Rapporten fra fingeravtrykksundersøkelsen viste at det på to flasker som lå i en bærepose, ble funnet avtrykk som ikke var identifisert. Opplysningene om de to uidentifiserte fingeravtrykkene er også tatt med av statsadvokat Wiker på side 20 i hans innlegg datert 21. september 1972 i gjenopptakelsessaken. Det kan her føyes til at det på et senere tidspunkt i en tilleggsrapport av 11. desember 1974 fra politiavdelingsjef H. Ingvoldstad ved fingeravtrykksavdelingen gis uttrykk for at de ikke identifiserte avtrykkene ble funnet på to tomme flasker som hadde inneholdt kvistlakk. Disse flaskene lå sammen med elleve andre flasker i en plast bærepose. I tilleggsrapporten bemerkes at mange av flaskene var belagt med støv og så ut til å ha stått/ligget urørt en tid. Utvalget kan av dette konstatere at den interne påtegning på saksdokumentene fra Fredrikstad politikammer til statsadvokaten på dette punkt inneholdt en ukorrekt opplysning. Den unøyaktighet som ble begått fikk likevel ingen betydning, idet adressaten for påtegningen - statsadvokaten - selv var orientert om hva som var korrekt.

Avslutningsvis i påtegningen av 16. februar 1972 omtales for det tredje Ekroths teori om «Stepper'n» som den egentlige gjerningsmann. Det ble vist til avhøret av det vitnet som var leieboer i «Stepper'ns» hus og som er omtalt foran under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?*" i pkt. 6.6.2. Deretter ble bemerket at dette vitnet «er erklært sinnssyk».

Politiet i Fredrikstad - og også den politifullmektig som skrev påtegningen - hadde god kjennskap til dette vitnet på bakgrunn av mange forutgående henvendelser til politikammeret. Av det skriftlige materialet som er overlatt utvalget, fremgår at vitnet følte seg forfulgt, truet og plaget både av «Stepper'n» og av personer i det nærmiljø som han senere hadde flyttet til.

Utvalget har - med samtykke fra dette nå avdøde vitnes slektninger - innhentet journalopplysninger fra Østfold Sentralsykehus, psykiatrisk avdeling. Uten at utvalget finner det nødvendig å gå i detaljer, bestyrker opplysningene fra sykehuset inntrykket av en mann med betydelige psykiske problemer. Pr. 16. februar 1972 var det likevel ikke formell dekning for den diagnosen som nevnes i politikammerets påtegnings.

Det sentrale i påtegningen om sinnssykdom må antas å være understrekningen av at man ikke kunne feste lit til de uttalelser som vitnet ga om «Stepper'n». Dette var imidlertid kommet frem gjennom de avhør som var tatt av ham (dok. 0/33-3, avhør 7. oktober 1970 og dok. XVI/2, avhør 11. februar 1972). Om det første avhøret vises til bemerkningene foran under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?*" i pkt. 6.6.2. Foranledningen til det andre avhøret var at dette vitnet hadde gitt uttrykk for at han hadde opplysninger av interesse i forbindelse med at en ca 10 år gammel gutt på dette tidspunkt hadde vært savnet i ca to måneder. Vitnets teori var her at det var «Stepper'n» som hadde tatt livet av gutten. Den lensmannsbetjent som foretok avhøret, bemerket i rapporten at det hjemme hos vitnet bl.a. på veggen i stuen var hengt opp diverse avisutklipp fra forskjellige voldssaker. Han kunne ikke finne noe fornuft i det vitnet fortalte og avsluttet derfor samtalen. Han anså uttalelsene som «syk manns snakk» som ikke hadde noe med virkeligheten å gjøre.

Utvalgets konklusjon blir etter dette at det av vedkommende politifullmektig var uriktig å uttale at dette vitnet var erklært sinnssykt. Reelt sett var imidlertid politifullmektigens poeng at man vanskelig kunne feste lit til det vitnet fortalte. På dette punkt talte opplysningene i saken sitt eget språk. I statsadvokat Wikers senere innlegg i gjenopptakelsessaken til lagmannsretten av 21. september 1972 (side 46) bemerkes at innholdet i vitnets forklaring var uten enhver realitet og at forklaringen «karakteriserer seg selv i tilstrekkelig grad». Spørsmålet om sinnssykdom berøres ikke. I lagmannsrettens beslutning av 7. mai 1975 (side 66) bemerkes kort at dette vitnets opplysninger ikke bekreftes av andre bevisligheter i saken, «og de er av den art at retten ikke finner å kunne bygge noe på dem».

6.6.4 Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinsk sakkyndige

Under forberedelsen av påtalemyndighetens uttalelse til retten om gjenopptakelsesspørsmålet, ba statsadvokat Wiker professorene Lundevall og Giertsen om å gi skriftlige svar på en del spørsmål omkring skade- og dødstidspunkt for de to ofrene.

Som tidligere nevnt hadde Larsen en alkoholkonsentrasjon i blodet på 2,3 promille da han døde, mens Johansen ved dødstidspunktet ikke hadde noen promille. Det fremsto som et relativt sentralt spørsmål i saken hvorvidt dette faktum kunne gi noen veiledning mht fastsettelsen av skade- og dødstidspunktet, eller i alle fall tidsforskjellen mellom disse to tidspunktene (overlevelsestiden). Om dette vises til

bemerkningene foran under "*Overlevelsestiden - alkoholkonsentrasjonen i blodet*" i pkt 4.2.4. For hvert av de to ofrene ble det følgelig stilt ett spørsmål om dette.

Spørsmålet vedrørende Larsen hadde slik ordlyd (spørsmål 2 b):

«Når har nr. 1 Larsen avgått ved døden, vurdert ut fra opplysninger om alkoholkonsum og alkoholkonsentrasjon i blod og urin?»

Lundevalls svar var:

«Opplysningene om Larsens alkoholkonsum 22/12 er usikre, og alkoholinnholdet i utsaltet kvistlakk kjenner jeg ikke. Han var imidlertid tydelig beruset 22/12. Ved obduksjonen ble påvist 2,3 o/oo alkohol i blodet og 3,3 o/oo alkohol i urinen. Elimineringen av alkohol skjer gjennomsnittlig med 0,15 o/oo pr. time, eliminasjonen stanser praktisk talt ved dødens inntreden. Hadde Larsen derfor levet i 15 timer til, ville all alkohol vært eliminert.

Noe mere enn dette kan man ikke slutte av undersøkelsen av Larsen alene, men sammenholder man observasjonen med hva som ble funnet hos Johansen, kan man med et visst forbehold trekke en slutning som er nevnt nedenfor.»

For Larsen skulle dette være en enkel problemstilling: Svaret forutsatte nærmere kunnskap om hans alkoholkonsum/beruselsesgrad forut for det aktuelle tidspunkt, kombinert med kunnskap om den takt som alkoholen forbrennes i kroppen. Det siste var - i motsetning til det første - et medisinsk faglig spørsmål.

Det tilsvarende spørsmål vedrørende Johansen lød slik (spørsmål 3 b):

«Hvor lenge har nr. 2 Johansen levet etter skadetilføyelsen, vurdert på bakgrunn av opplysninger om alkoholkonsum og alkoholkonsentrasjon i blod og urin, - under forutsetning av at begge de avdøde har hatt den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon på tiden for skadetilføyelsen?»

Lundevalls svar var:

«Det som er anført for Larsens vedkommende om alkoholkonsum gjelder også for Johansen.

Forutsetter man at Larsen og Johansen hadde samme alkoholinnhold i blodet da Larsen døde, taler alkoholanalysetallene for at Johansen levet minst omkring 15 timer lenger enn Larsen, kanskje ennu lenger, uten å drikke alkohol.»

Det må være ganske klart at Johansens manglende promille *i seg selv* ikke kunne gi noe som helst svar på spørsmålet om en eventuell overlevelsestid. Et svar på dette spørsmålet forutsatte nødvendigvis kunnskap om Johansens alkoholkonsentrasjon i blodet på skadetidspunktet. Jo høyere denne eventuelt hadde vært, jo lenger måtte overlevelsestiden nødvendigvis også ha vært.

Man ville følgelig være godt hjulpet ved å få svar på hvor meget man eventuelt kunne regne med at Johansen hadde forbrent pr time i skadet (og i død) tilstand dersom han hadde vært alkoholpåvirket da han ble hugget ned.

Men spørsmålet ble ikke stilt slik, i sin generelle form. Istedet ble det knyttet til en nærmere opplyst forutsetning, nemlig at Johansen da han ble skadet hadde «den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon» som Larsen, altså ca 2,3 promille. Når det anvendes en gjennomsnittlig forbrenning på 0,15 promille pr time, er det ikke vanskelig å komme frem til et svar på rundt regnet 15 timer.

Ved spørsmål til sakkyndige i rettssaker vil det fra tid til annen kunne være naturlig å knytte spørsmål om faglige vurderinger til et bestemt antatt saksforhold, og dermed til en forutsetning som ikke behøver å være holdbar. Dette kan være nød-

vendig for fullt ut å kunne utnytte den faglige kompetanse som disse sakkyndige representerer. Under "*Hva er et rettsmedisinsk spørsmål som må utredes av rettsmedisinsk sakkyndige, og hva er et bevisspørsmål?*" i pkt 4.2.5 er påpekt nødvendigheten av å skille mellom rent faglige vurderinger og den bedømmelse av bevissspørsmål som det er overlatt til retten å foreta. Dette tilsier at man så langt det er mulig må unngå å knytte de faglige vurderingene til bestemte forutsetninger. I Liland-saken hadde det på dette punkt vært fullt mulig å unngå en slik kombinasjon: Man kunne som foran nevnt ha nøyet seg med å spørre om antatt forbrenning pr time for Johansen. Da kunne enhver uten vanskelighet ha beregnet overlevelsestiden for det tilfelle at man gikk ut fra at han hadde vært alkoholpåvirket i skadeøyeblikket.

Ved å stille spørsmålet slik som det ble gjort, fikk man med på kjøpet to lite ønskelige bivirkninger:

(1) Faren for at de sakkyndige ble oppfattet slik at de for sin del mer eller mindre gikk god for at forutsetningen om lik promille var oppfylt.

(2) Rettens oppmerksomhet ble konsentrert om alkoholforbrenning og forbrenningstid på bekostning av det annet alternativ: Johansens manglende promille skyldtes rett og slett at han var edru også da han ble skadet. I så fall ville det ikke være nødvendig å regne de 15 timene tilbake fra dødstidspunktet, og ugjerningene kunne da ha skjedd om aftenen den 23. desember eller natten til 24. desember.

Det kan etter utvalgets oppfatning likevel ikke rettes noen kritikk mot statsadvokat Wiker på dette punkt. Det synes på det rene at man også under hovedforhandlingen i 1970 hadde vært opptatt av hvor lang Johansens overlevelsestid hadde vært, dersom han da han ble skadet hadde hatt en promille som var noenlunde lik Larsens. Det ser ikke ut til at noen på det tidspunkt hadde reagert mot den måten som spørsmålet ble stilt på. Når Wiker stiller spørsmålet på ny i april 1972, må det antas at denne forhistorien er noe av bakgrunnen. I tillegg kommer at både lagmannsretten og forsvareren hadde full anledning til å sørge for at de rettsmedisinsk sakkyndige eventuelt ble stilt de supplerende spørsmål som skulle til for å få en tilstrekkelig balansert redegjørelse for betydningen av denne forskjellen i promille hos de to ofrene. Når spørsmål og svar ble stående slik som de gjorde, må det antas at ingen av aktørene under saken var tilstrekkelig oppmerksom på denne problemstillingen.

Slik spørsmålet ble stilt, kan det i tillegg se ut til at det utløste en vesentlig misforståelse mht Lundevalls syn på Johansens overlevelsestid. Denne misforståelsen vil bli omtalt senere under "*Den videre behandling av gjenopptakelsessaken*" i pkt 6.6.6.

Lundevall og Giertsen hadde i 1972 for lengst avsluttet sine oppdrag som rett-soppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige i Liland-saken. Etter utvalgets oppfatning hadde det vært riktigst at de på ny hadde blitt oppnevnt, dersom man ønsket deres skriftlige uttalelse i forbindelse med gjenopptakelsessaken. I så fall skulle spørsmålet til de sakkyndige vært stilt av retten, eventuelt etter forutgående forslag fra statsadvokaten. Den omstendighet at Liland på dette tidspunkt ennå ikke hadde fått oppnevnt noen forsvarer, forsterket etter utvalgets oppfatning behovet for at de sakkyndige forholdt seg til retten og ikke direkte til statsadvokaten.

6.6.5 Statsadvokatens uttalelse av 21. september 1972

Hovedinnholdet i uttalelsen er gjengitt foran i "*Gjenopptakelsesbegjæringen og behandlingen av den*" i pkt. 6.3.

Straffeprosessloven av 1887 inneholdt i motsetning til loven av 1981 ikke regler om at en begjæring om gjenopptakelse skulle forelegges påtalemyndigheten for uttalelse før retten tok sin avgjørelse. Hensett til innholdet i den gjenopptakel-

sesbegjæring som ble fremsatt i Liland-saken, var det imidlertid høyst forståelig at dette ble gjort.

Lilands opprinnelige begjæring av 27. desember 1971 var utilstrekkelig til å fylle de krav til begjæringen som var oppstilt i straffeprosessloven av 1887 § 417 første ledd. Retten kunne av den grunn ha forkastet begjæringen etter § 417 annet ledd. Ekroths senere supplement til begjæringen av 22. juni 1972 rettet langt på vei de opprinnelige mangler.

Det må her bemerkes at Liland på dette tidspunkt ennå ikke hadde noen juridisk bistand. Ekroths arbeide var imponerende i omfang og detaljrikdom. Men det var presentert på en måte som gjorde at det uvegerlig måtte oppfattes som uvant og lite systematisert av de jurister som kom i befatning med det.

Statsadvokatens uttalelse til begjæringen av 21. september 1972 representerer en meget grundig gjennomgang av saken. På mange måter gir uttalelsen saken den ryddighet som den på forhånd manglet. Det må åpenbart ha ligget et meget betydelig forarbeide bak uttalelsen. Wiker har overfor utvalget opplyst at han under dette arbeide bl.a. leste «Pusselspel» fra ende til annen. Innen uttalelsen ble gitt hadde påtalemyndigheten i tillegg fått oversendt fra Ekroth en ikke ubetydelig mengde skriftlige fremstillinger av ulik art.

Det kan reises spørsmål om hvilke krav som må kunne stilles til innholdet i et slikt skriftlig innlegg fra påtalemyndigheten i en gjenopptakelsessak. Utvalget er av den oppfatning at kravet til objektivitet må svare til de krav som stilles til påtalemyndighetens representant under hovedforhandlingen. Således må den faktiske redegjørelsen for bevisene i saken være objektiv og korrekt. Dette må gjelde både for de bevis som allerede forelå da straffesaken opprinnelig ble behandlet, og for de nye bevis. Når det derimot gjelder den vekt som de nye bevis skal tillegges og de slutninger med hensyn til saksforholdet som disse bevisene gir grunn til, må man akseptere at påtalemyndighetens innlegg er et partsinnlegg. Påtalemyndigheten må således kunne nøye seg med å fremstille sitt eget syn, uten at det er nødvendig å gi uttrykk for de argumenter som kan tale i mot dette. Statsadvokat Wikers innlegg av 21. september 1972 oppfylder etter utvalgets oppfatning disse krav. Når det gjelder rent faktiske opplysninger, inneholder innlegget likevel enkelte feil. Utvalget finner her grunn til å nevne noen få punkter.

Et vitne hadde under et bevisopptak opplyst at hun hadde sett Larsen stå utenfor ytterdøren til Glemmenget. 73 om ettermiddagen den 23. desember 1969. Han var da iført en grønn anorakkliggende jakke. På åstedet ble senere funnet en grønn peau de pêche-jakke som tilhørte Larsen. I statsadvokatens innlegg av 21. september 1972 bemerkes (side 26) at «noe tilsvarende ytterplagg» som det vitnet beskrev ikke ble funnet i Larsens leilighet. Det vil alltid kunne diskuteres hva som er en «tilsvarende» jakke. Likevel finner utvalget at dette punkt med fordel kunne vært formulert på en annen måte. Det må dog tilføyes at de nærmere opplysninger om jakkene fantes i saksdokumentene, og at dette punkt også var fremme under hovedforhandlingen i 1970 i åstedsgranskerens, politibetjent Restads, forklaring.

På side 31 i statsadvokat Wikers innlegg av 21. september 1972 nevnes en rekke navngitte vitner, og det gis uttrykk for at disse ble nevnt ved flere anledninger under hovedforhandlingen i 1970. Blant disse befinner seg imidlertid et vitne som først var kommet til senere, William Olsen. Det er her tale om en unøyaktighet. Et av de sentrale nye bevis i saken som ble brukt som gjenopptakelsesgrunn, var nettopp Olsens forklaring, og dette går frem ellers i statsadvokatens innlegg og i de øvrige saksdokumenter.

Endelig nevnes et annet vitne, Ole, som under samtale med Ekroth i følge statsadvokaten i innlegget av 21. september 1972 hadde uttalt at han var sikker på at han fulgte med «Stepper'n» i drosje til Fredrikstad den 23. desember 1969. Her er ordet

«ikke» falt ut. Også dette vitnet var et av de nye bevis som ble påberopt i forbindelse med gjenopptakelsen. Det er her tale om en åpenbar skrivefeil som bare kunne være egnet til å skape misforståelse hos en leser som ikke var rimelig orientert i saken.

Under saksforberedelsen i gjenopptakelsessaken for lagmannsretten - og også senere - er det fremkommet en rekke innvendinger mot statsadvokatens innlegg av 21. september 1972. Innvendingene går imidlertid i det vesentlige på de slutninger som trekkes ut fra det faktum som statsadvokaten anser bevist.

Utvalget gir nedenfor uttrykk for at man ved nøyaktig lesning, og ved å sammenholde Lundevalls uttalelse av 20. april 1972 med Giertsens erklæring av 9. juni s.å., ville kunne registrere en ulikhet på et for saken meget sentralt punkt. Om dette vises til "*Den videre behandling av gjenopptakelsessaken*" i pkt. 6.6.6 nedenfor. Dersom påtalemyndigheten hadde blitt oppmerksom på dette, burde spørsmålet vært klarlagt ved fornyet henvendelse til Lundevall. Hvis en slik henvendelse hadde resultert i at Lundevall fastholdt sin uttalelse av 20. april 1972, ville det dermed være slått fast at de to rettsmedisinske sakkyndige fra rettssaken i 1970 ikke var enige hva angår det spørsmål vedrørende «celleinnvekst» som formentlig hadde vært av vesentlig betydning for utfallet av denne saken. I så fall ville det ha vært all grunn til å få spørsmålet ytterligere belyst ved oppnevning av nye sakkyndige, eventuelt etterfulgt av en tilslutning fra påtalemyndighetens side til Lilands gjenopptakelsesbegjæring.

Det er ikke grunnlag for å anta at påtalemyndigheten registrerte at Lundevalls erklæring av 20. april 1972 kunne oppfattes slik. Om dette vises til "*Den videre behandling av gjenopptakelsessaken*" i pkt. 6.6.6 nedenfor. I den forbindelse bemerkes at heller ikke forsvareren eller retten oppfattet denne tilsynelatende uenighet mellom de to sakkyndige. Det kan her tilføyes at denne uenigheten heller ikke er omtalt i det skriftlige materialet som ble utarbeidet i forbindelse med behandlingen av den andre gjenopptakelsesbegjæringen på 1990-tallet ("*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kapittel 8). På denne bakgrunn vil det neppe være rimelig å bebreide statsadvokaten *alene* for at han i 1972 ikke sørget for en nærmere klargjøring av Lundevalls standpunkt.

6.6.6 Den videre behandling av gjenopptakelsessaken

Utvalget konstaterer at behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringen både ble lite strukturert og langvarig. Allerede i utgangspunktet var dokumentmaterialet ved fremleggelsen av «Pusselspel» nokså overveldende. Ikke minst som følge av Ekroths ulike innspill ble det vesentlig større før lagmannsretten hadde truffet sin beslutning. Således teller den dokumentfortegnelse som lagmannsretten utarbeidet i gjenopptakelsessaken i alt 131 saksdokumenter, med Lilands gjenopptakelsesbegjæring (vedlagt «Pusselspel») som det første.

Utvalget vil ved vurderingen av denne del av saksbehandlingen begrense seg til to spørsmål: (1) Behandlingstidens lengde og (2) om det burde vært oppnevnt nye sakkyndige.

(1) Fra Lilands gjenopptakelsesbegjæring den 27. desember 1971 til lagmannsretten avsa sin beslutning den 9. mai 1975 gikk det henimot 3 1/2 år. Dette er i utgangspunktet en uaktseptabel saksbehandlingstid for en gjenopptakelsessak, selv om man tar i betraktning at saken hadde et stort omfang. Ved en gjennomgang av saksbehandlingen, ledd for ledd, sitter utvalget likevel tilbake med et inntrykk av at saken fra første stund har vært fulgt opp fra lagmannsrettens side på en meget samvittighetsfull måte.

Hensett til de uttalelser som skulle innhentes og til omfanget av nødvendig forarbeide, kan det vanskelig kritiseres at det gikk bortimot ni måneder før statsadvokatens skriftlige uttalelse forelå.

Deretter gikk det svært lang tid i påvente av forsvarerens skriftlige uttalelse. Det må dog bemerkes at advokat Nordhus forut for oppnevningen hadde gitt beskjed om at han først kunne påbegynne sitt arbeide med gjenopptakelsessaken medio mai 1973. Dertil kommer at han høsten 1973 ba lagmannsretten om at hans verv som forsvarer ble stillet i bero. Bakgrunnen for dette var at Ekroth under en pressekonferanse i London i anledning Lilands gjenopptakelsessak kort tid i forveien bl.a. hadde kommet med sterke angrep på norsk rettsvesen. Han hevdet videre at Ekroths ulike utspill vanskeliggjorde hans arbeide som forsvarer i saken. Først i slutten av januar 1974 ble det klarlagt at advokat Nordhus fortsatte som Lilands forsvarer. Etter flere purringer fra retten avga ikke forsvareren sitt skriftlige innlegg før i månedsskiftet juni/juli 1974.

I dette innlegget ble bedt avholdt bevisopptak av en rekke vitner. I beslutning av 11. oktober 1974 - hvor en ny begjæring om stansning av fullbyrdelsen av fengselsstraffen overfor Liland blir avslått - beslutter retten at det skal tas opp politiforklaringer fra fire navngitte vitner. Disse vitnene ble deretter avhørt av politiet de siste dager av november 1974. Avhørene ble via statsadvokaten og lagmannsretten sendt forsvareren den 30. januar 1975. Forsvarerens avsluttende bemerkninger forelå i siste halvdel av februar samme år. Lagmannsrettens avgjørelse i saken er som nevnt datert 7. mai 1975.

Utvalget konstaterer etter dette at en ikke uvesentlig del av tiden for behandlingen av den første gjenopptakelsessaken knytter seg til forsvarerens tidsforbruk. Det er ikke grunn til å rette kritikk verken mot påtalemyndigheten eller lagmannsretten på dette punkt.

(2) Utvalget går deretter over til å drøfte spørsmålet om det burde vært oppnevnt nye rettsmedisinsk sakkyndige ved behandlingen av gjenopptakelsesspørsmålet, eller om det i alle fall burde vært oppnevnt en ny sakkyndig i tillegg til de to som allerede var oppnevnt i saken.

Den 8. april 1972 innkom til lagmannsretten et telegram fra Ekroth der han «ved gjenopptakelse av saken 86/1970» ba om at en rekke personer ble innkalt og avhørt som vitner. Blant disse var både professor Lundevall og en svensk professor i medisin, professor Bo Thorell. Ved brev fra lagmannsretten til Liland av 10. april s.å. ble han orientert om telegrammet. Retten uttalte samtidig at den oppfattet henvendelsen slik at den gjaldt i tilfelle straffesaken ble besluttet gjenopptatt, altså under en eventuell ny hovedforhandling.

Den oppnevnte forsvarer var for sin del i sine innlegg til retten aldri inne på hvorvidt de rettsmedisinske spørsmål burde vurderes av andre enn de to tidligere oppnevnte rettsmedisinsk sakkyndige.

Som fremhevet under "*Sakkyndige*" i pkt. 5.4.4 forelå det under hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland aldri noen skriftlig redegjørelse fra disse sakkyndige. På dette punkt var man under behandlingen av gjenopptakelsesspørsmålet kommet et skritt videre ved de skriftlige uttalelser fra Lundevall (20. april og 18. august 1972) og Giertsen (9. juni 1972) som er omhandlet foran under "*Gjenopptakelsesspørsmålet og behandlingen av den*" i pkt. 6.3. Som der nevnt, hadde professor Giertsen gjennomgått den engelske medisinske fagartikkelen som Ekroth hadde lagt frem i forbindelse med behandlingen av gjenopptakelsesspørsmålet. Giertsen hadde konkludert med at artikkelen ikke kunne ses å ha relevans til de problemer som han hadde diskutert i sin erklæring.

Professor Olav A. Haugen har på forespørsel fra utvalget gått gjennom artikkelen. Haugen opplyser at den beskriver et eksperimentelt arbeide på marsvin. Den er

ikke direkte lagt opp for å belyse problemene med blodansamlinger under hjerne-
hinnen, men beskriver et generelt biologisk fenomen, nemlig kroppens evne til selv
å reparere en skade. I artikkelen gis det uttrykk for at bindevevs-celler (fibroblaster)
først dukker opp etter et døgn.

I ettertid kan det beklages at de rettsmedisinske spørsmål ikke allerede under
den første gjenopptakelsessaken ble undergitt en slik bred drøftelse som senere fant
sted i forbindelse med den andre gjenopptakelsessaken på 1990-tallet (se nærmere
under "*Gjenopptakelsessaken for lagmannsretten*" i pkt. 8.2). For utvalget er imid-
lertid spørsmålet om det kan rettes kritikk mot påtalemyndigheten eller domstolen
for at man ikke allerede ved behandlingen av den første gjenopptakelsessaken
foranlediget en slik bredere drøftelse, ved at det ble trukket inn ytterligere medi-
sinsk ekspertise, eventuelt utenfor landets grenser.

Ved nøyaktig lesning, og ved å sammenholde Lundevalls uttalelse av 20. april
1972 med Giertsens erklæring av 9. juni s.å., vil det kunne registreres en ulikhet på
et for saken meget sentralt punkt. Dette punktet gjelder hvilke slutninger det kunne
gjøres med hensyn til Johansens overlevelsestid (tidsintervallet mellom gjernings-
og dødstidspunktet) ut fra funnet av blodleverer «lett festet» til den harde hjernehin-
nen.

Men først skal nevnes et punkt der ulikheten var mindre: Ut fra det faktum at
Johansen hadde utviklet dødsstivhet da han ble undersøkt av lege Frestad den 24.
desember 1969 ca kl. 12.00, var begge de sakkyndige enige om at han på dette tids-
punkt følgelig måtte ha vært død en del timer i forveien. Lundevall antar minst 6 til
8 timer, mens Giertsen legger vekt på at det var kaldt i rommet og anslår her 12
timer. Dermed kunne ugjerningene *senest* være begått h.h.v. kl. 04-06 og kl. 00 den
24. desember.

I erklæringen av 20. april 1972 gir Lundevall videre uttrykk for at Johansens
overlevelsestid ikke kan angis mer presist enn til «noen timer», og at tidsrommet
antakelig kan være forskjellig fra person til person. Når han deretter konkluderer
med at Johansen *senest* ble skadet den 23. desember 1969 «omkring kl. 13-15», *byg-
ger dette på forutsetningen om at han ved skadetilføyelsen hadde omtrent den
samme alkoholkonsentrasjon i blodet som Larsen, og således måtte ha hatt ca 15
timers overlevelsestid for å bli edru.* 15 timer pluss 6 til 8 timer blir 21 til 23 timer.
Går man dette antall timer tilbake fra 24 desember kl. 12.00, befinner man seg på
23. desember kl. 13-15.

På dette punkt uttrykker Giertsen seg annerledes i erklæringen av 9. juni 1972:
Han påpeker at det ikke foreligger noen mikroskopisk undersøkelse, og at en tids-
bestemmelse av blodlevrene under den harde hjernehinnen derfor må foretas med
stor forsiktighet. 12 timers overlevelsestid antyder han som «et meget forsiktig
anslag». Giertsen legger så til de 12 timer for utvikling av dødsstivhet og konklude-
rer med at Johansen måtte ha blitt skadet *senest* kl. 12.00 den 23. desember.

Lundevall konstaterer i sitt avsluttende innlegg av 18. august 1972 at det er
«liten forskjell mellom Giertsens og mine konklusjoner». Men han uttrykker noen
usikkerhet ved spørsmålet om hvor utviklet Johansens dødsstivhet var, og dermed
om det var riktig å regne med minst 12 timer på dette punkt, slik Giertsen hadde
gjort. Når det gjelder Johansens overlevelsestid, gir Lundevall uttrykk for at han er
litt mer forsiktig enn Giertsen i sin slutning. Dette skyldtes at det ikke ble utført
mikroskopisk undersøkelse. Til tross for dette sammenfatter han Giertsens og sitt
eget syn med at de to ofrene *senest* ble skadet «tidlig på dagen 23/12.» Dette kan
Lundevall bare gjøre ved å anvende de 15 timers overlevelsestid for forbrenning av
alkohol som han brukte som begrunnelse i erklæringen av 20. april 1972. Men disse
15 timene var basert på forutsetningen om at Larsen og Johansen hadde omtrent det
samme alkoholinnhold i blodet da øksehuggene falt. *Denne forutsetningen blir ikke*

gjentatt i Lundevalls uttalelse av 18. august 1972. I hvilken grad Larsen og Johansen hadde omtrent det samme alkoholinnhold i blodet da de ble hugget ned, er et rent bevissspørsmål. Om dette vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Hva er et rettsmedisinsk spørsmål som må utredes av rettsmedisinsk sakkyndige, og hva er et bevissspørsmål?*" i pkt. 4.2.5.

Etter Lundevalls uttalelser var det dermed intet i veien for at ugjerningene f. eks. kunne ha skjedd om aftenen den 23. desember, forutsatt at Johansen (men ikke Larsen) hadde vært tilnærmet edru på dette tidspunkt. Dette er i alle fall ikke blitt oppfattet av statsadvokaten og av retten, som begge gir uttrykk for at de to rettsmedisinsk sakkyndige samstemmig utelukker et senere tidspunkt for ugjerningene enn tidlig på dagen 23. desember. Og det kan heller ikke ha vært oppfattet av forsvareren, som i tilfelle ville hatt et avgjørende poeng til fordel for gjenopptakelse. Det må imidlertid her tilføyes at Lundevall under hovedforhandlingen i 1970 på samme måte som Giertsen *kan* ha operert med en minste overlevelsestid for Johansen på 12 timer som følge av «celleinnveksten», og at hans senere skriftlige uttalelser kan ha blitt lest med det som bakgrunn. Om dette vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt. 5.5.4. Den omstendighet at det ikke er noe som tyder på at Lundevall forandret oppfatning på dette punkt fra 1970 til 1972 gjør imidlertid dette lite sannsynlig.

Utvalget ser det foranstående som et resultat av den utilstrekkelige måte som de rettsmedisinske spørsmål ble behandlet på under straffesaken i 1970. Først i forbindelse med gjenopptakelsesbegjæringen forelå det skriftlige uttalelser fra de rettsmedisinsk sakkyndige. Men på dette tidspunkt var det ikke lengre plass for noe avhør av Lundevall og Giertsen. Dermed fikk man heller ikke den oppklaring i forhold til det foranstående som de sakkyndiges muntlige svar på spørsmål på fra statsadvokaten, forsvareren og retten ville ha gitt.

Lagmannsretten bemerker i sin beslutning av 7. mai 1975 at retten for sitt vedkommende ikke fant grunn til å oppnevne nye rettsmedisinsk sakkyndige. Beslutningen bygger bl. a. på rettens forståelse av de allerede avgitte erklæringer, hvoretter det måtte anses utelukket at drapene kunne være begått senere enn om formiddagen den 23. desember 1969. Som nevnt ovenfor har utvalget vanskelig for å se at professor Lundevall uten forbehold hadde gitt uttrykk for en slik oppfatning. I og med at man i ettertid ikke har sikkerhet for hva han ga uttrykk for under hovedforhandlingen i 1970, nøyer utvalget seg med å bemerke at lagmannsretten hadde grunn til å få spørsmålet klarlagt - f.eks. ved henvendelse til Lundevall - før den traff sin avgjørelse.

Som nevnt foran under "*Kjæremålet til Høyesteretts kjæremålsutvalg*" i pkt. 6.5, ba Liland i sitt brev til Høyesterett av 15. oktober 1975 om at det ble avgitt uttalelser fra nye sakkyndige. Brevet ble av retten oversendt statsadvokaten og forsvareren til uttalelse. Advokat Nordhus meddelte senere skriftlig at han ikke hadde ytterligere å bemerke i anledning saken. Statsadvokaten uttalte på sin side at det ikke var grunn til å oppnevne nye sakkyndige, og at det ikke var kommet frem noe som kunne rokke ved de sakkyndiges enstemmige og grundige konklusjoner under hovedforhandlingen.

Straffeprosessloven av 1887 bestemte i § 191 tredje ledd at retten kunne oppnevne nye sakkyndige ved siden av de først oppnevnte hvis den fant det påkrevet. Med bakgrunn i Lilands anmodning og den uklarhet som forelå på et avgjørende punkt i de sakkyndiges skriftlige erklæringer, burde det i det minste vært søkt en avklaring innen Høyesteretts kjæremålsutvalg traff sin avgjørelse. Den omstendighet at forsvareren ikke ga sin tilslutning til Lilands anmodning, kan muligens ha vært noe av forklaringen på at nye sakkyndige ikke ble oppnevnt.

KAPITTEL 7

Perioden fra 1976 til 1992**7.1 INNLEDNING**

Dette kapittel omhandler perioden fra den første gjenopptakelsessaken var avsluttet ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 9. mars 1976 og frem til starten på den andre gjenopptakelsessaken, med andre ord fra 1976 til 1992. I løpet av disse årene fullførte Liland soningen av fengselsstraffen. Han ble løslatt sommeren 1983 og var deretter undergitt sikring i 10 år. En nærmere gjennomgåelse av myndighetenes håndtering av fengselsstraffen og sikringen overfor Liland faller utenfor utvalgets mandat.

Selv om den første begjæringen om gjenopptakelse ikke førte frem, arbeidet Ekroth og periodevis også flere andre personer videre med spørsmålet om å få Liland-saken gjenopptatt. Utvalget vil i det følgende gå nærmere inn på spørsmålet om det i denne perioden fremkom opplysninger som burde fått politi/påtalemyndighet til på egen hånd å ta frem Liland-saken med henblikk på en eventuell ny gjenopptakelse. Selv om domstolene allerede hadde avslått en begjæring om gjenopptakelse, betød ikke det at adgangen til på ny å fremsette en slik begjæring var stengt. Om plikten til aktivitet i den forbindelse, vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Generelt om påtalemyndighetens plikt til å begjære gjenopptakelse til gunst for domfelte*" i pkt 6.6.1.

7.2 ERKLÆRINGENE I 1976 FRA RÄTTSLÄKARE S.O. LIDHOLM OG PROFESSOR BO THORELL.

I 1976 innhentet Ekroth etter eget initiativ en uttalelse om de rettsmedisinske spørsmål hos rettsläkare S.O. Lidholm ved Statens Rättsläkarstation i Stockholm. Uttalelsen har overskriften «Intyg rörande fallet Peter Liland» og lyder slik:

«Undertecknad har tagit del av obduktionsprotokoll med utlåtanden utfärdade av professor Jon Lundevall och doktor Per Teisberg efter rättsmedicinsk undersökning av de döda kropparna efter John Olav Larsen och Hakon Johansen. Vidare har delar av åklagarens slutplädning och expertuttalanden i domstol stått till mitt förfogande.

Beträffande obduktionsprotokollen kan sägas att klart framgår att de båda dödade männen företett allvarliga skallskador som väl stämmar med yxhugg. Evad gäller Hakon Johansen har angivits att under hårda hjärnhinnan förelåg blödning som utan färgförändringar lätt häftat vid hjärnhinnan. I utlåtandet uttalas likaledes att blodet delvis häftar vid hjärnhinnan.

I domstolen har såväl professor Jon Lundevall som ytterligare en rättsmedicinsk expert uttalat att fyndet av vidhäftning vid hjärnhinnan evad gäller blödningen under densamma anger att den skulle vara en följd av en cellinväxt som tidigast kunde inträda efter 12 timmar.

Åklagaren har tagit fasta på dessa uppgifter och dessutom blandat in likstelheten för sin beräkning av tidpunkten för dödsmisshandeln.

Jag har fått den uppfattningen att just tidpunkten för misshandeln varit av avgörande betydelse när det gäller att avgöra huruvida Liland var gärningsmannen eller inte. Om så är fallet finner jag det upprörande att man överhuvudtaget försökt använda sig av likstelhet, påstådd cellinväxt och alkoholkoncentration i blod och urin som intäkt för en bestämning av dödens inträde och tidpunkt för misshandel. Här måste särskilt påpekas att vid

obduktionen någon mikroskopisk undersökning av blödningen under den hårda hjärnhinnan icke företogs vilket måste anses vara ett självklart krav vid en obduktion med så stor betydelse.

Det är viktigt att klargöra att någon som helst tillförlitlig eller ens antaglig tillbakaräkning på grundval av obduktionsfynden ej är möjlig. När det gäller en blödnings vidhäftning vid hårda hjärnhinnan föreligger följande fakta: Efter 36 timmar kan s.k. fibroblaster utvecklas. Efter 4 dygn kan man mikroskopiskt se utvecklandet av en s.k. neomembran där cellagrets tjocklek är 2-3 celler. Efter 8 dygn då tydlig vidhäftning kan iakttagas är membranens celltjocklek ca 12-14 celler. Det är därför uteslutet att vidhäftning på grund av fibroblastutveckling kunnat ske på så kort tid som 12 timmar,

vilket allt härmed på heder och samvete intygas.»

Lidholms uttalelse er udatert, men ble ifølge Ekroth avgitt den 6. august 1976.

Uttalelsen ble forelagt professor Bo Thorell ved Karolinska institutets patologiska institution i Stockholm. Det fremgår av de dokumenter som utvalget har fått overlevert, at professor Lundevall under en telefonsamtale med Ekroth høsten 1971 hadde oppgitt Thorell som en anerkjent svensk sakkyndig hva angår de rettsmedisinske spørsmål som Liland-saken reiste. Også Thorell avga en uttalelse datert 26. oktober 1976 som er stilet til «whom it may concern» og lyder slik:

«I have read the testimony by Dr. S.O. Lidholm concerning the case of Peter Liland and I agree completely with respect to Dr. Lidholms comments about the interpretation of the autopsy findings. Moreover, concerning the so-called «cellinväxt» and its time course I refer to the fundamental research published by Ross and Benditt in the Journal of Biophysical and Biochemical Cytology, vol. 11, 1961, p. 677-684.»

Det kan her bemerkes at den fagartikkel som professor Thorell nevner, er den samme som var inntatt som bilag til «Pusselspel», jf foran under "*Gjenopptakelsesbegjæringen og behandlingen av den*" i pkt 6.3 og 6.6.5.

De to svenske uttalelsene ble omtalt i en artikkel i VG den 8. oktober 1976. Uttalelsene var på forhånd av avisen gjort kjent for Håkon Wiker som i egenskap av statsadvokat behandlet Liland-saken både i 1970 (se "*Straffesaken i 1970*" i kapittel 5) og i forbindelse med den første gjenopptagelsesbegjæringen (se "*Den første gjenopptakelsessaken*" i kapittel 6). Oppslaget i VG inneholdt også et intervju med Wiker som bl.a. uttalte at Liland hadde krav på gjenopptakelse hvis det var «fremkommet nye bevis som kan rokke ved riktigheten av Lilands dom.» Men forutsetningen måtte være at det nye beviset, enten alene eller sammen med de tidligere bevis gjorde at dommen var tvilsom. I intervjuet heter det videre:

«Per Liland søkte i sin tid om gjenopptakelse. Dette ble avslått i Høyesterett. Men poenget her og som gir grunnlag for gjenopptakelse, er at det den gang Liland søkte, ikke ble lagt fram tilsvarende angrep på norske rettsmedisinere. Det forelå ingen nye bevis den gang. Det er riktig at dette med celleinvekster var et av bevismomentene. Dette var også ett av de momentene som talte for at drapet var begått på et tidligere tidspunkt enn først antatt. Imidlertid var det en rekke indisier som pekte i retning av en tidligere draps-dato. Så momentet med celleinvekster var bare et ledd i en indisiekjede. Hevdes det nå at grunnlaget for dette beviset bygger på sviktende primærmateriale, vil Liland fortsatt ha grunnlag for gjenopptakelse av saken, etter norsk lov.

Jeg vil utover dette ikke ta standpunkt til den svenske rettsmedisiners kommentar. Begge de norske rettsmedisinerne under Liland-saken avga

muntlige forklaringer. Det er vel derfor noe dristig av den svenske rettsmedisineren bare å holde seg til det skriftlige materiale.»

Wiker har overfor utvalget gitt uttrykk for at han selv på dette tidspunkt ikke hadde noen foranledning til å foreta seg noe ytterligere. For det første hadde han for vel to år tilbake avsluttet sitt arbeide i påtalemyndigheten og gått over i ny stilling som generaladvokat. Dernest var de korte uttalelser som han fikk seg foreholdt, heller ikke av en slik art at de umiddelbart ga grunn til å reise alvorlig tvil ved bevisbedømmelsen i Liland-saken. Utvalget har ingen bemerkninger til dette.

Det kan tilføyes at oppslaget i VG også inneholdt et meget kort intervju med professor Lundevall, som ble spurt hvilke kommentarer han hadde til den svenske kritikken. Til dette svarer Lundevall:

«Jeg vil ikke si ett ord om denne saken, eller kommentere den. Jeg har ikke fått meg den forelagt. Ei heller kjenner jeg til den svenske rettsmedisiners engasjement i saken, eller hans kommentarer.»

Ekroth har overfor utvalget opplyst at han var i kontakt med Wiker pr telefon få dager senere for å be om at påtalemyndigheten selv begjærte Liland-saken gjenopptatt. Ifølge Ekroth ga da Wiker uttrykk for at saken ikke kunne gjenopptas ut fra de svenske erklæringene, og at den norske påtalemyndigheten - statsadvokatene i Eidsivating - «selvfølgelig hadde samme oppfatning.»

Til innholdet i Lidholms uttalelse bemerker utvalget at den angir å bygge på de to obduksjonsrapportene samt Ekroths skriftlige referat av statsadvokat Wikers prosedyreinnlegg under hovedforhandlingen under straffesaken mot Liland i 1970. Videre opplyses at også «expertuttalanden i domstol» har stått til Lidholms disposisjon. Utvalget har ikke klart for seg om det er Ekroths referat av de rettsmedisinske sakkyndiges muntlige forklaringer under hovedforhandlingen (på et tidspunkt da han selv ikke var til stede), eller om det er de skriftlige uttalelsene fra 1972 som det her er tale om. Når Lidholm skriver at Lundevall og Giertsen i domstolen hadde uttalt at funnet av blod heftet til den hårde hjernehinnen skulle være en følge av en celleinvekst som tidligst kunne inntre etter 12 timer, synes dette å være en åpenbar misforståelse som tyder på at Lidholm neppe hadde lest Lundevalls og Giertsens erklæring fra 1972. Dette forhindrer likevel ikke at Lidholm i sin erklæring fremhever et poeng som også sto sentralt i de rettsmedisinske uttalelser som fikk avgjørende betydning under den andre gjenopptakelsessaken først på 1990-tallet: Uten mikroskopisk undersøkelse var det ikke mulig med noen sikkerhet å angi alderen på de to blødningene som ble funnet under Johansens hårde hjernehinne. Med alderen menes her tidsintervallet fra blødningen fant sted og til vedkommende avgikk ved døden.

Politi/påtalemyndighet var på dette tidspunkt klar over at domstolene kort tid i forveien hadde avslått Lilands gjenopptakelsesbegjæring og lagt avgjørende vekt på de konklusjoner som man oppfattet at de rettsmedisinske sakkyndige hadde trukket. Det kan på den bakgrunn reises spørsmål om disse myndigheter allerede ut fra avisoppslaget i VG på ny burde ha tatt frem saken for å få klarlagt på hvilket grunnlag Lidholms uttalelse var avgitt, og i hvilken grad den reiste tvil om holdbarheten i de konklusjoner som retten hadde bygget på.

Sett i ettertid er det ytterst beklagelig at man med utgangspunkt i de svenske uttalelsene ikke fikk utdypet de rettsmedisinske spørsmål nærmere. Det er vel i så fall grunn til å gå ut fra at konklusjonene kunne ha blitt de samme som i de uttalelser som senere førte til at Liland-saken ble tillatt gjenopptatt. I alle fall ville man formentlig ha fått klarlagt i hvilken grad også Lundevall gikk god for at tilheftingen av

blod til Johansens hårde hjernehinne nødvendigvis tilsa at han minst hadde vært i live i 12 timer etter at blødningen hadde inntruffet.

Politi/påtalemyndighet må likevel nødvendigvis vurderes ut fra den situasjon som forelå i 1976. Etter utvalgets oppfatning kan det vanskelig kritiseres at ikke oppslaget i VG fikk disse myndigheter til å reagere av eget tiltak. Her må også erindres at Lilands interesser i høyeste grad i praksis fortsatt var ivaretatt av Ekroth, som i alle fall frem til dette tidspunkt ikke hadde vist noen tilbakeholdenhet med å rette henvendelser til norske myndigheter. I den forbindelse kan nevnes at det av oppslaget av VG fremgikk at Liland-saken skulle opp for Europarådets domstol i Strasbourg, og at Lidholms rapport var sendt dit. For fullstendighets skyld kan tilføyes at begjæringen om å få prøvet saken i Strasbourg ble avvist av formelle årsaker høsten 1977.

7.3 ERKLÆRINGEN I 1982 FRA PROFESSOR ANSGAR TORVIK OG SPESIALLEGE CHRISTIAN F. LINDBOE

Under sitt fengselsopphold på Ullersmo kom Liland via en annen innsatt i kontakt med advokat Fridtjof Feydt. Feydt kjente Liland-saken tilbake fra 1974 da han bisto advokat Nordhus i den første gjenopptakelsessaken, se foran under "*Gjenopptakelsesbegjæringen og behandlingen av den*" i pkt 6.3. Advokat Feydt fattet i 1981 ny interesse for saken, og han fikk av Ekroth oversendt alle saksdokumenter av betydning, derunder de svenske uttalelser nevnt under "*Erklæringene i 1976 fra rättsläkare S.O. Lidholm og professor Bo Thorell.*" i pkt. 7.2.

Advokat Feydt har overfor utvalget opplyst at han deretter skrev et kort brev til professor Lundevall og la ved Lidholms erklæring for eventuelle kommentarer. Lundevall svarte tilbake og ga uttrykk for at han reagerte sterkt på form og innhold i Lidholms uttalelse. Feydt oppfattet Lundevall som en stor autoritet i norsk rettsmedisin, og han ble sittende tilbake med inntrykk av at Lidholms erklæring ikke var seriøs nok.

Feydt kom noe senere via en felles bekjent i kontakt med Ansgar Torvik som var overlege i nevropatologi ved Ullevål sykehus og samtidig professor II innen det samme fagområde ved Universitetet i Oslo. Torvik har overfor utvalget redegjort for at nevropatologien omfatter sykdommer i nervesystemet, derunder i hjernen. Nevropatologens arbeidsoppgaver knytter seg bl.a. til obduksjoner samt etterfølgende undersøkelser av prøver tatt av døde mennesker. Torvik ble etter hvert interessert i saken. Han kontaktet professor Lundevall og fikk dokumentene vedrørende de rettsmedisinske spørsmål av ham. Overfor advokat Feydt sa Torvik seg deretter villig til å se nærmere på disse spørsmålene.

Torvik har opplyst at han forut for den skriftlige erklæring som senere ble utarbeidet, stilte to spørsmål til Lundevall. For det første spurte han om hvordan man kunne vite at begge de to ofrene var like beruset på skadetidspunktet. Lundevalls svar var at når den ene var full, så var den annen også vanligvis det. Det annet spørsmål var hvorfor Johansen ikke hadde oppsvulming av hjernen. Til dette bemerket Lundevall at han ikke kunne svare på spørsmålet. Torvik oppfattet Lundevalls svar dithen at Johansens hjerne ikke hadde vært oppsvulmet, og at Lundevall ikke kunne gi noen årsak til at slik oppsvulming ikke forelå.

Den skriftlige erklæringen som Torvik utarbeidet sammen med sin kollega, nevropatolog/spesiallege (senere professor) Christian F. Lindboe, er datert 2. november 1982. Utvalget finner det naturlig å gi en kort redegjørelse for innholdet i erklæringen.

Innledningsvis blir gitt et kort resymé av hendelsesforløpet og av de to obduksjonsrapportene. Deretter gis et resymé av Lundevalls og Giertsens skriftlige erklæringer av henholdsvis 20. april og 9. juni 1972.

Torvik og Lindboe sier seg enig i at Larsen ikke kunne ha overlevet i skadet tilstand i mer enn opp til et par timer.

Dersom det var riktig at Johansen i skadet tilstand levet minst 12 timer, var det to forhold ved obduksjonsfunnene som var påfallende:

(1) Erfaring viste at pasienter som døde av hodeskader med hjerneknusning fra noen timer til noen dager etter skaden, nesten alltid hadde oppsvulmet hjerne, noe som økte vekten av hjernen påtagelig. Johansens hjernevekt var i underkant av det normale, og var henimot uforenelig med en oppsvulming av noen betydning. En rettsmedisiner med Lundevalls erfaring ville ha registrert en eventuell oppsvulming.

(2) I de ytterst få tilfellene hvor hjernen ikke er oppsvulmet, måtte det andre tilleggsfaktorer til hvis pasienten skulle dø såpass lenge etter skaden. Blant de viktigste var bronkittlungebetennelse, kvelning og forblødning. Ingen av disse faktorer så ut til å ha vært til stede for Johansens vedkommende. Spesielt ble nevnt at mennesker som har ligget bevisstløs noen timer, omtrent alltid vil få røde og litt oppsvulmete slimhinner i luftveiene pga dårlig hosterefleks med slimansamling. Hos Johansen var slimhinnene bleke. Hvis man således forutsatte at han levet atskillige timer etter skaden, sto man overfor et høyst uvanlig og vanskelig forklarlig obduksjonsfunn. Funnene var såpass entydige at det var mer sannsynlig at Johansen døde kort etter skadene.

Etter litteraturen gikk det to døgn eller mer før blodet ville hefte til den hårde hjernehinnen. Egne erfaringer tilsa at blodet sitter helt løst i ett døgn, mens det begynner å feste seg etter to. Enten måtte man derfor si at Johansen hadde levet i minst to døgn med skadene, eller man måtte se helt bort fra dette punktet. Her ville man hatt et betydelig mer sikkert grunnlag hvis det hadde vært tatt snitt til mikroskopi.

Dødsstivhet var et meget usikkert kriterium for bestemmelse av den tid som er gått siden døden inntrådte. Av de aktuelle funn kunne bare sluttet at døden hadde inntrådt minst seks timer før dr. Frestad undersøkte likene. Når Lundevall 25. desember 1969 konstaterte ikke særlig utviklet dødsstivhet hos Larsen, kunne dette bl.a. skyldes at dødsstivheten hos ham ble brutt ved dr. Frestads undersøkelse dagen i forveien.

Erklæringen konkluderte med at man anså det lite sannsynlig at Johansen hadde levet flere timer etter skaden. Det mest sannsynlige var at både Johansen og Larsen døde i løpet av minutter til et par timer etter skaden, og at døden måtte ha inntrådt minst seks timer før dr. Frestad undersøkte likene om formiddagen den 24. desember 1969. Torvik har opplyst at han sendte en kopi av uttalelsen til professor Lundevall, som på det tidspunkt var formann i Den Rettsmedisinske Kommissjon.

Advokat Feydt har overfor utvalget opplyst at han gjorde en del undersøkelser med henblikk på å supplere Torviks og Lindboes erklæring med uttalelser fra utenlandske rettsmedisinske kapasiteter. Dette resulterte imidlertid ikke i noen konkrete tilbakemeldinger. Liland hadde fått lese Torviks og Lindboes erklæring på advokat Feydts kontor, og han var følgelig både kjent med innholdet og med hvem som hadde avgitt erklæringen.

Det som videre skjedde var iflg. Feydt at Liland og Ekroth sommeren 1984 møtte opp hjemme hos ham og ba ham gjøre ferdig en begjæring om gjenopptakelse. Selv mente han at man burde ha ytterligere rettsmedisinsk støtte før en slik begjæring kunne settes frem. Dette møtte han ingen forståelse for, og han fikk klar beskjed om at han dermed var «tatt av saken». Han ga for sin egen del uttrykk for

at han ikke var villig til å overlate saksdokumentene til Ekroth, men at han derimot ville oversende dem til en annen advokat dersom han fikk anmodning om det. Senere fikk han ikke noen henvendelse om Torviks og Lindboes erklæring før Sandberg tok kontakt med ham høsten 1992.

Det foreligger sterkt motstridende opplysninger om denne episoden sommeren 1984. Ekroth har opplyst at han på dette tidspunkt ved flere anledninger hadde forsøkt å få en samtale med advokat Feydt, men at denne ved to anledninger ikke var til stede da Ekroth møtte opp i samsvar med forutgående avtale. Da de møttes hjemme hos Feydt, opplyste denne uten begrunnelse at han ikke lengre kunne arbeide med saken. Feydt var ikke villig til å gi Ekroth og Liland kopi av erklæringen og han var heller ikke villig til å oppgi Torviks og Lindboes navn.

Nå viste det seg senere at Liland likevel hadde notert disse to navnene ved tidligere besøk på advokat Feydts kontor, og dette resulterte i at advokat Bae fikk kjennskap til erklæringen vinteren/våren 1993. På dette tidspunkt forelå allerede professor Simonsens erklæring av 14. desember 1992.

Utvalget konstaterer at Torviks og Lindboes erklæring har et innhold som harmonerer med de erklæringer fra professorene Simonsen og Haugen som senere ble fremskaffet, og som ledet til at Liland-saken ble tillatt gjenopptatt ved annen gangs begjæring, se senere under "*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kapittel 8. I ettertid kan man bare beklage at det ikke ble arbeidet videre med saken etter at Torviks og Lindboes erklæring forelå.

Utvalget finner det ikke nødvendig å søke å ta stilling til hva som ble uttalt under det møte mellom Liland, Ekroth og advokat Feydt som fant sted sommeren 1984. Da møtet var avsluttet, var i alle fall alle de tilstedeværende klar over at advokat Feydt for fremtiden ikke kom til å arbeide mere med Lilands sak. Selv om Ekroth fortsatte sitt arbeide, synes det å være et faktum at det ikke skjedde noe særlig av betydning for gjenopptakelsesspørsmålet i løpet av de sju nærmeste årene.

Vi vet i ettertid at Lilands sak ble tillatt gjenopptatt nettopp som følge av nye rettsmedisinske vurderinger. Som nevnt var disse vurderingene i stor grad overensstemmende med Torviks og Lindboes erklæring fra 1982. Ekroth har gjennom alle år siden 1970 utvist stor energi og oppfinnsomhet i sin kamp for Lilands sak. At mange av de veier som han har gått skulle vise seg å være omveier som aldri ville kunne føre til målet, er et forhold som i hvert fall ikke kan belastes Ekroth. Det fremstår nærmest som et paradoks at når det tilsynelatende avgjørende bevis til slutt kom på bordet i 1982, så fikk man likevel ikke nyttiggjort seg dette. I den forbindelse vil det være helt urimelig å rette noen bebreidelser mot Ekroth, som gjennom en årrekke av eget initiativ og uten noen formell forpliktelse overfor Liland hadde nedlagt et usedvanlig omfattende arbeide for å få saken gjenopptatt.

Utvalget kan likevel vanskelig unnlate å bemerke at det fremstår som bemerkelsesverdig at advokat Feydt ikke foretok seg noe ytterligere, ikke minst fordi Torviks og Lindboes erklæring rettet søkelyset mot forhold som iflg ham selv kunne være «et viktig kort i gjenopptakelsessaken». All den stund det var han som hadde erklæringen i sin besittelse, måtte han etter utvalgets oppfatning ha en særlig oppfordring til å sørge for at Liland ble gitt mulighet til å nyttiggjøre seg erklæringen i forbindelse med en eventuell begjæring om gjenopptakelse. Den omstendighet at Feydt ikke var offentlig oppnevnt som Lilands forsvarer, og at han heller ikke hadde krevet eller mottatt noe vederlag for sitt arbeide, kan vanskelig fritta ham for en yrkesetisk plikt til å videreformidle sin kunnskap.

Det synes på det rene at Torviks og Lindboes erklæring ikke var kjent for påtalemyndigheten før den ble fremlagt av advokt Bae i forbindelse med Lilands gjenopptakelsesbegjæring av 23. juni 1993, jf nedenfor under "*Den siste gjenopptakelsessaken*" i kapittel 8. Det er således på det rene at det ikke kan rettes noen kritikk

mot påtalemyndigheten i denne forbindelse. Med den utforming som utvalgets mandat har, finner utvalget ingen grunn til å gå nærmere inn på og vurdere det som skjedde rundt Torviks og Lindboes erklæring i 1982 til 1984.

KAPITTEL 8

Den siste gjenopptakelsessaken**8.1 OPPTAKTEN**

Tore Sandbergs omfattende arbeide i tilknytning til Liland-saken resulterte som tidligere nevnt i at han skrev boken «Øksedrapene i Lille Helvete». Boken kom ut i oktober 1992. Før den ble publisert skrev han et meget omfattende brev stilet til sorenskriver - tidligere statsadvokat - Håkon Wiker datert 4. september 1992. Brevet er gjengitt avslutningsvis i boken og fyller 36 sider. I brevet tas i 25 punkter opp ulike forhold ved saken. Med ett unntak stilles det i hvert punkt flere spørsmål, bl. a. knyttet til holdbarheten i det faktiske saksforhold som påtalemyndigheten for sin del la til grunn under straffesaken mot Liland sommeren 1970. Det stilles også spørsmål til etterforskningen og til den måten straffesaken ble prosedert på fra påtalemyndighetens side. Det gis i alle punkter innledningsvis en redegjørelse for det aktuelle saksforhold som spørsmålene vedrører. De 25 punktene har følgende overskrifter:

1. Hårene i John Larsens hender
2. Hårene på kammen i Håkon Johansens jakkelomme
3. Domusrekvisisjonen i John Larsens baklomme datert 23.12.69
4. Hvem er eiermann til den blodige hansken?
5. Per Liland legger en bukse i bløt 22.12.69 kl. 17.30
6. Håkon Johansens forflytning fra blodpølen på gulvet
7. Hvordan kom Per Liland seg inn på åstedet 22.12.69 ca. kl. 20.00?
8. Hvem har vasket åstedet?
9. Håkons blodpøl er våt - 43-46 timer etter øksehuggene?
10. Den velte taburetten med John Larsens og Per Liland «kampgrep»¹
11. Snø uten spor på Johns trapp avgjorde politiets flytting av drapsdato¹
12. Inngangsdøra stengt - men vindu uten glass mot Myragata¹
13. Er det utført fotsporundersøkelser på og ved åstedet?¹
14. Rettsmedisinernes konklusjoner vedr. celleinnvekst og likstivhet¹
15. Rettsmedisinernes konklusjoner vedr. Johns og Håkons forskjellige promille¹
16. Vitnene som så ofrene den 23.12.69¹
17. »Stepper'ns» bevegelser 23.-24.12.69¹
18. Sentrale vitner som retten ikke fikk møte¹
19. Slektning av «Stepper'n» med i politiets etterforskning
20. Leieboer: «Stepper'n» kom hjem julaften morgen 1969 med blodige klær²
21. Tormod påstår at «Stepper'n» har tatt livet av flere²
22. Kvinnen som omkom på Kjøkkøya 5 år før øksedrapene med John Larsen som vitne²
23. Liv Mjaaland sier at Tormod er erklært sinnssyk²
24. Øksedrapenes motiv²
25. Samlet vurdering.»

Kopi av brevet ble sendt Statsministeren, Justisministeren, lederen for Stortingets justiskomité, Riksadvokaten og tidligere avdelingssjef i Kripos, R.H. Jahrman. I oversendelsesbrevet til Jahrman vises det til forutgående telefonsamtale, og det forutsettes at også han svarer på spørsmålene.

Justisministeren besvarte henvendelsen i brev til Sandberg av 11. september 1992. I brevet ble vist til bestemmelsene i straffeprosesslovens " 390 - 393 om gjenopptakelse.

Foranlediget av Sandbergs brev skrev Riksadvokaten til statsadvokatene i Eidsivating den 22. september 1992. Brevet har slik ordlyd:

«Vedlagt oversendes ovennevnte brev med bilag.

Ved brev av 16. september 1992 har sorenskriver Håkon Wiker oversendt «til Riksadvokaten som rette vedkommende» den henvendelse han har mottatt fra Tore Sandberg. Tilsvarende oversendelse har pensjonert politiavdelingssjef R.H. Jahrman foretatt.

En rekke av de spørsmål Tore Sandberg har stillet til sakens aktor Håkon Wiker og/eller R.H. Jahrman, kan ikke besvares av dagens påtalemyndighet i det de knytter seg til selve gjennomføringen av etterforskningen og hovedforhandlingen.

Statsadvokatens mandat vil være å gjennomgå det vedlagte materialet - og straffesaksdokumentene helt eller delvis - for å vurdere om påtalemyndigheten skal ta saken opp til behandling.

En slik behandling vil innebære at saken gjennomgås i detalj og at etterforskning/undersøkelser eventuelt igangsettes. Deretter må påtalemyndigheten ta stilling til om den av *eget tiltak* skal begjære gjenopptakelse til fordel for domfelte.»

Gjenpart av brevet ble sendt Sandberg, Wiker og Jahrman.

Saken ble hos statsadvokatene tatt hånd om av fung. førstestatsadvokat Iver Huitfeldt. Sandberg lanserte sin bok «Øksedrapene i Lille Helvete» under en pressekonferanse som ble avholdt den 29. oktober 1992. Huitfeldt var til stede på pressekonferansen, og etter at den var avsluttet svarte han på spørsmål fra journalistene. Han ga da uttrykk for at det var lite sannsynlig at påtalemyndigheten selv ville komme til å begjære Liland-saken gjenopptatt. I flg. avisomtale den påfølgende dag ga Huitfeldt også uttrykk for at han som en foreløpig konklusjon kunne si at han «pr. i dag» ikke fant grunn til å anbefale en ny, grundig gjennomgang av hele saken, med tanke på gjenopptakelse etter eget tiltak (Fredrikstad Blad 30. oktober 1992).

I brev til Sandberg av 30. oktober 1992 ber Huitfeldt om å få ytterligere informasjon om enkelte av de opplysninger som er gitt i brevet til Wiker av 4. september 1992 om at «Stepper'n» gjennom årene angivelig skulle ha angrepet diverse personer og også tatt livet av noen av disse. Disse opplysningene var senere blitt gjentatt og delvis utdypet i Sandbergs bok og av Sandberg selv under pressekonferansen den 29. oktober 1992.

Som følge av Huitfeldts uttalelser i forbindelse med pressekonferansen, anmodet advokat Ole Jakob Bae i brev til Riksadvokaten av 3. november s.å. om at saken ble overført til et annet statsadvokatembete. Det ble poengtert at henvendelsen ble gjort på vegne av Liland. Det ble samtidig fremhevet at Sandbergs bok inneholdt svært mange opplysninger av interesse for gjenopptakelsesspørsmålet. Svært sterke grunner talte derfor for at «påtalemyndigheten gjennomfører en full saksgjennomgang og etterforskning med sikte på spørsmålet om påtalemyndigheten av eget tiltak skal begjære gjenopptakelse til fordel for domfelte». Avslutningsvis ble bemerket at Liland selv ville begjære gjenopptakelse hvis dette ikke ble gjort. Brevet ble supplert tre dager senere med et nytt brev som var vedlagt diverse opplysninger om nye vitner, og deretter med et brev av 16. november 1992, bl.a. om uttalelsene fra de svenske medisinske sakkyndige i 1976. Disse brevene ble av Riksadvokaten videre sendt statsadvokatene i Eidsivating. Riksadvokaten poengterte at det mandat som var utformet i brevet av 22. september 1992 sto uendret og minnet samtidig om at man ønsket statsadvokatens uttalelse til spørsmålet om habilitet.

Huitfeldt ga den 18. desember 1992 Riksadvokaten en lengre skriftlig redegjørelse, bl.a om sine uttalelser på pressekonferansen, til bruk for Riksadvokatens avgjørelse i habilitetsspørsmålet.

Innen Riksadvokaten hadde tatt stilling til dette spørsmål, sendte advokat Bae ham et nytt brev, denne gang datert 23. desember 1992. Her får påtalemyndigheten for første gang opplysninger om at man - når det ses bort fra de korte svenske uttalelsene fra 1976 - hadde innhentet nye rettsmedisinske vurderinger av de medisinske forhold som Lundevall og Giertsen hadde lagt vekt på under rettssaken i 1970 og i sine skriftlige erklæringer fra 1972. Som vedlegg til brevet fikk Riksadvokaten oversendt advokat Baes henvendelse til professor Jørn Simonsen og professor Simonsens rettsmedisinske redegjørelse av 14. desember 1992. Det fremgikk av disse brev at professor Simonsen på forhånd hadde fått oversendt alt det skriftlige materiale i saken som advokaten mente hadde betydning for de rettsmedisinske spørsmål. I brevet av 23. desember 1992 fremsettes avslutningsvis en begjæring om at «påtalemyndigheten fremmer gjenopptakelsessak av eget tiltak». Det er noe uklart på hvilket tidspunkt dette brevet ble videresendt til statsadvokatene i Eidsivating. Utvalget kommer tilbake til spørsmålet senere under "*Opptakten - påtalemyndighetens saksbehandling fra høsten 1992 til 23. juni 1993*" i pkt. 8.5.1.

I brev til advokat Bae datert 27. januar 1993 uttaler Riksadvokaten at «det er på det rene at Iver Huitfeldt har uttalt - på forespørsel fra journalister om påtalemyndigheten kom til å begjære gjenopptakelse av eget tiltak - «at det var lite sannsynlig at saken ville bli tatt opp til behandling....». Det ble videre gitt uttrykk for at Huitfeldt den 1. januar 1993 tiltrådte et engasjement som advokat hos Regjeringsadvokaten, og at han ikke ville komme til å ha noen videre befatning med saken. Dette innebar at det ikke lengre var nødvendig å ta stilling til advokat Baes inhabilitetsinnsigelse. På denne bakgrunn ble advokaten bedt om - «helst innen en uke» - å meddele Riksadvokaten om anmodningen om at saken skulle overføres til et annet statsadvokatembete sto ved lag.

Den 9. februar 1993 ble saksdokumentene oversendt statsadvokatene i Eidsivating til fortsatt behandling. I brev til Riksadvokaten av samme dag fastholdt advokat Bae at det etter hans syn var det eneste riktige å overføre saken til et annet statsadvokatembete. I brev til advokat Bae av 25. februar 1993 fastholdt Riksadvokaten beslutningen om at den videre behandling av saken på statsadvokatnivå ble å foreta av Eidsivating statsadvokatembeter. Advokat Bae poengterte på ny i brev til Riksadvokaten av 1. mars 1993 at han mente at statsadvokatene i Eidsivating var inhabile ved den videre behandling av saken, og han ba Riksadvokaten revurdere spørsmålet om å overføre saken til et annet statsadvokatembete. I brev til advokat Bae av 22. mars 1993 fastholdt Riksadvokaten sin avgjørelse av 25. februar s.å. Det ble samtidig beklaget at avgjørelsen hadde strukket noe ut i tid.

I brev av 23. mars 1993 sender advokat Bae over til Eidsivating statsadvokatembeter en samleoversikt over i alt 45 vitneobservasjoner for tiden etter den 22. desember 1969 kl 20.15. Samtidig oversendes også et hefte som inneholder samlet det alt vesentlige av dokumentene i saken siden september 1992. Det ble særskilt påpekt at advokat Bae fastholdt sin anmodning om «at påtalemyndigheten selv tar initiativ til at det i en gjenopptakelsessak avsies frifinnelsesdom uten hovedforhandling, slik jeg tidligere har anmodet om overfor Riksadvokaten». Det ble avslutningsvis fremholdt at det var svært ønskelig om saken kunne gis høy prioritet.

I påtegning av 24. mai 1993 til statsadvokat Bjone etter utlån av saksdokumentene henstiller advokat Bae «sterkt om at saken nå gis høy prioritet, med sikte på at påtalemyndighetens standpunkt til gjenopptakelsesspørsmålet kan foreligge innen to måneder.» I håndskrevet oversendelsesskriv på den kopi som oversendes Riks-

advokaten til orientering, gis det samtidig uttrykk for et håp om at statsadvokat Bjone kan få den tid han trenger.

8.2 GJENOPPTAKELSESSAKEN FOR LAGMANNSRETTE

Den formelle start på denne andre gjenopptakelsessaken er begjæringen om gjenopptakelse datert 23. juni 1993. Begjæringen er utferdiget av advokatene Ole Jakob Bae og Cato Schiøtz. Det opplyses at begjæringen er direkte foranlediget av Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete», utgitt høsten 1992.

Innledningsvis i begjæringen påpekes at man siden høsten 1992 hadde avventet et utspill fra påtalemyndighetens side. Saken lå slik an at påtalemyndigheten hadde foranledning til av eget tiltak å begjære gjenopptakelse til Lilands fordel. I den forbindelse ble vist til Riksadvokatens brev av 22. september 1992. Når forsvarerne nå hadde funnet tiden inne til selv å fremsette begjæring om gjenopptakelse, hadde dette sin bakgrunn dels i at påtalemyndigheten åpenbart hadde vansker med å gi saken den nødvendige prioritet og dels at hensynet til Lilands helse tilsa at saken ble brakt over i en mer aktiv fase. Videre hadde det helt nylig dukket opp en rettsmedisinsk erklæring fra 1982 som man tidligere ikke hadde vært kjent med.

Begjæringen om gjenopptakelse ble begrunnet med nye opplysninger som reiste alvorlig tvil ved det drapstidspunkt som var lagt til grunn i lagmannsrettens felende dom fra 1970, altså 22. desember 1969. Samtidig ble påpekt at det «var uomtvistet at Per Liland hadde alibi for tiden etter dette tidspunkt, hvilket også er uttrykkelig nedfelt i lagmannsrettskjennelsen i 1975, side 76».

Til støtte for denne anførsel ble for det første opplyst at det forelå en «rekke forklaringer om at de avdøde var sett eller hørt på et senere tidspunkt enn ca. kl. 20.00 den 22. desember, da Per Liland forlot «Lille Helvete.»» I gjenopptakelsesbegjæringen ble vist til en samleoversikt av 23. juni 1993 over forklaringer på dette punkt. Listen inneholdt i alt 29 navn og i alt 36 observasjoner fra 23. desember 1969 kl. 11.00 til 24. desember om morgenen. Det fremgikk også av oversikten at bare et fåtall av disse vitnene hadde avgitt forklaring i retten under behandlingen av straffesaken mot Liland sommeren 1970. Fire av vitnene var ikke tidligere avhørt.

Dernest ble til støtte for den foran nevnte anførsel vedrørende drapstidspunktet vist til det som var kommet til av rettsmedisinske uttalelser etter at behandlingen av den første gjenopptakelsessaken ble avsluttet i 1976.

For det første ble vist til erklæringene fra de to svenske rettsmedisinerne S. O. Lidholm og Bo Thorell fra høsten 1976.

For det annet ble vist til uttalelsen av 14. desember 1992 fra professor Jørn Simonsen, formann i Det Danske Retslægeråd. Denne uttalelsen var gitt som svar på en henvendelse fra advokat Bae. Den var som nevnt foran under "*Opptakten*" i pkt. 8.1 oversendt Riksadvokaten den 23. desember 1992.

For det tredje ble fremlagt en uttalelse fra professor Ansgar Torvik og spesiallege (senere professor) Christian F. Lindboe datert 2. november 1982 (omtalt foran under "*Erklæringen i 1982 fra professor Ansgar Torvik og spesiallege Christian F. Lindboe*" i pkt. 7.3), samt et brev fra professor Torvik av 25. mai 1993.

Om dette medisinske materiale uttalte forsvarerne følgende i gjenopptakelsesbegjæringen (side 8):

«Det foreligger altså uttalelser fra ikke mindre enn fem fremtredende rettsmedisinere som entydig tilsier at det ikke er grunnlag for de tidligere rettsmedisinske konklusjoner om at drapene skjedde allerede 22. desember, men at drapene like godt kunne ha skjedd senere og helt frem til 6 timer før funnet av de avdøde kl. 12.00.

Dette er også - som nevnt ovenfor - i overensstemmelse med konklusjonen til den lege som først undersøkte de avdøde. I dødsattesten fremgår det at skadene sannsynligvis hadde inntrådt den 23. desember og at døden hadde inntrådt 24. desember. De nye rettsmedisinske konklusjonene er også i overensstemmelse med konklusjonene i den *opprinnelige* obduksjonsprotokollen som konkluderte med at døden hadde inntrådt 23. eller 24. desember.»

Om sammenhengen mellom dette medisinske dokumentmateriale og vitneforklaringene uttalte forsvarerne (side 8-9):

«De mange vitneprov med observasjoner fra tiden etter det dødstidspunkt lagmannsretten har lagt til grunn, må - særlig vurdert i sammenheng med den nye rettsmedisinske materialet - begrunne frifinnelse av Per Liland. Selv om det skulle være knyttet usikkerhet til enkelte av de mange observasjonene, er antallet så høyt at de samlet sett uansett får stor tyngde som positivt bevis for at Per Liland ikke kan ha begått drapene.»

Som rettslig grunnlag for begjæringen om gjenopptakelse ble for det første påberopt straffeprosesslovens § 391 nr. 3. Etter denne bestemmelsen kan gjenopptakelse kreves bl.a. «når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes fram et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse.....». Derrest ble også påberopt straffeprosesslovens § 391 annet ledd. Etter denne bestemmelsen kan gjenopptakelse til gunst for siktede besluttes «når særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktetes skyld blir prøvd på ny». Det ble i den forbindelse pekt på at det i saken forelå «diverse nye opplysninger i retning av en bestemt annen person som skyldig». Det ble her vist til Tore Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete», som ble vedlagt gjenopptakelsesbegjæringen.

Den 1. juli 1993 inngir forsvarerne til retten et supplement til gjenopptakelsesbegjæringen. I supplementet påberopes noen ytterligere vitner, og det vedlegges en ajourført oppstilling over vitner/observasjoner.

Den påfølgende dag sender statsadvokatene saken til Fredrikstad politikammer for avhør av fem vitner. Videre blir bedt om opplysninger vedrørende den matrekvisisjon som ble funnet i John Larsens bukselomme. Endelig blir stilt fem spørsmål som statsadvokaten ønsker forelagt Rettsmedisinsk Institutt. Forsvareren ber i brev til Fredrikstad politikammer av 12. juli s.å om at ytterligere to vitner blir avhørt av politiet. I den korrespondanse som deretter fulgte, ber forsvarerne om at Rettsmedisinsk Institutt i tillegg til de fem spørsmål som statsadvokatene hadde stilt også blir forelagt noen nye nærmere formulerte spørsmål.

Rettsmedisinsk Institutt v/bestyreren, professor Bjørnar Olaisen, ba påtalemyndigheten om å frafalle anmodningen om sakkyndig bistand. Instituttets standpunkt synes i det vesentlige å være begrunnet med at professor Lundevall tidligere hadde vært bestyrer ved instituttet, og at han hadde hatt sitt daglige virke der inntil for 1 1/2 år siden. Samtidig ble foreslått at man, i tilfelle det var behov for ytterligere rettsmedisinsk bistand, rettet henvendelse til professor Olav Anton Haugen ved Universitetet i Trondheim. Dette resulterte i at statsadvokatene i påtegning av 6. august 1993 formulerte et antall spørsmål gruppert i tre punkter, og disse ble deretter oversendt professor Haugen til besvarelse. Advokat Bae poengterte deretter at professor Haugen også måtte besvare de spørsmål som i den forutgående korrespondansen var presentert fra forsvarernes side.

Statsadvokatene ble av lagmannsretten opprinnelig gitt frist til 1. september 1993 med å avgi uttalelse til gjenopptakelsesbegjæringen. Denne fristen ble senere på anmodning forlenget flere ganger, siste gang til utgangen av året 1993. Dette skjedd etter at statsadvokat Bjone i brev til retten av 29. september 1993 bl.a.

hadde fremholdt at det var nødvendig å få undersøkt «*hvor avgjørende* de rettsmedisinske erklæringer fra Lundevall og Giertsen var som bevis i saken». Statsadvokaten hadde derfor tilskrevet tidligere statsadvokat Wiker og bedt ham «gi en redegjørelse for hvilke bevis som fantes, samt hvilken vekt disse hadde - både under hovedforhandlingen og da saken forrige gang ble begjært gjenopptatt». I brevet fra statsadvokaten til Wiker av samme dag påpekes at Liland ble dømt for å ha begått drapene om ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969. «I følge Lundevall og Giertsens erklæringer var det seneste draps (skade) tidspunkt 23. desember 1969 kl. 13-15. Det må på bakgrunn av dette ha vært andre tungtveiende bevis i saken».

Innen statsadvokatens uttalelse i anledning gjenopptakelsesbegjæringen ble sendt retten, fremkom forsvarerne med nok et omfattende innlegg i brev til lagmannsretten av 25. november 1993. I dette innlegget ble bl.a. foretatt «en oppsummerende poengtering av den betydning de rettsmedisinske sakkyndige er tillagt i sakens forskjellige faser». Det ble i innlegget gitt uttrykk for at de rettsmedisinske uttalelser om handlings- og dødstidspunktet «har hatt en *fullstendig avgjørende betydning*» under hovedforhandlingen sommeren 1970.

Statsadvokat Bjones skriftlige uttalelse til lagmannsretten er datert 22. desember 1993. Etter en gjennomgang av de skriftlige erklæringer fra de opprinnelige medisinske sakkyndige (Lundevall og Giertsen) samt den nye erklæringen fra professor Haugen gjøres på side 19 en slik oppsummering:

«Oppsummeringsvis vil jeg hevde at av det som fremgår av Lundevall og Giertsens erklæringer, er de *medisinske* vurderinger som ble foretatt temmelig usikre og skjønnspregede. De konklusjoner som ble trukket baserte seg i første rekke på forutsetninger av ikke-medisinske karakter (jfr. det som sies i Høyesteretts Kjæremålsutvalgets kjennelse av 5. mars 1976 s. 4, bilag 6). Og disse ikke-medisinske forutsetninger var som sagt bevisspørsmål som lagretten måtte ta stilling til under hovedforhandlingen, og som lagmannsretten og Høyesteretts Kjæremålsutvalg måtte ta stilling til forrige gang saken ble begjært gjenopptatt.

På denne bakgrunn vil jeg hevde at de nye medisinske erklæringer ikke er nye bevis i saken. Under enhver omstendighet synes de ikke egnet til å føre til frifinnelse.»

Om betydningen av de nye vitneforklaringene uttaler statsadvokaten (s. 23):

«Generelt kan sies at når vitner avgir forklaringer først over tyve år etter deres observasjoner, svekkes selvsagt holdbarheten av forklaringene. Muligheten for feilvurdering er så absolutt til stede. Dessuten kommer ikke disse vitner med *kvalitativt nye* opplysninger. Observasjonene «kommer bare som tillegg til prov også fra andre som mente å ha gjort lignende iakttagelser uten at lagretten under hovedforhandlingen festet lit til dem» (jfr. Høyesteretts Kjæremålsutvalgs kjennelse av 5. mars 1976 s. 4 nederst)».

Forsvarerne fremkom i et omfattende skriftlig innlegg til retten av 11. februar 1994 med diverse bemerkninger til statsadvokatens uttalelse. Allerede innledningsvis (side 2) poengteres at det er de nye rettsmedisinske vurderinger av seneste skade/dødstidspunkt som er «det helt sentrale grunnlag for gjenopptakelsesbegjæringen». Videre uttales:

«Det er full samstemmighet mellom de nye ekspertuttalelser om at skade/dødstidspunktet ikke kan fastlegges med større sikkerhet enn senest 6-8 timer før kl. 12.00 julaften. Dette er det avgjørende *nye bevis* i saken, og det er av *avgjørende* betydning fordi det dermed ikke var grunnlag for den tilsidesettelse som skjedde på rettsmedisinsk grunnlag i 70-tallets avgjørelser

av mange vitneprov om observasjoner av de avdøde eller av liv i åstedshuset 23. desember.»

I innlegget oppsummeres de nye bevis i gjenopptakelsessaken i følgende fire punkter (side 18):

1. De nye rettsmedisinske uttalelser om at også Håkon Johansen må ha avgått ved døden ganske kort etter seneste skadetilføyelse, maksimalt 2 timer. De opprinnelige sakkyndige antok at Johansen kunne ha levet i et større antall timer etter siste skadetilføyelse. De nye rettsmedisinske vurderinger på dette punkt innebærer at Johansen promille ikke kunne ha gått ned til 0 før dødstidspunkt 22. desember hvis han var sterkt beruset/like beruset som Larsen, hvilket alle parter og de rettsmedisinske sakkyndige la til grunn i 70-tallets avgjørelser. Dermed utelukkes 22. desember som handlingsdag ut fra de nye rettsmedisinske vurderinger.
2. De nye rettsmedisinske erklæringer fastslår at seneste dødstidspunkt kan settes til ca. kl. 06.00 24. desember, idet man ikke har grunnlag for noen ytterligere tilbakeregning av dødstidspunktet ut fra dødsstivhet, celleinnvekst eller alkoholpromille, slik de opprinnelig sakkyndige antok, til før kl. 11-12.00 23. desember som seneste dødstidspunkt.
3. De foran nevnte fire nye politiforklaringer fra de nye vitner Aanstad, Sandvik, Andreassen og Jensen er endelig også utvilsomt nye bevis i lovens forstand.
4. Dertil kommer altså det svært viktige forhold - som kanskje språklig i lovens forstand heller er ny omstendighet enn nytt bevis - at de mange tidligere vitneobservasjoner fra 23. og 24. desember kommer i et helt nytt lys når det rettsmedisinske begrunnede seneste skade/dødstidspunkt flyttes fra «tidlig på dagen» lille julaften til ca. kl. 06.00 julaften.»

Etter at statsadvokaten og forsvarerne hadde inngitt noen ytterligere kortere skriftlige innlegg, avsa Eidsivating lagmannsrett den 29. april 1994 kjennelse med slik slutning:

«Straffesaken mot Per Kristian Liland gjenopptas.»

I kjennelsen siteres innledningsvis det alt vesentlige av 13 ulike rettsmedisinske uttalelser som var gitt etter at den første gjenopptakelsessaken var avsluttet ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 5. mars 1976. Deretter følger en fyldig gjengivelse av forsvarernes og statsadvokatens anførsler i gjenopptakelsessaken. Lagmannsrettens egne bemerkninger er relativt korte, og utvalget finner det hensiktsmessig å gjengi dem i sin helhet:

«Både Larsen og Johansen var sterkt beruset om ettermiddagen/kvelden den 22. desember 1969. Da Larsen døde, var han fortsatt full. Da Johansen døde, hadde han ikke alkohol i kroppen. Forklaringen kan være at Larsen hadde drukket også etter den 22. desember, mens Johansen ganske uskadd hadde latt være å drikke de siste ca. 15-25 timer av sitt liv.

I sin erklæring av 20. april 1972 har professor Lundevall blant annet foretatt en vurdering på bakgrunn av opplysninger om alkoholkonsum og alkoholkonsentrasjon i blod og urin - «under forutsetning av at begge de avdøde har hatt den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon på tiden for skadetilføyelsen». Om grunnlaget for og holdbarheten av denne forutsetning foreligger det nærmest intet. Det er likevel den som danner den viktigste basis for Lundevalls konklusjon om at Johansen senest ble skadet omkring kl. 13.00-15.00 den 23. desember, og for hans følgende uttalelse: «Skadene ble etter dette tilføy et en gang mellom 22.12. kl. 16.00 og 23.12.

kl. 13.00-15.00». Hvis den nevnte forutsetning ikke er holdbar, er konklusjonen isolert sett verdiløs som grunnlag for fastsettelse av skade- og dødstidspunktene.

Lundevall og Giertsen har naturlig nok ikke gitt seg inn på å vurdere de eventuelle bevis for forutsetningens holdbarhet, men kan meget vel ha blitt misforstått. Både daværende statsadvokat Wikers og lagmann Østgaards henvisninger til de sakkyndiges uttalelser, jf. nedenfor, kan tyde på at deres muntlige uttalelser var mindre nyanserte enn deres senere skriftlige erklæringer. Det er ikke noen grunn til å sette spørsmålstejn ved Wikers velkjente saklighet og integritet. Misforståelser er det for øvrig blitt også i nærværende sak, jf. f.eks. statsadvokat Bjones nylig siterte anførsel om visse fenomener, at de «var bare faktorer som understøttet det Lundevall og Giertsen kom frem til på grunnlag av forskjellen i alkoholpromille, nemlig at Johansen hadde levet lenger enn Larsen».

I forbindelse med det som nettopp er nevnt, må det tillegges stor betydning at de nye rettsmedisinske uttalelsene må anses for å godtgjøre at Johansen mest sannsynlig døde meget kort tid etter skadetilføyelsene. Den manglende oppsvulming av hjernen og mangel på reaksjon i slimhinnen i luftveiene er blant de viktigste faktorene, jf. f.eks. Haugens svar på side 24 foran. Etter de opplysninger som foreligger må retten legge til grunn at Larsen og Johansen ble tilføyet skadene samtidig. En meget kort overlevelsestid for Johansen er da bare forenelig med at skadetilføyelsene mot ham skjedde etter at han hadde blitt edru eller bare hadde meget lav promille, hvilket videre bare er forenelig med skadetilføyelser på et meget senere tidspunkt enn antatt av Lundevall og Giertsen. Et slikt meget senere dødstidspunkt vil videre være forenelig med en rekke vitneprov som ikke er forenlige med 23. desember kl. 13.00-15.00 som seneste skadestidspunkt. Den forutsetning som Lundevall og Giertsen bygger på, var ikke holdbar.

I september 1993 understreket påtalemyndigheten at det måtte undersøkes hvordan Lundevall og Giertsen begrunnet sine fastsettelse av skade- og dødstidspunktet. Begrunnelsene fremgår imidlertid allerede av deres skriftlige erklæringer fra 1972. De senere erklæringer og uttalelser fra andre sakkyndige avviker så sterkt fra Lundevalls og Giertsens vurderinger av de rettsmedisinske forhold at de må anses for å være nye bevis i saken. En samlet vurdering av disse nye bevis og vitneprovne godtgjør etter rettens mening at det foreligger en rimelig mulighet for friinnelse av Liland.

Påtalemyndigheten har også understreket at det må undersøkes hvor avgjørende de rettsmedisinske erklæringer fra Lundevall og Giertsen var som bevis i saken i 1970. Etter rettens mening er det åpenbart at erklæringene var av avgjørende betydning, jf. statsadvokat Wikers prosedyre og lagmannens rettsbelæring. Begge deler fremgår av Sten Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» som inneholder uomtvistede referater. For Wikers vedkommende sikter lagmannsretten til s. 301-313, f. eks. følgende (i norsk oversettelse): «Ingen kan ha sett eller hørt John (Larsen) eller Edvard (Johansen) etter kl. 18.00 den 23. desember. Da lå de myrdet innenfor døren i Lille Helvete! Det har vi rettsmedisinske uomtvistlige bevis for!» For rettsbelæringens vedkommende sikter retten til s. 380, 381 og 384. Som eksempel oversettes fra s. 384: » I forbindelse med spørsmålene husker dere at det fra påtalemyndighetens side er beregnet at de ikke kan ha vært i live etter den 23. desember kl. 18.00. Det får dere også undersøke, og det bygges da på dødsstivheten og den tid som går med for kroppen til å lage nye celler i sårene». Retten viser ellers til de sitater som er presentert av forsvarerne, jf. referatet av forsvarernes anførsler.

Til illustrasjon av den bevismessige betydning av Lundevall og Giertsens uttalelser vil retten også peke på Høyesteretts kjæremålsutvalgs uttalelse i kjennelsen av 5. mars 1976 vedrørende en opplysning fra et vitne: «Opplysningen kan ikke

være objektivt riktig om den vurderes på bakgrunn av de sakkyndiges uttalelser om seneste tidspunkt for skadetilføyelsene.»

Etter dette er retten enstemmig kommet til at de nye sakkyndige uttalelser er nye bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse av Liland. Straffesaken mot ham blir å gjenoppta, jf. strpl. § 391 nr. 3.»

Lagmannsrettens kjennelse av 29. april 1994 er i sin helhet tatt inn som vedlegg 1 til granskningsrapporten.

8.3 KJÆREMÅLET TIL HØYESTERETTS KJÆREMÅLSUTVALG

Statsadvokaten påkjærte kjennelsen til Høyesteretts kjæremålsutvalg den 10. mai 1994. Kjæremålet gjaldt lagmannsrettens rettsanvendelse og bevisbedømmelse. I kjæremåls erklæringen anføres at lagmannsrettens lovforståelse hva gjelder uttrykket «synes egnet til å føre til frifinnelse» i straffeprosesslovens § 391 nr. 1 er feil, og at retten ikke har drøftet nærmere eller forsøkt å presisere hva den la i uttrykket. Om bevisvurderingen anføres at lagmannsretten «har tatt vesentlig feil når den sier at det ikke var noe som talte for den forutsetning Lundevall la til grunn» om at de to ofrene var like beruset da de ble tilføyet øksehuggene. Det var også feil når lagmannsretten ga uttrykk for at denne forutsetningen kunne ha ført til misforståelser hos så vel aktor som lagmann under hovedforhandlingen i 1970. Forutsetningen om tilnærmet samme beruselsesgrad var et ordinært bevissspørsmål som ble vurdert og avgjort av lagretten (juryen), og ikke et medisinsk spørsmål. De nye sakkyndige erklæringer kunne derfor ikke ses å representere noe nytt på dette punkt. I kjæremåls erklæringen uttales følgende om det som etter påtalemyndighetens oppfatning var det sentrale poeng i saken:

«Lundevall og Giertsen uttalte at drapene *senest* kunne ha skjedd 23. desember 1969 ca. kl. 1500. De nye legeerklæringer forskyver seneste mulige drapstidspunkt til 24. desember kl. 0600. Liland ble imidlertid dømt for å ha begått drapene om ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969. Verken Lundevall/Giertsen eller de senere legeerklæringer sier noe om når drapene *tidligst* kan ha skjedd og *ingenutelukker* at drapene kan ha skjedd om ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969. Det sier derfor seg selv at de rettsmedisinske erklæringer *ikke* var av avgjørende betydning i saken.»

Straffeprosesslovens § 383 gir adgang for den rett som har truffet en avgjørelse som senere angripes, å inngi skriftlig uttalelse til orientering for den domstol som skal behandle kjæremålet. Under henvisning til denne bestemmelsen ga dommerne i lagmannsretten slik uttalelse da saken ble oversendt til Høyesteretts Kjæremålsutvalg:

1. I kjæremåls erklæringen er det anført - på s. 5 - at det er ubestridt og enighet mellom partene om at det medisinsk sett er intet som utelukker at ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969 er gjerningstidspunktet. Dette er imidlertid verken ubestridt eller gjenstand for enighet.
2. I sine spørsmål til de sakkyndige stillet aktor opp den forutsetning at «de avdøde har hatt den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon på tiden for skadetilføyelsen», jf. s. 23 og s. 24 i lagmannsrettens kjennelse av 7. mai 1975. Dette er bakgrunnen for følgende setning på s. 51 i kjennelsen av 29. april 1994: «Lundevall og Giertsen har naturlig nok ikke gitt seg inn på å vurdere de eventuelle bevis for forutsetningens holdbarhet, men kan meget vel ha blitt misforstått».
3. De nye sakkyndige erklæringer er nye bevis med hensyn til om Johansen levde lengre enn Larsen. De taler sterkt for at ofrene døde omtrent samtidig, umiddelbart etter skadetilføyelsene. Det betyr i så fall at ska-

detilføyelsene - drapene - skjedde så lenge etter kvistlakkfesten 22.12.1969 at Johansen hadde rukket å forbrenne den alkoholen han drakk på festen, - og det betyr at drapene ikke kan være begått av Liland som har uomtvistet alibi for den drapstiden det da kan være tale om. Ovenstående vil måtte bli en avgjørende del av rettsbelæringen i en gjenopptatt sak.»

I forsvarernes tilsvaer til kjæremålet av 9. juni 1994 ble fremholdt at de rettsmedisinske konklusjoner hadde sentral betydning for gjenopptakelsesspørsmålet på to forskjellige måter:

1. For det første er det nå slått fast at den opprinnelige fellende dom ble avsagt på et uriktig grunnlag for så vidt gjelder tidspunktet for når drapene kunne ha funnet sted ut fra en ren *isolert* vurdering av de rettsmedisinske funn. Det synes i dag å være på det rene at den eneste sikre konklusjon man - fremdeles ut fra en isolert rettsmedisinsk vurdering - kan trekke er at drapene ble begått før kl. 06.00 den 24. desember 1969. Det er ikke rettsmedisinsk grunnlag for en tilbakeregning til «tidlig på dagen» den 23. desember som seneste dødsfallstidspunkt slik lagmannsretten og Høyesteretts kjæremålsutvalg la til grunn i 1975 og 1976.
2. For det annet er de nye - og ensstemmige - rettsmedisinske konklusjonene av helt sentral betydning for så vidt gjelder *når de to drapsopfrene døde*. Det fremstår i dag som overveiende sannsynlig at døden inntraff med meget kort mellomrom. Sammenholdt med det faktum Påtalemyndigheten hele tiden har lagt til grunn - Johansen og Larsen var meget beruset om ettermiddagen den 22. desember - er denne konklusjonen umulig å forene med 22. desember som drapsdato. Hvis døden inntrådte med kort mellomrom, blir Johansens null-promise uforklarlig.»

Forsvarerne gjorde videre gjeldende at det fulgte av punkt 1 i sitatet ovenfor at en rekke vitneprov om aktivitet på åstedet fra formiddagen den 23. desember og utover - som det ble sett bort fra i 1970 - dermed nå fremsto i et helt annet lys. I tillegg kom nye vitneforklaringer om det samme. I en ajourført vitneliste gjøres rede for i alt 37 observasjoner «som mer eller mindre klart tilsier at Johansen og Larsen var i live 23.-24. desember».

I statsadvokatens avsluttende innlegg datert 27. juni 1994 uttales det avslutningsvis (side 7):

«Det er således *ikke riktig* å legge til grunn at spørsmålet om gjenopptakelse alene gjelder rent medisinske vurderinger av et 25 år gammelt faktum. Også de rettsmedisinske vurderinger må sammenstilles med det øvrige bevismessige materiale. Etter påtalemyndighets syn er det nettopp på dette punkt det er en avgjørende feil i lagmannsrettens kjennelse.

Per Kristian Liland ble i 1970 dømt for to av de alvorligste forbrytelser i vår straffelov. Bevisførselen ble presentert direkte for den dømmende rett i muntlig forhandling - den mest betryggende form i vår prosesslovgivning. Bevisførselen som dannet grunnlaget for avgjørelsen kan ikke lenger rekonstrueres eller gjentas. Dette skyldes både den lange tid som er gått og at svært mange sentrale vitner er døde.

Det blir derfor et paradoks at dersom saken - etter 24 år - tillates gjenopptatt, vil dette i realiteten innebære at Liland frifinnes som et resultat av en rent skriftlig saksbehandling.

Dette illustrerer at gjenopptakelsesreglene ikke kan fortolkes uavhengig av den tid som faktisk er gått. Etter påtalemyndighetens syn bør gjen-

opptakelse av så gamle saker kun tillates dersom man står overfor ugjendrivelige bevis som utelukker at den opprinnelige avgjørelse kan bli stående. Etter påtalemyndighetens syn er dette overhode ikke tilfelle i nærværende sak, og gjenopptakelse bør derfor ikke tillates på det skjønnsmessige grunnlag som forutsatt av lagmannsretten.

En vil i denne forbindelse også nevne at alle de forhold som nå påberopes var kjent av Liland og hans daværende forsvarer allerede i 1982. Noen gjenopptakelsesbegjæring ble ikke fremsatt da. Etter påtalemyndighetens syn bør også dette ha betydning ved vurdering av sakens rettslige sider.»

Førstestatsadvokat Qvigstad har overfor utvalget presisert sin uttalelse om at Liland ved tillatt gjenopptakelse frifinnes «som et resultat av en ren skriftlig saksbehandling», se tredje avsnitt i sitatet ovenfor. Uttalelsen sikter til den skriftlige behandling som en kjennelse om tillatt gjenopptakelse ville være basert på. I praksis ville en slik kjennelse også bli avgjørende for utfallet av en ny straffesak mot Liland. Som følge av den lange tid som var gått siden 1970, ville en slik ny sak nødvendigvis resultere i frifinnelse.

I et avsluttende innlegg datert 22. juli 1994 fremhever forsvarerne at det foreligger en overveldende vitnedokumentasjon som utelukker 22. desember 1969 som drapsdato. Sett i sammenheng med de nye rettsmedisinske konklusjoner er det dermed til stede et kvalifisert grunnlag for gjenopptakelse. I tillegg foreligger en overveldende dokumentasjon for Per Lilands uskyld. Om de rettsmedisinske uttalelser heter det bl. a. (side 4):

«Det avgjørende punkt er at de opprinnelige sakkyndige fastslo at seneste død tidspunkt var «tidlig på dagen» - som også er formuleringen i Høyesteretts avsluttende kjennelse i 1976 - mens de nye sakkyndigeerklæringer konkluderer med at det ikke er mulig å si mer enn at seneste død tidspunkt er ca. kl. 06.00 24. desember. Dette medfører at det helt oppsiktsvekkende høye antall vitneprov 23./24. desember - mildest talt - er relevant for bevisvurderingen.

I tillegg kommer det som er avgjørende fra de nye sakkyndige: Johansen har sannsynligvis ikke levd mer enn svært kort tid etter siste skadetilføyelse, hvilket utelukker 22. desember som drapsdato, fordi Johansen da etter samstemmige uttalelser om beruselsesgrad under drikkelaget utover ettermiddagen om kvelden 22. desember ikke kunne ha null promille ved dødens inntreden.»

I tilknytning til forsvarernes avsluttende innlegg ble innsendt til Høyesteretts kjæremålsutvalg et dokument på 22 sider underskrevet av Per Liland som inneholdt kommentarer både til statsadvokatens kjæremål av 10. mai 1994 og tilleggsuttalelsen av 27. juni 1994.

Høyesteretts kjæremålsutvalg forkastet påtalemyndighetens kjæremål i kjennelse avsagt 2. september 1994.

Om den rettsmedisinske situasjon uttalte kjæremålsutvalget (kjennelsen side 11):

«Det bildet de nye sakkyndige gir av den rettsmedisinske situasjon, fremstår på vesentlige punkter som forskjellig fra det de tidligere sakkyndige har gitt. Selv om også disse ga uttrykk for tvil og forbehold, blir forskjellen så stor at kjæremålsutvalget ikke finner det tvilsomt at de nye erklæringene må anses som nye bevis i saken. Bevisene har utvilsomt stor tyngde. Det er ikke omstridt at erklæringene er avgitt av anerkjente rettsmedisinere.»

Straffeprosesslovens § 391 nr. 3 bestemmer at gjenopptakelse til gunst for siktede kan kreves når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis «som synes egnet til» å føre til frifinnelse. Kjæremålsutvalget bemerker at «en rimelig mulighet» her var tilstrekkelig, og at det ikke krevdes «sannsynlighetsovervekt for at domfelte vil bli frifunnet ved en ny behandling av saken». Om lovens krav til gjenopptakelse uttales det videre (side 11):

«Påtalemyndigheten har med styrke anført at det må stilles særlig sterke krav til de nye bevis når det som her dreier seg om en meget gammel dom. I dette tilfelle dreier det seg imidlertid om en dom for meget alvorlige forhold, og de hensyn som er fremhevet av påtalemyndigheten, kan i alle fall ikke ha mer enn en meget begrenset vekt.»

Kjæremålsutvalget slo avslutningsvis fast at de nye sakkyndige erklæringer ikke ga en slik støtte for at skadetilføyelsene hadde skjedd den 22. desember 1969 som synes forutsatt under behandlingen av straffesaken i 1970. Samtidig ble vist til daværende statsadvokat Wikers skriftlige uttalelse av 21. september og 25. oktober 1972 i forbindelse med den første gjenopptakelsessaken, hvor det ble antatt at det var de rettsmedisinske sakkyndiges uttalelser som under hovedforhandlingen i 1970 var de avgjørende opplysninger om handlingstiden. Kjæremålsutvalget konstaterte dermed at «bevissituasjonen blir på dette punkt en vesentlig annen». Dermed forelå «en rimelig mulighet» for at Liland kunne bli frifunnet ved en ny behandling av saken, og lovens vilkår for gjenopptakelse var oppfylt.

Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 2. september 1994 er i sin helhet tatt inn som vedlegg 2 til granskningsrapporten.

8.4 FRIFINNELSEN

Etter at gjenopptakelsesspørsmålet var endelig avgjort i Lilands favør, sendte statsadvokatene i Eidsivating den 16. september 1994 saksdokumentene over til Riksadvokaten. Samtidig ble foreslått at Liland ble satt under tiltale ved Eidsivating lagmannsrett til fellelse etter de straffebestemmelser som han tidligere var domfelt for. Etter at Riksadvokaten deretter hadde gått gjennom saksdokumentene i saken, ble de returnert til Statsadvokatene i Eidsivating den 28. oktober 1994. I en omfattende sakspåtegning heter det avslutningsvis:

«Både under etterforskningen forut for hovedforhandlingen i 1970, i forbindelse med gjenopptakelsen i perioden 1970-76, og i tilknytning til begjæringen om gjenopptakelse i 1993-94, er det avgitt en lang rekke forklaringer (20-30 stykker) som direkte eller indirekte taler for at Larsen og Johansen var i live og oppegående mesteparten av 23. desember 1969. For perioden etter 22. desember 1969 ca. kl. 2000-2030 er det intet særskilt som knytter Liland til gjerningsstedet.

Selv om flere av forklaringene knyttet til den 23. desember 1969 med større eller mindre sannsynlighet skyldes feilobservasjon og/eller feilerindring (i denne som i mange andre saker), kan langt fra alle forklares på denne måte. Disse forklaringer er nå heller ikke uforenelig med de rettsmedisinske funn og konklusjoner. På den annen side foreligger det flere opplysninger og omstendigheter som trekker i retning av at drapshandlingene ble begått den 22. desember 1969, jfr. påtalemyndighetens kjæremål av 10. mai d.å., med supplement 27. juni d.å., jfr. gjenopptakelsessaken dok 39. og 50.

Alene den lange tid - 25 år - som har gått siden de straffbare handlinger skjedde, innebærer at bevissituasjonen idag vil være vesentlig dårligere enn

i 1969-70. En supplerende etterforskning med tanke på en nærmere avklaring av drapstidspunktet, vil ha små eller ingen forutsetninger for å lykkes.

Påtalemyndigheten må på denne bakgrunn basere sin bevisvurdering på det materiale som nå foreligger. Slik dette, bl.a. på bakgrunn av Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 2. september d.å. må forstås, foreligger det en rimelig og realistisk mulighet for at drapshandlingene først har funnet sted sent den 23. eller natten til 24. desember 1969. Når det heller ikke foreligger tekniske bevis som knytter Liland til drapshandlingene, må dette lede til den konklusjon at det ikke lenger er grunnlag for å opprettholde siktelsen mot han.

Hadde Riksadvokaten stått fritt, ville derfor saken i forhold til Liland nå blitt henlagt etter bevisets stilling.

Som følge av straffeprosessloven §§ 399 og 400 må saken gis en ny behandling i lagmannsretten, og en ber derfor om at

Per Kristian Liland, f. 19. april 1931

settes under tiltale ved Eidsivating lagmannsrett, Østfold lagsogn, slik det nærmere er beskrevet i post I og II i tiltalebeslutningen av 4. juni 1970, jfr. sakens dok. VIII.

Møtende aktor må allerede ved hovedforhandlingens start gjøre det kjent at påtalemyndigheten vil legge ned påstand om frifinnelse.»

Hovedforhandlingen for Eidsivating lagmannsrett i den gjenopptatte straffesaken ble avholdt 21. november 1994. Uten at det hadde funnet sted bevisførsel, og i overensstemmelse med statsadvokatens henstilling, svarte lagretten nei på de spørsmål som ble stilt. Deretter avsa retten dom for frifinnelse.

8.5 UTVALGETS BEMERKNINGER

8.5.1 Opptakten - påtalemyndighetens saksbehandling fra høsten 1992 til 23. juni 1993

Utvalget vil først se nærmere på fremdriften i påtalemyndighetens saksbehandling, fra Riksadvokatens brev av 22. september 1992 og frem til Liland selv begjærte gjenopptakelse ni måneder senere. Om påtalemyndigheten i denne perioden også selv skulle ha fremsatt en begjæring om gjenopptakelse til fordel for Liland, vil bli drøftet nedenfor under "*Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?*" i pkt. 8.5.4.

Sandbergs brev av 4. september 1992 inneholder som tidligere nevnt et omfattende materiale. For en leser uten inngående forhåndskunnskap om saken etterlater brevet sannsynligvis et nærmest overveldende inntrykk av at den fellende straffedommen mot Liland i 1970 var avsagt på et helt sviktende grunnlag.

Wiker hadde på det tidspunkt Sandbergs brev ble skrevet forlenget sluttet i sin stilling i påtalemyndigheten. Dette skjedde allerede i 1974. Når dertil kommer at størstedelen av de spørsmål som ble stilt, gjaldt forhold rundt en sak som ble etterforsket og brakt frem til doms over 20 år i forvegen, kan det vanskelig ventes at det ut fra hukommelsen er mulig å gi svar av nevneverdig verdi. Den omstendighet at Wiker høsten 1972 foretok en gjennomgang av saken i forbindelse med den omfattende skriftlige redegjørelsen til retten i den første gjenopptakelsessaken, kan ikke endre dette. Det var følgelig forståelig at han unnlot å gjøre noe forsøk på å svare på brevet og i stedet sendte det over til Riksadvokaten slik som redegjort for foran under "*Opptakten*" i pkt. 8.1. Dette må gjelde selv om Wiker i følge brevet av 4. september 1992 i forutgående samtale med Sandberg skulle ha «lovet å svare».

Jahrman ble pensjonert i 1983. De synspunkter som det er gitt uttrykk for i det foregående avsnitt, har således også gyldighet i forhold til ham.

Ass. riksadvokat Tor-Aksel Busch har overfor utvalget opplyst at det i hans brev av 22. september 1992 (gjengitt foran under "*Opptakten*" i pkt. 8.1) ble lagt opp til en saksbehandling som ville kunne omfatte i alt tre trinn:

For det første skulle statsadvokatene ved en gjennomgang av Sandbergs brev, og i nødvendig utstrekning også av straffesaksdokumentene, «vurdere om påtalemyndigheten skal ta saken opp til behandling.»

En slik behandling ville i tilfelle være det neste trinn i saksbehandlingen. Etter brevet av 22. september 1992 ville denne innebære «at saken gjennomgås i detalj og at etterforskning/undersøkelser eventuelt igangsettes». Denne behandlingen skulle i tilfelle avsluttes med at påtalemyndigheten av eget tiltak - altså uten at det forelå noen begjæring fra Liland - tok stilling til om det skulle begjæres gjenopptakelse til fordel for domfelte.

Det tredje trinn ville i tilfelle bli utarbeidelsen av en slik begjæring med nødvendig begrunnelse.

Brevet av 22. september 1992 kunne etter utvalgets oppfatning på en tydeligere måte gitt uttrykk for denne trinnvise saksbehandling, ikke minst fordi brevet i kopi ble sendt personer utenfor påtalemyndigheten. Sandberg synes senere - i forbindelse med anmeldelsen datert 30. mai 1994 av bl.a. statsadvokatene Iver Huitfeldt og Morten Bjone - å ha gitt uttrykk for en oppfatning om at statsadvokatene i Eidsivating nokså umiddelbart måtte ha plikt til å vurdere ytterligere etterforskning. Det kan på den annen side ikke ses at den saksbehandlingsmåte som ass. riksadvokat Busch gir pålegg om i brevet, er blitt misforstått verken av daværende fung. førstestatsadvokat Huitfeldt eller senere av statsadvokat Bjone eller av advokat Bae, som fra høsten 1992 var involvert i saksbehandlingen.

At det forut for en eventuell detaljgjennomgang av saken med ytterligere etterforskning/undersøkelser burde gjennomføres en første forberedende gjennomgåelse av saken, synes for utvalget å være rimelig. De personer hos statsadvokatene i Eidsivating som i brevet av 22. september 1992 omtales som «dagens påtalemyndighet», hadde i 1992 klarligvis et meget begrenset kjennskap til straffesaken mot Per Liland.

Etter utvalgets oppfatning ville ikke det første trinn i den saksbehandling som Riksadvokaten hadde lagt opp til i brevet av 22. september 1992, medføre arbeide av spesielt stort omfang. Det antas at det i høyden ville gå med en samlet arbeidstid på noen få uker for den statsadvokat som skulle sette seg inn i saken. Det er på det rene at dette arbeidet fortsatt ikke var ferdig avsluttet da Lilands gjenopptakelsesbegjæring ble innlevert i juni 1993. Selv om man ikke kunne forvente at den statsadvokat som fikk oppgaven, umiddelbart skulle starte med et sammenhengende arbeide med denne første vurderingen, er det likevel uakseptabelt at den innledende vurderingen ikke var avsluttet i løpet av de 9 månedene som det her er tale om.

En vesentlig årsak har antakelig sammenheng med den inhabilitetsinnsigelse som ble fremsatt mot statsadvokatene i Eidsivating, og som resulterte i en anmodning om at saksbehandlingen ble overført til et annet statsadvokatembete. Innsigelsen ble første gang fremsatt i advokat Baes brev til Riksadvokaten av 3. november 1992. Det er forståelig at daværende fung. førstestatsadvokat Huitfeldt ikke brakte sitt arbeide med Liland-saken frem til en avslutning så lenge dette spørsmål ikke var avklart. Dermed kom man nødvendigvis over på året 1993. På grunn av Huitfeldts overgang til annen stilling, ble det da nødvendig å overlate saken til en ny statsadvokat, Morten Bjone. Utvalget finner det rimelig at Bjone måtte sette seg inn i saken fra «bunnen av», uten å skulle basere seg på eventuelle opplysninger fra Huitfeldt.

Slik utvalget ser saken, kom det imidlertid fra advokat Baes side allerede før årsskiftet 1992-93 et innspill av vesentlig betydning for påtalemyndighetens arbeide. Det siktes til advokat Baes brev av 23. desember 1992, jf foran under "*Opp-*

takten" i pkt. 8.1. Ved brevet ble bl.a. oversendt professor Simonsens rettsmedisinske redegjørelse av 14. desember s.å.

Denne redegjørelsen er på fire maskinskrevne sider. Over to sider gis en generell orientering, og deretter gjengis åtte spørsmål som advokat Bae hadde stilt med Simonsens svar på hvert enkelt spørsmål. Den samlede redegjørelse må betegnes som lett tilgjengelig også for andre enn medisinsk skolerte lesere. I tillegg kommer at advokat Bae i sitt oversendelsesbrev til Riksadvokaten fremhevet det sentrale poeng slik:

«Professor Simonsens uttalelse konstaterer klart og utvetydig at grunnlaget for de opprinnelige rettsmedisinske sakkyndiges konklusjoner om dødstidspunktet er sviktende. Han konstaterer som svar på de avsluttende spørsmål jeg har stilt ham at det ikke er noe til hinder for at dødstidspunktene kan være 23. eller 24.12.69.»

I advokat Baes brev ble det opplyst at professor Simonsen var formann i Det Danske Rætslægeråd. Det kunne således ikke være tvilsomt at man her sto overfor en rettsmedisinsk uttalelse av stor faglig tyngde, og at denne var avgitt på bakgrunn av det relevante skriftlige materiale som forelå i saken.

Innholdet i professor Simonsens uttalelse var etter utvalgets oppfatning av en slik karakter at det alene tilsa at påtalemyndigheten burde ha gått over til den saksbehandling som representerte det annet trinn i Riksadvokatens pålegg av 22. september 1992. Den umiddelbare konsekvens av uttalelsen burde ha vært at påtalemyndigheten omgående fikk gjennomført en vurdering av de rettsmedisinske spørsmål fra det høyeste faglig kvalifiserte hold i Norge. Dette skjedde imidlertid ikke. Som nevnt foran under "*Gjenopptakelsessaken for lagmannsretten*" i pkt. 8.2, ble det først den 2. juli 1993 fra statsadvokatens side stilt spørsmål som politiet ble bedt om å forelegge for Rettsmedisinsk Institutt ved Universitetet i Oslo. På dette tidspunkt hadde Liland selv begjært gjenopptakelse og i begjæringen bl.a. påberopt professor Simonsens redegjørelse.

Det har under utvalgets arbeide oppstått uklarhet rundt mottakelsen av advokat Baes brev av 23. desember 1992. Riksadvokaten har opplyst at brevet ikke er ført inn i embetets brevjournal. Dette skal gjøres selv om det er Riksadvokaten som også har saksdokumentene i den aktuelle straffesaken. Det foreligger heller ingen separat oversendelse av brevet fra Riksadvokaten til statsadvokatene i Eidsivating.

Utvalget bemerker til dette at Riksadvokaten selv hadde saksdokumentene i Liland-saken da advokat Baes brev av 23. desember 1992 ble mottatt. Disse var kort tid i forveien oversendt ham i forbindelse med at han skulle ta stilling til spørsmålet om statsadvokatene i Eidsivating hadde den nødvendige habilitet for videre behandling av saken på påtalemyndighetens vegne. Dette synes å være bakgrunnen for at brevet av 23. desember 1992 ikke ble videresendt til statsadvokatene i Eidsivating. I Riksadvokatens brev til advokat Bae av 27. januar 1993 vedrørende habilitetsspørsmålet uttales at det mandat som Riksadvokaten ga statsadvokatene i Eidsivating i brevet av 22. september 1992, fortsatt sto ved lag. Samtidig bemerkes at «Underlagsmaterialet som skal vurderes er riktignok utvidet, jfr. bl.a. Deres brev av 23. desember 1992 med bilag». Dette viser at advokat Baes brev av 23. desember 1992 nødvendigvis må ha vært mottatt og kjent for Riksadvokaten den 27. januar 1993. Den 9. februar 1993 ble så saksdokumentene returnert fra Riksadvokaten til statsadvokatene i Eidsivating «til fortsatt behandling». Det ble i oversendelsespåtegningen vist til «gjenpart av brev datert 27. januar 1993 til advokat Ole Jakob Bae, (brevet er ikke dokført) og her fremgår hvorledes saken skal behandles». Utvalget legger etter dette til grunn at advokat Baes brev av 23. desember 1992 med vedlegg

fulgte med ekspedisjonen til statsadvokatene i Eidsivating som en del av saksdokumentene.

Ved oversendelsen forutsatte formentlig Riksadvokaten at statsadvokatene i Eidsivating innen rimelig tid ville gjennomgå det skriftlige materialet «for å vurdere om påtalemyndigheten skal ta saken opp til behandling» (jf det første trinn i det mandat som var utformet i Riksadvokatens brev av 22. september 1992). Etter utvalgets oppfatning hadde det imidlertid vært på sin plass særskilt å nevne den redegjørelse fra professor Simonsen av 14. desember 1992 som var oversendt påtalemyndigheten ved advokat Baes brev av 23. desember s.å. Uansett burde statsadvokaten ha grepet fatt i professor Simonsens redegjørelse så snart han ble oppmerksom på den og deretter sørget for å få forelagt de rettsmedisinske spørsmål for kompetent hold i Norge.

Da saksdokumentene ble oversendt statsadvokatene i Eidsivating den 9. februar 1993, var det tilsynelatende avklart at det var dette statsadvokatembete som skulle behandle saken videre etter de retningslinjer som Riksadvokaten tidligere hadde fastsatt. En gjenpart av advokat Baes brev av 12. februar 1993 ble imidlertid sendt statsadvokatene i Eidsivating pr. telefaks. Dermed var dette statsadvokatembete nokså umiddelbart klar over at habilitetsspørsmålet likevel ikke var endelig avgjort. Slik avgjørelse ble først tatt av Riksadvokaten den 22. mars 1993, jf "*Opptakten*" i pkt. 8.1 foran. Det er derfor forståelig at statsadvokatene i Eidsivating ikke gjorde så meget med saken frem til dette tidspunkt.

Utvalget konkluderer således med at påtalemyndigheten må kritiseres for ikke å ha beveget seg over fra trinn en til trinn to i det mandat som Riksadvokaten formulerte i brevet av 22. september 1992. I hvilken grad påtalemyndigheten allerede i første halvår i 1993 skulle ha begjært gjenopptakelse til fordel for Liland, vil bli drøftet senere under "*Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?*" i pkt. 8.5.4.

8.5.2 Riksadvokatens beslutning om ikke å overføre saksbehandlingen til et annet statsadvokatembete

Riksadvokatens beslutning om at behandlingen av saken ikke skulle overføres til et annet statsadvokatembete ble opprinnelig truffet den 25. februar 1993. Etter advokat Baes senere henvendelse ble den fastholdt i Riksadvokatens brev til ham av 22. mars s.å. Beslutningen er basert på den oppfatning at statsadvokatene i Eidsivating ikke var inhabile ved den videre behandling av saken.

Regler om krav til habilitet for påtalemyndighetens tjenestemenn er gitt i straffeprosesslovens §§ 60 og 61. Likelydende bestemmelser er tatt inn i påtaleinstruksens §§ 2-5 og 2-6. Straffeprosesslovens § 60 bestemmer bl.a. at en tjenestemann er inhabil «når andre særegne forhold foreligger som er egnet til å svekke tilliten til hans upartiskhet». Habilitetsinnsigelsen var begrunnet med at de uttalelser som fung. førstestatsadvokat Huitfeldt hadde kommet med under Sandbergs pressekonferanse den 29. oktober 1992, viste en uakseptabel forutinntatthet.

Selv om Huitfeldt etter uttalelsene under pressekonferansen den 29. oktober 1992 hadde blitt oppfattet dit hen at påtalemyndigheten ikke ville begjære gjenopptakelse, ville ikke dette ha medført at han selv deretter ikke hadde den nødvendige habilitet for å avslutte det arbeide som gjensto fra påtalemyndighetens side. Forholdet var jo at det var Huitfeldt som på forhånd hadde fått ansvaret for saken og som hadde behandlet den. Etter at Huitfeldt hadde sluttet ved statsadvokatembetet den 31. desember 1992, kunne Huitfeldts uttalelser etter utvalgets oppfatning vanskelig ses å være noen særlig grunn som var egnet til å svekke tilliten til de gjenværende statsadvokaters upartiskhet. Vurderingen av habilitetsspørsmålet ville nok også

kunne inneholde andre momenter, jf Riksadvokatens bemerkning i brevet av 22. mars 1993 til advokat Bae om at det var foretatt «en totalvurdering». En finner det imidlertid ikke nødvendig å gå nærmere inn på denne avgjørelse fra Riksadvokatens side, idet den etter utvalgets oppfatning ikke er gjenstand for kritikk.

Spørsmålet om statsadvokatens habilitet vil imidlertid kunne stilles generelt for alle begjæringer om gjenopptakelse av tidligere straffesaker med domfellelse. Utvalget kommer tilbake til dette spørsmål senere under "*Hvem i påtalemyndigheten bør behandle gjenopptakelsessaken?*" i pkt. 10.6.

8.5.3 Påtalemyndighetens saksbehandling for lagmannsretten

Utvalget vil i det følgende vurdere nærmere påtalemyndighetens saksbehandling av gjenopptakelsessaken for Eidsivating lagmannsrett. Vurderingen gjelder perioden fra Lilands forsvarer fremsatte begjæring om gjenopptakelse den 23. juni 1993 og frem til lagmannsretten avsa sin kjennelse 10 måneder senere, den 29. april 1994. Vurderingen vil i det vesentlige gjelde spørsmålet om påtalemyndigheten behandlet saken med nødvendig hurtighet. Spørsmålet om påtalemyndigheten i denne perioden burde ha sluttet seg til Lilands begjæring om gjenopptakelse, vil bli behandlet senere under "*Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?*" i pkt. 8.5.4.

Utvalget konstaterer at statsadvokatene i Eidsivating reagerte omgående etter at Lilands gjenopptakelsesbegjæring forelå. Saksdokumentene ble da sendt over til Fredrikstad politikammer for avhør av fem vitner, undersøkelse vedrørende matre-kvisisjonen og oppfølging av nærmere formulerte spørsmål som skulle forelegges Rettsmedisinsk Institutt.

Når statsadvokatene i Eidsivating ba om - og av lagmannsretten fikk innvilget - forlengelse av fristen for å avgi uttalelse til gjenopptakelsesbegjæringen fra 1. september til 1. oktober 1993, hadde dette sin naturlige årsak i at professor Olav Anton Haugens rettsmedisinske uttalelse ikke ville foreligge før i september måned. Ved utløpet av den nye fristen hadde påtalemyndigheten imidlertid hatt anledning til å vurdere professor Haugens uttalelse. På dette tidspunkt hadde Fredrikstad politikammer også forlenget gjennomført avhør av de fem vitnene.

Til tross for dette ber påtalemyndigheten om ytterligere fristforlengelse på tre måneder frem til 1. januar 1994. Den avgjørende begrunnelse var som nevnt foran under "*Gjenopptakelsessaken for lagmannsretten*" i pkt. 8.2, at man avventet en redegjørelse fra daværende statsadvokat Wiker «for hvilke bevis som fantes, samt hvilken vekt disse hadde - både under hovedforhandlingen og da saken forrige gang ble begjært gjenopptatt». Det fremgår av saksdokumentene at Wiker ble tilskrevet samme dag fra statsadvokaten om dette.

Det står for utvalget som nokså åpenbart at denne henvendelsen vanskelig kunne lede til at det ble fremskaffet opplysninger som statsadvokaten kunne få nytte av i sitt videre arbeide. Wiker hadde som statsadvokat behandlet saken for påtalemyndigheten både under hovedforhandlingen i 1970 og under den første gjenopptakelsessaken. I den sistnevnte forbindelse hadde han utarbeidet en meget omfattende redegjørelse til lagmannsretten datert 21. september 1972. Denne redegjørelsen er omtalt tidligere under "*Gjenopptakelsesbegjæringen og behandlingen av den*" i pkt. 6.3. Wiker hadde få år senere sluttet som statsadvokat, og han hadde deretter ikke hatt noe med Liland-saken å gjøre. Det måtte fremstå som ytterst lite sannsynlig at han 20 år senere kunne tenkes å ha noen ytterligere opplysninger av nevneverdig verdi. Utvalget er klar over at den første gjenopptakelsessaken ikke direkte gjaldt holdbarheten i de konklusjoner som de rettsmedisinske sakkyndige hadde trukket om skadetidspunkt/dødstidspunkt under rettssaken i 1970. Med både gjen-

opptakelsessaken og Wikers skriftlige innlegg fra 1972 gjaldt i høyeste grad «hvilke bevis som fantes, samt hvilken vekt disse hadde».

Utvalget er følgelig av den oppfatning at forsvarernes senere imøtegåelse av begjæringen om fristforlengelse var meget betimelig. Påtalemyndigheten burde ha inngitt sin uttalelse i rimelig tid etter at professor Haugens erklæring forelå den 14. september 1993. Det må likevel understrekes at det her er tale om en forsinkelse på 2 - 3 måneder, et tidsom som selvfølgelig er beskjedent, sett i sammenheng med den samlede saksbehandling. Liland var fra 23. juni 1993 ferdig med sikringstiden. At gjenopptakelsessaken likevel var en stor belastning både for ham selv og hans nærreste, må være hevet over tvil. Påtalemyndigheten hadde således all grunn til å påskynde saksbehandlingen.

8.5.4 Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?

I ettertid er det på det rene at den begjæring om gjenopptakelse som ble fremsatt sommeren 1993, førte frem, og at Liland deretter ble frifunnet. Utvalget vil i det følgende gå nærmere inn på spørsmålet om påtalemyndigheten selv burde ha gått foran på dette punkt, eller i det minste sluttet seg til Lilands begjæring. Utvalget har tidligere under "*Generelt om påtalemyndighetens plikt til å begjære gjenopptakelse til gunst for domfelte*" i pkt. 6.6.1 gitt uttrykk for mer generelle synspunkter om de krav som må stilles til politi/påtalemyndighet i den forbindelse, og innledningsvis vises det til dette punkt.

Som tidligere nevnt må påtalemyndigheten bedømmes etter den situasjon som forelå på det tidspunkt som vurderingen knytter seg til, og ikke ut fra den kunnskap som vi i dag har om at domstolen fant at vilkåret for å tillate gjenopptakelse var oppfylt.

Utvalget konstaterer at påtalemyndigheten gjennom Riksadvokatens brev av 22. september 1992 har grepet saken an på en måte som er i tråd med det som er nevnt foran under "*Generelt om påtalemyndighetens plikt til å begjære gjenopptakelse til gunst for domfelte*" i pkt. 6.6.1. En slik ytterligere etterforskning som der er omtalt, nevnes uttrykkelig som en del av det arbeide som måtte utføres dersom man etter den første foreløpige gjennomgang og vurdering besluttet seg til å «ta saken opp til behandling».

Som det fremgår av bemerkningene nedenfor, hadde påtalemyndigheten i denne fase ingen oppfordring til selv å fremsette noen begjæring om gjenopptakelse til fordel for Liland.

Som nevnt foran under "*Opptakten - påtalemyndighetens saksbehandling fra høsten 1992 til 23. juni 1993*" i pkt. 8.5.1 er det utvalgets oppfatning at påtalemyndigheten allerede over nyttår i 1993 burde ha foranlediget innhentet vurderinger vedrørende de rettsmedisinske spørsmål fra høyeste kvalifiserte sakkyndig hold i Norge. Selv om professor Simonsens redegjørelse av 14. desember 1992 tydet på at de rettsmedisinske spørsmål kunne besvares annerledes enn det som ble gjort av de oppnevnte sakkyndige i 1970 og i 1972, er det forståelig at denne erklæringen alene ikke var tilstrekkelig til at påtalemyndigheten begjærte gjenopptakelse til fordel for Liland. Slik var situasjonen frem til Liland selv begjærte gjenopptakelse den 23. juni 1993.

Spørsmålet blir videre om påtalemyndigheten burde ha sluttet seg til Lilands begjæring om gjenopptakelse, etter at denne ble fremsatt den 23. juni 1993. Det fremgår av bemerkningene ovenfor at utvalget mener påtalemyndigheten i alle fall ikke hadde noen grunn til å gi noen slik tilslutning før professor Haugens rettsmedisinske redegjørelse forelå den 14. september 1993. Riktignok ble ved Lilands

gjenopptakelsesbegjæring også fremlagt Torvik og Lindboes skriftlige redegjørelse fra 1982. Etter utvalgets oppfatning hadde påtalemyndigheten fortsatt både foranledning og rett til å innhente en selvstendig uttalelse fra høyeste kompetente rettsmedisinske hold i Norge.

Av professor Haugens redegjørelse av 14. september 1993 fremgikk bl.a. at det ut fra de medisinske funn ikke med noen grad av sikkerhet var mulig å fastslå drapstidspunktet til den 22. desember 1969, og at det fra et rettsmedisinsk synspunkt ikke var noe til hinder for at den 23. eller 24. desember 1969 var det riktige dødstidspunkt.

Det spørsmål som behandles i dette punkt, henger nøye sammen med spørsmålet om påtalemyndigheten burde latt være å påkjære lagmannsrettens kjennelse av 29. april 1994 til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Utvalgets konklusjon vil derfor bli trukket først under "*Kjæremålet til Høyesteretts kjæremålsutvalg*" i pkt. 8.5.5.

Utvalget har foran under "*Statsadvokatens uttalelse av 21. september 1972*" i pkt. 6.6.5 omtalt den uenighet mellom de rettsmedisinsk sakkyndige i 1970, Lundevall og Giertsen, som deres skriftlige erklæringer fra 1972 tyder på. Utvalget har ikke funnet grunn til å kritisere påtalemyndigheten alene for ikke å ha oppfattet denne uenigheten, slik at den eventuelt kunne avklares nærmere.

Denne uenigheten forelå uavklart også under den andre gjenopptakessaken. Utvalget har på dette punkt intet å tilføye ut over det som fremgår av "*Statsadvokatens uttalelse av 21. september 1972*" i pkt. 6.6.5.

8.5.5 Kjæremålet til Høyesteretts kjæremålsutvalg

Fra forskjellig hold er reist kritikk mot førstestatsadvokat Lasse Qvigstad for at han allerede umiddelbart etter at lagmannsrettens avgjørelse forelå uttalte at kjennelsen ville bli påkjært. Lagmannsretten kjennelse av 29. april 1994 var på 53 sider og inneholder således en betydelig stoffmengde. Som tidligere bemerket inneholdt imidlertid kjennelsen bare tre sider med lagmannsrettens egne bemerkninger. Disse er sitert foran under "*Gjenopptakessaken for lagmannsretten*" i pkt. 8.2. Resten var kjent stoff for påtalemyndigheten.

Qvigstad har for utvalget forklart at han forut for sin uttalelse om at kjennelsen ville bli påkjært hadde en samtale med Riksadvokaten hvor det bl.a. ble drøftet om man umiddelbart skulle tilkjennegi påtalemyndighetens standpunkt til spørsmålet om kjæremål. Når denne fremgangsmåte senere ble valgt var det for å rydde tvilen av veien, både for Liland og for andre som interesserte seg for spørsmålet. Utvalget kan ikke se at det er grunnlag for å uttale kritikk på dette punkt.

Det er i forbindelse med dette kjæremålet også reist kritikk mot førstestatsadvokat Qvigstad på et annet punkt: Han kritiseres for i det hele tatt å ha påkjært lagmannsrettens avgjørelse. Utvalget vil i det følgende gå nærmere inn på dette spørsmålet.

Innledningsvis bemerkes at spørsmålet henger sammen med de spørsmål som tidligere er drøftet om påtalemyndigheten på egen hånd skulle ha begjært gjenopptakelse, eller i alle fall ha sluttet seg til Lilands gjenopptakelsesbegjæring. Som det fremgår av det foregående - se "*Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?*" i pkt. 8.5.4 - har utvalget ikke funnet grunn til å kritisere påtalemyndigheten for behandlingen av saken hva disse spørsmål angår.

Dermed er imidlertid ikke gitt at det også vil være hevet over kritikk å påkjære den kjennelse som gikk påtalemyndigheten imot i gjenopptakesspørsmålet. Gjennom kjennelsen ble påtalemyndigheten gitt et relativt sterkt signal om at gjen-

opptakelsesbegjæringen hadde hatt gode grunner for seg. Man hadde således all foranledning til å vurdere om gjenopptakesspørsmålet dermed burde være avgjort.

Qvigstad har overfor utvalget gitt uttrykk for at han hadde tre grunner til å påkjære lagmannsrettens kjennelse:

(1) Han var uenig i kjennelsen, som han også fant dårlig begrunnet.

(2) Det var tale om en meget viktig sak. I og med at straffedommen mot Liland var avsagt for nærmere 25 år siden, hadde avgjørelsen i gjenopptakessaken betydelig prinsipiell interesse. Ble det åpnet for gjenopptakelse, ville det i neste omgang mer eller mindre være gitt at påtalemyndigheten etter så lang tid ikke maktet å bevise tiltaltes skyld. Avgjørelsen ville dermed kunne være av stor interesse også for spørsmålet om gjenopptakelse av flere andre gamle saker.

(3) Det dreiet seg om en sak der gjenopptakesspørsmålet også tidligere hadde vært vurdert, og hvor det var Høyesteretts kjæremålsutvalg som i siste omgang hadde bestemt at gjenopptakelse ikke skulle tillates. I denne situasjon ville det være naturlig at det også burde være kjæremålsutvalget som avgjorde gjenopptakesspørsmålet når det senere ble tatt opp igjen.

Utvalget vil til dette bemerke at det sistnevnte argument neppe burde tillegges særlig stor betydning. Selv om gjenopptakesspørsmålet i den første gjenopptakessaken ble endelig avgjort ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse i 1976, var - og er - det lovens ordning at en eventuell ny begjæring om gjenopptakelse behandles av «den domstol som har avsagt den angrepne dom», se straffeprosessloven av 1981 § 394. I dette tilfelle var lagmannsrettens kjennelse som tillot gjenopptakelse, begrunnet med nye bevis som verken forelå da straffesaken ble pådømt i 1970 eller da Høyesteretts kjæremålsutvalg i 1976 forkastet kjæremål over lagmannsrettens beslutning om ikke å tillate gjenopptakelse. I denne situasjon hadde påtalemyndigheten all grunn til å akseptere lagmannsrettens avgjørelse dersom det ellers ikke var argumenter som talte for at den burde påkjæres.

Spørsmålet blir således i det følgende først og fremst om påtalemyndigheten hadde rimelig grunn til å være uenig i lagmannsrettens kjennelse av 29. april 1994. Det ligger utenfor utvalgets mandat å bedømme realiteten i de rettsavgjørelser som er truffet i Liland-saken. Dette må selvfølgelig gjelde for dommene i straffesaken i 1970 og 1994, og også for de avgjørelser som er truffet om gjenopptakesspørsmålet i 1975/1976 og i 1994. Det er imidlertid ikke nødvendig for utvalget å foreta en slik realitetsbedømmelse for å kunne besvare spørsmålet.

Når det treffes en rettsavgjørelse i en sak, vil man normalt ved vurdering av spørsmålet om bruk av rettsmidler kunne stå overfor situasjoner som samlet sett fordeles seg over en stor skala: På ytterpunktene ligger de avgjørelser som enten fremstår som utvilsomt uriktige eller som utvilsomt riktige. Mellom disse punkter finner man alle avskygninger, fra de tilfeller der det er all grunn til å gå ut fra at anke/kjæremål vil lede til et annet resultat, via de tilfeller hvor det fremstår som uvisst hva resultatet av en ny behandling kan bli, til de saker hvor håpet og troen på en endret avgjørelse er forsvinnende liten.

Når utvalget i ettertid skal bedømme berettigelsen av påtalemyndighetens kjæremål, er det to forhold som bør påpekes.

1. Bedømmelsen skjer i ettertid; vi vet at kjæremålet ikke førte frem. Påtalemyndigheten må likevel bedømmes ut fra den situasjon som forelå på den tid kjæremålet ble fremsatt.
2. Det må nødvendigvis gis et visst spillerom for den som vurderer om en rettsavgjørelse skal angripes. Som følge av det krav til objektivitet som gjelder for påtalemyndigheten, kan dette spillerom ikke sammenlignes med det som gjelder for en domfelt og hans forsvarer. Men det er fortsatt til stede et betydelig område hvor det må være overlatt til påtalemyndighetens bedømmelse om

anke/kjæremål skal inngis, og hvor en forgjeves bruk av et rettsmiddel ikke nødvendigvis gir grunnlag for kritikk.

Som tidligere redegjort for, ble påtalemyndighetens kjæremål både begrunnet med uriktig bevisvurdering og med gal rettsanvendelse.

Lagmannsretten hadde i sin kjennelse fra 1994 uttalt følgende om spørsmålet om de to ofrene hadde vært omtrent like beruset da de ble angrepet (i kjæremålserklæringen s. 6 omtalt som «Lundevalls forutsetning»):

«Om grunnlaget for og holdbarheten av denne forutsetning foreligger det nærmest intet».

Påtalemyndigheten fremholder i kjæremålserklæringen at «lagmannsretten har tatt vesentlig feil når den sier at det ikke var noe som talte for den forutsetning som Lundevall la til grunn». Utvalget vil til dette for sin del uttale at det i det minste måtte fremstå som høyst tvilsomt om Johansen kunne ha vært like beruset som Larsen da ugjerningene ble begått. Ikke minst hadde de nye sakkyndige erklæringene, som på et rent medisinsk grunnlag reiste alvorlig tvil ved Johansens overlevelsestid, brakt dette spørsmål i et nytt lys. Jo kortere denne tiden hadde vært, jo mindre beruset hadde Johansen vært da han ble påført øksehuggene.

I kjæremålserklæringen (s. 7) fastslås at det var forskjellen i alkoholpromille som var «den viktigste faktor for å fastslå at det seneste dødstidspunkt var 23. desember ca. kl. 1500». Men denne omstendighet ble hevdet å være «ordinært *bevisspørsmål* (som det også var omfattende bevisførsel omkring), og *ikke* et medisinsk spørsmål.» På denne bakgrunn ble fremholdt at de nye sakkyndige erklæringene på dette punkt ikke representerte noe nytt.

Utvalget er enig i at spørsmålet om Johansens eventuelle promille da han ble påført øksehuggene i utgangspunktet er et rent bevisspørsmål, som var blitt avgjort av lagretten (juryen) alene. Spørsmålet inneholder imidlertid to komponenter: (1) Hvilket tidspunkt er det tale om? (2) I hvilken grad var Johansen alkoholpåvirket på dette tidspunkt? Den siste komponent er klarligvis først og fremst et rent bevisspørsmål, hvor en eventuell påvirkning først og fremst må bedømmes ut fra vitneforklaringer. Men den første komponent vil i betydelig grad også være avhengig av den fastsettelse av dødstidspunkt og eventuell overlevelsestid som kunne gjøres ved den medisinsk sakkyndige bedømmelse av likstivhet samt slutninger ut fra funn av levret blod under den hårde hjernehinne, manglende oppsvulming av hjernen og endringer i luftveiene som det redegjøres nærmere for i uttalelsene fra medisinsk sakkyndig hold.

Som foran nevnt ble det i kjæremålserklæringen bl.a. fremholdt som det sentrale poeng, at de nye legeerklæringene kun forskjøvet seneste drapstidspunkt til 24. desember 1969 kl. 06.00. De sa intet om når drapene tidligst kunne ha skjedd, og ingen utelukket at drapene kunne ha skjedd om ettermiddagen/kvelden den 22. desember 1969.

Utvalget vil til dette kort bemerke at de nye sakkyndige erklæringene (Torvik, Simonsen og Haugen) nokså bastant avviser muligheten for at Johansen kunne ha levet særlig mange timer etter skadetilføyelsene. Dette betyr nødvendigvis også at man samtidig avviser muligheten for at Johansen kan ha forbrent betydelige mengder alkohol mens han lå lemlestet på åstedet. Dersom man samtidig trekker inn at Johansen etter de foreliggende bevis i saken var overstadig beruset ved middagstider den 22. desember 1969 - og kanskje også videre ut over ettermiddagen - utelukker dette et så tidlig drapstidspunkt som det opereres med i tiltalebeslutningen og dommen mot Liland fra 1970. Han må da nødvendigvis i uskadet tilstand ha rukket

å bli edru - eller i alle fall vesentlig mindre beruset - før han ble skadet ved økse-huggene. Som det fremgår av det foranstående, er det følgelig utvalgets oppfatning at de nye medisinske sakkyndige uttalelser representerte nye bevis i saken av ikke ubetydelig styrke. Så langt kan det derfor synes som om påtalemyndighetens kjæremål allerede på det tidspunkt det ble fremsatt hadde liten mulighet for å nå frem.

Spørsmålet ligger etter utvalgets oppfatning noe annerledes an når det blir tale om den del av kjæremålet som vedrører lagmannsrettens rettsanvendelse. Her blir spørsmålet om hvorledes de vilkår som straffeprosessloven krever oppfylt før det kan tillates gjenopptakelse, skal forstås og anvendes i et tilfelle som det foreliggende. Straffeprosessloven av 1981 § 391 nr. 3 bestemmer at det til gunst for siktede bare kan kreves gjenopptakelse «når det opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse.....» Selv om man godtok at de nye sakkyndige erklæringer måtte oppfattes som nye bevis, ble det fortsatt spørsmål om de «synes egnet til» å føre til frifinnelse.

Det ble i kjæremåls erklæringen påpekt at lagmannsretten her fant godtgjort at det forelå «en rimelig mulighet for frifinnelse av Liland», og at dette var tilstrekkelig til at lovens krav på dette punkt var oppfylt. I kjæremåls erklæringen ble uttalt at Høyesterett i en annen rettsavgjørelse inntatt i Rt. 1992 s. 1683 flg. hadde benyttet en tilsvarende formulering. Om dette heter det videre i kjæremålet:

«Lagmannsrettens formulering kan imidlertid tyde på at man har misforstått Høyesteretts kjæremålsutvalgs avgjørelse. Lest i sammenheng fremgår det av avsnittet i Rt. 1992 s. 1685 at Høyesteretts kjæremålsutvalg her fastslår at det *ikke* kreves *sannsynlighetsovervekt* for frifinnelse.

Dette gir den nødvendige presisering som man ikke finner i lagmannsrettens kjennelse. Formuleringen «rimelig mulighet» er - isolert sett - noe nær sammenfallende den generelle bevisbyrderregel man har for avgjørelsen av skyldspørsmålets faktiske sider under hovedforhandlingen. Et slikt beviskrav vil reelt sett innebære at påtalemyndigheten også ved behandling av gjenopptakelsesbegjæringer, må oppfylle lovens strenge bevisbyrderegler hver gang. Dette vil bli umulig når tilstrekkelig lang tid er gått. Slik påtalemyndigheten forstår avgjørelsen i Rt. 1992 s. 1683, fastslår Høyesterett det negative; nemlig at det ikke kreves sannsynlighetsovervekt for frifinnelse for at gjenopptakelsesbegjæringen skal kunne føre frem. Det bør imidlertid presiseres at nevnte avgjørelse var relatert til Agder lagmannsretts dom av 8. april 1991. Den gjenopptatte sak var således bare litt over halvannet år gammel.

Etter påtalemyndighetens syn må nettopp *sakens alder* få avgjørende betydning for hvordan uttrykket «synes egnet» skal forstås.»

Deretter gjengis juridisk litteratur og lovforarbeider, hvor det gis uttrykk for betenkelighet ved i noen særlig grad å tillate gjenopptakelse i gamle saker. Ved gjenopptakelse av slike saker vil de øvrige bevis i saken lett være så svekket som følge av den lange tid som er gått, at «en gjenopptakelse lett kunne bety at påtalemyndigheten må frafalle saken uansett hvor sterke bevisene var da saken var oppe første gang» (Straffeprosesslovkomitéens innstilling juni 1969 s. 339). Det fremheves derfor i kjæremåls erklæringen at «den nye omstendighet som anføres, må være av en slik karakter at den synes egnet til frifinnelse også når den vurderes opp mot det bevismaterialet som forelå ferskt den gang saken var oppe til behandling». Og en slik vurdering manglet i lagmannsrettens kjennelse.

Utvalget konstaterer at domstolene ved vurderingen av gjenopptakelsesspørsmålet sto overfor et vanskelig tema: Man hadde på den ene side de nye bevis med den vekt disse måtte ha. På den annen side hadde man det øvrige bevismaterialet i saken, som ved behandlingen av straffesaken hadde ledet til en fellende dom. Dom-

stolenes oppgave ved avgjørelsen av gjenopptakelsesspørsmålet må være å se for seg hvorledes utfallet av saken ville bli dersom de nye bevisene ble inkludert i det bevismaterialet som forelå fra før av. Dette forutsatte i så fall nødvendigvis også en bedømmelse av hvilken vekt det tidligere materialet hadde.

Dersom domstolene deretter ved en slik samlet bedømmelse fant det sannsynlig at resultatet ville bli frifinnelse, måtte følgen rimeligvis bli at gjenopptakelse ble tillatt. Ved en slik bedømmelse måtte inngå prinsippet om at all fornuftig tvil skal komme tiltalte til gode.

Dersom domstolene ved en slik bedømmelse ikke fant det sannsynlig at resultatet ville bli frifinnelse, skulle man likevel tillate gjenopptakelse dersom det forelå en «rimelig mulighet» for frifinnelse.

Desto eldre saken er, jo viktigere vil følgende spørsmål bli: Skal det bevismaterialet som lå i saken fra tidligere, vurderes ut fra den gjennomslagskraft det måtte forventes å få i en ny straffesak, eller skal man gi det den vekt som det måtte antas å ha hatt den gang den fellende dommen ble avsagt? Det vil særlig være vitnebevisene som svekkes etter som tiden går: Vitnene kan kanskje ikke lengre føres fordi de er blitt gamle eller har gått bort, og selv yngre mennesker glemmer fort.

Utvalget finner at påtalemyndigheten i denne gamle saken hadde grunn til å sette dette spørsmålet på dagsorden, slik det ble gjort ved kjæremålet. Det ble gitt svar i Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 2. september 1994 (Rt 1994 side 1149). I kjennelsen gis det uttrykk for at det i saken dreier seg om en dom for et meget alvorlig forhold, og at den omstendighet at det er tale om gjenopptakelse av en meget gammel dom, i alle fall ikke kan ha mer enn en meget begrenset vekt.

Det skal tilføyes at riksadvokat Georg Fr. Rieber-Mohn i sitt innlegg i Lov og Rett 1995 s. 562-563 illustrerer betydningen av det rettslige spørsmål som begjæring om gjenopptakelse av slike gamle saker reiser.

Det blir etter dette utvalgets konklusjon at påtalemyndigheten ikke kan kritiseres for å ha påkjært Eidsivating lagmannsretts kjennelse. Og det følger av dette og av utvalgets bemerkninger foran under "*Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?*" i pkt. 8.5.4 at påtalemyndigheten heller ikke kan kritiseres for ikke selv å ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse til gunst for Liland, eller for ikke å ha sluttet seg til Lilands gjenopptakelsesbegjæring.

Det følger av det foranstående at utvalget har en *juridisk* begrunnelse for denne konklusjonen. Men selv om påtalemyndigheten av prinsipielle grunner ønsket å få prøvet det rettslige grunnlaget for Høyesteretts kjæremålsutvalg, finner utvalget det riktig å påpeke at man likevel kunne ha valgt å avstå fra kjæremålet ut fra moralske/etiske betraktninger.

KAPITTEL 9

Påtalemyndighetens behandling av Tore Sandbergs politianmeldelse**9.1 INNLEDNING**

Den 30. mai 1994 innga Tore Sandberg anmeldelse til Riksadvokaten mot sju navngitte personer, Rolf Harry Jahrman, Roar Martinsen, Håkon Wiker, Liv Daae Gabrielsen, Johan Giertsen, Iver Huitfeldt og Morten Bjone. For de fem første gjaldt anmeldelsen «disposisjoner, beslutninger og forklaringer» i forbindelse med vedkommendes befatning med Liland-saken. For de to sistnevnte gjaldt anmeldelsen mulige tjenesteunnlater og andre mulige lovbrudd knyttet til tjenesteunnlater. Som vedlegg til anmeldelsen lå bl a en fullmakt fra Liland til Sandberg hvoretter den sistnevnte på vegne av Liland kunne «treffe et hvert juridisk og rettslig skritt i sin videre behandling av øksedrapssaken». Riksadvokaten oppfattet derfor anmeldelsen som inngitt av Liland.

Selve anmeldelsen er på 19 sider. Som vedlegg fulgte et 143 siders dokument benevnt «dokumentasjonen». Dette inneholdt Sandbergs egen detaljerte gjennomgåelse av de enkelte forhold. I denne gjennomgåelsen var i atskillig grad inntatt sitater fra Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» og også enkelte andre sitater, bl a fra utskriften av lydbandopptak fra enkelte av Ekroths intervjuer med vitner. De straffbare forhold var gruppert i fem «ankepunkter» med slik ordlyd:

- «
- a) Politiet påvirker vitner for å få dem til å si noe annet enn det de har forklart.
 - b) Politi/rettsmedisinere avgir vitneforklaring i retten som de må vite er uriktige og/eller i strid med åsteds- og rettsmedisinske funn.
 - c) Aktor gir retten informasjon som han må vite er uriktig og/eller uholdbar.
 - d) Politi/statsadvokat unnlater - og til slutt skriftlig nekter - å etterforske andre enn Per Liland og påberoper seg gjennom dette dokumentasjon som ikke finnes.
 - e) Statsadvokatene i Eidsivating unnlater å sette i verk etterforskning til tross for at de hadde fått et slikt mandat fra Riksadvokaten - og til tross for at undertegnede skriftlig har påvist fundamentale feil - til tross for at jeg har stilt spørsmål om vi her står overfor alvorlige straffbare handlinger - til tross for at advokat Bae har bedt om, men ikke fått, svar på skriftlige spørsmål - og til tross for at de berørte personer har nektet å besvare ett eneste spørsmål som er stilt dem.»

Som eget vedlegg til anmeldelsen ble fremlagt 64 sider som inneholdt kopi av diverse dokumenter, i det vesentlige politiforklaringer.

Anmeldelsene ble alle henlagt. Dette skjedd ved beslutninger fra Riksadvokaten datert h.h.v. 9. juni og 13. juli 1994.

Utvalget finner grunn til allerede innledningsvis å påpeke at Sandbergs anmeldelse i stor grad er preget av teorien om at en rekke aktører innen politi og påtalemyndighet skulle ha skjult at «Stepper'n» var den egentlige gjerningsmann og i stedet valgt ut Liland som sonoffer. Dermed blir hele etterforskningen, gjennomføringen av straffesaken i 1970 og den senere avvisende holdning til Lilands gjenoppta-

kelsesbegjæringer nærmest en eneste sammenhengende rekke av straffbare handlinger og unnlatelser. I dette skal de i forbindelse med straffesaken og den første gjenoptakelsessaken ha blitt støttet av de rettsmedisinske sakkyndige Lundevall og Giertsen, som i strid med sin faglige overbevisning skal ha forklart seg uriktig til fordel for politi/påtalemyndighet i bestrebelsene på å få domfelt en uskyldig mann.

Dersom denne teorien hadde vært riktig, ville man ha stått overfor en serie svært alvorlige straffbare handlinger begått av en rekke offentlige tjenestemenn og også av de rettsmedisinske sakkyndige (straffelovens § 163). Som tidligere nevnt under "*Utvalgets vurderinger*" i pkt. 3.4.6 har imidlertid utvalget ikke funnet noen holdpunkter for at denne teorien kan være holdbar. Dermed faller meget av det faktiske grunnlaget for Sandbergs anmeldelse bort.

Utvalget vil i "*Generelt om vilkår for straffbarhet og om straffebestemmelsene i anmeldelsen*" i pkt. 9.2 kort omtale de straffebestemmelser som var nevnt i anmeldelsen. Sandberg gir i anmeldelsen (side 14-18) for hver av de sju anmeldte en generell beskrivelse av «grunnlaget for etterforskning/påtale». Utvalget vil i det følgende under "*Anmeldelsen og utvalgets vurderinger*" i pkt 9.3 gjengi dette grunnlaget for hver enkelt av de sju. Deretter følger utvalgets korte bemerkninger. En gjennomgåelse fra utvalgets side av Sandbergs detaljerte beskrivelse i «dokumentasjonen» vil sprengte enhver rimelig ramme. Stort sett er det tale om forhold som utvalget har omtalt og vurdert tidligere i rapporten, og det vil bli henvist til dette. Under "*Anmeldelsen og utvalgets vurderinger*" i pkt 9.3 vil utvalget så avslutningsvis vurdere Riksadvokatens behandling av anmeldelsen.

9.2 GENERELT OM VILKÅR FOR STRAFFBARHET OG OM STRAFFEBESTEMMELSENE I ANMELDELSEN

Utvalget har tidligere i rapporten på flere punkter uttalt kritikk. I noen tilfeller er kritikken rettet mot enkeltpersoner, i andre tilfeller er den ikke formulert på en slik måte. Sandbergs politianmeldelse og den etterforskning som kunne ha blitt resultatet av anmeldelsen, gjelder imidlertid *straffbare* forhold. Utvalget finner det i dette punkt nødvendig å understreke at det mellom et kritikkverdige forhold og et straffbart forhold er en vesentlig forskjell.

Et forhold (en handling, unnlattelse mm.) vil bare være straffbart så fremt det rammes av en konkret straffebestemmelse i loven (straffeloven eller annen lovgivning). Med dette menes at det aktuelle forhold må ligge innenfor den beskrivelse som vedkommende straffebestemmelse gir. Den omstendighet at en person opptrer på en måte som gir grunn til kritikk, f.eks. fordi han er skjødesløs, ubetenksom, faglig udyktig, uprofesjonell osv, gir således vanligvis ikke adgang til å anvende straff overfor vedkommende. Men enkelte straffebud rammer slik opptreden i visse situasjoner. Av særlig interesse vil her være straffelovens § 324 som setter straff for den offentlige tjenestemann som forsettlig unnlater å utføre eller overtrer sine tjenesteplikter. Videre kan også nevnes straffelovens § 325 som rammer den «Embets- eller Bestillingsmand» som bl.a. viser grov uforstand i tjenesten. I begge disse tilfeller vil det kunne straffes med bøter eller med tap av stillingen.

Det er grunn til å påpeke at det på langt nær er ethvert kritikkverdige forhold begått i offentlig tjeneste, f.eks. ved arbeide i politi/påtalemyndighet, som rammes av disse straffebestemmelsene. § 324 stiller krav til forsett. Dette innebærer at tjenestemannen med vitende og vilje f.eks. har unnlatt å foreta seg noe som han visste at han var forpliktet til, f.eks. nærmere beskrevne gjøremål som direkte følger av tjenesteinstruksen. Der det f.eks beror på et skjønn hva som i det enkelte tilfelle må foretas under en etterforskning - f.eks. om det bør gjennomføres ytterligere vitneavhør - kan denne bestemmelsen vanskelig benyttes. Da vil det i tilfelle være § 325

som kan bli aktuell. Til denne bestemmelsen bemerkes at den bare rammer de kvalifiserte tilfeller av uforstand i tjenesten, hvor det er foranledning til *sterke bebreidelser*.

Alle straffbare handlinger er gjenstand for foreldelse. Foreldelsesfristen er avhengig av den strafferamme som er fastsatt i det aktuelle straffebudet. Jo høyere straffen vil kunne bli, jo lengre er foreldelsesfristen. I og med at de to foran nevnte straffebestemmelser bare fastsetter bøtestraff, er foreldelsesfristen to år regnet fra den dag det straffbare forhold er opphørt (se straffelovens §§ 67 og 68).

Straffelovens §§ 324 og 325 er de to siste straffebestemmelser som Sandberg nevner i sin anmeldelse. I tillegg nevnes en rekke øvrige paragrafer i straffeloven. Utvalget vil gi en kort redegjørelse også for disse bestemmelsene.

Straffelovens §§ 115, 118, 120, 123, 124 og 125 er alle straffebestemmelser som gjelder forbrytelser i offentlig tjeneste.

§ 115 gjelder bl.a. bruk av ulovlige midler for å oppnå en forklaring i en bestemt retning. Ulovlige midler vil ikke bare være tvang og trusler, men også andre metoder som er i strid med de skrevne retningslinjer, f.eks i påtaleinstruksen, som gjelder for avhør. Det kreves at gjerningsmannen er klar over at metoden er ulovlig, og formålet må være å oppnå at forklaringen går i en bestemt retning. § 118 gjelder enkelt sagt offentlig tjenestemann som rettstridig unnlater å forfølge en straffbar handling. § 120 rammer offentlig tjenestemann som bl.a. har «anført Usannhet eller lagt Skjul paa Sannheden» i tjenestelig «protokoll». § 123 gjelder misbruk av stilling til å krenke noens rett, mens § 124 rammer rettsstridig bruk av offentlig stilling til å få noen til å gjøre, tåle eller unnlate noe. § 125 rammer bl.a. en overordnet som er klar over at en underordnet forbryter seg i tjenesten.

§§ 163 og 166 gjelder falsk forklaring. § 163 rammer den som gir slik forklaring i retten. § 166 gjelder bl.a. den som avgir falsk forklaring i fremstillinger som prosessfullmektig (f.eks. aktor) i retten eller som skriftlig avgir falsk forklaring i tilfelle hvor forklaringen er bestemt til å tjene som bevis (f.eks. en polititjenestemanns egenrapport). Med falsk forklaring menes i disse bestemmelsene en *bevisst usannforklaring*.

§§ 168 og 169 gjelder den som mot bedre vitende søker å pådra en annen siktelse eller fellelse for straffbar handling, bl.a. ved falsk anklage eller falsk forklaring til retten, eller ved å unndra bevis eller bringe til veie falsk bevis. En slik forbrytelse kan straffes med fengsel inntil 21 år dersom den har ført til at noen har sonet mer enn 5 års fengsel, og foreldelsesfristen er i tilfelle 25 år.

§§ 246, 247, 248 og 252 gjelder ærekrenkelser, rettet mot levende personer eller mot en avdøds minne (§ 252).

9.3 ANMELDELSEN OG UTVALGETS VURDERINGER

9.3.1 Rolf Harry Jahrman

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot Jahrman er at han

- «Under etterforskningen, rettssaken i 1970 og senere har
- lagt skjul på sannheten
 - avgitt forklaringer som han måtte vite var uriktige
 - unnlatt å etterforske og forfølge straffbar handling
 - og gjennom dette avgitt falsk forklaring og falsk anklage mot Per Liland med den konsekvens at Liland ble dømt til og har sonet fengsel på livstid og deretter utstått en sikringsdom på 10 år.»

Når man ser bort fra at Jahrmann mot bedre vitende skal ha søkt å pådra Liland straff, jf foran under "*Innledning*" i pkt. 9.1, er det ikke holdepunkter for at Jahrmann skal ha «avgitt forklaringer som han måtte vite var uriktige.» På dette punkt er også trukket frem noen av de uttalelser som Jahrmann kom med da han ble avhørt som vitne under hovedforhandlingen i 1970. Utvalget viser på dette punkt til bemerkningene foran under "*Etterforskernes vitneforklaringer*" i pkt 5.5.7.

Det er således intet holdepunkt for å anta at Jahrmann under hovedforhandlingen mot Liland i 1970 avga falsk forklaring.

Sandbergs dokumentasjon inneholder videre beskyldninger om at Jahrmann skal ha påvirket vitner. Således skal han i følge et vitne som Sandberg har laget videointervju med ha brukt «90% av tiden til å få meg til å si at jeg hadde sett en sykkel utenfor åstedet». Dette viser ikke annet enn at Jahrmann under dette avhøret har oppfattet sykkelen som et viktig og sentralt punkt. Forklaringen ble likevel skrevet ned slik vitnet forklarte.

Utvalget har tidligere kritisert den måten som Jahrmann har utformet rapporten fra avhøret av vitnet Willy den 17. mars 1970, se foran under "*Utvalgets bemerkninger*" i pkt 3.3.5. Det er likevel ikke grunnlag for å mistenke Jahrmann for straffbar påvirkning av vitnet.

Når det i anmeldelsen også heter at Jahrmann har unnlatt å etterforske og forfølge straffbar handling, går utvalget ut fra at det siktes til en ytterligere etterforskning rettet mot «Stepper'n». Utvalget har tidligere under "*Utvalgets vurderinger*" i pkt 3.4.6 kommet med kritiske bemerkninger på dette punkt. Anmeldelsen bygger på en antakelse om at politiets manglende interesse for «Stepper'n» hadde sin årsak i et bevisst ønske om - av en eller annen årsak - å holde ham utenfor saken. Som utvalget tidligere har gitt uttrykk for, er det ikke grunnlag for noen slik mistanke. Dermed står tilbake et spørsmål om etterforskningen på dette punkt ble utført på en faglig forsvarlig måte. Selv om dette etter utvalgets oppfatning ikke er tilfelle, vil det være langt frem til en konklusjon om at det er tale om et straffbart forhold.

Jahrmann er også berørt av en del av de øvrige punkter i de faktiske forhold som trekkes frem i «dokumentasjonen» til anmeldelsen. Utvalget nøyer seg her med å vise til bemerkningene foran under "*Etterforskningen*" i kapittel 3 til 8.

9.3.2 Roar Martinsen

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot Martinsen er at han

- «Under etterforskningen, rettssaken i 1970 og senere har
- lagt skjul på sannheten
- avgitt forklaringer og avhørsrapport som han måtte vite var uriktige
- unnlatt å etterforske og forfølge straffbar handling
- og gjennom dette avgitt falsk forklaring og falsk anklage mot Per Liland med den konsekvens at Liland ble dømt til og har sonet fengsel på livstid og deretter utstått en sikringsdom på 10 år.»

Det er ikke holdepunkter for at Martinsen skal ha «avgitt forklaringer og avhørsrapport som han måtte vite var uriktige». Hva angår Martinsens vitneforklaringer under hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland sommeren 1970, vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Etterforskernes vitneforklaringer*" i pkt 5.5.7.

I «dokumentasjonen» til anmeldelsen er særskilt trukket frem den rapport som Martinsen skrev i forbindelse med det avhør av «Stepper'ns» tidligere leieboer som han tok den 6. oktober 1970. De opplysninger som ble gitt under avhøret er omtalt foran under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenoppta-*

kelse i 1970/71?" i pkt 6.6.2. I avhøret har vitnet angitt at han overhørte bemerkningen fra «Stepper'ns» søster om den blodige skjorta den 23. desember 1969 kl 1845, og at han deretter kl 1900 forlot boligen for å reise til sine foreldre på Hvaler. Etter de undersøkelser som Sandberg har gjort noe over 20 år senere, gikk siste ferge denne dagen kl 1800. Følgelig må tidsangivelsen være uriktig. Martinsen er anmeldt for bevisst å ha angitt uriktig tid, for dermed å gjøre denne ikke underskrevne forklaringen uinteressant. Teorien om at «Stepper'n» var gjerningsmannen forutsatte at ugjerningene hadde skjedd *etter* dette tidspunkt. I referatet fra det intervju som Ekroth på forhånd hadde gjort med vitnet, var tidspunktet oppgitt til julaftens formiddag.

Utvalget nøyter seg med å bemerke at det var helt andre årsaker til at politiet fant grunn til å se bort fra denne forklaringen, se bemerkningene foran under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?"* i pkt 6.6.2.

Martinsen er også anmeldt for å ha forsøkt å få ett av «tirsdagsvitnene» til å endre forklaring, ved at tidspunktet for observerte aktiviteter på åstedet skulle være 22. desember og ikke 23. desember som opprinnelig forklart. Det er etter utvalgets oppfatning ikke holdepunkter for en slik antakelse, jf bemerkningene foran under "*Utvalgets bemerkninger*" i pkt 3.3.5.

Når det gjelder beskyldningene om at Martinsen skal ha unnlatt å etterforske og forfølge straffbar handling, vises til bemerkninger foran under "*Rolf Harry Jahrmann*" i pkt. 9.3.1.

9.3.3 Håkon Wiker

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot Håkon Wiker er at han

«Før rettssaken i 1970 har

- tatt kontakt med rettsmedisinerne Jon Lundevall og Johan Giertsen og i samråd med disse lagt inn forutsetninger for å endre de draps/dødstidspunkter som var skriftlig angitt i ofrenes obduksjonsrapporter, til tross for at han måtte vite at slike forutsetninger ikke var dokumentert og at de dessuten var ubegrunnede og uholdbare.

At han under hovedforhandlingen i Eidsivating lagmannsrett i 1970 mot bedre vitende la skjul på sannheten ved

- å bruke disse forutsetninger som han visste eller måtte vite var feilaktige for å utelukke et stort antall vitner som hadde sett og/eller hørt ofrene i live vesentlig senere enn Wiker la til grunn i tiltalebeslutningen mot Per Liland
- å unnlate å gjengi sentrale vitneutsagn som fremkommer i politiforklaringer, men som retten ikke fikk høre noe om
- å villedde retten på flere punkter i bevisdokumentasjonen ved å utelukke åpenbare bevistolkninger som umulige til tross for at han måtte vite at det ikke var grunnlag for slik utelukkelse
- å gjengi vitneutsagn i strid med de faktiske forhold
- å foreta en tidsberegning i sin prosedyre som han måtte vite var uriktig, en tidsberegning som utelukket at noen kunne ha registrert ofrene i live eller noen form for aktivitet på/ved åstedet etter 23.12.69 kl. 18.00.

- At han etter rettssaken i 1970 har lagt skjul på sannheten ved at han har
- gjentatt de udokumenterte og ubegrunnede forutsetningene

- nektet å etterforske en alternativ gjerningsmann til tross for at en omfattende dokumentasjon mot en sannsynlig annen gjerningsmann var lagt fram i Sten og Vibeke Ekroths «Pusselspel 1971» 27.12.71
- fortsatt å motsette seg etterforskning til tross for at Ekroths skriftlige dokumentasjon ble supplert 12.05.72 med 2 timer og 40 minutter med lydbåndopptak fra hovedforhandlingen i retten og intervjuer med sentrale vitner
- unnlatt å imøtekomme den rett en part har etter forvaltningsloven til å tale muntlig med tjenestemann som behandler saken og i stedet 19.05.72 iverksatt en *ulovlig utvisning fra Norge av svensk statsborger Sten Ekroth* - et vedtak om utvisning som ble omgjort av Justisdepartementet 25.08.72
- fortsatt nektet å ta etterforskningsskritt mot en sannsynlig annen gjerningsmann til tross for at Sten og Vibeke Ekroth 22.06.72 skriftlig hadde innlevert påtalebegjæring
- 03.07.72 truet med å innlede straffeforfølgning mot Ekroth og Liland på grunn av anklagene mot alternativ gjerningsmann, men likevel unnlatt å iversette slik straffeforfølgning
- aktivt motarbeidet gjenopptakelse for Liland ved at han 21.09.72 har gjentatt og utdypet de udokumenterte og ubegrunnede forutsetningene som de rettsmedisinske konklusjoner bygger på, til tross for at han måtte vite at det var han selv som hadde formulert disse feilaktige forutsetninger
- unnlatt å ta skritt for å endre dommen over Liland til tross for at han i 1976 var gjort kjent med avgjørende innvendinger mot de rettsmedisinske forutsetninger som dommen over Liland er basert på og til tross for at han visste at det var han selv som hadde formulert disse udokumenterte og ubegrunnede forutsetningene.

At han gjennom det ovenstående i en årrekke har avgitt/bidratt til å avgi falsk forklaring og falsk anklage mot Per Liland med den konsekvens at Liland ble dømt til og har sonet fengsel på livstid og deretter utstått en sikringsdom på 10 år.»

Store deler av denne beskrivelse av ulike straffbare forhold hviler på forutsetningen om at Wiker som statsadvokat har gjennomført en alvorlig straffesak mot en mann som han visste eller måtte vite var uskyldig, og at dette skjedde i et bevisst forsøk på å skåne den egentlige gjerningsmannen. Siden denne forutsetning etter utvalgets oppfatning ikke er holdbar, faller det meste av grunnlaget for anmeldelsen fra hverandre, jf "*Utvalgets vurderinger*" i pkt. 3.4.6.

Wikers forhold før rettssaken i 1970 er nærmere behandlet foran under "*Utvalgets bemerkninger til saksforberedelsen*" i pkt 5.4. Utvalget har kritisert saksbehandlingen, idet det forut for hovedforhandlingen bl.a. burde vært fremlagt en skriftlig sakkyndig erklæring til nærmere belysning av skade- og dødstidspunktene. Derimot er det overhodet ikke holdepunkter for at Wiker skulle ha hatt noen innvirkning på de konklusjoner av faglig art som de rettsmedisinske sakkyndige ga uttrykk for under hovedforhandlingen. Det er som regel ikke kritikkverdig å stille spørsmål til sakkyndige hvor svaret må baseres på at visse forutsetninger av faktisk art var til stede. Dette er ingen ualminnelig fremgangsmåte når man skal få belyst en problemstilling. Om utvalgets vurdering av de spørsmål som Wiker stilte de sakkyndige, se foran under "*Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinske sakkyndige*" i pkt. 6.6.4.

Hva angår de krav som må stilles til aktor under hovedforhandlingen, vises til bemerkningene foran under "*Utvalgets bemerkninger til hovedforhandlingen*" i pkt 5.5. Wikers uttalelser under prosedyren om de slutninger man kunne trekke ut fra de funn som var gjort på åstedet, har ikke krav på å bli oppfattet som ubestridelige fakta. De ligger alle innenfor grensene for den argumentasjon som påtalemyndighetens representant kan gjøre gjeldende på dette stadium i straffesaken. Statsadvokat Wiker oppfattet de sakkyndige dit hen at det seneste tidspunkt for ugjerningene måtte ha vært 23. desember 1969 kl 1800. Ekroths referat av lagmannens rettsbelæring viser at statsadvokaten ikke var alene om å ha oppfattet de rettsmedisinsk sakkyndige på en slik måte.

Når det gjelder statsadvokat Wikers håndtering av saken etter at straffesaken var avsluttet i 1970, vises til "*Den første gjenopptakelsessaken*" i kapittel 6. Det forelå etter hvert en rettskraftig straffedom i øksedrapssaken. De opplysninger som senere ble bragt frem, i det vesentlige om nye vitner som også etter den 23. desember 1969 kl 1800 hadde observert aktivitet på åstedet eller sett noen av ofrene i live, var ikke av en slik karakter at politiet uavhengig av en begjæring om gjenopptakelse hadde noen plikt til å iverksette ytterligere etterforskning. Det samme gjelder den teori som etter hvert ble fremsatt om at «Stepper'n» var den egentlige gjerningsmann.

Beslutningen om bortvisning av Ekroth fra Norge ble tatt av Oslo politikammer den 19. mai 1972. Klage over beslutningen ble forkastet av Statens utlendingskontor den 31. mai s.å. Utvalget kjenner ikke til hvem som tok initiativet til bortvisningen. Selv om dette skulle være statsadvokat Wiker, må ansvaret for vedtaket ligge hos den instans som fattet beslutningen. Selv om vedtaket senere ble omgjort av overordnet myndighet, er det fortsatt langt frem til en eventuell konklusjon om at de tjenestemenn som var ansvarlig for vedtaket, har begått en straffbar handling. Noe straffeansvar for den som eventuelt foranlediget at vedkommende myndighet grep inn, kan det uansett ikke bli tale om.

Straffelovens § 168 rammer den som bl a ved falsk anmeldelse eller mot bedre vitende på annen måte søker å pådra en annen siktelse eller fellelse for en straffbar handling. Statsadvokat Wiker handlet med god margin i forhold til det straffbare da han i brev til Ekroth av 3. juli 1972 gjorde oppmerksom på denne straffebestemmelsen. Utvalget finner grunn til å tilføye at det ikke er grunnlag for noen antakelse om at Ekroth selv var i særlig tvil om at «Stepper'n» var den egentlige gjerningsmannen.

Når det endelig gjelder Wikers forhold i 1976, vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Perioden fra 1976 til 1992*" i kapittel 7.

9.3.4 Liv Daae Gabrielsen

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot Liv Daae Gabrielsen er at hun

- «Etter rettssaken i 1970 - ved behandlingen av den gjenopptakelsesbegjæring Liland sammen med Sten og Vibeke Ekroth hadde innlevert 27.12.71 - la skjul på sannheten ved at hun
- uten noen form for dokumentasjon skrev 16.02.72 at det viktigste vitnet mot en alternativ gjerningsmann var erklært sinnsyk
- gjennom dette har opptrådt ærekrenkende mot en annen person i den hensikt å svekke vedkommendes troverdighet som vitne mot en annen gjerningsmann enn Liland.

Videre at hun har *produsert ikke eksisterende* bevis vedrørende en alternativ gjerningsmanns adkomstmulighet til åstedet ved at hun i 1972 skrev at

- det ikke var fotspor «hverken i den nye eller gamle sne» utenfor et stort vindu som manglet glass, til tross for at hun måtte vite at det ved åstedundersøkelsene ikke er rapportert fotsporundersøkelser, verken inne på eller utenfor åstedet.

At hun gjennom det ovenstående har avgitt/bidratt til å avgi falsk forklaring og falsk anklage mot Per Liland med den konsekvens at hun har bidratt til å hindre et mulig soningsavbrudd i 1972 for Liland og at han derved måtte fortsette og fullføre soningen av fengsel på livstid og at han deretter har utstått en sikringsdom på 10 år.»

Anmeldelsen knytter seg til en oversendelsespåtegning i forbindelse med at Fredrikstad politikammer av statsadvokatene i Eidsivating var bedt om å gi uttalelse til begjæringen om gjenopptakelse. Påtegningen var stilet til statsadvokatene. Innholdet i påtegningen er av utvalget behandlet foran under "*Fredrikstad politikammers oversendelsespåtegning av 16. februar 1972*" i pkt 6.6.3.

Selv om innholdet i den vitneforklaringen som ble nevnt i påtegningen talte sitt eget språk, kan det ikke kritiseres at det også i påtegningen ble gjort oppmerksom på vitnets psykiske situasjon. Uttalelsen ble imidlertid kun gitt ut fra politikammerets eget kjennskap til vedkommende vitne, og uten at man hadde forvissnet seg om at det forelå noen formell diagnose som svarte til den sykdom som ble nevnt.

Utvalget har tidligere gitt uttrykk for at politiets uttalelse i påtegningen var ukorrekt, idet det på det tidspunkt den ble avgitt ikke var formelt grunnlag for å uttale at vedkommende vitne var «erklært sinnssyk». Det er likevel ingen grunn til å anta at ordlyden i påtegningen på dette punkt representerte noe bevisst kritikkverdigg forsøk på å eliminere et vitne som skulle ha uttalt seg mot det syn på saken som politiet hadde.

At denne påtegningen til overordnet påtalemyndighet eventuelt skulle representere en ærekrenkelse overfor det nå avdøde vitnet, som skulle lede til straffeansvar for vedkommende daværende politifullmektig ved en anmeldelse mer enn 20 år senere, finner utvalget ingen grunn til å gå nærmere inn på.

Når det gjelder uttalelsen om manglende fotspor, vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Gjerningsmannens vei inn og ut*" i pkt 3.2.2 og "*Fredrikstad politikammers oversendelsespåtegning av 16. februar 1972*" i pkt 6.6.3.

9.3.5 J. Chr. Giertsen

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot J. Chr. Giertsen at han

«Før rettssaken i 1970 sammen med Håkon Wiker og professor Jon Lundevall diskuterte muligheten for å komme til andre konklusjoner vedrørende døds/handlingstidspunktene enn de som var skriftlig angitt i professor Lundevalls (og lege Per Teisbergs) obduksjonsrapporter og den lokale leges dødsattester - og at han gjennom dette

- ikke motsatte seg at det ble lagt fullstendig udokumenterte og uholdbare forutsetninger til grunn for de rettsmedisinske konklusjoner som skulle trekkes ved hovedforhandlingen i retten
- at han gjennom dette både før og under rettssaken aktivt bidro til å utdype disse uholdbare forutsetningene, til tross for at han visste/måtte vite at det ikke forelå noe grunnlag for forutsetningene

- at han ikke gjorde sin plikt etter domstollovens § 103 om å følge nøye med og gjøre dommeren oppmerksom på misforståelser og feil i oppfatningen av det som foregikk i retten
- at han senere gjennom sin erklæring av 09.06.72 fortsatt baserte seg på de samme feilaktige forutsetninger til tross for at han visste/måtte vite at forutsetningene ikke var holdbare
- at han i erklæringen av 09.06.72 skriftlig utdypet og forsterket de feilaktige konklusjonene han hadde avgitt muntlig i retten i 1970, til tross for at han var klar over/måtte være klar over at forutsetningene som konklusjonene baserte seg på var feilaktige
- at han 05.10.93 i virkeligheten har erkjent at han visste at forutsetningene som de rettsmedisinske konklusjoner livstidsdommen over Liland baserer seg på, ikke var holdbare

At han gjennom det ovenstående har avgitt/bidratt til å avgi falsk forklaring og falsk anklage mot Per Liland med den konsekvens at Liland ble dømt til og har sonet fengsel på livstid og deretter utstått en sikringsdom på 10 år.»

Den «forutsetning» som står sentralt i anmeldelsen, synes å være forutsetningen om at de to ofrene hadde omtrent den samme alkoholkonsentrasjon i blodet da ugjernningene skjedde. I og med at Johansen var edru da han døde, måtte man i så fall nødvendigvis operere med en så lang overlevelsestid for ham at alkoholen i mellomtiden var blitt forbrent.

Som nevnt foran under "*Den første gjenopptakelsessaken*" i kapittel 6, var det først og fremst professor Lundevall som i sin erklæring av 20. april 1972 la vekt på et slikt resonnement. Når professor Giertsen i sin erklæring av 9. juni 1972 antok at Johansen måtte ha blitt påført skaden som førte til blødningen under den hårde hjernehinnen senest kl 1200 den 23. desember 1969, var det betraktningene rundt spørsmålet om «celleinnvekst» som for ham var det sentrale. Om de slutninger som kunne trekkes ut fra det faktum at de to ofrene hadde en høyst ulik promille da de døde (og dermed også da de ble funnet), nøyer Giertsen seg med følgende bemerkning:

«Det faktum at Johansen var edru ved dødens inntreden sier oss derfor kun at han må ha levet omkring 20 timer etter at han sist ble sett av Liland. Det sier ikke mere om skadetidspunktet enn det man kom frem til under punkt 4.»

Under punkt 4 i Giertsens erklæring var drøftet de slutninger som kunne trekkes ut fra Lundevalls obduksjonsfunn av blodlever som satt «lett festet» til den hårde hjernehinnen («celleinnveksten»).

De sakkyndige uttalelser som forelå under den siste gjenopptakelsessaken, gir uttrykk for at man ikke kan trekke slutninger om overlevelsestid ut fra dette obduksjonsfunnet. Også Giertsen gir i erklæring av 9. juni 1972 uttrykk for at en tidsbestemmelse basert på dette funnet må «foretas med stor forsiktighet». De 12 timene som han deretter stipulerer som overlevelsestid, karakteriserer han som «et meget forsiktig anslag». I dette ligger formentlig at han holder det for mest sannsynlig at overlevelsestiden har vært lengre. Lundevall tar ikke direkte avstand fra Giertsens slutninger på dette punkt, men han bemerker i sin tilleggsuttalelse av 18. august 1972 at han er litt mer forsiktig enn Giertsen i sin slutning. «Min forsiktighet skyldes at der ikke ble utført mikroskopi av blødningen med omgivelser, og at der derfor ikke er et helt presist grunnlag for bestemmelse av blødningens alder». Han holder

derfor fast ved sin konklusjon fra erklæringen av 20. april 1972 om at den overlevelsestiden som man kunne slutte seg til ut fra dette funnet var «noen timer».

Som nevnt foran under "*Forklaringene fra de rettsmedisinsk sakkyndige*" i pkt 5.5.4 og 6.6.6, er utvalget noe i tvil om innholdet i den muntlige uttalelse som Lundevall ga under hovedforhandlingen i 1970. For Giertsens del er det derimot grunn til å anta at hans uttalelse om dødsstivhet og Johansens overlevelsestid i store trekk svarte til hans senere skriftlige redegjørelse av 9. juni 1972.

Giertsen har i sin samtale med utvalget fastholdt at han har faglig dekning for de konklusjoner som han trakk i denne redegjørelsen. Han mener senere å ha fått støtte for dette i utenlandsk fagmiljø og har gjort rede for dette i en artikkel «Lilandsaken. De rettsmedisinske erklæringer» i Tidsskrift for Den norske Lægeforening nr 25, 1995 s 3152-3153.

Utvalget har ingen forutsetninger for å foreta noen faglig bedømmelse av Giertsens uttalelser i Liland-saken. Ved vurdering av politianmeldelsen er det imidlertid spørsmål om Giertsen mot bedre vitende skal ha uttalt seg som han gjorde, med den følge at det ble avsagt en uriktig fellende straffedom. Det er således tale om en meget alvorlig anklage. Utvalget nøyer seg med å bemerke at det ikke er holdepunkter for å anta at det med noen rett kan fremsettes en slik beskyldning mot Giertsen.

9.3.6 Iver Huitfeldt

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot Iver Huitfeldt at han

«Har utvist tjenesteforsømmelse som statsadvokat i Eidsivating og dessuten har forbrutt seg mot straffelovens §§ 118, 120, 123, 124 og/eller andre bestemmelser ved

- at han har unnlatt å etterforske noen av de forhold som er angitt over, til tross for at dette i all hovedsak er skriftlig dokumentert i Tore Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» og at det som ikke er omtalt i Sandbergs bok, ligger i saken i form av annen dokumentasjon
- at han har unnlatt å gjøre dette til tross for at Riksadvokaten i brev av 22.09.92 til statsadvokatene i Eidsivating viser til at en rekke av de spørsmål undertegnede har stilt i saken knytter seg til gjennomføringen av etterforskningen og hovedforhandlingen i retten - at Riksadvokaten deretter gir statsadvokatene som mandat å gjennomgå saken i detalj og *at etterforskning/undersøkelser eventuelt iverksettes og at de så skal ta stilling til om påtalemyndigheten av eget tiltak skulle begjære øksedrapssaken gjenopptatt til fordel for Liland*
- at han - til tross for mandatet fra Riksadvokaten - varslet at han ikke kom til å begjære gjenopptakelse til fordel for Liland *i det samme øyeblikk som han på Sandbergs pressekonferanse 29.10.92 fikk Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» - og at han altså på dette tidspunkt ikke kunne ha satt seg inn i noe av det materiale Sandberg la fram.»*

Huitfeldts befatning med Liland-saken er omtalt foran under "*Opptakten*" i pkt 8.1. Han hadde ansvaret for statsadvokatens behandling av saken høsten 1992 frem til han sluttet i sin stilling 1. januar 1993. Utvalget har tidligere uttalt seg kritisk til at statsadvokatene i Eidsivating ikke gikk over fra saksbehandling etter trinn 1 i Riksadvokatens brev av 22. september 1992 til saksbehandling etter trinn 2. Denne kritikken er i det vesentlige basert på de opplysninger knyttet til de rettsmedisinsk sakkyndiges vurderinger som fremkommer i professor Simonsens brev til advokat Bae

av 14. desember 1992, og som statsadvokatene i Eidsivating sannsynligvis først ble gjort kjent med etter nyttår i 1993. Kritikken rammer således ikke Huitfeldt.

Huitfeldts uttalelse under pressekonferansen den 29. oktober 1992 i forbindelse med utgivelsen av Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» er omhandlet foran under "*Den siste gjenopptakelsessaken*" i pkt 8, 1 og 8.5.2. Utvalget nøyter seg med å bemerke at Huitfeldt ved sin uttalelse ikke gjorde seg skyldig i noe straffbart forhold.

9.3.7 Morten Bjone

Sandbergs generelle beskrivelse av grunnlaget for anmeldelsen mot Morten Bjone at han

«Har utvist tjenesteforsømmelse som statsadvokat i Eidsivating og dessuten har forbrutt seg mot straffelovens §§ 118, 120, 123, 124 og/eller andre bestemmelser ved

- at han har unnlatt å etterforske noen av de forhold som er angitt over, til tross for at dette i all hovedsak er skriftlig dokumentert i Tore Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» og at det som ikke er omtalt i Sandbergs bok, ligger i saken i form av annen dokumentasjon
- at han har unnlatt å gjøre dette til tross for at Riksadvokaten i brev av 22.09.92 til statsadvokatene i Eidsivating viser til at en rekke av de spørsmål undertegnede har stilt i saken knytter seg til gjennomføringen av etterforskningen og hovedforhandlingen i retten - at Riksadvokaten deretter gir statsadvokatene mandat å gjennomgå saken i detalj og *at etterforskning/undersøkelser eventuelt iverksettes og ta stilling til om påtalemyndigheten av eget tiltak skulle begjære øksedrapssaken gjenopptatt til fordel for Liland*
- at han har unnlatt å videreformidle skriftlige spørsmål fra advokat Bae datert 02.12.93 til professor Johan Giertsen, tidligere politifullmektig Liv Daae Gabrielsen og tidligere åstedsgransker i KRIPOS, Gudmund Restad.»

Bjone overtok behandlingen av Liland-saken 1. januar 1993, etter at Huitfeldt hadde sluttet. Han hadde hos statsadvokatene i Eidsivating ansvaret for saken frem til Eidsivating lagmannsretts avgjørelse av 29. april 1994.

Utvalget har tidligere under "*Opptakten - påtalemyndighetens saksbehandling fra høsten 1992 til 23. juni 1993*" i pkt 8.5.1 og "*Påtalemyndighetens saksbehandling for lagmannsretten*" i pkt 8.5.3 rettet kritikk mot statsadvokatens saksbehandling i denne perioden. Det er imidlertid i dette tilfelle ikke tale om straffbare forhold.

9.4 RIKSADVOKATENS BEHANDLING AV ANMELDELSEN

På det tidspunkt Sandbergs anmeldelse ble inngitt, sto gjenopptakelsesspørsmålet til behandling for Høyesteretts kjæremålsutvalg. Anmeldelsen mot Jahrman, Martinsen, Wiker, Daae Gabrielsen og Giertsen var etter Riksadvokatens oppfatning direkte knyttet til dette spørsmålet. Når Sandberg på vegne av Liland i anmeldelsen hevdet at disse fem foran nevnte bl a hadde «lagt skjul på sannheten», produsert «ikke eksisterende bevis» osv, fant påtalemyndigheten det nødvendig å bringe dette videre til den domstol som behandlet gjenopptakelsessaken. Dette ble gjort av Riksadvokaten i brev til kjæremålsutvalget av 9. juni 1994.

I dette brevet ble konstatert at anmeldelsen mot Huitfeldt og Bjone ikke grep direkte inn i gjenopptakelsesspørsmålet. For disse anmeldelsene konstaterte Riks-

advokaten at de ikke ga rimelig grunn til å iverksette etterforskning. Anmeldelsen mot Huitfeldt og Bjone ble etter dette «henlagt uten videre som åpenbart grunnløs».

Etter straffeprosessloven av 1981 § 224 første ledd skal det foretas etterforskning «når det som følge av anmeldelse eller andre omstendigheter er rimelig grunn til å undersøke om det foreligger straffbart forhold som forfølges av det offentlige.» Utvalget finner ikke grunn til å kritisere Riksadvokaten for å ha avsluttet behandlingen av anmeldelsen mot Huitfeldt og Bjone på denne måten.

Etter at det noe senere ble klart at Sandbergs politianmeldelse mot Jahrmann, Martinsen, Wiker, Daae Gabrielsen og Giertsen ikke skulle trekkes inn i Høyesteretts kjæremålsutvalgs arbeide med gjenopptakelsspørsmålet, ble behandlingen av disse anmeldelsene avsluttet ved Riksadvokatens brev til statsadvokatene i Eidsivating datert 13. juli 1994. I brevet heter det bl a:

«Riksadvokaten kan ikke se at anmeldelsen med bilag er av en slik karakter at det er rimelig grunn til å iverksette etterforskning. Tore Sandberg har åpenbart sterke innvendinger mot en lang rekke av de oppfatninger/konklusjoner de anmeldte personer har gitt uttrykk for i sitt arbeid. Men en uenighet gir i seg selv ikke grunn til å anta at «de andre» har overtrådt straffeloven, og langt mindre å hevde at det foreligger forsettlige brudd slik som falsk forklaring m.m. Denne oppfatning av Sandbergs anmeldelse underbygges i noen grad av det faktum at Per Liland og hans advokater *ikke* ønsker å påberope seg slike forhold som er beskrevet i straffelovens § 391 nr. 1 i gjenopptakelssaken.»

Henvisningen til straffelovens § 391 nr 1 er åpenbart en skrivefeil for samme paragraf i straffeprosessloven av 1981. Etter denne bestemmelsen kan gjenopptakelse til gunst for siktede bl a kreves når tjenestemenn i politi eller påtalemyndighet, aktor eller forsvarer har gjort seg skyldig i straffbart forhold med hensyn til saken, eller et vitne har gitt falsk forklaring i saken, og det ikke kan utelukkes at dette har innvirket på dommen til skade for siktede.

Etter dette ble anmeldelsen henlagt som åpenbart grunnløs.

På bakgrunn av den granskning av saksbehandlingen i Liland-saken som nå er gjennomført, kan utvalget konstatere at innholdet i Riksadvokatens beslutning fremstår som riktig.

Riksadvokaten valgte å henlegge anmeldelsen uten etterforskning. Riksadvokat Georg Fr. Rieber-Mohn har overfor utvalget opplyst at han både på bakgrunn av sitt kjennskap til norsk rettsvesen og til de personer som anmeldelsen var rettet mot, umiddelbart oppfattet Sandbergs anmeldelse som grunnløs. Ved gjennomgang av anmeldelsen kunne man konstatere at den bar preg av spekulasjoner og inneholdt rene påstander som var dårlig begrunnet. Så fremt beskyldningene var troverdige, ville man stå overfor en absolutt gjenopptakelsesgrunn etter straffeprosesslovens § 391 nr. 1. Han merket seg imidlertid at Lilands forsvarere i gjenopptakelssaken ikke ønsket å påberope seg de forhold som Sandberg tok opp. I tillegg kom videre at det også ville være meget vanskelig å etterforske en så gammel sak. Dette var noe av bakgrunnen for at anmeldelsen etter kort tid ble henlagt som åpenbart grunnløs.

Etter utvalgets oppfatning er det heller ikke her grunnlag for kritikk.

KAPITTEL 10

Bør erfaringene fra Liland-saken føre til regelendringer?**10.1 INNLEDNING**

Det følger av mandatet at utvalget, dersom det finner grunn til det, bl. a. skal søke å avdekke om regelverket for saksbehandlingen har fungert tilfredsstillende, eller om det er grunnlag for endringer. Utvalget har foran i "*Etterforskningen*" i kap. 3 til 9 bl.a. søkt å gjøre rede for om de gjeldende saksbehandlingsregler ble fulgt på de ulike stadier i Liland-saken. I dette kapittel vil utvalget til slutt gå nærmere inn på det eventuelle behov for endring av gjeldende regelverk som den forutgående gjennomgang kan gi foranledning til.

Innledningsvis er det naturlig å peke på at det i den lange tid som er gått siden 1969/70, rimeligvis er gjennomført en rekke regelendringer som også ville ha fått innvirkning på gjennomføringen av Liland-saken dersom denne hadde vært behandlet etter at disse endringer var trådt i kraft. Utvalget vil under "*Bør erfaringene fra Liland-saken føre til regelendringer?*" i pkt. 10. 2, 10. 3 og 10.4 gå kort inn på disse endringene og den betydning de kunne ha fått i Liland-saken. Deretter vil utvalget i de følgende punkter med bakgrunn i erfaringene fra Liland-saken sette søkelyset på enkelte sider av det regelverk som eksisterer i dag. Dette gjelder hva enten de aktuelle bestemmelser er de samme som da Liland-saken ble behandlet, om de senere er endret eller om det er igangsatt forberedelse til endring.

Slik utvalget er sammensatt og mandatet er utformet, har utvalget nøyhet seg med å antyde hva eventuelle regelendringer bør gå ut på. Det er således ikke gjort noe forsøk på å formulere forslag til nye regler.

10.2 SIKTEDES OG FORSVARERENS TILSTEDEVÆRELSE UNDER FENGLINGSFORLENGELSER

Utvalget har foran under "*Utvalgets bemerkninger*" i pkt 3.5.2 kommet med kritiske bemerkninger i tilknytning til gjennomføringen av de tre forhørsrettssakene vinteren og våren 1970 om forlengelse av varetektsfengslingen mot Liland. De regler som man den gang hadde i straffeprosessloven av 1887, og som kort er omtalt under det foran nevnte punkt, ga ikke tilstrekkelig garanti for at siktedes interesser ble tilstrekkelig ivaretatt ved en slik fengslingsforlengelse. Disse reglene er endret ved straffeprosessloven av 1981. Utvalget nøyhet seg på dette punkt med kort å bemerke at denne loven i § 185 tredje ledd slår fast at siktede har rett til å være til stede i retten når spørsmålet om forlengelse av fengslingsfristen skal behandles. Etter lovens § 98 har han i de aller fleste tilfeller krav på forsvarer så lenge han er varetektsfengslet, og dermed også ved forlengelse av fengslingsfristen. § 185 fjerde ledd bestemmer at begjæring om forlengelse skal fremsettes så tidlig at både siktede og forsvareren kan få varsel senest dagen før rettsmøtet holdes. Praksis er i dag at den varetektsfengslede ved forlengelser skriftlig må meddele retten sitt eventuelle samtykke til fortsatt varetektsfengsling og til at rettsmøtet avholdes uten hans tilstedeværelse.

10.3 ADGANGEN TIL Å FÅ PRØVET SKYLDSPØRSMÅLET PÅ NYTT

Straffeprosessloven av 1887 bestemte i § 400 at en straffesak kunne begjæres tatt under fornyet behandling «når bevisspørsmål under skyldspørsmålet påstås å være uriktig avgjort». Men dette gjaldt bare for saker som hadde vært pådømt ved her-

reds- eller byrett. Etter lovens § 19 skulle som hovedregel alle straffesaker som gjaldt forbrytelser som kunne medføre strengere straff enn fengsel i fem år, behandles ved lagmannsretten. Og for disse sakene - hvor skyldspørsmålet var avgjort av lagretten (juryen) - var det ingen adgang til å få overprøvet bevisvurderingen under skyldspørsmålet. I Liland-saken var det jo nettopp dette punkt som hele saken dreiet seg om: Forelå det sterke nok bevis for at Liland var gjerningsmannen, eller var bevisene mot ham ikke tilstrekkelige for domfellelse? Som nevnt foran under "*Anken til Høyesterett*" i pkt. 5.6, var det også i slike saker en viss adgang til bruk av rettsmidler i forbindelse med andre sider av lagmannsrettens avgjørelse. Dette var bakgrunnen for Lilands anke, som gjaldt lagmannsrettens saksbehandling og straffutmåling.

Denne ordningen ble opprettholdt ved straffeprosessloven av 1981 frem til den betydelige lovendring som fant sted ved lov av 11. juni 1993 nr. 80 og enkelte senere lover (to-instansordningen). Med virkning fra 1. august 1995 behandles alle straffesaker i herreds- og byrett som første instans. Dette gjelder nå også for de alvorligste sakene som tidligere startet i lagmannsretten. En vesentlig endring for slike saker innebærer videre den adgang til anke som er etablert i straffeprosessloven av 1981 § 306: Det kan nå ankes over alle sider ved den avgjørelse som er truffet i første instans, og dermed også over bevisvurderingen ved avgjørelsen av skyldspørsmålet. I de tilfeller hvor anken angår forbrytelse som etter loven kan medføre fengsel i mer enn 6 år, har domfelte ubetinget krav på å få sin sak behandlet på ny, se lovens § 321 tredje ledd. Dette skjer i så fall ved behandling i lagmannsretten, hvor skyldspørsmålet fortsatt avgjøres av lagretten (juryen).

Det sentrale spørsmål blir etter dette om behandlingen av straffesaken mot Liland ville kunne ha fått det samme utfallet som i 1970, dersom denne behandlingen hadde skjedd etter dagens regler. Eller sagt på en annen måte og noe mere generelt: Har man ved innføringen av to-instansordningen fullt ut eller i det vesentlige eliminert faren for uriktige domfellelser?

Etter de någjeldende regler ville straffesaken mot Liland ha startet i Fredrikstad byrett. Etter hovedregelen i straffeprosessloven av 1981 § 276 første ledd skulle den der ha blitt behandlet av en juridisk fagdommer og to meddommere (leddommere). Annet ledd i denne bestemmelsen gir adgang til å forsterke retten i saker om forbrytelser som etter loven kan medføre fengsel i mer enn 6 år og som er særlig omfattende eller hvor andre særlige grunner foreligger. I så fall ville retten ha bestått av to juridiske fagdommere og tre meddommere.

En vesentlig forskjell i forholdet til ordningen i 1970 ville videre ha vært at en fellende dom hadde vært begrunnet. En forutsetning for en slik dom ville være at retten hadde funnet det bevist utover rimelig tvil at ofrene ble hugget ned den 22. desember 1969 om ettermiddagen/kvelden, og at det var Liland som var gjerningsmannen.

Frem til 1993 var det tilstrekkelig at retten i domspremissene anga hva som var *resultatet* av bevisvurderingen. Dette skjedde ved at man i nødvendig grad beskrev det hendelsesforløp som ble ansett som bevist. Som tidligere nevnt gjaldt dette likevel ikke lagrettens avgjørelse av skyldspørsmålet, som var ubegrunnet. Plikten til å gi en begrunnelse ble utvidet ved straffeprosessloven av 1981 § 40 femte ledd. Denne bestemmelsen ble tilføyet ved lov av 11. juni 1993 nr. 80 og trådte i kraft 1. august 1995. § 40 femte ledd slår fast at domsgrunnene i alle saker som har vært behandlet med meddomsrett, «skal angi hovedpunktene i rettens bevisvurdering». Bestemmelsen får anvendelse ved herreds- og byrettens behandling av alle straffesaker, også drapssaker.

I en dom fra første instans i Liland-saken måtte man dermed etter de nå gjeldende regler i nødvendig grad ha begrunnet hvorfor man la til grunn det hendelses-

forløp som retten beskrev. Slik som Liland-saken forløp, måtte domsgrunnene således ha redegjort for hvorfor retten mente å kunne se bort fra at ugjerningene hadde skjedd den påfølgende dag. I en slik redegjørelse måtte retten nødvendigvis både ha kommet inn på vitneprovene fra «tirsdaysvitnene» og på uttalelsene fra de rettsmedisinsk sakkyndige. Dersom retten f.eks. bl. a. hadde bygget en fellende dom på de konklusjoner som disse sakkyndige trakk ut fra at blod var «lett festet» til Johansens hårde hjernehinne, ville dette ha kommet til uttrykk i domspremissene.

En slik begrunnet dom ville ha gitt et helt annet utgangspunkt for den senere behandling i lagmannsretten enn det man hadde i 1970. For det første ville vitneførselen i straffesaken for første instans gitt forsvareren - og også aktor - et sikrere grunnlag ved bedømmelsen av hvilke vitner som burde føres for retten ved den etterfølgende behandling for lagmannsretten. For det annet ville aktor og forsvarer hatt et langt bedre grunnlag for bedømmelsen av de rettsmedisinsk sakkyndiges uttalelser. Selv om saksforberedelsen hadde sviktet ved byrettens behandling av straffesaken, ved at det ikke hadde foreligget skriftlige erklæringer fra disse sakkyndige, hadde man i alle fall forut for den etterfølgende ankebehandling i lagmannsretten hatt full informasjon om de slutninger og resonnementer av rettsmedisinsk art som ble gjort ut fra de foreliggende funn. Så fremt disse slutninger etter rettens begrunnelse både hadde vært avgjørende for utfallet av denne alvorlige saken og hadde stått i motstrid til diverse vitneuttalelser som tydet på at ofrene også hadde vært i live langt ut over dagen og ettermiddagen den 23. desember 1969, hadde det vært all grunn til å overveie ytterligere rettsmedisinsk bistand. Dette kunne i tilfelle ha skjedd ved oppnevning av nye sakkyndige, eventuelt i tillegg til de som hadde tjenestegjort ved behandlingen i første instans. I den grad dette hadde ledet til at det var blitt sådd tvil om hvor sikre slutninger som kunne trekkes på dette punkt, er det grunn til å anta at Liland i alle fall ville blitt frifunnet ved den påfølgende behandling av straffesaken i lagmannsretten.

Noen sikkerhet for at dette ville ha blitt utfallet, kan man likevel ikke ha. Utvalget vil i den forbindelse særlig fremheve at lagmannsrettsbehandlingen også etter den nåværende to-instansordning som nevnt skjer ved at det er lagretten (juryen) som avgjør skyldspørsmålet. I en bevismessig sett så innviklet straffesak som Liland-saken, stilles store krav til rettens øvrige aktører - først og fremst statsadvokaten, forsvareren og lagmannen - for at man kan være rimelig sikker på at lagretten får et så ryddig bevismateriale at det ikke blir nevneverdig rom for misforståelser. Dette er spesielt viktig fordi lagretten heller ikke etter den nåværende ordning gir noen begrunnelse for sin avgjørelse. Dermed får man ikke den kontroll med bevisvurdering og resonnementer som man blir tvunget til å foreta når resultatet skal begrunnes. Og det blir i ettertid heller ikke mulig for andre å kontrollere at lagrettens svar ikke er basert på misforståelser.

Overført på Liland-saken må det være grunn til å tro at statsadvokaten, forsvareren og lagmannen forut for lagmannsrettsbehandlingen hadde vært så forberedt på de spørsmål som knyttet seg til de rettsmedisinske sider av saken, at man under ankeforhandlingen hadde klart å få frem alle relevante sider av problemene på en forståelig måte. Så lenge den avgjørende faktor er lagrettens evne til å oppfatte det som skjer under rettssaken og deretter resonnerer på en fornuftig måte, kan man vanskelig komme lengre enn til et håp om at det i fremtiden ikke vil skje domfellelser i saker hvor bevisene ikke er tilstrekkelige. Noen sikkerhet kan man overhodet ikke operere med, selv etter at to-instansordningen er innført.

10.4 HVILKE DOMMERE SOM BEHANDLER EN BEGJÆRING OM GJENOPPTAKELSE

Straffeprosessloven av 1887 bestemte i § 416 at en gjenopptakelsesbegjæring skulle fremsettes for den rett som hadde avsagt den dom som ble angrepet. Det var også denne domstol som avgjorde om gjenopptakelse skulle tillates. I praksis var det fortrinnsvis de dommere som hadde avsagt den dom som ble angrepet, som tok stilling til gjenopptakesspørsmålet. Begrunnelsen for dette var at det var disse dommere som best kunne avgjøre om påberopte bevis var nye, og om disse bevisene i forhold til det opprinnelige bevismaterialet hadde slik vekt at de burde lede til gjenopptakelse. Dette var bakgrunnen for at det var de tre juridiske dommerne i straffesaken mot Liland sommeren 1970 som i 1975 også avgjorde den første gjenopptakelsesbegjæringen. Etter straffeprosessloven av 1887 § 418 var det heller intet i veien for at disse dommerne gjorde tjeneste under den nye straffesaken i de tilfeller der gjenopptakelse ble tillatt. Derimot inneholdt denne bestemmelsen et forbud mot at lekdommere - f.eks. lagretted- lemmer - fra den forrige behandlingen kunne gjøre tjeneste i et slikt tilfelle.

Mot denne ordningen kunne det innvendes at den som en gang hadde gjort seg opp en mening om skyldspørsmål, ville ha vanskelig for å vurdere helt fritt hva resultatet ville ha blitt, dersom de nye bevis hadde foreligget fra først av. Selv om gjenopptakelsesbegjæringen ikke direkte inneholdt noen kritikk av den tidligere avsatte dom, kunne man likevel ikke se bort fra at dommerne lett ville kunne komme i en forsvarsposisjon. Og i alle fall ville den som begjærte gjenopptakelse lett få tanker om at det hang slik sammen.

Dette er noe av årsaken til at denne ordningen ble forlatt ved straffeprosessloven av 1981. Her bestemmes i § 395 at ingen dommer som har vært med på å avsi den angrepne dom, kan delta ved behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringen. Det samme gjelder ved ny behandling av saken etter at gjenopptakelse eventuelt er tillatt.

Utvalget finner det riktig å tilføye at det i Liland-saken ikke har vært antydning av resultatet av den første gjenopptakessaken skulle være influert av holdninger som foran nevnt. Det er da heller intet i lagmannsrettens beslutning fra 1975 som tyder på at det ikke var saklige hensyn som lå bak avgjørelsen som nektet gjenopptakelse.

Spørsmål i tilknytning til adgangen til å begjære en straffesak gjenopptatt har i de senere år vært atskillig diskutert. Dette gjelder kanskje først og fremst de materielle vilkår for gjenopptakelse, se nedenfor under "*Gir loven tilstrekkelig adgang til å få gjenopptatt en straffesak med fellende dom?*" i pkt. 10.5. Spørsmålet om hvilke dommere som skal behandle en begjæring om gjenopptakelse, har justisdepartementets lovavdeling den 17. april 1996 sendt ut til høring. Høringsbrevet gjelder hvilken domstol som i tilfelle skal treffe avgjørelse om gjenopptakesspørsmålet. Selv om det er nye dommere som gjør tjeneste etter den ordning som er etablert ved straffeprosessloven av 1981, hører gjenopptakesspørsmålet fortsatt inn under den samme domstol som avsa den angrepne dom. I høringsbrevet presenteres som et alternativ en landsomfattende klagedomstol for behandling av gjenopptakelsesbegjæring. Et annet alternativ vil være å legge avgjørelsen til en sideordnet domstol, gjerne lokalisert nærmest mulig den som avsa dom i den tidligere straffesaken. Eventuelt skal den som begjærer gjenopptakelse kunne velge å få begjæringen behandlet ved denne domstolen. Denne valgmuligheten anskueliggjør at partenes egen oppfatning om domstolens uhildethet må tillegges vekt så lenge dette kan skje innen rimelige grenser, jf utvalgets bemerkninger nedenfor under "*Hvem i påtalemyndigheten bør behandle gjenopptakessaken?*" i pkt. 10.6. Erfaringene

fra Liland-saken gir ingen grunn for utvalget til å drøfte nærmere det spørsmål som nå er sendt ut på høring.

10.5 GIR LOVEN TILSTREKKELIG ADGANG TIL Å FÅ GJENOPPTATT EN STRAFFESAK MED FELLEDE DOM?

Spørsmålet om hvilke materielle vilkår straffeprosessloven skal oppstille for å få en straffesak gjenopptatt, har vært gjenstand for overveielser ved flere anledninger i de senere år. Utvalget nevner kort straffeprosessloven av 1981 § 392 annet ledd som var en nydannelse i forhold til den tidligere lov. Etter denne bestemmelsen kunne gjenopptakelse til gunst for domfelte besluttes når «særlige forhold gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny». Ved lovendring den 11. juni 1993 er adgangen til gjenopptakelse blitt gjort noe videre ved at ordet «meget» er strøket. Men meningen var fortsatt at bestemmelsen skulle «praktiseres med varsomhet», jf Ot.prp. nr. 73 (1992-93) side 93.

§ 392 annet ledd ble påberopt av forsvarerne i Lilands andre gjenopptakelsessak. Gjenopptakelse ble imidlertid besluttet i medhold av § 391 nr. 3.

Når gjenopptakelse ikke ble tillatt i den første gjenopptakelsessaken, skyldtes det først og fremst rettens vurdering av de nye bevis som ble påberopt. Det er vanskelig å ha noen oppfatning om det ville blitt tillatt gjenopptakelse i denne saken dersom man allerede på den tid hadde hatt en bestemmelse som svarte til straffeprosessloven av 1981 § 392 annet ledd.

Etter utvalgets oppfatning gjelder de erfaringer som man kan gjøre av Liland-saken, først og fremst praktiseringen av saksbehandlingsreglene for straffesaker. Etter at to-instanstbehandlingen av straffesaker nå er innført (se "[Adgangen til å få prøvet skyldspørsmålet på nytt](#)" i pkt. 10.3), finner utvalget ikke grunn til å gå nærmere inn på hvorvidt lovens vilkår for gjenopptakelse bør vurderes på nytt.

Utvalget vil likevel nevne de særlige spørsmål som gjenopptakelse av meget gamle straffesaker reiser, og hvor rettsstilstanden er noe klarlagt ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 2. september 1994 i Liland-saken (Rt. 1994 side 1149). Det vises til utvalgets redegjørelse foran under "[Kjæremålet til Høyesteretts kjæremålsutvalg](#)" i pkt. 8.3 og 8.5.5.

10.6 HVEM I PÅTALEMYNDIGHETEN BØR BEHANDLE GJENOPPTAKELSESAKEN?

Innledningsvis påpekes at en domfelt for å få behandlet et spørsmål om gjenopptakelse av straffesaken, ikke er avhengig av at påtalemyndigheten begjærer gjenopptakelse eller sier seg enig i at saken bør gjenopptas. Både etter straffeprosessloven av 1887 og etter vår nåværende lov har domfelte selv adgang til å begjære gjenopptakelse. Dette følger nå av straffeprosessloven av 1981 § 389 første ledd. Begjæringen settes frem for den domstol som har avsagt den dom som angripes. Begjæringen kan forkastes straks dersom den ikke inneholder noen grunn som etter loven kan føre til gjenopptakelse, eller de opplysninger eller bevis som påberopes åpenbart er uten betydning, jf lovens § 396 annet ledd. Blir begjæringen ikke forkastet etter denne bestemmelsen, skal den forelegges for motparten for uttalelse (§ 397 første ledd). Dermed kommer påtalemyndigheten inn i bildet. Slik var også situasjonen i Liland-saken: Lilands gjenopptakelses- begjæring av 27. desember 1971 ble sendt Eidsivating lagmannsrett, og lagmannsretten sørget for at den ble oversendt statsadvokatene i Eidsivating til uttalelse.

Selv om det skulle være påtalemyndigheten som fremsatte en begjæring om gjenopptakelse til fordel for domfelte, eller i det minste sluttet seg til domfeltes begjæring, er det likevel domstolen som avgjør om lovens vilkår for gjenopptakelse er oppfylt. Disse vilkårene - fastsatt i straffeprosessloven av 1981 § 391 - er upåvirket av hvem som fremsetter begjæringen. Som redegjort for foran under "*Generelt om påtalemyndighetens plikt til å begjære gjenopptakelse til gunst for domfelte*" i pkt. 6.6.1, vil påtalemyndighetens holdning til gjenopptakelsesspørsmålet likevel være av stor betydning for domfelte. Man må kunne regne med at en begjæring om gjenopptakelse fremsatt av påtalemyndigheten, eller som påtalemyndigheten gir sin tilslutning til, regelmessig vil føre til at domstolen beslutter at begjæringen skal tas til følge.

Som nevnt foran under "*Hvilke dommere som behandler en begjæring om gjenopptakelse*" i pkt. 10.4, var ordningen etter straffeprosessloven av 1887 at det var de dommere som hadde avsagt den angrepne straffedommen, som også senere i tilfelle avgjorde spørsmålet om vilkårene for gjenopptakelse var oppfylt. Dette spørsmålet ble avgjort ut fra skriftlige innlegg, og uten at verken de opprinnelige vitner eller de eventuelle nye vitner forklarte seg muntlig overfor retten.

Det har i løpet av det siste året offentlig vært tatt til orde for at påtalemyndigheten ved behandlingen av en gjenopptakelsessak, ikke må være representert ved den samme person som førte saken da den opprinnelig ble behandlet for domstolene. Den ordning som hittil har vært praktisert, hvor saken regelmessig så langt det har vært mulig synes å ha vært behandlet av den samme personen, har sågar blitt betegnet som en skandale. Fra forsvarerhold er det gitt uttrykk for at det i slike saker har gjort seg gjeldende en ensidighet som «har utviklet seg til en sykdom innen etaten» (Vårt Land 5. februar 1996).

Utvalget finner det her riktig å påpeke at påtalemyndighetens holdning til de to gjenopptakelsespøringene i Liland-saken ikke kan oppfattes som noe eksempel på en slik sykkelig ensidighet. Det vises her til den forutgående drøftelse under "*Burde påtalemyndigheten selv ha vurdert spørsmålet om gjenopptakelse i 1970/71?*" i pkt. 6.6.2 (den første gjenopptakelsessaken) og "*Burde påtalemyndigheten selv ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse, eller i alle fall sluttet seg til Lilands begjæring?*" i pkt. 8.5.4 og 8.5.5 (den andre gjenopptakelsessaken). Under disse punkter har utvalget konkludert med at påtalemyndigheten verken kan kritiseres for ikke selv å ha fremsatt begjæring om gjenopptakelse til gunst for Liland eller for ikke å ha sluttet seg til Lilands gjenopptakelsespøring. Samtidig påpekes at påtalemyndigheten i den første gjenopptakelsessaken var representert ved den statsadvokat som hadde vært aktor under hovedforhandlingen i 1970, statsadvokat Wiker, mens man i den andre saken var representert ved statsadvokater (statsadvokat Bjone og senere førstestatsadvokat Qvigstad) som hadde tiltrådt sine stillinger i påtalemyndigheten lenge etter at straffesaken i 1970 var avsluttet. Det må dog tilføyes at de to sistnevnte var statsadvokater ved det samme statsadvokatembete som hadde behandlet Liland-saken ved tidligere anledninger, statsadvokatene i Eidsivating.

All den stund den foran nevnte kritikk mot ordningen bl.a. har vært knyttet til påtalemyndighetens holdning til gjenopptakelsespøringene i Liland-saken, finner utvalget det likevel naturlig å komme med noen bemerkninger om det spørsmål som er blitt reist.

Regler om krav til uhildethet hos påtalemyndighetens tjenestemenn er gitt i straffeprosessloven av 1981 § 60 (se også påtaleinstruksen § 2-5). Den bestemmelsen som vil være aktuell i denne sammenheng, er § 60 første ledd annet punktum, hvorefter tjenestemannen er ugild «når andre særegne forhold foreligger som er egnet til å svekke tilliten til hans upartiskhet».

Etter utvalgets oppfatning kan man ikke uten videre overføre de synspunkter som ligger bak reglene for dommerhabilitet - nevnt foran under "*Hvilke dommere som behandler en begjæring om gjenopptakelse*" i pkt. 10.4 - på det tilsvarende spørsmål om påtalemyndighetens representasjon i gjenopptakelsessaker. Dommerens holdning vil kunne være helt avgjørende for den avgjørelse som domstolene treffer i gjenopptakelsessaken. I og med at det alltid er domstolene som avgjør spørsmålet om gjenopptakelse, kan det vanskelig hevdes at påtalemyndighetens holdning kan ha noen tilsvarende betydning. Men denne holdningen vil i høy grad kunne få betydning i de tilfeller der det kan være spørsmål om påtalemyndigheten selv skal begjære gjenopptakelse til gunst for en tidligere domfelt, eller i det minste slutte seg til en gjenopptakelsesbegjæring som allerede er fremsatt av domfelte. Som tidligere nevnt vil en slik begjæring eller tilslutning oftest få stor betydning for den avgjørelse som domstolene deretter treffer om gjenopptakelsesspørsmålet.

Når gjenopptakelsesbegjæringer hittil regelmessig er blitt behandlet av den tjenestemann innen påtalemyndigheten som også var påtalemyndighetens representant under den tidligere straffesaken, har dette sin klare praktiske årsak: Forutgående kjennskap til bevisførselen under straffesaken vil normalt være av stor betydning. Det kan her tilføyes at manglende kunnskap vil kunne repareres dersom det, f.eks. ved bruk av lydopptak, blir sikret bevis for hva vitner forklarte i retten, jf i det følgende under "*Lyddopptak fra hovedforhandlingen i straffesaker*" i pkt. 10.7. Alternativet vil være å forberede saken ut fra saksdokumentene, hvor man regelmessig finner politiforklaringer fra alle eller de fleste av de vitner som forklarte seg under hovedforhandlingen. En slik forberedelse kan eventuelt suppleres med muntlige opplysninger fra den person som den gang var påtalemyndighetens representant.

Liland-saken gir antagelig et eksempel på at forutgående kjennskap til saken kan ha vært en *ulempe* ved den senere behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringen. Som nevnt foran under "*Forklaringene fra de rettsmedisinske sakkyndige*" i pkt. 5.5.4, er det meget som tyder på at professor Lundevall under hovedforhandlingen i 1970 ble oppfattet dithen at han hadde et syn på spørsmålet om «celleinvekst» som svarte til det som den andre av de rettsmedisinske sakkyndige, dosent Giertsen, gjøre rede for den påfølgende dag. Leser man Lundevalls senere skriftlige redegjørelse av 20. april og 18. august 1972, vil man se at han ikke fullt ut deler Giertsens syn. Til tross for dette blir Lundevall både av statsadvokaten og av retten - og formentlig også av forsvareren - i den første gjenopptakelsessaken oppfattet dithen at han uten forbehold er enig med Giertsen. Når dette kunne skje, kan det vanskelig ha noen annen forklaring enn at Lundevalls erklæringer fra 1972 den gang ble lest ut fra den misforståelse som man bar med seg fra hovedforhandlingen i 1970, og at man deretter ikke var i stand til å se at Lundevall egentlig uttrykte seg på en mer forbeholden måte enn det Giertsen gjorde. På dette punkt ville det tydeligvis ha vært en klar fordel ved en begjæring om gjenopptakelse å kunne sette seg inn i saken - og derunder de rettsmedisinske sakkyndiges skriftlige uttalelser - med «friske øyne».

Den kritikk som har vært reist, bygger på den antakelse at påtalemyndigheten lettere vil begjære gjenopptakelse eller slutte seg til en slik begjæring, dersom gjenopptakelsesspørsmålet behandles av personer innen påtalemyndigheten som tidligere ikke har hatt med saken å gjøre. Utvalget er ikke overbevist om at dette er riktig.

For det første kan det reises spørsmål ved hvor langt den enkelte tjenestemann vil føle et ansvar for den forutgående fellende straffedommen. Selv om påtalemyndighetens arbeide utgjør en nødvendig del av straffesaksbehandlingen, er det tross alt domstolene som avgjør spørsmålet om straffeskyld. For det annet kan det vel også spørres om ikke vegringen mot å medvirke til at straffesaker med domfellelse blir gjenopptatt, like gjerne springer ut av en grunnholdning av mer yrkesmessig

karakter. I så fall vil den omstendighet at vedkommende tjenestemann tidligere har ført den aktuelle straffesaken for retten, antakelig ofte ikke få noen avgjørende betydning for det standpunkt som inntas til spørsmålet om gjenopptakelse. Dette vil gjelde hva enten tjenestemannen arbeider ved det samme politikammer/statsadvokatembete som den som tidligere behandlet saken, eller han gjør tjeneste i et nabo-distrikt.

Overført på Liland-saken illustreres det foranstående ved at beskyldningene om et forutinntatt standpunkt kanskje først og fremst har vært rettet mot de to statsadvokater som deltok i behandlingen av den siste gjenopptakelsessaken. Dette til tross for at ingen av disse to på forhånd hadde hatt noe å gjøre med straffesaken mot Liland og heller ikke med den første gjenopptakelsessaken.

Den foran nevnte § 60 i straffeprosessloven av 1981, som fastslår inhabilitet når det er tilstede særegne forhold som er egnet til å svekke tilliten til tjenestemannens upartiskhet, har en tilføyelse i første ledd tredje punktum: Dette gjelder særlig når noen av partene har reist habilitetsinnsigelse. Tillegget peker på en sentral omstendighet ved alle bestemmelser om habilitet: Noe er at vedkommende tjenestemann selv skal føle seg ubundet til å treffe en avgjørelse som fullt ut hviler på saklige overveielser. Noe annet er at det heller ikke hos partene bør herske noen tvil om at dette er tilfellet. En håndtering av habilitetsspørsmålet ved behandlingen av gjenopptakelsessaker som ikke i rimelig grad også tar hensyn til dette siste hensyn, vil ikke bare svekke den alminnelige tilliten til saksbehandlingen i gjenopptakelsessaker. Den vil også bidra til å undergrave den generelle tillit og respekt for rettsvesenet som et rettssamfunn bygger på og er avhengig av.

10.7 LYDOPPTAK FRA HOVEDFORHANDLINGEN I STRAFFESAKER

Liland-saken har i den senere tid gitt støtet til en debatt omkring spørsmålet om det regelmessig skal gjøres lydopptak fra behandlingen av straffesaker i norske rettssaler. Bakgrunnen er de lydopptak som Ekroth i det skjulte gjorde fra den siste halvdel av hovedforhandlingen i straffesaken mot Liland for Eidsivating lagmannsrett sommeren 1970. Som tidligere nevnt er referatet av rettssaken i Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» fra rundt side 199 til side 390 basert på disse opptakene. Det har blitt hevdet at straffesaken mot Liland ikke ville ha blitt tillatt gjenopptatt dersom man ikke hadde disse lydopptakene. Utvalget finner det riktig å gi uttrykk for at opptakene nok har hatt en relativt indirekte betydning i denne forbindelse. Slik utvalget har oppfattet saksforholdet, var det Sandbergs bok «Øksedrapene i Lille Helvete» (1992) som var den direkte foranledning til at advokatene Cato Schiøtz og Ole Jakob Bae tok fatt på arbeidet med å få Liland-saken gjenopptatt. Og hovedårsaken til at saken ble tillatt gjenopptatt var at det ved hjelp av nye rettsmedisinske sakkyndige ble reist alvorlig tvil om det var riktig å utelukke at ugjerningene kunne ha skjedd senere enn noe ut på dagen den 23. desember 1969, se foran under "[Kjæremålet til Høyesteretts kjæremålsutvalg](#)" i pkt. 8.3. Dermed ble åpnet en mulighet - ikke minst gjennom mange vitneprov som det tidligere var sett bort i fra - for at drapene først hadde skjedd på dette sene tidspunkt. I så fall kunne ikke Liland knyttes til ugjerningene. I den bevisbedømmelse som domstolene foretok da gjenopptakelsen ble tillatt, spilte nok ikke referatene fra Ekroths lydopptak fra hovedforhandlingen i 1970 noen sentral rolle.

Men indirekte fikk disse referatene likevel betydning: Når Sandberg engasjerte seg så sterkt som han gjorde i Liland-saken fra høsten 1991, hadde dette sin årsak i at han var en av de mange som fra Ekroth fikk oversendt «Julmorden i Lille Helvete». Det var denne boken som ga støtet til Sandbergs arbeide med saken. Og i denne boken fylte referatene fra lydopptakene i retten omtrent halvparten av sidene.

Spørsmål om lydopptak fra hovedforhandlingen i straffesaker har i de senere årtier vært drøftet ved flere anledninger, også uavhengig av Liland-saken. Dette skjedde sist i forbindelse med forberedelsen av to-instansordningen. Det vises til NOU 1992:28 side 75 og Ot.prp. nr 78 (1992-93) side 38.

For rettens avgjørelse i den straffesak der lydopptak gjøres, vil slike opptak rimeligvis ha en meget begrenset interesse. Opptakene vil derimot kunne få atskillig betydning dersom det senere er aktuelt å anvende rettsmidler. Utvalget begrenser seg i det følgende til å nevne enkelte sider ved spørsmålet som kan få betydning når retten skal vurdere om en straffesak skal tillates gjenopptatt.

Det sentrale spørsmål ved behandlingen av en gjenopptakelsesbegjæring vil være å avgjøre om noen av vilkårene i straffeprosessloven av 1981 §§ 391 til 393 for å tillate gjenopptakelse er oppfylt. For de sentrale og praktisk viktige vilkår vil det være av vesentlig betydning å ha et mest mulig sikkert bilde av de bevis som den angrepne dommen bygger på. Dette er f.eks. situasjonen der § 391 nr. 3 påberopes som gjenopptakelsesgrunn. Denne bestemmelsen omhandler det tilfelle at det «opplyses en ny omstendighet eller skaffes frem et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse» mm. Et sentralt spørsmål vil her ofte være om den omstendighet eller det bevis som påberopes, er nytt i forhold til de omstendigheter/bevis som den angrepne straffedommen bygget på. Og en straffedom bygget på de omstendigheter/bevis som er påberopt og ført for retten under hovedforhandlingen, se straffeprosessloven av 1981 § 305. Dermed vil det i mange tilfeller bli spørsmål om hva et vitne forklarte under hovedforhandlingen. Det samme vil være situasjonen der det påberopes som gjenopptakelsesgrunn at et vitne skal ha gjort seg skyldig i falsk forklaring i retten, jf straffeprosesslovens §§ 391 nr 1 og 393 første ledd nr 1.

Etter dagens prosessordning har man i ettertid begrenset informasjon om hva et vitne har forklart under en hovedforhandling. Det er bare i sjeldne tilfeller at deler av en vitneforklaring blir protokollert, jf straffeprosessloven av 1981 § 21. Normalt er man dermed henvist til de opplysninger om innholdet i forklaringen som man kan finne i dommen eller i vedkommende vitnes forutgående forklaring for politiet. Begge disse kilder er klart utilstrekkelige. Er dommen en lagmannsrettsdom hvor skyldspørsmålet er avgjort av lagretten, vil domsgrunnene overhodet ikke inneholde slike opplysninger. Men selv om dommen er avsagt av meddomsrett og således er begrunnet, er det sjelden at man i domsgrunnene kan lese hva det enkelte vitne har forklart. Riktignok er kravene til domsgrunner som nevnt foran under *"Adgangen til å få prøvet skyldspørsmålet på nytt"* i pkt. 10.3, blitt skjerpet ved at straffeprosessloven av 1981 nå i § 40 femte ledd bestemmer at retten i domsgrunnene «skal angi hovedpunktene i rettens bevisvurdering». Det er ikke grunn til å anta at denne utvidelsen av plikten til å begrunne dommen innebærer at retten i noen særlig større utstrekning enn tidligere gjengir innholdet i det enkelte vitneprov, selv om dette antakelig vil kunne skje ved helt sentrale og avgjørende vitneforklaringer. En politiforklaring er utilstrekkelig fordi den bare gir et referat av det vitnet har uttalt under politiavhøret og ikke hva vitnet har forklart i retten. I tillegg hender det at retten under hovedforhandlingen mottar forklaringer fra vitner som ikke er avhørt av politiet på forhånd. Dette skjer formentlig likevel sjelden ved forklaringer av sentral betydning for utfallet av straffesaken.

Det følger av det foranstående at den umiddelbare fordel ved lydopptak av de forklaringer som tiltalte og vitner gir under hovedforhandlingen, ligger i at man dermed i ettertid har et autentisk bevis for hva som ble forklart. Dette vil igjen gi domstolene et sikrere grunnlag å bygge på når det senere skal tas stilling til om gjenopptakelse av straffesaken skal tillates.

Spørsmålet om lydopptak fra en hovedforhandling reiser praktiske og økonomiske spørsmål som utvalget for sin del ikke finner noen grunn til å gå nærmere inn

på. Dog bemerkes at slike opptak i stor utstrekning gjennomføres i våre to naboland, Sverige og Danmark. Dersom det gjøres slike opptak, vil det bli et spørsmål om lydbandet også skal oppbevares etter at dommen er rettskraftig. Det vil bare være dersom dette spørsmålet besvares bekreftende at slike opptak vil kunne få noen betydning ved behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringen.

Reglene om gjenopptakelse er gitt for å gi muligheten for å rette opp en uriktig domfellelse. Selv om innføringen av to-instansordningen innebærer at man nå har redusert risikoen for uriktige domfellelser i de alvorlige straffesakene som tidligere startet i lagmannsretten, vil reglene om gjenopptakelse fortsatt ha sin udiskutable plass i vår prosessordning. Selv om også en straffesak med frifinnende dom kan gjenopptas, har man vel først og fremst de uriktige fellende dommene i tankene når reglene om gjenopptakelse drøftes. Det er ikke til å komme forbi at ordningen med gjenopptakelse også søkes brukt til å angripe dommer som det ikke hefter noen feil ved, stort sett ved begjæringer om gjenopptakelse fra domfeltes side. Man kan vanskelig unngå at dette blir en omkostning ved ordningen som man må ta med på kjøpet.

En utstrakt bruk av lydopptak fra hovedforhandlingen i straffesaker vil antakelig kunne komme til å stimulere til begjæringer om gjenopptakelse også i saker der domfelte er blitt dømt med rette. Utvalget forutsetter at lydopptakene etter begjæring vil bli gjort tilgjengelige for domfelte og hans forsvarer. Det må da antas at det i enkelte tilfeller vil bli lagt et stort arbeid i å studere opptakene, for om mulig å finne uttalelser som man i ettertid kan slå fast er uriktige.

Det hører med til unntakene at et vitne forklarer seg objektivt korrekt. Misforståelser, forsnakkelser, selvmotsigelser o.l. forekommer relativt ofte. I mange tilfeller gripes det da inn på stedet, f.eks av aktor, forsvarer eller dommeren. Andre ganger er det ingen som reagerer. Dette kan skyldes at det vitnet forklarte var uten betydning for saken eller at man på stedet ser at også retten er klar over at det som ble sagt var uriktig, var en forsnakkelse o.l. Men årsaken kan også være at man i øyeblikket ikke registrerer at noe uriktig er blitt sagt, fordi tilhørerne oppfatter det som ble sagt på riktig måte. Først når det kommer på papiret eller når lydbandet studeres nærmere ser man at det som ble sagt var galt. Dette vil så kunne gi støtet til at det fremsettes begjæringer om gjenopptakelse.

Utvalget vil i den forbindelse nevne et eksempel fra Liland-saken:

I sitt prosedyreinnlegg var statsadvokat Wiker inne på at Liland, da han forlot åstedet den 22. desember 1969 ca kl 20.15, sørget for å låse døren med smekklåsen. I den forbindelse bemerket han at Liland skulle «ha låst de døde inne». Ekroth har senere med stor energi påberopt at dette blir selvmotsigende når et av statsadvokatens vesentlige poenger var at Johansen p.g.a. «celleinnveksten» måtte ha levet minst 12 timer etter at han fikk den skaden som utløste blødningen under den hårde hjernehinnen. Denne selvmotsigelsen i prosedyren påberopes som et selvstendig grunnlag for gjenopptakelse, jf "*Hovedpunktene i utvalgets rapport*" i pkt. 2 i Ekroths brev til Eidsivating lagmannsrett av 22. juni 1972. Selv om dette blir tilbakevist i statsadvokat Wikers innlegg av 21. september 1972 med en bemerkning om at Ekroth ikke «har evnet å se sammenhengen mellom argumentene i min prosedyre», argumenteres det likevel senere videre fra Ekroths side ut fra dette poenget. Det kan tilføyes at også Sandberg finner grunn til å ta dette punktet opp med særskilt spørsmål til Wiker i pkt. 15 i det brev av 4. september 1992 som er omtalt nærmere under "*Opptakten*" i pkt. 8.1 (Øksedrapene i Lille Helvete side 273).

Forklaringen er her selvfølgelig at statsadvokaten ved sin uttalelse ville gi uttrykk for at Liland låste «ofrene» inne. Det er ingen grunn til å tvile på at han var av den oppfatning at Johansen på dette tidspunkt fortsatt var i live. Når det ikke ble

reagert av tilhørerne på stedet, var grunnen åpenbart at man oppfattet statsadvokaten i beste mening, uten å ta ham på ordet.

Utvalget finner det riktig å fremheve at denne innvending antagelig bare vil ha aktualitet for et mindretall av de begjæringene om gjenopptakelse som fremsettes, og at den neppe bør tillegges for stor vekt.

Det er videre et spørsmål hvor langt man i tilfelle skal gå ved eventuelt lydopptak fra hovedforhandlingen. Her er utvalgets oppfatning at opptakene i alle fall bør omfatte de forklaringer som gis av tiltalte og vitnene. I tillegg vil det kunne være påkrevet å gjennomføre opptak av de forklaringer som måtte bli gitt av sakkyndige. Dette må gjelde hva enten disse har avgitt en skriftlig erklæring på forhånd eller ikke. Protokollasjon eller lydopptak av rettsbelæringen har flere ganger tidligere vært drøftet i Norge i tilknytning til spørsmålet om adgangen til å anke til Høyesterett over lovanvendelsen. Når utvalget mener at et eventuelt lydopptak også bør omfatte lagmannens rettsbelæring, er årsaken også at rettsbelæringen i mange tilfeller både inneholder en oppsummering av bevisførselen og noen ord til lagretten om bevisvurderingen, f.eks. hvilke bevis som synes å veie tungt og hvilke som man lettere kan se bort fra. Grunnene som taler for at det bevares lydopptak også av aktors innledningsforedrag og de prosedyreinnlegg som holdes avslutningsvis fra aktors og forsvarerens side, er neppe like sterke. Men erfaringene fra Liland-saken tilsier at man nok bør være varsom med å foreta en begrensning på dette punkt.

Vår prosessordning hviler på den forutsetning at en sak er avsluttet når det er avsagt rettskraftig dom. Et vesentlig moment er her at man må komme frem til et stadium i saken hvor både partene (domfelte og påtalemyndigheten) og samfunnet for øvrig kan innrette seg på at det er truffet en endelig avgjørelse. Adgangen til gjenopptakelse er et nødvendig skår i denne ordning. Det er grunn til å frykte at et eksisterende lydopptak fra hovedforhandlingen vil kunne bidra til at i sær domfelte i tilfeller der det egentlig ikke er noen berettiget grunn til det, vil ha vanskeligere for å bli ferdig med saken og få lagt den bak seg. Dette bør likevel ikke stenge for at man, i alle fall som en prøveordning, oppbevarer lydopptak fra hovedforhandlingen også etter at det er avsagt rettskraftig dom i straffesaken.

Avveiningen av fordelene med lydopptak med de ulemper som ordningen kan tenkes å innebære, vil i siste hånd være et spørsmål som lovgiveren må ta stilling til. Utvalget registrerer med tilfredshet at Justisdepartementet har gitt uttrykk for at man for å vinne erfaring ønsker å installere nødvendig utstyr for lydopptak av rettsforhandlingene ved enkelte domstoler.

10.8 UNDERSØKELSE AV LIK PÅ ÅSTEDET VED MISTANKE OM STRAFFBART FORHOLD

Foran under "*Betydningen av å få fastslått tidspunktet for de straffbare handlinger*" i pkt. 4.7.1 er omtalt nærmere betydningen av hurtigst mulig å få klarhet i når en straffbar handling er begått. Der offeret har mistet livet, vil derfor en tidligst mulig undersøkelse av liket allerede på åstedet kunne være av stor betydning for fastsettelsen av dødstidspunktet. Ved senere obduksjon vil man deretter, med utgangspunkt i dette tidspunktet, kunne gi veiledning om mulig overlevelsestid og dermed også om gjerningstidspunktet.

Registrering av dødsstivhet har tradisjonelt vært en vanlig metode for beregning av dødstidspunktet i slike tilfeller. Som det fremgår av fremstillingen foran under "*Obduksjonene den 27. desember 1969*" i pkt.4.7.4, er imidlertid dette en undersøkelsesmetode som i noen grad innebærer en skjønnsmessig vurdering, og som i tillegg bare i liten utstrekning kan gi nevneverdige pålitelige svar på spørsmålet om dødstidspunkt.

Måling av kroppstemperatur vil her ofte kunne gi et vesentlig mer nøyaktig svar. Dette gjelder særlig hvis det foretas flere målinger med noen timers mellomrom. Temperaturmåling forutsetter dog at det ikke har gått så lang tid at den døde kroppstemperatur allerede har sunket ned til omgivelsenes. Utvalget har under granskningen fått opplysninger som tyder på at måling av kroppstemperatur hos lik på åstedet til nå er blitt viet en for liten oppmerksomhet både fra legenes og fra politiets side.

En slik måling forutsetter at man gjør bruk av et termometer for temperaturmåling i rectum som angir temperatur langt under vanlig kroppstemperatur. Rettsmedisinerne har slike termometere, men ikke en allmennpraktiserende lege. Selv om ordningen i fremtiden bør være at en rettsmedisiner i de fleste tilfeller undersøker liket før det blir brakt bort fra åstedet, jf nedenfor under dette punkt, medfører tidsmomentet at liket hurtigst mulig likevel bør undersøkes av lege i forbindelse med en slik temperaturmåling. Det antas at politiet regelmessig på dette tidspunkt er kommet til åstedet eller vil komme i nær fremtid. Det vil derfor antakelig være mest hensiktsmessig at det er politiet som utstyres med slike termometre. Dette kan skje ved det enkelte politikammer og i nødvendig utstrekning ved lensmannskontorene.

Fallet i kroppstemperaturen er bl.a. avhengig av temperaturen i den døde omgivelser og av påkledning og eventuell tildekning. Det bør således samtidig sørges for at værelses- eller utetemperaturen måles, og at det innhentes opplysninger om temperaturen er blitt endret som følge av at vinduer er blitt åpnet e.l. Det bør videre også noteres hvorledes liket var kledd og eventuelt tildekket og om disse forhold har vært uendret siden den døde ble funnet.

En måling av kroppstemperaturen vil formentlig også kunne utføres av politet selv eller av annet helsepersonell. Utvalget går ikke nærmere inn på dette spørsmål.

Til legelovens § 41 har sosialdepartementet gitt en forskrift av 15. mars 1982. Denne forskriften inneholder i § 1 regler om legens melding til politiet i de tilfeller hvor det er grunn til å anta at dødsfallet kan være unaturlig. Utvalget har fått opplyst at legestudenter gis undervisning i hvorledes de skal opptre i en slik situasjon, og at legene er vel kjent med denne forskriften. Som et ledd i bevisstgjøringen av legene omkring de forhold som er nevnt i det foregående, vil utvalget foreslå at disse forskriftene utvides med bestemmelser om temperaturmåling og om registrering av andre opplysninger som nevnt i det foregående.

Forskriftens § 1 bestemmer at legen skal gi skriftlig melding til politimyndigheten på fastsatt skjema. Dette skjemaet vil være en kopi av det skjema som også ellers benyttes ved melding om dødsfallet. Sistnevnte skjema inneholder av den grunn noen få rubrikker til bruk i de tilfeller hvor det er grunn til å anta at dødsfallet kan være unaturlig.

Det bør etter utvalgets oppfatning overveies å endre dette skjemaet, slik at legen også blir gitt oppfordring til å komme med de opplysninger om kroppstemperatur etc. som er nevnt i det foregående. Samtidig bør skjemaet inneholde spørsmål/rubrikk for antatt dødstidspunkt og hvilke funn/opplysninger svaret er bygget på.

Utvalget vil avslutningsvis under dette punkt nevne to forhold som begge angår politiets rutiner i slike tilfeller.

(1) Det er av stor betydning for sikkerheten i konklusjonen om dødstidspunktet at en temperaturmåling blir påbegynt på et så tidlig tidspunkt som mulig. Verdifulle timer kan allerede ha passert innen legen/rettsmedisineren er kommet til stede. Her vil legen/rettsmedisineren lett komme i konflikt med politets tekniske etterforskere som ønsker å avslutte fotografering og åstedsundersøkelse i størst mulig grad før en temperaturmåling kan påbegynnes. En ventetid på opptil flere timer skal ikke være uvanlig. Det kan på dette punkt være foranledning for Kripes'/politikamrenes åsted-

setterforskere til å vurdere mulighetene for å få foretatt en temperaturmåling på et noe tidligere tidspunkt.

(2) I alle fall ved mistanke om alvorlige straffbare forhold bør liket undersøkes av en rettsmedisiner før det bringes bort fra åstedet. Dette må gjelde selv om det er lege til stede på et tidligere tidspunkt. Det vil være politiet som må sørge for at rettsmedisineren blir tilkalt. I så fall vil det også være hensiktsmessig at vedkommende rettsmedisiner er tilstede under den påfølgende obduksjonen.

10.9 RETTSLIGE OBDUKSJONER - OPPDRAG/INNHOLD/TIDSFORBRUK

(1) Det er normalt politi/påtalemyndighet som er oppdragsgiver ved rettslige obduksjoner. Det sentrale formål med en slik obduksjon vil ofte være å bringe dødsårsaken på det rene, og slik formuleres også regelmessig det oppdrag som gis.

Innen visse rammer vil en obduksjon kunne utføres på en varierende måte, alt avhengig av de spørsmål som ønskes belyst. Det vil derfor være av stor betydning for den nytte man senere kan ha av innholdet i en obduksjonsrapport at politiet allerede forut for obduksjonen presiserer de spørsmål som man ønsker svar på. Dersom man er interessert i opplysninger om dødstidspunktet, bør dette særskilt fremheves. I så fall bør det vel regelmessig presiseres at man også ønsker uttalelser om det tidspunkt da offeret ble tilført skadene.

I denne forbindelse kan påpekes at verken omfanget av de undersøkelser som ble gjort eller innholdet i obduksjonsrapportene fra 1969 i Liland-saken bærer bud om at det i noen særlig grad forut for obduksjonen ble fremhevet at man ønsket mest mulig nøyaktige svar på spørsmålene om skade- og dødstidspunkt.

(2) Det foreligger ikke i Norge noen standardisert beskrivelse av hvorledes en obduksjon i det enkelte tilfelle bør foretas og hvordan en obduksjonsrapport bør utformes. Dette understreker betydningen av at politi/påtalemyndighet på forhånd formulerer sine spørsmål.

De konklusjoner som trekkes i en obduksjonsrapport, vil i stor utstrekning bygge på de iakttagelser som gjøres under obduksjonen og på resultatet av de prøver som tas. I noen grad vil de imidlertid også bygge på opplysninger om hendelsesforløp o.l. som blir gitt av politiet eller andre. Av hensyn til den senere bruk av obduksjonsrapporten, vil det være av stor betydning at rapporten uttrykkelig gir en begrunnelse for konklusjonene og ikke minst påpeker der disse også bygger på muntlige opplysninger.

(3) Etter at obduksjonen er utført, utarbeides ofte en foreløpig rapport. Først etter at man har fått undersøkt de prøver som eventuelt tas, utarbeides den endelige rapporten. Det kan av og til gå flere måneder før denne rapporten foreligger. Utvalget har fått opplyst at man i Sverige her har en tidsramme på én måned. Det bør overveies å innføre en lignende ordning i Norge.

10.10 DEN RETTSMEDISINSKE KOMMISJONS KONTROLL AV RETTSMEDISINSKE ERKLÆRINGER

Den Rettsmedisinske Kommisjon ble opprettet i 1900. Kommisjonens eksistens følger i dag av § 146 i straffeprosessloven av 1981. De nåværende forskrifter om kommisjonen er gitt ved kgl. res. av 4. mars 1988, i medhold av straffeprosessloven av 1981 § 146 annet ledd.

Kommisjonen består av to faggrupper: Gruppe I behandler «alminnelige rettsmedisinske spørsmål» og gruppe II «rettspsykiatriske spørsmål».

Straffeprosesslovens § 147 første ledd første punktum lyder slik:

«Enhver som tjenestgjør som sakkyndig i rettsmedisinske spørsmål, skal straks sende den rettsmedisinske kommisjon avskrift av den skriftlige erklæring som han gir retten eller påtalemyndigheten.»

Paragrafen gjør i annet punktum unntak for primærpsykiatriske erklæringer.

Det pålegg som § 147 inneholder, er ikke bare rettet mot de som blir oppnevnt av retten som sakkyndige i straffesaker. Pålegget gjelder også de som bistår påtalemyndigheten som sakkyndige, f.eks. i forbindelse med en obduksjon. Således er svært mange av de skriftlige erklæringer om alminnelige rettsmedisinske spørsmål som kommisjonens gruppe I vurderer, rapporter avgitt i forbindelse med obduksjoner.

Etter hva utvalget har fått opplyst, blir plikten til å sende inn erklæringer og uttalelser til kommisjonen overholdt når det gjelder uttalelser om rettspsykiatriske spørsmål. Situasjonen er på dette punkt annerledes hva angår uttalelser om alminnelige rettsmedisinske spørsmål: Her blir obduksjonsrapporter regelmessig sendt kommisjonen, med unntak for de obduksjoner som skjer ved Gades Institutt i Bergen. Årsaken til dette instituttets holdning er formentlig den som ble uttalt av professor i rettsmedisin ved instituttet, J. Chr. Giertsen, i Lov og Rett 1978 side 385-388. Der ble gitt uttrykk for at instituttets medarbeidere mente å ha tilegnet seg en slik kompetanse at det skulle være unødvendig å få instituttets rettsmedisinske uttalelser kontrollert av universitetskollegaer i Oslo. I tillegg har utvalget fått opplyst at det svikter ved innsendelse av rettsmedisinske erklæringer av annen karakter, f.eks. vedrørende mulige seksuelle overgrep, legemsskade forøvet ved vold osv. Denne svikten gjelder rapporter fra hele landet.

Heller ikke i Liland-saken ble plikten til å sende kopi av rettsmedisinske erklæringer til kommisjonen overholdt. Dette gjelder både for obduksjonsrapportene fra 1969 og for Lundevalls to erklæringer og Giertsens ene erklæring i 1972. Det ble heller ikke utarbeidet noe referat for kommisjonen av de sakkyndiges muntlige forklaringer under hovedforhandlingen i 1970. At Lundevall i dette tidsrom var kommisjonens formann, endrer ikke dette. Torviks og Lindboes erklæring fra 1982 ble sendt Lundevall til orientering, men ikke til kommisjonen. Dette er noe av bakgrunnen for at utvalget finner grunn til å ta opp spørsmålet som et eget punkt.

Den kontroll som Den Rettsmedisinske Kommisjon utøver, representerer en nødvendig kvalitetssikring av de tjenester som legene ved sine uttalelser yter politi og rettsvesen. I mangel av noen enhetlig organisering av disse tjenestene, er det i alle fall av stor viktighet at man har rutiner og regelverk som sikrer at denne kontrollen blir utøvet. Professor Olav A. Haugen, som er medlem av kommisjonens gruppe I, har overfor utvalget gitt uttrykk for at man antakelig ville få en mer effektiv håndhevelse av plikten til innrapportering til kommisjonen, dersom denne plikten ble pålagt politiet/påtalemyndigheten. Utvalget vil til dette bemerke at det er denne instans som i de langt fleste tilfeller har rekvirert uttalelsene, og som dermed er adressat. Utvalget finner for sin del å kunne støtte dette forslaget. En slik ordning vil innebære en endring av straffeprosesslovens § 147. Den nærmere regulering av påleggene overfor politi/påtalemyndighet vil i tilfelle antakelig naturlig høre hjemme i påtaleinstruksen.

Straffeprosessloven av 1981 § 147 annet ledd lyder slik:

«Så fremt den sakkyndige under hovedforhandlingen gir uttalelser som avviker fra den skriftlige erklæring eller på vesentlige punkter utfyller den, skal han sende kommisjonen et referat av sin muntlige forklaring.»

Dersom politi/påtalemyndighet blir pålagt plikten til å sende Den Rettsmedisinske Kommisjon rettsmedisinske uttalelser, vil det vel også være naturlig at man overtar

plikten etter § 147 annet ledd. Det innebærer i tilfelle at politiet/påtalemyndigheten på forhånd må sørge for at den sakkyndige i nødvendig utstrekning utarbeider et skriftlig referat av den forklaring som han har gitt i retten.

10.11 BRUKEN AV SAKKYNDIGE I STRAFFESAKER

10.11.1 Oversikt

I et samfunn som vårt er det ganske umulig å drive strafferettspleie uten noe innslag av spesialsakkyndighet hentet utenfor juristenes egen krets. Medisinsk sakkyndighet er i denne sammenheng bare ett av flere eksempler.

Det er derfor grunn til allerede innledningsvis å peke på det store spenn i arten av de saker og de spørsmål som reglene om sakkyndige i straffesaker får anvendelse på. Når utvalget i det følgende med bakgrunn i erfaringene fra Liland-saken skal vurdere de någjeldende regler om sakkyndige, har først og fremst for øyet behandlingen av større, alvorlige straffesaker hvor spørsmålene til de sakkyndige er knyttet til problemer av en viss vanskelighetsgrad. Dette vil lett kunne være tilfelle i saker om drap eller legemsskader, hvor både spørsmål om gjerningstid og årsaksforhold ikke sjelden krever en nærmere sakkyndig utredning. Det kan også være tilfelle der det er nødvendig med en nærmere klarlegging av tiltaltes psykiske tilstand på gjerningstidspunktet eller senere, selv om de spørsmål som stilles til rettspsykiatrisk sakkyndige i slike saker regelmessig synes å være relativt standardpregede. Det kan videre være tale om saker som forutsetter teknisk sakkyndighet på ulike områder, f.eks. saker om brannstiftelse.

Bruken av sakkyndige skal bidra til å gi både retten og partene (påtalemyndigheten og tiltalte/forsvareren) nødvendig kunnskap om spørsmål knyttet til den sakkyndiges fagområde. Derigjennom gis retten mulighet til å foreta den sikrest mulige bedømmelse av det saksforhold som saken reiser. Bruken av sakkyndige skjer derfor som et ledd i rettens bevisbedømmelse.

Det er mange krav som må være oppfylt for at retten fullt ut skal kunne dra nytte av en sakkyndig uttalelse. Noen hovedelementer skal nevnes innledningsvis: (1) Retten må ha rimelig sikkerhet for at de sakkyndige fullt ut er uavhengige, både i forhold til hverandre og ikke minst i forhold til partene. (2) De sakkyndige må ha den fagkunnskap som er nødvendig for å kunne gi den bistand som i den enkelte sak er påkrevet. (3) Antallet sakkyndige må være tilpasset karakteren av de spørsmål som skal besvares. Det må således kunne benyttes flere sakkyndige der svarene må bygges på skjønnsmessige vurderinger og også der det kan være tvil eller faglig uenighet. (4) Det bør forut for hovedforhandlingen regelmessig foreligge en skriftlig erklæring fra de sakkyndige. Denne erklæringen bør være skrevet ut fra et skriftlig mandat, eventuelt som svar på spørsmål som på forhånd er stilt av retten etter forslag fra aktor og forsvarer. (5) De sakkyndiges uttalelse må ha en form og et innhold som sikrer at den så langt det er mulig blir oppfattet av retten, og det må gis mulighet for supplerende spørsmål der dette er nødvendig.

10.11.2 Hovedtrekkene i reglene om sakkyndige i straffeprosessloven av 1981

Allerede under etterforskningen kan påtalemyndigheten søke bistand hos sakkyndige (§ 148 første ledd). En obduksjon i en drapssak er et eksempel på en slik bistand. Det er da påtalemyndigheten selv som velger hvilke(n) sakkyndig(e) man ønsker å benytte. Sakkyndig bistand til mentalobservasjon må likevel besluttes av retten (§ 165).

Det er intet i veien for - og er vel nærmest regelen - at det er disse sakkyndige som gjør tjeneste som rettsoppnevnte sakkyndige under den rettslige behandling av en senere straffesak.

Dersom en sakkyndig vil være inhabil etter de regler som gjelder for dommeres habilitet, bør det unngås å oppnevne vedkommende (§ 142 første ledd). Loven praktiseres slik at en sakkyndig som har bistått politiet under etterforskningen, normalt ikke vil være inhabil som sakkyndig under en etterfølgende straffesak for retten. Er det flere sakkyndige, bør de ikke stå i avhengighetsforhold til hverandre (§ 142 annet ledd). Etter denne bestemmelsen bør man således f eks unngå at to leger ved samme avdeling gjør tjeneste som sakkyndige i samme sak. Dette gjelder også for sakkyndige som bistår politiet under etterforskningen (§ 148 jf § 142).

Sakkyndige som skal uttale seg i forbindelse med en straffesak for retten, vil oftest på forhånd være oppnevnt av retten. Normalt skal partene ha adgang til å uttale seg om valget av sakkyndige før retten foretar oppnevningen (§ 141 første ledd). Der det er antatt faste sakkyndige, gjør disse tjeneste, om ikke særlige forhold tilsier noe annet (§ 140 annet ledd). For rettsmedisinske spørsmål er det gitt bestemmelser om faste sakkyndige i forskrift av 13. november 1931 nr 3623 om Den Rettsmedisinske Kommisjon.

Etter lovendring ved lov 15. juli 1994 nr 51 er lovens utgangspunkt nå at det bare skal oppnevnes en sakkyndig. Dette gjelder «med mindre retten finner at saken krever to eller flere sakkyndige» (§ 139 første ledd). Lovendringen har vært kritisert både fra medisinsk og fra juridisk hold. Utvalget nøyer seg med å bemerke at rettsmedisinsk sakkyndige erklæringer ofte inneholder skjønsmessige vurderinger. Dette tilsier at lovens hovedregel i slike tilfeller bør være at det oppnevnes to sakkyndige.

De(n) sakkyndige avgir som regel en skriftlig erklæring til retten. Er det oppnevnt to eller flere sakkyndige, kan det utarbeides en felles erklæring (§ 143 annet ledd).

Har de(n) sakkyndige ikke avgitt noen skriftlig erklæring, gir han forklaring og svarer på spørsmål i retten. Foreligger det en skriftlig erklæring, vil det være opp til retten å bestemme om de(n) sakkyndige også skal avgi forklaring i retten (§ 143 tredje ledd). I praksis vil retten i alle fall regelmessig innkalle de(n) sakkyndige til rettsmøtet dersom noen av partene på forhånd gir uttrykk for ønske om det. Ikke sjelden vil det kunne være nødvendig at de(n) sakkyndige får anledning til å overvære bevisførselen i retten før han selv gir forklaring eller eventuelt supplerer sin skriftlige erklæring (§ 143 tredje ledd).

Dersom en rettsmedisinsk sakkyndig avgir skriftlig erklæring, skal avskrift av erklæringen straks sendes til Den Rettsmedisinske Kommisjon. Dette gjelder hva enten erklæringen er avgitt til politiet under etterforskningen (f eks en obduksjonsrapport) eller den er avgitt til retten. Gir den sakkyndige senere muntlige uttalelser til retten som avviker fra eller på vesentlige punkter utfyller den skriftlige erklæringen, skal han sende kommisjonen et referat av den muntlige forklaringen (§ 147 annet ledd).

10.11.3 Rettens oppnevning av sakkyndige

Normalt vil retten først oppnevne sakkyndige etter at det er fremsatt begjæring om det fra en av partene, som oftest påtalemyndigheten. I og med at retten har et ansvar for at saken er tilstrekkelig opplyst (§ 294), kan den også selv ta initiativet til å få oppnevnt sakkyndige. Det kan vanskelig sies noe særlig generelt om når det bør oppnevnes sakkyndig. Men dersom politiet under etterforskningen har benyttet seg

av sakkyndig bistand, tilsier dette ofte at det bør oppnevnes sakkyndig under den rettslige behandling av saken.

I mange tilfeller vil det være naturlig at retten mottar forklaring fra den sakkyndige som har bistått politiet under etterforskningen. Dette vil normalt skje i kombinasjon med at det skriftlige materiale som vedkommende har utarbeidet, blir gjennomgått. Vanligvis vil den sakkyndige i et slikt tilfelle være oppnevnt av retten som sakkyndig, enten under saksforberedelsen eller under hovedforhandlingen.

Den omstendighet at en sakkyndig på forhånd har bistått politiet under etterforskningen, bør i utgangspunktet ikke diskvalifisere ham fra senere å bli oppnevnt som sakkyndig av retten. Vedkommende har regelmessig utført de undersøkelser som de sakkyndige vurderingene baseres på. Dette vil f.eks. være tilfelle med den lege som har foretatt obduksjonen og utarbeidet en rapport i den forbindelse.

I tilfeller hvor det har vært en etterfølgende kontakt mellom vedkommende sakkyndige og politiet for avklaring av den sakkyndiges uttalelse, diskusjon av opplegget for den videre etterforskning osv, bør det regelmessig oppnevnes nok en sakkyndig som ikke har hatt noe med politiets arbeide å gjøre. Dels kan dette begrunnes med at den tiltale som er utgangspunktet for straffesaken, i mange tilfeller hviler på den første sakkyndiges arbeider og konklusjoner. Dermed vil han som sakkyndig i retten lett kunne komme i en forsvarsposisjon i forhold til de uttalelser som han har gitt på det tidligere stadium i saken. Og selv om dette ikke skjer, vil den tiltalte likevel regelmessig kunne sitte tilbake med en mistanke om at denne sakkyndige som følge av sin forutgående kontakt med politiet, ikke fullt ut opptrer på en nøytral måte.

I Liland-saken hadde man nettopp en slik situasjon som nevnt ovenfor. Etter utvalgets oppfatning var det i høy grad på sin plass å oppnevne nok en sakkyndig, og da utenfor det fagmiljø som den opprinnelige sakkyndige tilhørte.

Dette leder over til spørsmålet om selve oppnevningensprosedyren. Det er retten som oppnevner den sakkyndige. Det understreker den sakkyndiges uavhengighet av partene at det også er retten som tar kontakt med den sakkyndige. Etter utvalgets oppfatning bør det således i disse tilfellene ikke på forhånd være noen forbindelse mellom den sakkyndige og aktor eller forsvarer. Under enhver omstendighet blir det meget uheldig - og egnet til å skape senere mistenksomhet og misforståelser - dersom denne sakkyndige etter forutgående orientering fra en av partene blir forespurt direkte om å møte under rettsaken.

Etter utvalgets oppfatning gjør ikke disse synspunkter det nødvendig å endre de bestemmelser om oppnevning av sakkyndige som straffeprosessloven av 1981 nå har. Det er på dette punkt mer tale om hvorledes domstolene - i forståelse med aktor og forsvarer - praktiserer loven.

10.11.4 Den sakkyndiges erklæring

Lovens hovedregel er som nevnt under "*Innledning*" i pkt 10.11.2 at den sakkyndige avgir en skriftlig erklæring. Liland-saken illustrerer på en meget god måte at denne hovedregelen ikke bør fravikes uten at dette på forhånd er overveiet av retten og partene. Det ses her bort fra de tilfeller hvor det under hovedforhandlingen uten forvarsel oppstår behov for å oppnevne en sakkyndig til å svare på spørsmål.

Det er grunn til å fremheve at en obduksjonsrapport i mange tilfeller ikke fullt ut vil tjene som noen slik erklæring. Dette gjelder i alle fall der de spørsmål som står sentralt under rettens behandling av straffesaken, ikke er behandlet på en fyldestgjørende måte.

En skriftlig erklæring avgitt forut for hovedforhandlingen i straffesaken forutsetter at den sakkyndige blir gitt et nærmere utformet mandat. Regelmessig vil det

være naturlig å utforme spørsmål som man ønsker begrunnede svar på. Det følger av utvalgets bemerkninger foran under "*Innledning*" i pkt 10.11.3 at det er retten som har kontakten med de sakkyndige, og at spørsmålene bør stilles av retten. Normalt vil dette skje etter forslag fra aktor og forsvarer.

Liland-saken har illustrert enkelte forhold i tilknytning til innholdet i en sakkyndig uttalelse for retten. Til dels er det tale om sider ved uttalelsen som direkte henger sammen med formuleringen av de spørsmål som stilles.

(1) En sakkyndig erklæring inneholder ofte avsnitt av ren teoretisk karakter, f.eks. som en generell bakgrunn for de uttalelser som senere gis. I tillegg vil uttalelsene regelmessig være konkret knyttet til et bestemt saksforhold.

Det er her viktig å være oppmerksom på at også den sakkyndige i denne forbindelse må foreta en bevisvurdering. Deler av denne bevisvurderingen er den sakkyndige alene om, eller den gjelder forhold som retten vanskelig kan overprøve. Som eksempler kan nevnes hvorledes et obduksjonsfunn eller brannrester på et åsted rent faktisk skal oppfattes og deretter beskrives. I andre tilfeller refererer den sakkyndiges bevisbedømmelse seg til de bevis som også retten får seg forelagt. I Liland-saken var det f.eks. spørsmål om hvor alkoholpåvirket ofrene var på et gitt tidspunkt og sannsynligheten for at den ene eller begge hadde nydt alkohol også den påfølgende dag.

Ved vurderingen av den sakkyndiges uttalelse er det av vesentlig betydning å ha klart for seg i hvilken grad den på det enkelte punkt gir uttrykk for en rent sakkyndig bedømmelse, eller om den - i alle fall for en del - er basert på en bevisbedømmelse som det egentlig tilligger retten å foreta. I Liland-saken ble denne problemstillingen illustrert ved at de rettsmedisinske sakkyndige ble bedt om å angi tidsrommet for forbrenning av alkohol (eller mer nøyaktig: det korteste tidsrom for overlevelse) for det ene av de to ofrene, Johansen, under forutsetning av at han hadde omtrent samme promille som den annen, Larsen, da øksehuggene falt. På dette punkt vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Overlevelsestiden - alkoholkonsentrasjonen i blodet*" i pkt. 4.2.4 og 4.2.5. Utvalget nøyer seg her med å påpeke at det er av stor betydning at det blir poengtert i hvilken grad en sakkyndig uttalelse er basert på en rent faglig vurdering som retten i praksis vanskelig kan overprøve, eller om den i alle fall delvis bygger på en bevisbedømmelse som det egentlig er opp til retten selv å foreta. Her påhviler det både de sakkyndige selv og de juridiske aktører i retten (aktor, forsvarer og rettens juridiske dommere) et ansvar for at dette skal komme klart frem.

(2) Fra tid til annen vil det være hensiktsmessig å knytte et spørsmål om et faglig resonnement til en faktisk forutsetning. Liland-saken har illustrert at dette kan føre til at oppmerksomheten i unødig grad dermed blir konsentrert om denne forutsetningen, på bekostning av andre mulige faktiske hendelsesforløp. Om dette vises til utvalgets bemerkninger foran under "*Statsadvokatens spørsmål til de rettsmedisinske sakkyndige*" i pkt. 6.6.4.

(3) En sakkyndig vil kunne uttale seg med vekslende sikkerhet, bl.a. avhengig av det fagområde som uttalelsen gjelder. Således er uttalelser om rettsmedisinske eller andre medisinske forhold nærmest uten unntak beheftet med usikkerhet, til dels med betydelig styrke.

For retten er den sakkyndiges uttalelse som oftest bare en del av bevisførselen, og av og til sågar en mindre del. Retten må treffe sin avgjørelse ut fra en samlet vurdering av alle bevisene i saken, tiltaltes og vitnenes forklaring, funn fra åstedet osv. Hvert bevis er kanskje isolert sett ikke tilstrekkelig til at retten lar seg overbevise om tiltaltes skyld, mens situasjonen samlet ikke sjelden er den at de ikke etterlater nevneverdig tvil. Derfor er også konklusjoner fra den sakkyndiges side som gir uttrykk for tvil, like fullt ofte interessante for retten.

For at retten skal kunne foreta en mest mulig korrekt bevisvurdering, vil det være av stor betydning at det kommer klarest mulig frem med hvilken sikkerhet den sakkyndige uttaler seg. Dersom den sakkyndige selv ikke gir informasjon om dette, bør de juridiske aktører (aktor, forsvarer og de juridiske dommere) sørge for at nødvendige opplysninger blir gitt.

Igen er Liland-saken et eksempel på at det har sviktet: Alt tyder på at retten la til grunn som et udiskutabelt faktum at ofrene måtte være blitt hugget ned senest kl. 18.00 den 23. desember 1969, og at man således måtte se bort fra andre bevis (vitneuttalelser) som tydet på at ofrene også hadde vært i live *etter* dette tidspunkt. Dette til tross for at det allerede i 1970 (og også under den første gjenopptakelses-saken) var all grunn til å stille spørsmål ved hvilken sikkerhet en rettsmedisinsk sakkyndig egentlig uttalte seg om dette spørsmålet.

10.12 AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

Utvalget har ved bedømmelsen av saksbehandlingen i Liland-saken blant annet hatt som målestokk det regelverk som gjaldt på det aktuelle tidspunkt. Når det i kapittel 10 er drøftet om erfaringene fra Liland-saken bør føre til regelendringer, har dette selvfølgelig skjedd med utgangspunkt i de regler som i dag gjelder.

Det er grunn til nok en gang å påpeke at det siden 1969/70 har skjedd store endringer i våre regler om behandling av straffesaker. Innledningsvis i dette kapittel er under "*Innledning*" i pkt 10.1 allerede nevnt straffeprosessloven av 1981 som fra 1995 også inneholder bestemmelser om adgang til to-instansbehandling av straffesaker. I tillegg er det naturlig å nevne påtaleinstruksen, som inneholder regler av stor betydning for politiets etterforskning. Den tidligere påtaleinstruks ble opprinnelig fastsatt i 1934. Etter å ha blitt endret på en del punkter gjennom årene, ble den avløst av en ny påtaleinstruks, fastsatt ved kgl. res. av 28. juni 1985. Også en del andre bestemmelser av betydning for etterforskning og domstolsbehandling av straffesaker er blitt endret i løpet av den tid som er gått siden 1969/70.

Det fremgår av de foregående punkter i kapittel 10 at utvalget bare i beskjeden utstrekning har kommet til at dagens regelverk bør endres som følge av erfaringene fra Liland-saken. Dette henger sammen med den omstendighet at det er grenser for i hvilken grad man gjennom skrevne regler kan gi den enkelte mistenkte tilstrekkelig sikkerhet mot å bli straffedømt uten at det foreligger de nødvendige bevis. Dette illustreres også ved den gjennomgang av saksbehandlingen i Liland-saken som er gjort i denne granskningsrapporten.

Dette leder over til et avgjørende punkt i enhver rettspleie, hva enten det er tale om sivile tvister eller straffesaker: De skrevne regler kan i høyden bare gi en ramme rundt den måte som saksbehandlingen skal gjennomføres på. I hvilken grad denne behandlingen blir fullt betryggende eller ikke, vil nødvendigvis bero på hvorledes reglene blir praktisert av de ulike aktører på arenaen. Dette vil igjen være avhengig både av holdninger og av økonomiske og menneskelige ressurser. Liland-saken ser ut til å være et eksempel på dette. Også i fremtiden vil dette være viktige forutsetninger for at strafferettspleien skal kunne fungere på en betryggende måte og ivareta grunnleggende rettssikkerhetsgarantier.

Vedlegg 1

Kjennelse Eidsivating lagmannsrett 29.04.94

INSTANS: Eidsivating lagmannsrett - Kjennelse.

DATO: 1994-04-29

PUBLISERT: UP le-1993-01645m

STIKKORD: Gjenopptagelse. Straffeprosessloven § 391 nr. 3.

SAMMENDRAG: En mann født i 1931 ble dømt i 1970 for 2 drap til livsvarig fengsel og 10 års sikring. Han sonet straffen i tiden 1969-1983. Sikringstiden utløp i 1993. Hans fornyede begjæring om gjenopptagelse ble tatt til følge. Retten fant at nye sakkyndige erklæringer var nye bevis som syntes egnet til å føre til frifinnelse.

SAKSGANG: - Eidsivating lagmannsrett LE-1993-01645 M - Anket til Høyesterett - Kjæremålet forkastet, se Høyesterett HR-1994-01721 S.

RETTENS MEDLEMMER: 1. Kst. lagmann Einar M. Olsen, formann 2. Lagdommer Hans Petter Lundgaard 3. Lagdommer Lars-Jonas Nygard.

På vegne av A født 19. april 1931, har advokatene Ole Jakob Bae og Cato Schiøtz fremsatt begjæring av 23. juni 1993 om gjenopptakelse av straffesaken mot ham. Den ble avgjort ved Eidsivating lagmannsretts dom av 3. juli 1970. As anke ble forkastet av Høyesterett 28. november 1970. Den 27. desember 1971 begjærte han saken gjenopptatt. I 1974 ble begjæringen supplert av advokat Alf Nordhus. Eidsivating lagmannsrett forkastet begjæringen ved beslutning av 7. mai 1975. A påkjærte, men kjæremålet ble forkastet ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 5. mars 1976.

De rettsmedisinske sakkyndige, professor Jon Lundevall og dosent Johan Christoffer Giertsen, avga forklaring for lagmannsretten i 1970. Skriftlige uttalelser avga de først henholdsvis 20. april 1972 og 9. juni 1972 med tillegg fra professor Lundevall i brev av 18. august 1972. Uttalelsene ble innhentet i anledning av den første gjenopptakelsesbegjæringen. De er gjengitt i sin helhet i lagmannsrettens beslutning av 7. mai 1975. I kjennelsen av 5. mars 1976 skrev Høyesteretts kjæremålsutvalg blant annet følgende om uttalelsene: «Så vidt skjønnes er her nedfelt i skriftlig form i hovedtrekk det samme som de sakkyndige muntlig ga uttrykk for under hovedforhandlingen.»

Grunnlaget for gjenopptakelsesbegjæringen er primært nye rettsmedisinske vurderinger av død tidspunktet. I det følgende refereres erklæringene helt eller delvis.

1. Erklæring fra rettsmedisineren *S.O. Lidholm*, høsten 1976:

«Undertecknad har tagit del av obduktionsprotokoll med utlåtanden utfärdade av professor Jon Lundevall och doktor Per Teisberg efter rättsmedicinsk undersökning av de döda kropparna efter B och C. Vidare har deler av åklagarens slutplädering och expertuttalanden i domstol stått till mitt förfogande.

Beträffande obduktionsprotokollen kan sägas att klart framgår att de båda dödade männen företett allvarliga skallskador som väl stämmer med yxhugg. Evad gäller C har angivits att under hårda hjärnhinnan förelåg blödning som utan färgförändringar lätt häftat vid hjärnhinnan. I utlåtandet uttalas likaledes att blodet delvis häftar vid hjärnhinnan.

I domstolen har såväl professor Jon Lundevall som ytterligere en rättsmedicinsk expert uttalt at fyndet av vidhäftning vid hjärnhinnan evad gäller blødningen under densamma anger at den skulle vara en följd av en cellinväxt som tidigast kunde inträda efter 12 timmar.

Åklagaren har tagit fasta på dessa uppgifter och dessutom blandat in likstelheten för sin beräkning av tidpunkten för dödsmisshandeln.

Jag har fått den uppfattningen at just tidpunkten för misshandeln varit av avgörande betydelse när det gäller at avgöra huruvida A var gärningsmannen eller inte. Om så är fallet finner jag det upprörande at man överhuvudtaget försökt använda sig av likstelhet, påstådd cellinväxt och alkoholkoncentration i blod och urin som intäkt för en bestämning av dødens inträde och tidpunkt för misshandel. Här måste särskilt påpekas at vid obduktionen någon mikroskopisk undersökning av blødningen under den hårda hjärnhinnan icke företogs vilket måste anses vara ett självklart krav vid en obduktion med så stor betydelse. Det är viktigt at klargöra at någon som helst tillförlitlig eller ens antaglig tillbakaräkning på grundval av obduktionsfynden ej är möjlig. När det gäller en blødningsvidhäftning vid hårda hjärnhinnan föreligger följande fakta: Efter 36 timmar kan s.k. fibroblaster utväcklas. Efter 4 dygn kan man mikroskopiskt se utvecklandet av en s.k. neomembran där cellagrets tjocklek är 2-3 celler. Efter 8 dygn då tydlig vidhäftning kan iakttagas är membranens celltjocklek ca 12-14 celler. Det är därför uteslutet at vidhäftning på grund av fibroblastutveckling kunnat ske på så kort tid som 12 timmar.».

2. Erklæring fra professor *Bo Thorell* av 26. oktober 1976:

«I have read the testimony by Dr. S.O. Lidholm concerning the case of A and I agree completely with respect to Dr. Lidholms comments about the interpretation of the autopsy findings. Moreover, concerning the so-called «cellinväxt» and its time course I refer to the fundamental research published by Ross and Benditt in the Journal of Biophysical and Biochemical Cytology, vol. II, 1961, p. 677-684.

3. Erklæring av 2. november 1982 fra professor *Ansgar Torvik* og daværende konstituert spesiallege, nå professor, *Christian Fredrik Lindboe*:

«Etter anmodning fra advokat Fridtjof Feydt har vi vurdert obduksjonsfunn og tidligere erklæringar vedrørende B og C. Som basis for vurderingene har vi anvendt kopier av professor dr.med Jon Lundevalls og dr. Per Teisbergs erklæringar av 27/12.69, professor Lundevalls tilleggs erklæring av 20/4.72 og profesor dr.med. J. Chr. Giertsens erklæring av 9/6.72

Et av de avgjørende spørsmål var hvorvidt begge døde samtidig eller om den ene levde lengere enn den andre etter skaden, og eventuelt hvor lenge.

Som nevropatologer har det vært naturlig for oss å ta utgangspunkt i de beskrevne hode/hjerneskadene og se hvilke holdepunkter det er for at C levde lenger enn B og eventuelt hvor meget lenger han levde. Begge hadde tilsynelatende noenlunde like store hode/hjerneskadene. Dette forhindrer ikke at den ene kan ha levd betydelig lengere enn den andre.

Lundevall og Teisberg konkluderer med at B døde av sine hodeskadene som hadde medført betydelig blødning og utbredt kjerneknusning, og i en tilleggs erklæring antar Lundevall at han døde i løpet av få minutter etter skaden. Giertsen holder muligheten åpen for at han kan ha levd fra noen minutter til 1-2 timer etter skaden inntraff. Disse vurderinger er vi enige i, idet vi mener at B kan ha levd i noen minutter, eventuelt opp til et par timer etter skaden inntraff.

Om C konkluderer Lundevall og Teisberg at døden skyldtes lesjonene i hodet som hadde fremkalt utbredt hjerneknusning. De mener videre at han må ha levd i noen timer etter skaden. I sin tilleggserklæring angir Lundevall (ut fra forskjellige alternativer) fra noen timer til 15 timer, «kanskje ennå lenger» mellom skade og død. Giertsen angir likeledes fra 13 til 28 timer mellom skade og død.

Hvis det skulle være slik at C har levet fra «noen timer» til et døgn lenger enn B, er det visse forhold ved obduksjonsfunnene som er påfallende og som ikke er vurdert i beretningene, nemlig at Cs hjerne ikke var oppsvulmet. Vi føler oss overbevist om at en rettsmedisiner med professor Lundevalls erfaring ville ha registrert en eventuell oppsvulming. Enn videre vil hjernevekten øke påtagelig ved oppsvulming. Cs hjernevekt var 1260 gr. Dette er i underkant av det normale og henimot uforenlig med en oppsvulming av noen betydning. I alminnelighet vil også huden omkring store sår svulme betydelig opp etter noen timer. Dette er heller ikke nevnt, og vi har ikke kunnet konstatere noen sikker forskjell mellom C og B i så måte på en rekke svarthvitt bilder som vi har fått utlånt.

Det er vår erfaring at pasienter som dør av hodeskader med hjerneknusning fra noen timer til noen dager etter skaden, nesten alltid har oppsvulmet hjerne og at dette faktisk er den utløsende dødsårsak i slike tilfeller. Vi har diskutert dette med fremtredende nevrokirurger som er enige i et slikt syn. Vi har blant andre kontaktet dr. Nordby ved avd. 14, Ullevål sykehus, som igjennom en årrekke har interessert seg for trykkforholdene i hjernen etter hodeskader. Han opplyser at blant 22 pasienter som døde 1 dag eller mer etter skader, var trykket meget sterkt forhøyet hos *alle*, dvs. at alle hadde en betydelig hjerneoppsvulming.

I de ytterst få tilfeller hvor hjernen *ikke* er oppsvulmet, må det andre tilleggsfaktorer til hvis pasienten skal dø såpass lenge etter skaden. Blant de viktigste tilleggsfaktorer er følgende:

- a) Bronkittlungebetennelse,
- b) Kvelning på grunn av aspirasjon av mageinnhold til luftveiene eller hindret respirasjon på grunn av feilstilling, og
- c) Forblødning

Ad a) Luftrør og luftrørgrener er beskrevet som bleke, og lungene var normale, noe som utelukker bronkittlungebetennelse. I det hele er det vår erfaring at mennesker som har ligget bevisstløse i noen timer omtrent alltid vil få røde og litt oppsvulmete slimhinner i luftveiene på grunn av dårlig hosterefleks med slimansamling. Hos C var altså slimhinnene bleke.

Ad b) Igjen vil vi påpeke at luftrørgrenene var tomme. Muligheten for hindret respirasjon på grunn av feilstilling eller på grunn av at tungen falt bakover foreligger, men de vanlige kvelningstegn (småblødninger i brysthinne og i hjertets hinner) var ikke til stede. Det kan også nevnes at C lå på siden på divanen og således hadde en forholdsvis gunstig stilling for respirasjon.

Ad c) C hadde åpenbart mistet en god del blod etter de beskrivelser som foreligger på skadestedet, men så vidt det kan bedømmes ut fra de opplysninger som foreligger, neppe så meget at han hadde blødd seg helt tom slik at dette forårsaket døden atskillige timer etter skaden.

Hvis man forutsetter at C levde atskillige timer etter skaden, står man således overfor et høyst uvanlig og vanskelig forklarlig obduksjonsfunn. Etter vårt skjønn er de av oss påpekte obduksjonsfunn såpass entydige at det er mer sannsynlig at C døde kort tid etter skaden.

Som nevnt foran, ble det gjort flere funn som alle ble tolket slik at C levde en tid etter skaden, nemlig

1. Tilheftning av blodet til den hårde hjernehinne,

2. forskjell i dødsstivhet mellom C og B,
- 3) forskjellig alkoholkonstrasjon i blod og urin mellom de to.

Ad 1) *Tilheftning av blod til dura*. Det eneste holdepunkt vi her har, er beskrivelsen av at blodet var «lett festet» til dura, 3 år senere presisert muntlig til at blodlevrene måtte skrapes av dura med en pinsett. Både Lundevall og Giertsen er enige i at dette er et usikkert tegn og at det må vurderes med stor varsomhet, men at det i alle tilfelle må ha gått en tid fra skaden og til tilheftningen fant sted. Giertsen siterer litteraturen på dette felt som angir at blodet kan spyles av i 2-4 dager etter skaden, og han mener at 12 timer derfor må være et rimelig anslag. Lundevall siterer et arbeide som angir fibroblastinnvekst et sted mellom 24 og 36 timer etter skaden, men trekker ingen presise konklusjoner av dette.

Vi er enige i at dette er et vanskelig punkt å vurdere, både fordi observasjonene er vage i fravær av mikroskopisk undersøkelse, og fordi at vi ikke har noen klar oppfatning av hvor lang tid det tar før blodet kan feste seg til dura. Litteraturen angir som nevnt 2 døgn eller mer før tilheftning finner sted, og vi kan ikke se at man er på tryggere grunn ved å slå av til 12 timer eller til noen timer. Vi har selv sett spesielt etter dette i de obduksjonskasus vi har hatt i den senere tid og observert at blodet sitter helt løst i ett døgn, mens det begynner å feste seg til dura etter to. Disse observasjoner stemmer altså med litteraturen.

Etter vårt skjønn må man enten ta litteraturen seriøst og si at C levde i minst 2 døgn, eller så må man se helt bort fra dette punktet. Vi vil peke på at man ville vært betydelig sikrere hvis man hadde tatt snitt til mikroskopi fra hjernelesjonene og fra sårene i huden samt fra dura. Dette ble ikke gjort, og dermed blir det hele uhyre usikkert.

Ad 2) *Dødsstivhet*. Observasjonene her er at begge er stive og kalde den 24/12. Den 25/12 hadde C «tydelig dødsstivhet» mens den hos B «ikke var særlig utviklet». Av grunner som er nevnt tidligere, ble dette av Lundevall tolket slik at C døde noe senere enn B. Lundevall presiserer imidlertid at «denne slutning i høy grad beror på subjektiv vurdering». Giertsen diskuterer også dette punkt og trekker atskillig mer presise konklusjoner. Han bruker det ikke til å bestemme tidsforskjellen mellom Cs og Bs død, men konkluderer ut fra den «ikke særlig utviklete» dødsstivhet hos B at det er overveiende sannsynlig at han har vært død i 2, sannsynligvis 2 1/2 døgn da han ble synet den 25. desember.

Vi er enige med Lundevall i at dette i høy grad er gjenstand for subjektiv vurdering. I følge litteraturen er det store variasjoner i tid for opptreden og opphør av dødsstivheten. Disse variasjoner skyldes dels forhold ved liket (f.eks. graden av fysisk aktivitet umiddelbart før døden og mengden av fettvev), dels forhold ved likets omgivelser (fremfor alt temperaturen). Lav temperatur i omgivelsene vil således forsinke inntreden av og forlenge varigheten av dødsstivheten. I alminnelighet begynner dødsstivheten 2-5 timer etter døden og er fullt utviklet etter 6-12 timer. Dødsstivheten oppløses vanligvis etter 12 døgn, men den kan i enkelte tilfelle vedvare vesentlig lenger. Det er utbredt enighet om at dødsstivheten er et meget usikkert kriterium for bestemmelse av den postmortale intervall og at den i høyden tillater et relativt grovt anslag. Dersom dødsstivheten i tidlig utviklingsfase blir brutt ved mekanisk bevegelse av lemmene, kan den i større eller mindre grad inntre på nytt, mens fullt utviklet dødsstivhet som brytes ikke vil komme tilbake. Vi vet at dr. Frestad undersøkte på dødsstivhet dagen før Lundevall, og det kan nok være mulighet for at han herunder har testet B mer inngående enn C. Såvidt vi kan se, foreligger det ingen opplysninger om hvordan og hvor inngående Frestad testet på dødsstivhet.

Av vedlagte situasjonsskisse fra åstedet fremgår det at det nær liket av B sto en elektrisk ovn. Dersom denne ovnen var skrudd på, er det ikke utenkelig at romtem-

peraturen rundt liket av B var vesentlig høyere enn rundt liket av C som lå på motsatt side av rommet. Dette kan i såfall forklare den påviste forskjell i dødsstivhet mellom B og C den 25/12.69, idet høyere lufttemperatur betinger raskere inntreden og raskere løsning av dødsstivheten.

Siden det foreligger så mange usikre momenter mener vi at man bare kan slutte at det forelå dødsstivhet hos begge to den 24/12 kl. 12.00, og at døden derfor må ha inntrådt minst 6 timer før dette.

Ad 3) *Alkoholkonsentrasjonen*. Vi er enige i at hvis C var like beruset som B i skadeøyeblikket, så må C ha levet i minst 12-13 timer lenger enn B, selvsagt under forutsetning av at begge ble påført skadene samtidig.

Alternativet er at C var edru i skadeøyeblikket ved at han hadde sovet rusen av seg på forhånd. Det må derfor være avgjørende om man kan utelukke dette eller ikke. I de dokumenter vi har sett, foreligger det ingen pålitelige opplysninger i så måte.

Sammenfatning og konklusjon Som det vil fremgå av det foregående, har spørsmålet om C har levd lenger enn B vært det primære for oss under analysen av denne sak. Det forhold at Cs hjerne ikke var oppsvulmet, og at det heller ikke ble påvist andre åpenbare tilleggsfaktorer (bronkittlungebetennelse, kvelningstegn, dødbringende blodtap, eller i det minste rødhet av luftveienes slimhinner), gjør at vi vil anse det lite sannsynlig at C har levet flere timer etter skaden. Vi vil anse det mest sannsynlig at begge er døde fra noen minutter til et par timer etter skaden. Dette forhold (at både hjerneoppsvulming og tilleggsfaktorer manglet) er ikke diskutert i de tidligere skriftlige erklæringer.

Betydningen av blodlevrene som var «lett festet» til dura mener vi er meget uvis i fravær av mikroskopiske snitt fra hjerne, dura eller sårkanter. Videre vil vi anse betydningen av en viss forskjell i dødsstivhet mellom C og B som usikker av grunner som er nevnt ovenfor. Man kan heller ikke legge vekt på at C ikke hadde alkohol i blod eller urin hvis det ikke kan dokumenteres at han var sterkt beruset på det tidspunkt skadene inntraff.

Vår konklusjon må derfor bli at vi anser det sannsynlig at både C og B døde i løpet av minutter til et par timer etter skaden, og at døden må ha inntrådt minst 6 timer før kl. 12.00 den 24/12.1969.»

4. Erklæring av 14. desember 1992 fra professor *Jørn Simonsen*:

«Innledningsvis skal anføres, at dødstidsbestemmelse er behæftet med overordentlig stor usikkerhet. Der er i tidens løb udarbejdet mange metoder i forsøg på at forbedre dødstidsbestemmelse, men de forskellige undersøgelser har kun været med til at understrege, at disse bestemmelser er behæftet med overordentlig stor usikkerhed. I praksis baseres dødstidsbestemmelse på temperaturmålinger, idet det optimale er, at der er foretaget flere målinger af liget, ligesom omgivelsernes temperatur er registreret, samt en nøje beskrivelse af dødstegnenes opståelse og udbredelse; her tænkes først og fremmest på dødsstivhed og dødspletter og i mindre grad på forrådnelsesforandringer, når det drejer sig om relativt vedbevarede lig. I den aktuelle sag fremgår det kun, at den først tilkaldte læge, dr. Frestad fandt ligene kolde og stive den 24. desember 69 kl. 12.00. Der er på dette tidspunkt ingen eksakt beskrivelse af dødsstivhedens udbredelse, eller hvor stærkt den var udviklet. Dødspletterne er slet ikke omtalt, og der er ikke foretaget temperaturmålinger.

Vedrørende blødningen under den hårde hjernehinde hos den ene af de afdøde, C, skal anføres, at den typisk fandtes på både højre og venstre side. Blødningens størrelse er ikke nøjere beskrevet, men ud fra beskrivelsen er det rimeligt at antage, at det drejer sig om en relativt frisk blødning, idet der ikke er brunlige eller gullige misfarvninger af blodet. Det synes rimeligt at gå ud fra, at den nævnte blødning ikke

har været særlig stor. Det er en retsmedicinsk erfaring, at kroniske alkoholmisbrugere under akut rus kan få hovedtraumer, som bevirker mindre blødninger under den hårde hjernehinde, men som ikke registreres af de pågældende selv på grund af russionen. Blødninger af denne art skyldes stumpe traumer mod hovedet, som bevirker overrivning af blodårer, som løber fra hjernens overflade til en blodåre i den hårde hjernehinde (sinus). Forekomst af sådanne blødninger ses hyppigt hos kroniske alkoholister, hvor der er et vist hjernesvind, således at karrene fra hjernens overflade til den hårde hjernehinde bliver strakt på grund af hjernens skrumpning. Cs hjerne vejede kun 1260 g, så der kan meget vel have været tale om hjerne-skrumpning hos denne person. I sagen er det lagt til grund, at blødningen er opstået som følge af et af øksehuggene, hvilket også kan være tilfældet, men blødningen kan lige såvel være opstået en eller nogle få dage før øksehuggene ved en eller anden tilfældig traumatisk påvirkning af hovedet. Aldersbestemmelse af sådanne blodansamlinger er overordentlig vanskelig, og uden mikroskopisk undersøgelse er det efter undertegnede opfattelse helt umuligt inden for de første døgn efter en sådan blødnings opståen med rimelig sikkerhed at vurdere alderen alene med det blotte øje.

I den aktuelle sag er der foretaget beregninger vedrørende alkoholforbrænding, og disse beregninger i overensstemmelse med almindelig praksis, idet det altid skal anføres, at sådanne beregninger er behæftet med overordentlig stor usikkerhed. Beregningerne er foretaget ud fra den betragtning, at de to afdøde havde omtrentlig samme alkoholkoncentration på skadestidspunktet. Såvidt undertegnede kan se af det fremsendte materiale, er der ingen konkret dokumentation for, at dette har været tilfældet. Såfremt de to personer har indtaget lige meget alkohol, må man have forventet en lavere koncentration hos C end hos B, idet Cs legemsvægt - alt efter beregningsmåde - var mellem 16 og 19% højere enn Bs.

Heretter skal de stillede spørgsmål besvares:

Spørgsmål 1:

Går det an at forudsætte, at B og C havde omtrent samme alkoholkoncentration i blodet ved skadetilføjelsen uden at vide, hvor meget alkohol hver af dem har konsumeret?

Svar: Nej.

Spørgsmål 2:

Er det tænkeligt, at C kan have levet i 13 timer, eventuelt 20 timer med de skader, han er påført efter 9 øksehug mod hovedet - særlig efter hug nr. 9, jvnf. obduktionsbillederne 54, 55, 58, 61 og 62?

Svar: Det er næppe sandsynligt, men det skal understreges, at de fremsendte billeder er fotokopier i sort/hvid, som ikke tillader en eksakt vurdering af skaderne.

Spørgsmål 3:

Er det tænkeligt, at C kan have konsumeret alkohol efter, at han er påført de 9 øksehug mod hovedet - jvnf. obduktionsbillederne?

Svar: Nej.

Spørgsmål 4:

Kan der drages nogen sikker konklusion om, hvor længe C har levet efter Bs død ud fra den påviste forskel i alkoholkoncentration i blodet hos de to ofre?

Svar: Nej.

Spørgsmål 5:

Er det muligt at drage sikre celleindvækstkonklusioner om blødning under den hårde hjernehinde uden at bruge mikroskop?

Svar: Nej, det er ikke muligt at drage sikre konklusioner på det foreliggende.

Spørgsmål 6:

Er det mulig med sikkerhet at foretage en sådan tidsberegning i forhold til drabstidspunkterne, som aktor har gjort - og som dommen bygger på - ud fra de fund, som er gjort ved obduktionerne?

Svar: Under henvisning til de indledende bemærkninger må spørsmålet besvares benægtende.

Spørsmål 7:

Er der ud fra et retsmedicinsk synspunkt noget til hinder for, at dødstidspunkterne (23. eller 24. desember 69) som er angivet i professor Lundevalls obduktionsrapporter, er rigtige?

Svar: Nej.

Spørsmål 8:

Er der fra et retsmedicinsk synspunkt noget til hinder for, at den lokale læges vurdering af dødstidspunktet er korrekt opgivet til 6 - 8 timer før, han kom til åstedet?

Svar: Idet der henvises til de indledende bemærkninger, må svaret være benægtende.

Det skal understreges, at de foranstående betragtninger er baseret på det materiale, som er fremsendt fra høyesterettsadvokat Ole Jakob Bae, den 07. desember 92 (jvnf. vedlagte kopi af indholdsfortegnelse)».

I påtegning av 2. juli 1993 skrev *statsadvokat Bjone* blant annet følgende til Fredrikstad politikammer:

«Jeg ber om at saken sendes *Rettsmedisinsk Institutt* slik at man derfra kan få en uttalelse om de medisinske spørsmål det hersker uenighet om.

Det er på det rene at B hadde en promille på 2,3 da han ble funnet mens C var så å si edru. Spørsmålet blir da om C har levet lenger enn B (*dersom man forutsetter at begge var like beruset og ble tilført skadene samtidig*). (Understreket av retten.)

På denne bakgrunn ber jeg om at *Rettsmedisinsk Institutt* bl.a. vurderer:

- Vil hjernen være oppsvulmet dersom man lever i lenger tid etter å ha blitt tilført alvorlige hodeskader?
- Vil dødsstivhet, og forskjell i dødsstivhet si noe om når døden inntrådte?
- Vil tilhefting av blod til den hårde hjernehinne si noe om hvorvidt man har levet etter å ha blitt tilført hodeskader? Er en sådan undersøkelse uten verdi dersom det ikke brukes mikroskopi?
- Om det skulle være slik at konklusjonene under pkt b) og c) er usikre; Vil det forhold at de to momenter trekker i samme retning bidra til å gjøre hovedkonklusjonene sikrere?

Vi vet at C - som var edru da han ble funnet - hadde tydelig dødsstivhet ved obduksjonen, mens B - som hadde en promille på 2,3 ikke hadde særlig utviklet dødsstivhet.

Vi vet også at hos C var det tilhefting av blod til den hårde hjernehinne.

Kan dette tyde på at dødsstivheten hos B var avtagende og kan man av dette fastslå at C har levet lenger enn B, og i så tilfelle hvor lenge?

Forsvarerne svarte på dette med å fremheve som sin mening at man med fordel kunne presisert det som er sakens springende punkt på en bedre måte: Hva kan man idag si om dødstidspunktet på grunnlag av sakens dokumenter? De anførte at man ikke kan legge inn som en gitt forutsetning at B og C var like beruset og ble tilført skadene samtidig.

5. Brev av 15. juli 1993 fra professor *Torvik* til advokat *Schiøtz*:

«Takk for brev av 12. juli med gjenpart av oversendelsespåtegning fra Eidsivating Statsadvokatembeter.

Spørsmålene til Rettsmedisinsk institutt i vedlagte dokument har en forutsetning som neppe er dokumentert i det tilgjengelige materiale, men som vil ha en avgjørende betydning for hvordan alle svar formuleres. Denne forutsetning er at «begge var like beruset og ble tildelt skadene samtidig». Etter en slik forutsetning må C (som var edru) ha levd mange timer lenger enn B, og alle andre observasjoner må da fortolkes i henhold til dette. Skal de angitte spørsmål besvares nøytralt, må derfor denne forutsetning bortfalle.

Hvis den angitte forutsetning frafalles, er det etter mitt skjønn to tilleggsspørsmål som bør besvares av Rettsmedisinsk institutt:

1. Vil huden rundt øynene og i hodet hovne opp hvis man lever i lengre tid etter å ha blitt påført store sår i hodet med brudd i kraniet?
2. Hvis man skal tillegge den beskrevne tilheftning av blod til den hårde hjernehinne noen betydning, burde man ikke da konkludere med at C må ha levd *minst to døgn* etter skaden og ikke 12 timer (som antatt av Giertsen) eller «en del timer» (som angitt av Lundevall)? Giertsens referater fra litteraturen angir to dager eller lenger før blodet tilheftes.»

6. Brev av 15. juli 1993 fra professor *Torvik* til advokat Schiøtz:

«Vedlagt oversendes en formell kommentar til saken om A.

Forutsetningen om at «begge var like beruset....» er nesten uhørt. Alle svar må nødvendigvis tilpasses denne. Jeg håper at de endelige spørsmål til Rettsmedisinsk institutt kan reformuleres i henhold til dette. Hvis ikke, blir det hele nesten meningsløst.

Norge er for øvrig et for lite land. Nå skal altså spørsmålene tilbake til Rettsmedisinsk institutt (Lundevall fikk kopi av vår uttalelse i 1982), og man vil klemmes mellom sakens alvor og lojalitet mot Lundevalls minne. Tradisjonelt har rettsmedisinerne oversendt spørsmål av ren nevropatologisk art til min tidligere elev på Rikshospitalet, dr. Kari Skullerud, eller til meg. Formodentlig vil saken nå bli forelagt Kari Skullerud, og vi får en underlig personlig situasjon.

Under enhver omstendighet håper jeg at svaret fra Rettsmedisinsk institutt ikke blir den endelige dom, men at vi får anledning til å kommentere den.

Hvis mitt spørsmål nr. 2 besvares med Ja (hvilket det nok bør i følge litteraturen), bør dødsdatoen i henhold til Lundevalls og Giertsens øvrige beregninger skyves tilbake til 21. desember.

I følge Giertsens erklæring var det dokumentert at både B og C var betydelig beruset om ettermiddagen eller kvelden den 22. desember. Hvis C døde kort tid etter skaden - slik vi mener - må han ha levd til han ble edru før han ble skadet. Dødsdagen blir dermed tidligst 23. desember. Spørsmålet om begge var like beruset og ble tildelt skadene samtidig blir dermed helt avgjørende.

Professor Lindboe ble orientert om oversendelsen av vår erklæring til advokat Bae for noen uker siden. Han er for tiden på ferie, og jeg har derfor ikke kunnet orientere ham om den siste utvikling. Jeg sender kopier av de siste dokumenter og mitt svar til ham.»

7. Brev av 16. juli 93 fra professor *Simonsen* til advokat Schiøtz:

«Ved skrivelse af 12. juli 93 har De anmodet mig om at kommentere afsnit III i statsadvokat Morten Bjones skrivelse af 02. juli 93 vedrørende retsmedisinske spørsmål i forbindelse med ovennævnte sag.

Ad III:

En del af kritikken mod dødstidsbestemmelserne er i virkeligheden ikke rettet mod de retsmedicinske erklæringer som sådan, men snarere mod det grundlag, som spørgeren ønskede taget i betragtning ved besvarelsen, nemlig 1) at alkoholkoncentrationen i blodet var nogenlunde ens hos de to skadelidte på skadestidspunktet, og 2) at skaderne i alt væsentligt var tilføjet på samme tidspunkt.

Jeg synes, at Lundevall og Giertsen har taget rimelige forbehold i deres vurdering på denne baggrund, men det kunne måske have være præciseret stærkere, at udtalelserne var afgivet på basis af disse præmisser, som anklageren havde opstillet.

Aldersbestemmelsen af det subdurale hæmatom *uden* mikroskopisk undersøgelse lever derimod ikke op til almindelig accepteret standard. Det må konkluderes, at indvækst af bindevævsceller og organisering af hæmatomet ikke kan bedømmes i det foreliggende tilfælde med det blotte øje. Ligeledes har man tilsyneladende ikke overvejet, hvis man ville acceptere, at hæmatomet ikke var helt frisk, at det kunne skyldes anden (stump) vold mod hovedet end de påviste økselæsioner; læsioner som måske kunne være opstået en eller nogle få dage før dødstidspunktet. En sådan intrakraniell blødning kan iøvrigt lejlighedsvis give anledning til en afvigende adfærd, som udmærket af lægfolk kan forveksles med beruselse.

I statsadvokatens skrivelse af 02. juli 93 synes man atter at ønske en besvarelse, hvor det er forudsat, at de to personer har været lige berusede (der menes formentlig, at de har haft lige høj alkoholkoncentration i blodet, hvilket iøvrigt ikke behøver at medføre samme tilstand af alkoholpåvirkethed hos forskellige personer), og at volden er påført dem på samme tidspunkt.

Ad spm. a: Det er ikke helt klart, hvilken relevans det spørgsmål har til sagen. Der er ikke beskrevet væskeoverfyldning (opsvulming) ved beskrivelsen af nogen af hjernerne. Væskeoverfyldning giver blandt andet anledning til vægtøgning af hjernen, og der er ikke noget, der tyder på væskeoverfyldning af Cs hjerne, som vejede mindst både absolut og specielt i forhold til legemsvægten.

(B: Legemsvægt: 63,5 kg., hjernevægt: 1500 g;

C: Legemsvægt: 76 kg, hjernevægt: 1260 g).

Ad spm. b: Det burde klarificeres om statsadvokaten med dette spørgsmål tænker på en og samme person, eller om han tænker på to forskellige personer. I det første tilfælde kan en nøjagtig undersøgelse og beskrivelse af ændringer i en persons dødsstivhed nok alene give begrænset information om dødstidspunktet, medens de interindividuelle forskelle i udvikling af dødsstivhed varierer så meget, at sammenligning mellem forholdene hos to forskellige personer næppe kan anvendes til at afgøre forskel i dødstidspunkter hos disse. Det forudsættes naturligvis, at observationerne er foretaget at den samme undersøger, idet såvel graden af dødsstivhedens udvikling, som ændringer i dennes udviklingsgrad er en subjektiv vurdering (med mindre det med et måleapparat er undersøgt, hvilken kraft, der skal til for at bryde dødsstivheden, således at man har et objektivt mål herfor).

Ad spm. c: Spørgsmålet forekommer uklart, og det er kommenteret såvel ovenfor som i min skrivelse af 14. desember 92.

Ad spm. d: Er kommenteret ovenfor og kan næppe besvares meningsfyldt.

Spørgsmål, som med rimelighed kunne være stillet:

1. Kan et subduralt hæmatom, som det i den aktuelle sag påviste uden brunlig eller gullig farveændring og uden organisering i form af bindevævsdannelse aldersbestemmes med nogen grad af sikkerhed uden brug af mikroskop?
2. Opstår subdurale hæmatomer lettere hos kroniske alkoholister med hjernesvind end hos ikke alkoholikere uden hjernesvind?
3. Kunne det subdurale hæmatom skyldes anden form for vold mod hovedet end de påviste huglæsioner, f.eks. stump vold mod hovedet, opstået kortere tid før

- øksehuggene?
4. Kan to personer frembyde samme tegn på alkoholpåvirkethed uagtet, at de har forskjellig alkoholkoncentration i blodet?
 5. Kan to personer, der indtager lige meget alkohol, have forskjellig blodalkoholkoncentration, spesielt hvis de er af forskjellig størrelse (forskjellig vægt, forskjelligt huld, mv.)?»

8. I et ikke fremlagt oversendelsesbrev til advokat Schiøtz har professor *Simonsen*, ifølge advokatens brev av 20. juli 93, understreket blant annet følgende:

«Det centrale i saken er etter min mening, at man har forudsatt, at de to personer på gerningstidspunktet har haft samme blodalkoholkoncentration, at man har anvendt nogle usikre angivelser om om dødsstivhet, beskrevet af forskjellige undersøgere, til dødstidsbestemmelse, og at man har aldersvurdert et subduralt hæmatom på et insufficient grundlag.»

9. Rettsmedisinsk sakkyndig erklæring av 14. september 93 fra professor dr.med. *Olav A. Haugen*: «Bakgrunnen for oppdraget:

A, f. 19. april 31 ble i 1970 dømt til livsvarig fengsel og 10 års sikring for dobbeltdrap på B og C. Domfelte har sonet ferdig sin straff, men det er nå fremmet ny begjæring om gjenopptakelse av saken, hovedsakelig basert på de rettsmedisinske spørsmål som var sentrale ved fastsettelse av drapstidspunktet.

Fra Fredrikstad Politikammer har jeg den 15. august 93 fått oversendt alle dokumenter i «Øksedrapsaken» fra Fredrikstad i 1969, vedlagt anmodning fra statsadvokat Morten Bjone, Eidsivating statsadvokatembeter, om medisinsk sakkyndig bistand i forbindelse med begjæring om gjenopptakelse av saken. Frist for uttalelse er satt til 1. september 1993. På grunn av feriefravær og sakens betydelige omfang, har det ikke vært mulig for meg å overholde tidsfristen. Påtalemyndigheten er gjort kjent med dette.

I statsadvokatens notat av 06. august 93 er det formulert noen spørsmål som ønskes besvart, men det er presisert at disse ikke er ment å være uttømmende slik at også andre mulige relevante medisinske spørsmål knyttet til saken søkes besvart (jfr. også notat av 02. juli 93). Videre er det i egen ekspedisjon mottatt brev fra høyesterettsadvokat Ole Jacob Bae, der han blant annet ber om at de spørsmål som tidligere er stilt professor Jørn Simonsen også blir vurdert av meg.

Siden betydning av dødsstivhet og forhold knyttet til blødning i hjernehindene, er de sentrale medisinske tema i saken, finner jeg grunn til innledningsvis å gi noen generelle kommentarer vedrørende dette.

I: Dødstegn og bestemmelse av dødstidspunkt. Dødsstivhet er et sikkert dødstegn som skyldes biokjemiske endringer i muskulaturen. Såvel inntreden av dødsstivhet, som varighet og fullstendig løsning av denne, viser en meget stor variasjonsbredde. Noe av forklaringen til dette kan skyldes temperaturforhold i omgivelsene og ulikt aktivitetsnivå før dødens inntreden. Disse forhold vil henholdsvis kunne forsinke eller fremskynde dødsstivheten og også påvirke varigheten av denne. Lave temperaturer vil tendere til å forsinke inntreden og forlenge varigheten av dødsstivheten, mens høyt aktivitetsnivå og høye temperaturer vil fremskynde prosessen. Trolig er det også individuelle variasjoner som skyldes andre og ukjente forhold. Vanligvis blir dødsstivhet vurdert manuelt og angivelse av grader av dødsstivhet blir derfor et utpreget subjektivt mål.

Dødsstivhet hos voksne i forhold til tidspunkt for dødens inntreden (etter Mueller, Berthold: *Gerichtliche Medizin* 1975, Springer Verlag).

	Gjennomsnitt* timer	Variasjonsbredde (timer)*	
		Nedre grense	Øvre grense
Opptreden	3	1/2	7
Fullt utviklet	8	2	20
Varighet	57	24	96
Fullt løst	76	24	192

* Beregnet på grunnlag av 27 litteraturreferanser

Dødsflekker er også et sikkert dødstejn som skyldes rent fysikalske forhold idet blodet samler seg i de lavest beliggende partier av organismen ved sirkulasjonsstans. Dødsflekker inntreer gjerne i løpet av 30 minutter, kan forflyttes ved endring av likets leie i løpet av de første timer, men kan bare i begrenset grad benyttes i vurdering av tidspunkt for dødens inntreden.

Avkjøling av kroppen er i seg selv ikke sikkert dødstejn, men gjentatte målinger av kroppstemperatur (endetarm eller hjernetemperatur) er ved klinisk død for øvrig den beste måte å beregne tidspunkt for dødens inntreden. Men kroppstemperatur er også påvirkelig av en lang rekke ytre faktorer og kan derfor heller ikke sies å være et tilstrekkelig pålitelig eller eksakt metode for dødstidsbestemmelse utover de første timer etter dødens inntreden.

Selv ved å kombinere flere dødstejn, vil usikkerheten ved fastsettelse av dødstidspunktet øke med økende tid etter dødens inntreden. II: Blødning under den hårde hjernehinne/subduralt hematoma.

Akutt blødning under den hårde hjernehinne skyldes alltid virkningen av en ytre kraft mot hodet; fall, støt, slag osv. og kan være ledsaget av brudd- og hjerneskaade, avhengig av oppståelsesmåte. Blødningen skyldes overrivning av såkalte brovener som blir overstrukket når aksellerende krefter virker på hodet eller samtidig blødning fra andre karskader.

Blodet under hjernehinnen vil levre seg meget raskt og vil kunne skylles bort og lett løsne fra overflaten ved obduksjonen eller eventuelt under operativ behandling dersom døden inntreer kort tid (timer) etter skaden eller operasjonen blir foretatt i den akutte fasen. I løpet av dager vil blodansamlingen feste seg til hinnen med dannelse av en avgrenset membran og endre farge. *Aldersbestemmelse* av det akutte subdurale hematoma er meget vanskelig og krever mikroskopisk undersøkelse. Det er angitt i litteraturen at den tidligste påviselige innvekst av bindevevsceller fra hjernehinnen mot hematomet finner sted 24-36 timer etter blødningsstart, forutsatt at den skadede har overlevet dette tidsrommet. Først etter 7-8 dager kan deler av en nydannet membran være synlig med det blotte øye.

Blodmengden kan variere og små mengder behøver i seg selv ikke føre til vesentlige symptomer eller alvorlige komplikasjoner, mens mengder over 100 ml er antatt alltid å være livstruende. Siden hjernen befinner seg i en lukket kasse, vil blødning og patologisk væskeansamling føre til rask trykkstigning med fare for livstruende komplikasjoner i form av sirkulasjonsforstyrrelser og blødninger i hjernestammen som blir presset mot det store bakhodehullet (foramen magnum). Oppsvulming (hjerneødem) vil alltid oppstå i områder med vevsskade og kan ved større skader ofte omfatte hele hjernen. Utvikling av hjerneødem fører til økt hjernevekt, avflatning av hjernevindingene og på hjernebasis vil man kunne se trykkfurer som uttrykk for fortrengning av hjernen.

For øvrig gjelder også for andre skader (sår) i hodets bedekninger og bløtdeler at et skadet område vil vise varierende grad av hevelse pga blødning og væskeutsiving. Som hovedregel gjelder at både blødning og væskeutsiving opphører når sirkulasjonen stanser. Aldersbestemmelse av ferske sårskader er også problematisk og kan ikke alene baseres på makroskopiske forandringer, men vurderingen kan forbedres vesentlig ved mikroskopisk undersøkelse. Selv ved en slik undersøkelse vil imidlertid muligheten for å atskille lesjoner som er avsatt til ulikt tidspunkt med forholdsvis korte tidsmarginer, likevel være meget små.

III: Kommentarer til de medisinske undersøkelser av ofrene: Lege Mikal Frestad som synet likene av de avdøde B og C ca kl. 12.00 den 24. desember 69 konstaterte at begge var «kalde og stive» og mente disse hadde vært døde i minst 6-8 timer. Senere ble likene overført Rettsmedisinsk Institutt der professor Jon Lundevall synet likene den 25. desember 69: For Bs vedkommende var dødsstivheten «ikke særlig sterkt utviklet». For Cs vedkommende var dødsstivheten «tydelig d.e. noe mer uttalt enn for Bs vedkommende».

Verken dr. Frestad eller professor Lundevall har nærmere beskrevet utbredelse av dødsstivheten. Utbredelse av dødsflekkene er ikke beskrevet før obduksjonen fant sted den 27. desember 69. Temperaturmåling av likene ble ikke utført på åstedet den 24. desember 69.

Obduksjonen ble utført ved Rettsmedisinsk Institutt av professor dr. med. Jon Lundevall og lege Per Teisberg.

Obduksjonsrapportene (RM 397/69 vedrørende B, f. 28. august 15 og RM 398/69 vedrørende C, f. 19. september 14) gir en forholdsvis detaljert makroskopisk beskrivelse av huggskadene, deres lokalisasjon og utbredelse i hodehuden, bruddlinjer i kraniet og skader i selve hjernevevet. De ytre skader og bruddskadene er også avfotografert (i sort/hvitt), mens bilder av selve hjernen ikke foreligger. I tillegg til hjerneskadene ble det hos C i den hårde hjernehinne svarende til en av huggskadene påvist en 5 cm lang rift. På innsiden av den hårde hjernehinne svarende til venstre, delvis også høyre tinningregion ble det påvist «blodlevrer som sitter lett festet til hinnen». Det er ikke mulig med noen grad av sikkerhet å gjenkjenne området på fotografi der blodlevrer kan gjenkjennes slik dette er beskrevet i rapporten. Angivelse av mengden blod er for øvrig begrenset til «en del blod mellom hjernehinne».

I begge tilfellene er hjernen undersøkt i fersk tilstand. De forandringer som er beskrevet, dreier seg utelukkende om storehjernen og hjernens hulrom, mens det ikke er spesielt nevnt noe om hjernebroen, lillehjerne eller forlengede marg. Det er ikke foretatt mikroskopiske undersøkelser av noen del av hjernen eller hinnen. Det er imidlertid hos C ellers bemerket at «det er ingen brunlige eller gulige fargeforandringer av disse blodlevrer og ingen tegn til organisering i form av bindevevsdannelse svarende til blodlevrene».

Hos B ble det ved undersøkelse av hjernen «påvist en sparsom blodansamling mellom den hårde og de bløte hjernehinner, blodet er dels flytende, dels løst levret. Videre ble det funnet rikelig med flytende blod i hjernens naturlige hulrom.»

Det er ikke beskrevet tegn til avflatning av hjernen i området med blodansamling, og det er ikke gjort spesielle anmerkninger om tegn til trykkstigning/inneklemning i hjernen hos noen av de avdøde. Cs hjerne var meget liten, bedømt ut fra vekten (1260 g), men viste flere knusninger i både panne- og tinninglappene og endel blod i hjernehinne.

Dersom C virkelig hadde levet i mange timer, inntil ett døgn etter at B døde og etter å ha blitt påført så store hodeskader, ville man forventet en oppsvulming av hjernen med avflatning av hjernevindingene og tegn til trykkfurer på hjernens underside. Selv om det unntaksvis ikke skjer, er hovedregelen at hjernen etter større

hodeskader, regelmessig viser oppsvulming som kan være behandlingsmessig et problem og ofte være dødelig, selv i tilfeller der selve hjerneskadene ikke behøver å være dominerende. Slik hjerneoppulming utvikles i løpet av få timer etter skaden.

Av sykelige forandringer ble det hos C påvist «en lett forstørrelse av hjertet» (570 g), men det ble ikke utført mikroskopisk undersøkelse av hjertet, lunger, lever eller nyrer. Hos B var leveren forstørret (1920 g), snittflaten gulbrun og konsistensen fastere enn vanlig, men mikroskopisk undersøkelse er ikke gjennomført.

Hos begge ofrene er «slimhinnen i luftveiene bleke og lungene viser vanlig luftfylde». *Det er påfallende at man ved antatt bevisstløshet over mange timer, ikke finner tegn til opphopning av sekret i luftveiene eller misfarging av slimhinnene i de store luftrørgrenene.* Dette og utvikling av bronkittlungebetennelse (bronchopneumoni) skjer ofte meget raskt hos bevisstløse og kan også være umiddelbar dødsårsak. Spesielt hos kroniske alkoholmisbrukere kan lungebetennelse utvikle seg raskt på grunnlag av en generell svekkelse av immunforsvaret. Riktignok kan påvisning av bronkittlungebetennelse og annen lungebetennelse i tidlig fase, være vanskelig å fastslå makroskopisk, og krever mikroskopisk undersøkelse, mens eventuelle slimhinneforandringer som regel er synlige og kan vurderes med blotte øye. *Sammen med den betydelige usikkerhet som er knyttet til vurderingen av blodlevren i hjernehinnen, svekker dette ytterligere sannsynligheten for at C har levet mange timer etter at han ble skadet. Snarere passer det langt bedre med at også han har dødd kort etter at hodeskaden ble påført.* Muligheten for at blodansamlingen kan ha vært til stede i/på hjernehinnen fra et tidligere tidspunkt, før huggsårene oppsto i hodet og hjernen, kan ikke utelukkes ut fra en ren medisinsk vurdering. Siden denne blødning ikke var av betydelig størrelse, er det heller ingen ting i veien for at C kan ha vært oppegående, men muligens vist symptomer eller vært omtåket, og på den måten kunne fremstå som «beruset». Det er flere eksempler på at personer som har vært anbrakt i fyllarrest med tegn til «beruselse», ved operasjon eller senere har vist at det har foreligget en blodansamling under den hårde hjernehinne. Statistisk opptrer subdurale hematomer hyppigere hos alkoholmisbrukere enn andre. Årsakene til dette er trolig flere, hjernesvinn som følge av langvarig alkoholmisbruk, hyppigere hodeskader hos berusede personer, og muligens et generelt økt blødningsberedskap ved kronisk alkoholmisbruk.

IV: Avsluttende vurdering av de medisinske undersøkelser. Obduksjonsrapportene og den fotografiske dokumentasjon av skadene har i særlig grad vært konsentrert om de ytre skader, i mindre grad av de indre, og fremfor alt utelukkende på det makroskopisk synlige. Undersøkelse av hjernen er ikke adekvat og burde vært foretatt etter formalinfiksasjon. Mikroskopisk undersøkelse av hjernevev, hinner (med blødning/blodlevrer) og av andre organer er helt neglisjert. Dette har særlig betydning for nærmere aldersbestemmelse av lesjonene.

Den sammenfatning og konklusjon som professor Lundevall og dr. Teisberg har gitt av den rettsmedisinske undersøkelse av B er det ut fra de medisinske funn rimelig dekning for, muligens med unntak av fettinfiltrasjon av leveren som ikke ble mikroskopisk dokumentert.

Den sammenfatning og konklusjon som er gjort vedrørende C, er det knyttet en vesentlig grad av usikkerhet til, spesielt for såvidt gjelder konklusjonen om at «obduksjonsfunnet taler for at avdøde har levet en del timer etter at noen av lesjonene ble tilføyet ham». Manglende mikroskopisk undersøkelse av hjernehinnen og blodansamlingen utelukker nærmere aldersbestemmelse. Det er derfor ingen ting i veien for at C også kan ha dødd umiddelbart etter kort etter at skadene ble påført ham. Manglende utvikling av hjerneoppulming og fravær av tegn til slimhinneforandringer i luftveiene, svekker ytterligere sannsynligheten for at C har levet i flere timer.

En alternativ tolkning av «løst festet blodleverer til hjernehinne» er at denne kan være flere dager gammel og således følge av annen stump vold mot hodet.

V: Kommentar til Lundevall og Giertsens medisinske vurderinger (henholdsvis 20. april 72 og 09. juni 72). Spørsmålene fra statsadvokat Håkon Wiker til begge oppnevnte sakkyndige (professor dr.med. Jon Lundevall og prof.dr.med. J. Chr. Giertsen) fremgår av den skriftlige korrespondanse og omfatter spesielt:

A: Dødstidspunktet. Lundevall understreker klart at det med hensyn til dødstidspunktet for B vurdert ut fra opplysninger om likets tilstand da det ble funnet, «tillater ikke denne observasjon noe mer presis slutning enn at døden antakelig var inntrådt minst 68 timer tidligere, men at døden kan være inntrådt ennå tidligere, og det er mulig at døden inntrådte allerede 22.12».

Denne formulering og vurdering er det ut fra dr. Frestads observasjon om at «liket var kaldt og stivt da han så det 24. desember kl. 12.» ingen grunn til å bestride ut fra den store variasjonsbredde som utvikling og opprettholdelse av dødsstivhet kan vise (OAH).

Giertsen påpeker også de normale variasjoner, men konkluderer likevel langt mer kategorisk med at «det må anses overveiende sannsynlig at B hadde vært død i minimum 2, sannsynligvis 2 1/2 døgn da han ble synet den 25. desember kl. 11.00 slik at B må antas å ha avgått ved døden senest kl. 11.00, sannsynligvis ikke senere enn kl. 05.00 den 23. desember 1969.

Etter mitt skjønn er det ut fra de medisinske funn ikke grunnlag for en så klar konklusjon, igjen med henvisning til den store variasjonsbredde som inntreden og varighet av dødsstivhet har (OAH).

B: Hvor lenge har de skadede levet? Begge de sakkyndige var enige om at *Bs* hodeskader var så store at han trolig døde enten umiddelbart eller kort tid (1-2 timer) etter at han fikk skadene. *Lundevall* presiserer imidlertid at «obduksjonsfunnet ikke tillater noen sikker slutning om hvorvidt alle skader ble tilføyet i en seanse, men at døden antas å ha inntrådt i umiddelbar tilslutning til at de store hjernesker oppsto».

Jeg deler helt denne oppfatning (OAH).

Hvor lenge har C levet etter skadetilføyelsen? Lundevall mener at funnet ved obduksjonen av C taler for at subduralhematomet oppsto «noen timer før døden» med bakgrunn i de blodleverer som satt «lett festet til hinnen» og med henvisning til en dansk doktoravhandling over temaet der det heter: «Fra 2-24 timer etter traumat eller blødningens inntreden ses som den tidligste forandring fibrinutfelning om blodlegemerne, der er velbevarede. Derefter iaktages begynnende innvekst i hematomet av fibroblaster fra dura, mens der ikke iaktages reaksjon fra pias og arachnoideas side» (Erna Christensen 1941).

Giertsen presiserer at en tidsbestemmelse ut fra opplysningene om at blodleverene var «lett festet» til den hårde hjernehinne når mikroskopisk undersøkelse ikke foreligger, må foretas med stor forsiktighet og synes at 12 timer må være et meget forsiktig anslag.

Det synes å være enighet om at «celleinvekst» i hematomet først skjer etter 24-36 timer etter skadens oppståelse og økning av dette celledaget vil i løpet av flere dager føre til ytterligere «forankring» og utvikling av en egentlig membran som senere (8-10 dager?) kan ses makroskopisk. Uten mikroskopisk undersøkelse blir forsøk på aldersbestemmelse av en blødning under den hårde hjernehinne ikke mulig, og anslagene fra de sakkyndige må derfor betraktes som langt på vei verdiløse. Det er derfor heller ikke grunnlag for å akseptere *Giertsens* forslag om 12 timer som et «forsiktig anslag», tilheftningen må i tilfelle være minst 24 timer, trolig eldre (OAH).

Spørsmålet om når C var avgått ved døden, besvarte *Lundevall* som for B dersom man la opplysningene om likets tilstand da det ble funnet til grunn. I de vurderinger som er gitt av begge de sakkyndige med henblikk på ulikheter i dødstidspunkt for de to drepte, har statsadvokaten lagt inn forutsetninger om at begge skulle ha hatt samme alkoholnivå på skadetidspunktet. Ved obduksjonen var det bare hos B at det ble påvist alkohol i blod og urin, henholdsvis 2,30/00 og 3,30/00.

De generelle vurderinger som de sakkyndige har foretatt over nedbrytning og utskillelse av alkohol er helt i tråd med standardoppfatninger. Siden det ikke var spor av alkohol i blodet hos C og heller ikke i de 60 ml urin som ble påvist i urinen på obduksjonstidspunktet, er det medisinsk sett intet grunnlag for å bruke et hypotetisk alkoholnivå hos C som grunnlag for beregning av overlevelse (OAH).

*VI: Statsadvokat Bjone har til undertegnede den 06. august 93 formulert følgende spørsmål:*A: Hva tyder tilhefting av blod til den hårde hjernehinne på? Krevs det at det her har gått en viss tid etter den omstendighet som utløste blødning før tilhefting av blod kan påvises? Er en sådan undersøkelse uten verdi dersom det ikke brukes mikroskop?

Svar (OAH): «Tilhefting» er svært upresist og vanskelig tolkbart. Den må her imidlertid oppfattes som om det «hefter», altså sitter fast til hinnen, ellers blir videre resonnement fra de sakkyndiges side helt galt. For øvrig er det i det foregående gjort rede for andre sider av spørsmålet samt betydningen av mikroskopisk undersøkelse.

B: Vil dødsstivhet si noe om når døden inntrådte? Vil forskjellen i dødsstivhet for B og C si noe om hvem av disse som levet lengst, samt hvor lenge? (Spørsmålet bes vurdert blant annet under den forutsetning at B og C ble tilføyet skadene samtidig.)

Svar (OAH): Dødsstivhet viser at døden er inntrådt. Inntreden, varighet og løsning av dødsstivhet viser stor variasjonsbredde og er influert av flere ytre og indre faktorer. Vurdering av dødsstivhet er derfor uegnet som metode for en nærmere fastsettelse av dødstidspunktet.

Av samme grunn kan man ut fra forskjeller i dødsstivhet hos to personer på et gitt tidspunkt, ikke si noe sikkert om hvem som har levet lengst eller noe om lengden av eventuell overlevelse.

C: Vil det som er nevnt under A (og B) *sett i sammenheng* ha noe å si for hvilke (hvilken) konklusjon(e) som trekkes?

Svar: Spørsmålet er for meg litt uklart, men både spørsmål A og B kan besvares helt uavhengig av hverandre. Siden min oppfatning er at dødsstivhet ikke kan brukes for å bestemme hvem av ofrene som har levet lengst eller hvor lenge, får det heller ingen innflytelse på besvarelsen av spørsmål A.

*VII: Spørsmål fra høysterettsadvokat Ola Jakob Bae til professor Jørn Simonsen. Retsspatologisk Institutt, København (korrespondanse datert 07. desember 92).*Spørsmål 1: Går det an å forutsette at B og C hadde omtrent samme alkoholkonentrasjon i blodet ved adetilføyelsen uten å vite hvor meget alkohol hver av dem har konsumert?

Svar (OAH): Nei.

Spørsmål 2: Er det tenkelig at C kan ha levet i 13 timer, eventuelt 20 timer, med de skader han er påført etter 9 øksehugg mot hodet - særlig etter hugg nr. 9, jfr. obduksjonsbildene 54, 55, 58, 61 og 62?

Svar (OAH): Det er lite sannsynlig, både med tanke på de hjernesker som forelå, men også utifra den manglende oppsvulming av hjernen og mangel på reaksjon i slimhinnen i luftveiene. De negative observasjoner kan snarere tyde på at C også har dødd umiddelbart eller nær til å være påført huggskaden.

Spørsmål 3: Er det tenkelig at C kan ha konsumert alkohol etter at han var påført de 9 øksehugg mot hodet, jfr. obduksjonsbildene?

Svar (OAH): Nei.

Spørsmål 4: Kan det trekkes noen sikker konklusjon om hvor lenge C har levet etter Bs død ut fra den påviste forskjell i alkoholkonsentrasjon i blodet hos de to ofrene?

Svar (OAH): Nei.

Spørsmål 5: Er det mulig å trekke sikre celleinnvekstkonklusjoner om blødningen under den hårde hjernehinne uten å bruke mikroskop?

Svar (OAH): Nei.

Spørsmål 6: Er det mulig med sikkerhet å foreta en slik tidsberegning i forhold til drapstidspunktene som aktor har gjort - og som dommen bygger på - ut fra de funn som er gjort ved obduksjonene?

Svar (OAH): Ut fra de medisinske funn er det ikke med noen grad av sikkerhet mulig å fastslå drapstidspunktet til den 22. desember 69.

Spørsmål 7: Er det fra rettsmedisinsk synspunkt noe til hinder for at dødstidspunktene (23. eller 24. desember 69) som er angitt i professor Lundevalls obduksjonsrapporter er riktige?

Svar (OAH): Nei.

Spørsmål 8: Er det fra rettsmedisinsk synspunkt noe til hinder til at den lokale leges vurdering av dødstidspunkt er korrekt oppgitt til 6-8 timer før han kom til åstedet?

Svar (OAH): Nei.

Ytterligere spørsmål som er reist ovenfor professor Jørn Simonsen fra forsvarerhold dreier seg spesielt om det ut fra det foreliggende materialet er noe til hinder for at blødning under den hårde hjernehinne hos C kunne skyldes en eller annen tilfeldig traumatisk påvirkning av hodet i dagene før øksedrapene, og om det ut fra de foreliggende medisinske funn kan gjøres noen holdbar beregning om dødstidspunktet med hensyn til forskjell i dødsstivhet som ble bemerket ved obduksjonen 27. desember 69 - om døden har inntrådt tidligere enn på morgenen julaften.

Disse spørsmål har jeg allerede tatt standpunkt til jfr. mine kommentarer på sidene 8 og 9».

10. Brev av 5. oktober 1993 fra professor *Giertsen* til statsadvokaten:

«Jeg viser til Deres brev av 29. september 1993 med fire spørsmål. Jeg kan besvare dem som følger:

1. Dødsstivheten.

Som det fremgår av min erklæring av 9. juni 1972 er det forholdene omkring dødsstivheten som har vært avgjørende for min vurdering av dødstidspunktet for B. Det er åpenbart at begge har vært døde i adskillige timer da Dr. Frestad synet likene 24. desember. Da de så ble synet 23 timer senere av Professor Lundevall var dødsstivheten hos B ikke særlig sterkt utviklet. Dette kan ikke tolkes på annen måte enn at dødsstivheten var i ferd med å avta. Beregningen av dødstidspunktet er dog basert på et rent skjønn med følgende rom for variasjoner.

2. Blødningen under den hårde hjernehinne hos C.

Jeg viser igjen til min erklæring. Jeg vil understreke at Professor Lundevall, som nevnt i min tidligere erklæring, muntlig opplyste til meg at uttrykket «lett festet til hinnen» ble brukt fordi blodlevrene måtte skrapes av hinnen med en pinsett. Dette faktum taler for at det har vært en del fibrinutfelling hvilket igjen taler for at C må ha levet en del timer etter at blødningen oppsto. Jeg har selv anslått 12 timer, men dette er igjen basert på et skjønn. For ordens skyld vil jeg gjerne nevne at jeg aldri har påstått at der var såkalt celleinnvekst.

3. Alkoholkonsentrasjonens betydning.

Jeg har i min erklæring gått ut fra at begge var alkoholpåvirket da de ble skadet. Ut fra dette ble overlevelsestiden for C beregnet. Til grunn for beregningen ble det tatt som eksempel en alkoholpromille av samme størrelse som hos B. Cs alkoholpromille kan selvfølgelig ha vært lavere eller høyere enn Bs. De antydete tidsrammer vil i så fall måtte justeres.

4. A. Oppsvulming av hjernen.

Dessverre er det generelle utseendet av hjernens overflate ikke nevnt i obduksjonserklæringene for B eller C. Vi vet derfor ikke om der har vært oppsvulming av hjernen. Hos voksne menn er hjernevekten gjennomsnittlig 1400 gram med variasjon fra 1100 til 1700 gram. Det er vel kjent at alkoholikere gjennomsnittlig har en lavere hjernevekt enn vanlig pga alkoholisk hjernesvinn. Man kan derfor ikke ut fra den lave hjernevekten hos C slutte at der ikke fantes oppsvulming av hjernen.

B. Sekretopphopning i luftveiene.

Dette er ikke obligat funn ved en overlevelsestid som er antydnet for C. Man kan således ikke slutte noget om overlevelsestid ut fra det faktum at luftveiene var tomme.»

11. Brev av 15. november 1993 fra professor *Torvik* til advokat Cato Schiøtz: «Professor Giertsens svar på advokat Bjones brev av 29. september bringer ingen nye momenter av betydning i saken.

Det gir ingen drøftelse av de argumenter som er kommet til fra andre sakkynndige etter hans egen erklæring fra 1972, men det åpner for en viss retrett fra Giertsens side på de fleste punkter.

Giertsens svarer i 4 punkter som jeg skal kommentere i det følgende.

1. Dødsstivheten.

Giertsen konkluderer i 1972 på grunnlag av dødsstivheten at «det må ansees overveiende sannsynlig at B må ha vært død i 2, sannsynligvis 2.5 døgn da han ble synet den 25. desember kl. 11.00».

I sitt brev av 5. oktober i år sier Giertsen at det var forholdene ved dødsstivheten som var avgjørende for hans vurdering av dødstidspunktet. Dette er en ny opplysning som man bør merke seg. Han drøfter ikke de senere rettsmedisinske uttalelser som alle hevder at graden av dødsstivhet nærmest er verdiløs for bestemmelse av dødstidspunktet innen de tidsintervaller der her er tale om. Giertsen avslutter imidlertid dette punktet med å si at «beregningen av dødstidspunktet er dog basert på rent skjønn med følgende rom for variasjoner». Dette er en betydelig reservasjon i forhold til den bastante konklusjon fra 1972, spesielt når dette var Giertsens viktigste punkt for bestemmelse av dødstidspunktet.

2. Blødning under den hårde hjernehinne hos C

Giertsen gjentar i sitt siste brev Lundevalls presisering at blodlevrene måtte skrapes av hinnen. Han sier videre at «dette faktum taler for at det har vært en del fibrinutfelling hvilket igjen taler for at han har levd i en del timer etter at blødningen oppstod. Jeg har selv anslått 12 timer, men dette er igjen basert på skjønn». Igjen en liten moderasjon fra 1972 hvor Giertsen sier at «12 timer må være et forsiktig anslag».

Min hovedinnvending er imidlertid at Giertsen fremdeles ikke trekker konklusjonen av den litteratur han selv siterte i 1972, nemlig at det tar minst 2-3 dager før blodet fester seg til hinnene. Tilheftningen begynner altså etter 2-3 dager og ikke etter noen timer slik Giertsen (og Lundevall) synes å tro. Det er en direkte feil når Giertsen både i 1972 og i år skriver at fibrinutfelling «limer» blodet til hinnene. Fibrin i levret blod vil tvert i mot skille blodlevrene fra glatte flater, som den hårde hjernehinne. Tilheftningen kommer ikke før bindevevsinnveksten er kommet så

godt i gang at det er hold i den, og det tar altså minst 2-3 dager før dette vil oppleves som «lett tilheftning». Dette har vi også selv testet ut (se Torvik og Lindboe, 1982).

Hvis Lundevalls beskrivelse skal tas bokstavelig, må man altså konkludere med at blødningen inntraff minst 2-3 dager før C døde. Alternativt kan Lundevalls beskrivelse av «lett tilheftning» skyldes en feilobservasjon.

3. *Alkoholkonsentrasjonens betydning.* I sin erklæring av 1972 gikk Giertsen ut fra vitneutsagn som angav at både B og C var betydelig beruset kl. 20.00 den 22/12. Ut fra dette konkluderer han i 1972: «Hvis man antar at C (på samme måte som B) hadde en alkoholkonsentrasjon på 2.5 promille kl 20 den 22/12, må han ha levet ytterligere mellom 13 og 28 timer».

I sitt svar av 5. oktober sier Giertsen at «jeg har i min erklæring gått ut fra at begge var alkoholpåvirket da de ble skadet Cs alkoholpromille kan selvsagt ha vært lavere eller høyere enn Bs. De antydende tidsrammer må i så fall måtte justeres». Dette er igjen et langt mer nyansert utsagn enn i erklæringen fra 1972.

I 1972 fikk de sakkyndige visstnok oppgitt fra påtalemyndigheten at B og C måtte antas å være like beruset i skadeøyeblikket. Det må imidlertid være åpenbart for alle at ingen kunne vite noe om dette. Etter mitt skjønn burde det være de sakkyndiges plikt å kommentere dette i stedet for slavisk å følge påtalemyndighetens antagelse. Det er således intet i veien for at C kan ha vært edru i skadeøyeblikket. Med litt velvilje kan man kanskje tolke Giertsens siste svar som en innrømmelse i denne retning.

4 A. *Oppsvulming av hjernen.* Giertsens svar på dette punktet må tolkes slik at han godtar at Cs hjerne burde være oppsvulmet hvis han levet i adskillige timer etter skaden. Han lufter imidlertid den mulighet at C kan ha hatt redusert hjernevekt på grunn av alkoholmisbruk og at han av den grunn kunne ha en oppsvulmet hjerne på tross av lav hjernevekt.

Giertsen ser her ut til å ha glemt at det bare er hjernen og ikke kraniet som skrumper hos alkoholikere. Min egen erfaring er at hjernen hos alkoholikere svulmer til den når det opprinnelige kranievolum. Oppsvulmede hjerner fra alkoholikere og ikke-alkoholikere vil derfor være omtrent like tunge. Giertsen påpeker at hjernens utseende ikke var kommentert av Lundevall. Jeg kjente personlig Lundevall meget godt og føler meg overbevist om at han ville ha registrert og kommentert en sterkt oppsvulmet hjerne. Han kunne (som andre) ha oversett en meget lett oppsvulming, men dette er uten praktisk betydning. Giertsens siste setning, «man kan derfor ikke ut fra den lave hjernevekt hos C slutte at det ikke fantes oppsvulming av hjernen», er for meg uten praktisk betydning.

4 B. *Sekretopphopning i luftveiene.* Poenget i de to sakkyndig-erklæringer som berører dette punkt (Torviks og Lindboes fra 1982 og Haugens fra 1993) er ikke mengden av sekret som opphopes, men at luftveislimehinnene blir oppsvulmet, røde og hissige hvis man ligger bevisstløs i adskillig timer. I obduksjonsberetningen er slimhinnene angitt å være bleke, noe som ville vært høyst uventet etter langvarig overlevning i bevisstløs tilstand. Egentlig kommenterer ikke Giertsen dette punktet.

Som nevnt innledningsvis, er det ikke kommet frem nye argumenter i Giertsens svar som forandrer det syn vi tidligere har hevdet. Det gjelder spesielt vår hovedkonklusjon at både B og C døde kort tid etter skadene.

Generelt må Giertsens svar oppfattes som et vikende forsvarsskriv som åpner for retrett på alle hans tidligere faste konklusjoner. Giertsens kommentarer til punkt 2 om blødningens varighet og til punkt 4 A og B om hjerneoppulming og sekretopphopning er faktisk direkte villedende.»

12. Brev av 25. november 93 fra professor *Simonsen* til advokat Schiøtz:

«Jeg mener ikke, at jeg på nuværende tidspunkt kan føje mere til rent retsmedisinsk, og jeg er forståeligt nok helt enig i professor Haugens erklæring, som jeg synes er overordentlig uddybende.»

13. Brev av 21. februar 94 fra professor *Simonsen* til advokat Schiøtz:

«Takk for Deres seneste brev af 01. desember 93, hvori var vedlagt professor Giertsens udtalelse af 05. oktober 93 og professor Torviks kommentarer til Giertsens skrivelse af 15. november 93. Jeg følte ikke, at jeg kunne føje noget nyt til, idet jeg var helt enig i professor Torviks kommentarer.

Jeg har for kort tid siden af Sten Ekroth fået tilsendt hans bog «Julmorden i Z», som jeg har læst med stor interesse. Da jeg forstår på advokat Ole Jakob Baes skrivelse til Eidsivating Lagmannsrett af 25. november 93, at bogen som sådan indgår i baggrundsmaterialet for genoptagelsessagen, vil jeg benytte lejligheden til at knytte et par kommentarer til professor Giertsens svar på de fire spørgsmål.

Ad "Innledning" i pkt 1: Dødsstivheden. Jeg kan helt tiltræde professor Giertsens udtalelse om, at beregningen af dødstidspunktet på basis af dødsstivheden er baseret på et rent skøn med store variationsmuligheder. Dødsstivheden hos de to dræbte er først blevet vurderet af dr. Frestad 24. desember 69, og hans udtalelse om dødsstivhedens «styrke» er meget upræcis. Det fremgår af obduktionserklæringerne, at professor Lundevall efter, at ligene er transporteret til Oslo, har synet dem 24. desember 69 (tidspunkt?). Professor Lundevall har da ved undersøgelsen af C fundet «tydelig dødsstivhet til stede overalt» og ved undersøgelse af B «dødsstivhet som ikke er særlig stærkt utviklet». Det er tidligere nævnt, at der er store interindividuelle forskelle i vurderingen af graden af dødsstivhed. Dertil kommer, at graden af dødsstivhed kan påvirkes af forskellige ydre omstændigheder. Der kan have været forskel i den måde, hvorpå dr. Frestad har undersøgt de to lig 24. desember 69, og dødsstivheden kan også være påvirket af transporten fra findestedet til Retsmedicinsk Institut i Oslo. Dertil kommer den usikkerhed, som ligger i, at både dr. Frestads undersøgelse og professor Lundevalls primære undersøgelse af dødsstivheden er foretaget, medens ligene var fuldt påklædte (jvnf. obduktionserklæringerne). Jeg synes derfor, at man må konkludere, at dødsstivhedsundersøgelserne i den foreliggende sag ikke tillader nogen som helst slutning med hensyn til dødstidspunkter for de to dræbte.

Ad "Hovedpunktene i utvalgets rapport" i pkt 2: Blødningen under den hårde hjernehinde hos C. Her er der heller ikke meget nyt at tilføje, men man må give professor Giertsen ret i, at han intet har skrevet om celleindvækst. Nyproduktion af celler nævnes, så vidt jeg kan se, første gang ved afhøringen af professor Lundevall den 23. juni 70 (Sten Ekroth, side 152). På den anden side erklærer professor Giertsen sig ved afhøringen den 24. juni 70 enig i alt, som professor Lundevall har anført under den foregående dags retsforhandling (Sten Ekroth, side 157). Professor Giertsen har således ikke været afvisende overfor tanken om nyproduktion af celler. Blødningen under den hårde hjernehinde er i øvrigt indgående kommenteret af professor Torvik i skrivelsen af 15. november 93, som jeg helt tilslutter mig. Jeg er naturligvis også enig i, hvilket jeg tidligere har anført, at hvis man accepterer obducenternes beskrivelse af blødningen som værende udtryk for, at der har været celleindvækst, må blødningen være indtruffet mindst 2-3 dage før Cs død.

Ad punkt 3: Alkoholkoncentrationens betydning. Ingen yderligere kommentarer.

Ad "Sentrale rettsmedisinske problemstillinger - behandlingen av rettsmedisinske spørsmål frem til hovedforhandlingen" i pkt. 4a: Opsvulming af hjernen. Jeg kan helt tilslutte mig professor Torviks kommentarer af 15. november 93.

Ad "Sentrale rettsmedisinske problemstillinger - behandlingen av rettsmedisinske spørsmål frem til hovedforhandlingen" i pkt. 4b: Sekretophobning i luftve-

*jene.*Også her kan jeg fuldt ud tilslutte mig bemærkningerne i professor Torviks kommentarer af 15. november 93.

Sammenfattende må jeg si, at der efter min opfattelse ikke er fremkommet noget, som rykker ved de vurderinger, som er foretaget af professor Ansgar Torvik, professor Olav Anton Haugen og undertegnede».

A ble dømt for å ha drept B om ettermiddagen den 22. desember 1969 i ...gaten 73 i Fredrikstad, - og for å ha drept C samme dag «om ettermiddagen og/eller kvelden» samme sted. Det forelå en rekke forklaringer om at de avdøde var sett eller hørt på senere tidspunkter. Ytterligere forklaringer er innhentet i forbindelse med nærværende sak. Forsvarerne har utarbeidet lister over vitneobservasjoner 23. og 24. desember 1969 og har fremlagt sammendrag av gamle og nye vitneforklaringer. Retten har ikke funnet det nødvendig å ta noe av dette materiale inn i nærværende kjennelse.

I Bs baklomme ble det funnet en matrekvisisjon som var datert 23. desember 1969. Den er ikke kommet til rette under saken her.

Forsvarerne har under påberopelse av straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd i det vesentlige anført:

Man kan ikke legge inn som en gitt forutsetning at B og C var like beruset og ble tilført skadene samtidig. I denne sammenheng har en sontring mellom bevisspørsmål og medisinske vurderinger neppe hatt noen praktisk betydning i den opprinnelige sak eller i den første gjenopptakelsessaken.

Under det meste av etterforskningstiden frem til hovedforhandlingen i juni 1970, arbeidet man ut fra at drapene var skjedd 23. eller 24. desember - dette på grunnlag av de første legeundersøkelsene - dr. Frestad, professor Lundevall og dr. Teisberg. En måneds tid før hovedforhandlingen ble det antatte drapstidspunkt endret ved at det ble flyttet til 22. desember. Det var uomtvistet at A hadde alibi for tiden etter dette tidspunkt, hvilket er også uttrykkelig nedfelt i lagmannsrettens beslutning i 1975, s. 76. Når A ble dømt for å ha begått drapene 22. desember, skyldtes det at de rettsmedisinske sakkyndige, Lundevall og Giertsen, ga støtte til dette.

Grunnlaget for de opprinnelige rettsmedisinske sakkyndiges konklusjoner om dødstidspunktet er sviktende. Det fremgår av de senere rettsmedisinske uttalelser, jf. ovenfor. De sannsynliggjør at B og C døde i løpet av minutter til et par timer etter skaden, og at døden må ha inntrådt minst 6 timer før kl. 12.00 julaften. Disse sakkyndige gir sterk støtte for at det ikke er mulig å foreta en slik tilbakeregning til 22. desember som sakens aktor og de opprinnelige sakkyndige gjorde.

Hvis de nye rettsmedisinske vurderinger legges til grunn oppstår det ikke noen motstrid mellom de nye konklusjoner og det meget betydelige antall vitneprov om at de avdøde var sett eller hørt gjentatte ganger i tiden frem til natten til julaften. Da blir det heller ikke noen motstrid i forhold til matrekvisisjonen av 23. desember 1969. Konklusjonen er således at det totalt sett foreligger et meget omfattende og sterkt bevismateriale som er uforenelig med den fellende dom over A.

Gjenopptakelse av straffesaken er ikke betinget av et positivt bevis for uskyld. En rimelig mulighet er tilstrekkelig, idet sannsynlighetsovervekt ikke er nødvendig, jf. Rt 1992 s. 1683. Den påståtte drapsdato 22. desember fremstår idag som lite sannsynlig. Det må tvert imot anses som sannsynliggjort at 22. desember er utelukket som drapsdato. Det følger av Tore Sandbergs bok at en annen person fremtrer som en alternativ gjerningsmann. Forholdet til vedkommende var oppe i forbindelse med den første gjenopptakelsessaken, men ble direkte avfeiet under henvisning til at hans bevegelingsmønster natt til 24. desember var uten interesse, da dette tids-

punktet ble ansett utelukket ut fra en ren rettsmedisinsk vurdering, jf. 70 i lagmannsrettens beslutning av 7.5.1975.

Før hovedforhandlingen i 1970 forelå det sterke holdepunkter for å anse at drapene var begått natt til julaften, jf. Sten Ekroths bok «Julmorden i Z». Det vises til dr. von Klemms omtale av As forklaringer, bokens s. 299. Vitneprovet under hovedforhandlingen fra politibetjent Tore Almeli, Kripes, summerte opp en rekke omtaler av vitner med opplysninger om observasjoner i løpet av lille julaften, - bokens s. 267. Politibetjent Roar D, Kripes, bekreftet Almelies uttalelser, bokens s. 268-270. Det er allerede nevnt at også av første lege på åstedet, dr. Frestad (24. desember) og av obdusentene, blant annet professor Lundevall (27. desember), er antatt dødsdato oppgitt til 23.-24. desember.

På denne sterke bakgrunn må det antas at de rettsmedisinske uttalelser om handlings- og dødstidspunkter har hatt en fullstendig avgjørende betydning. Denne antakelse bestyrkes av det som fremgår om dette i det foreliggende skriftlige materialet, nemlig følgende (som siteres fra forsvarernes innlegg av 25. november 1993):

«I hovedforhandlingen i 1970 fremholdt de sakkyndige at det hos C var konstatert nydannelse av celler i sårskader, videre at dette påbegynnes tidligst 12 timer etter skaden, og dessuten var det konstatert en dødsstivhet som ble ansett inntrådt 6-8 timer etter døden. Ved tilbakeregning kommer man dermed til tidlig ettermiddag lille julaften, som det seneste tidspunkt skaden var påført.

De sakkyndige mente at B og C godt kunne være påført de dødelige skader om kvelden 22. desember.

I aktors skyldprosedyre poengterer han først hva angår de sakkyndige at konstatert dødsstivhet tilsa at det iallfall var gått 6 timer siden dødsfallet da de ble funnet, og deretter at det var konstatert celleinnvekst, med de ytterligere 12 timer som dette krever - *boken side 310-311*. Aktor fremholdt at juryen hadde «overhodet ingen mulighet for å gå under» det timetall som fulgte herav som seneste dødstidspunkt. Han «konstaterer» videre (*side 311, midten*) som «aldeles åpenbart» å kunne utelukke alle vitneforklaringer som går ut på at noen av disse to, eller begge, skulle ha blitt sett utenfor eller inne i Z etter dette tidspunkt (kl. 18.00 den 23. desember). I en kort omtale av disse vitneprov forsterkes avvisningen av dem - på rettsmedisinsk grunnlag - ytterligere, med formuleringen at «disse vitner ikke har noen forankring for sine forklaringer i *mulighetenes verden*. Dere kan se bort fra dem - uten skrupler». Senere i prosedyren (*side 313, oppe på siden*), bruker aktor betegnelsen «rettsmedisinske uomtvistelige bevis» som grunnlag for at etter kl. 18.00 lå C og B myrdet i Z.

Et stort antall av vitneobservasjonene fra 23. desember gjelder tiden etter kl. 18.00, og aktor er altså meget sterk i sin påberoping av de rettsmedisinsk sakkyndige som grunnlag for at disse må settes til side som feilobservasjoner.

I lagmannens rettsbelæring finner vi (*side 380-81*) ytterligere opplysninger om betydningen av de rettsmedisinsk sakkyndiges vurderinger. Lagmannen gjennomgår betydningen av alkoholkonsentrasjonen hos de døde, nydannelsen av celler og den antatte dødsstivhet, og avslutter sin omtale av professor Lundevalls forklaring med at Lundevall «nevnte på grunnlag av dette at B hadde vært død i hvert fall i et døgn, men han kunne også ha vært død to-tre døgn før C». Rettsbelæringen går altså enda lenger i tilbakeregning av dødstidspunkt, åpenbart på grunnlag av de rettsmedisinske uttalelsene, enn hva aktor gjør i prosedyren. Lagmannen omtaler deretter dosent Giertsens sakkyndigforklaring, og gjengir avslutningsvis (*side 381, nederst*) som Giertsens mening at det er mer sannsynlig at B har dødd 2-3 døgn før C, og at det ikke var noe i veien for at de to kunne ha blitt slått ned 22. desember.

Vi skal her innskyte at vi i mangel av lydbåndopptak fra rettsmedisinernes forklaringer (sakens 2. og 3. dag) ikke vet presist hva disse sa om skade- og dødstids-

punkt, men ut fra omtalen i lagmannens rettsbelæring kan det sikkert legges til grunn at de muntlige uttrykte det samme som de skriftlig formulerte i 1972, se påfølgende punkt.

Det er etter dette ganske åpenbart at det er de rettsmedisinsk sakkyndiges synspunkter som har gitt grunnlag for at juryen la til grunn at dødstidspunktet var allerede 22. desember, og at en rekke vitneforklaringer om observasjoner/aktiviteter den påfølgende dag i motsatt retning måtte tilsidesettes.

Går vi så til den forrige gjenopptakelsessaken, som ble avgjort ved Eidsivating lagmannsretts kjennelse 7. mai 1975, og som er tidligere fremlagt av statsadvokaten i vår sak, finner vi det samme om de rettsmedisinsk sakkyndiges betydning.

I aktors hovedredegjørelse av 21. september 72 til lagmannsretten om gjenopp- tagelsesbegjæringen, heter det bl.a. (kjennelsen side 14, midt i det siterte avsnitt):

«Handlingstiden var et meget sentralt punkt i bevisførselen under hovedforhandlingen, og de avgjørende opplysninger for lagretten i denne forbindelse må antas å ha vært de rettsmedisinsk sakkyndiges erklæring.»

Videre fremholdt aktor i samme uttalelse (kjennelsen side 21, siste avsnitt) i forhold til vitneforklaringene:

«Under hovedforhandlingen falt det naturlig å bedømme disse forklaringer på bakgrunn av de rettsmedisinsk sakkyndiges opplysninger om når B og C måtte være skadet og/eller drept.»

I lagmannsrettens kjennelse side 22 flg. gjengis de nye (og for første gang skriftlige) erklæring som var blitt innhentet fra rettsmedisinsk sakkyndige. Begge de sakkyndige uttaler at seneste skadetidspunkt er *tidlig på dagen 23. desember*, kjennelsen side 30 (professor Lundevalls oppsummering):

«Jeg tror Giertsen og mitt syn kan sammenfattes i den slutning at B og C ble skadet enten om kvelden 22. desember, om natten eller - senest - tidlig på dagen 23. desember.»

Umiddelbart deretter gjengir kjennelsen (side 30) statsadvokatens uttalelse på bakgrunn av de sakkyndiges erklæring:

«Etter disse erklæring må det være åpenbart at forklaringene fra de vitner som hevder å ha sett eller hørt B eller C senere enn «tidlig på dagen» tirsdag 23. desember 1969 nå uten videre må settes ut av betraktning.»

Uttrykket «tidlig på dagen» (23. desember) ligger fra Giertsens kl. 11.00 - 12.00 som seneste skadetidspunkt (side 28), mens Lundevall åpner opp for et par timer ytterligere som seneste tidspunkt.

Vi understreker de forsterkende formuleringer «åpenbart» og «uten videre» fra statsadvokatens side.

Det er utvilsomt riktig når forsvareren, høyesterettsadvokat Alf Nordhus, i sine sluttbemerkninger (kjennelsen side 39, "*Hovedpunktene i utvalgets rapport*" i pkt. 2) avslutter med at «.....straffedommen over A hviler på de to legenes utsagn. Uten de to legenes utsagn ville straffelse av A vært umulig.»

Lagmannsrettens standpunkt til de rettsmedisinsk sakkyndiges erklæring bekrefter til fulle den avgjørende betydning disse har hatt.

Først fremgår dette i omtalen av Ds forhold, kjennelsens side 70. Han antas å ha kommet fra Moss ca kl. 17.30 23. desember (jfr. side 67) og om tidsrommet derfra og til han ble pågrepet om formiddagen julaften, heter det side 70:

«At drapene skal være begått i den tiden det her kan være spørsmål om er helt uforenlig med de rettsmedisinsk sakkyndiges erklæring, slik at det også av den grunn må anses utelukket at D kan ha begått drapene»

Tilsvarende formulering bruker retten side 75, midten, i forhold til vitneprov fra ektefellene - som forklarte at de nesten kjørte på B i bil mellom kl. 18.30 og kl. 19.00 lille julaften.

Lagmannsretten gjør det også helt klart, side 72 nederst og side 73, at helt generelt må retten i forhold til opplysninger «som går ut på at B og/eller C skal være sett i live etter 22. desember 69, eller at det etter dette tidspunkt er gjort iakttagelser som tyder på at det var folk tilstede hos B, ta utgangspunkt i de rettsmedisinsk sakkyndige» hvoretter retten henviser til de i gjenopptagelsessaken innhentede erklæringer fra de medisinske sakkyndige, idet retten deretter også gjengir at ifølge professor Giertsen er det sannsynlige dødstidspunkt ikke senere enn kl. 05.00 23. desember 69.

Deretter fastslår retten at «Etter dette» faller opplysninger fra en rekke vitner utenfor hva de sakkyndige har regnet som «seneste tidspunkt for skadetilføyesene», og disse forklaringer bortser derfor retten fra - altså *på grunn av* kollisjonen med de rettsakkyndiges syn på skade- og dødstidspunkt.

For fullstendighets skyld skal nevnes at Høyesteretts kjæremålsutvalg i den avsluttende kjennelsen av 5. mars 76, som også tidligere er fremlagt, poengterer (kjennelsen side 4) at de sakkyndige er «samstemmig om at skadene må antas å være påført B og C senest tirsdag 23. desember 1969 tidlig på dagen», og det er åpenbart at også Høyesterett tillegger dette stor vekt, og kjæremålsutvalget «kan i det alt vesentlige slutte seg til» lagmannsrettens begrunnelse.

Det er etter dette vår konklusjon at de rettsmedisinsk sakkyndiges uttalelse om «tidlig på dagen» som seneste skade- og dødstidspunkt har hatt en *fullstendig avgjørende betydning* for domfellelsen av A. Det er det eneste grunnlag for tilsidesettelsen av det meste av den store mengde vitneopplysninger - fra et 20-talls personer - om at B og C var i live gjennom hele dagen den 23. desember.

Etter dette kan det ikke være tvilsomt at *de nye sakkyndigerklæringer* som nå er fremlagt fra vår side på vegne av A på en *like avgjørende* måte må gi grunnlag for gjenopptagelse av saken. Alle de nye sakkyndige, altså først i 1976 de svenske eksperter, Lidholm og Thorell, jfr. gjenopptagelsesbegjæringen, dernest i 1982, men «kommet for dagen» først nå de to norske professorene, Torvik og Lindboe, jfr. gjenopptagelsesbegjæringen, dernest i 1992 Danmarks ledende ekspert, professor Simonsen og endelig i høst påtalemyndighetens sakkyndige, professor Haugen - alle disse har samstemmig tatt avstand fra at det er faglig forsvarlig å foreta slike tidsmessige tilbakeregninger som de sakkyndige gjorde i 1970/1972, og de nye sakkyndigerklæringene er også samstemmige i at det ikke er mulig å si mer enn at drapene senest er skjedd i løpet av natten til julaften, eventuelt ut mot morgenen (de svenske uttalelsene fra 1976 berører ikke dette).

.....

Det er mange stener som kan vendes i saken. Det kan fortsatt diskuteres når naboen E hørte bråket gjennom veggen, det kan stadig diskuteres hvem vitnet E så gå inn i Z om kvelden lille julaften, det kan reises tvil om sikkerheten av andre observasjoner, herunder om mannen som ble sett på vei bort fra Z kl. 06.45 julaftens morgen, en mann som kanskje var morderen. Men det er så altfor mange vitneprov om at B og C åpenbart var på farten 23. desember til at det lar seg avvise som feilobservasjoner - de avdøde er gjennom dagen sett av mange, samtaler, bråk og skrik er hørt fra Z av mange, lys er observert slått av og på i løpet av dagen. Det må være utelukket å bestride på et saklig grunnlag at vitneforklaringene godtgjør at B og C levet 23. desember, når det ikke lenger er noe rettsmedisinsk hinder for det. Statsadvokaten kan jo også trekke frem et vitneprov om at trappen kl. 16.30 på ettermiddagen var dekket av nysnø og hevde at det derfor ikke kunne ha gått folk inn og ut 23. desember, men til det er jo bare å si at det snødde over et lenger tidsrom, og hvor fort viskes ikke fotspor ut av fallende snø? Dessuten var det jo adkomstmulighet gjennom det ødelagte vinduet, og hva med alle observasjoner fra tiden etter kl. 16.30?

Enkeltheter kan diskuteres, i det «puslespill» aktor snakket adskillig om i sin prosedyre i 1970. Men intet kan rokke ved den avgjørende betydning de nye erklæringene fra rettsmedisinsk sakkyndige har for gjenopptagelsesspørsmålet.

Det er forsvarernes syn at vi gjennom det nye materialet som er fremlagt i gjenopptagelsessaken positivt har motbevist at drapene er begått 22. desember, og at A derfor nødvendigvis er uskyldig. Under enhver omstendighet må det imidlertid være helt udiskutabelt at de nye opplysninger (som selvsagt er nye bevis i loven forstand) reiser en så eksepsjonelt stor grad av tvil om As skyld at grunnlaget for gjenopptagelse er tilstede.»

I et senere innlegg av 11. februar 94 har forsvarerne fremhevet at det ut fra de nye rettsmedisinsk sakkyndige erklæringer med en stor grad av sikkerhet kan konstateres at de opprinnelige sakkyndige tok feil. Det avgjørende nye bidrag i de nye rettsmedisinske uttalelsene, er at de nye sakkyndige samstemmig tar avstand fra en slik ytterligere tilbakeregning av skade-/dødstidspunktet som de opprinnelig sakkyndige foretok på grunnlag av dødsstivhet, celleinnvekst (ny celledannelse) og alkoholpromille.

Er det da trolig at også C døde i løpet av kort tid? - spør forsvarerne. Ja, det er nettopp det de nye sakkyndige antar. Det er på det rene (og uomtvistet) at også C var sterkt beruset om ettermiddagen 22. desember - det ble lagt til grunn av både statsadvokat Wiker og av de sakkyndige den gangen at B og C var omtrent like beruset. Etter dette kan ikke drapene være skjedd 22. desember fordi C i så fall fortsatt ville ha hatt en relativt høy promille ca kl. 22.00, som de nye sakkyndige antar er seneste sannsynlige dødstidspunkt i forhold til at han senest er huggskadet et par timer før. Noen tilsvarende problemer foreligger ikke i forhold til kvelden 23. desember og natt til 24. desember som handlingstidspunkt. Tvert imot er det forhold som taler for at C ikke beruset seg da, fordi han etter de foreliggende uttalelser utviklet en kraftig influensa i løpet av kvelden 22. desember (Hong-Konginfluensaen).

Statsadvokat Bjone har anført at det forelå «helt andre bevis for å kunne legge til grunn det drapstidspunkt som er angitt i spørsmålene til lagretten». Hans kortfattede oversikt over disse angivelige bevis kan imidlertid ikke tas til inntekt for hans syn på gjenopptakelsesspørsmålet. Forsvarernes gjennomgåelse av bevisene viser noe annet, jf. forsvarernes brev av 11. februar 94 til retten. Ingen av de av statsadvokatens anførte vitneobservasjoner kan på noen måte reise noen rimelig tvil om den mengde av observasjoner som foreligger til støtte for at B og C levet 23. desember.

Statsadvokaten har også berørt spørsmålet om en alternativ gjerningsmann, men fant «ikke grunn til å gå inn på disse påstander», idet det er på det rene at «D» (D) hadde alibi for den 22. desember 1969 kl. 15.00-kl. 23.00. Denne begrunnelse er irrelevant i forhold til gjenopptakelsesspørsmålet, som jo bygger på at begge var i live 23. desember og at drapene først ble begått om kvelden 23. desember og natten til 24. desember. Det er på det rene at D ikke hadde alibi for det drapstidspunkt som er aktuelt når det legges til grunn at B og C levet 23. desember.

I innlegget av 11. februar 94 har forsvarerne foretatt følgende oppsummering av de nye bevis i gjenopptakelsessaken:

«1) De nye rettsmedisinske uttalelser om at også C må ha avgått ved døden ganske kort etter seneste skadetilføyelse, maksimalt 2 timer. De opprinnelige sakkyndige antok at C kunne ha levet i et større antall timer etter siste skadetilføyelse. De nye rettsmedisinske vurderinger på dette punkt innebærer at Cs promille ikke kunne ha gått ned til 0 før dødstidspunkt 22. desember hvis han var sterkt beruset/like beruset som B, hvilket alle parter og de rettsmedisinsk sakkyndige la til grunn i 70-tallets avgjørelser. Dermed utelukkes 22. desember som handlingsdag ut fra de nye rettsmedisinske vurderinger.

2) De nye rettsmedisinske erklæringer fastslår at seneste dødstidspunkt kan settes til ca kl. 06.00 24. desember, idet man ikke har grunnlag for noen ytterligere tilbakeregning av dødstidspunktet ut fra dødsstivhet, celleinnvekst eller alkoholpromille, slik de opprinnelig sakkyndige antok, til før kl. 11 - 12.00 23. desember som seneste dødstidspunkt.

3) De foran nevnte fire nye politiforklaringer fra de nye vitner F, G, H og I er endelig også uvilksomt nye bevis i loven forstand.

4) Dertil kommer altså det svært viktige forhold - som kanskje språklig i loven forstand heller er ny omstendighet enn nytt bevis - at de mange tidligere vitneobservasjoner fra 23. og 24. desember kommer i et helt nytt lys når det rettsmedisinsk begrunnede senest skade/dødstidspunkt flyttes fra «tidlig på dagen» lille julaften til ca kl. 06.00 julaften.»

Påtalemyndigheten v/statsadvokat Morten Bjone, har i det vesentlige anført:

Forsvarerne har anført at slik saken nå fremstår er det ikke bevismessig grunnlag for å knytte A til drapene dersom disse ble begått senere enn 22. desember 1969 ca kl. 20.00. I lagmannsrettens beslutning av 7. mai 1975 s. 76 er det uttalt at det aldri har vært omstridt at A har alibi etter dette tidspunkt. Det er mer treffende å si at man ikke har bevis for at A er gjerningsmannen dersom drapene ble begått etter nevnte tidspunkt. For øvrig syntes følgende ikke å være bestridt fra As side:

1. B og C ble tilføyet skadene noenlunde samtidig. (En annen sak er at påtalemyndigheten er av den oppfatning at C ble tilføyet nye skader ca 3-4 timer etter første skadetilføyelse.)
2. Det seneste døds- (og skade) tidspunkt er 24. desember 1969 ca kl 06.00. Dette baserer seg på legeundersøkelsen foretatt av dr. Frestad den 24. desember kl. 12.00. At ofrene da hadde vært døde i minst 6 timer har fått full tilslutning fra rettsmedisinsk hold, se f.eks. professor Haugens erklæring.
3. Det er medisinsk sett intet i veien for at drapene kan ha skjedd om ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969. Det vises igjen til professor Haugens erklæring.
4. B døde umiddelbart eller kort tid (1-2 timer) av de skadene han ble påført i forbindelse med drapshandlingene (se professor Haugens erklæring).

Det må anses som gjeldende rett at nye sakkyndige vurderinger kan være nye bevis i en sak. Likeså er det på det rene at det ikke kreves sannsynlighetsovervekt for at de nye bevis skal føre til frifinnelse. En rimelig mulighet for frifinnelse er tilstrekkelig, jf. Rt 1992 s. 1683. Dog må samtlige bevis vurderes samlet. Selv om et bevis er fremhevet sterkt under aktors eller forsvarers prosedyrer eller under lagmannens rettsbelæring, binder selvsagt ikke dette rettens vurderinger. Det er påtalemyndighetens oppfatning at det ikke foreligger nye omstendigheter eller nye bevis som synes egnet til frifinnelse. Det nye som har kommet frem, innebærer ingen rimelig mulighet for å betvile riktigheten av at ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969 var tidspunktet for drapshandlingene.

Under hovedforhandlingen i 1970 konkluderte de sakkyndige med at ofrene ble tilføyet huggene og/eller slagene med øksen senest om ettermiddagen 23. desember 1969. I forbindelse med forrige gjenopptakelsesbegjæring ble det innhentet skriftlige redegjørelser. Der konkluderes det med at skadetilføyelsen skjedde senest 23. desember 1969 «tidlig på dagen». I lagmannsrettens beslutning av 7.5.75 presiseres dette til 23. desember 1969 senest kl. 13.00-kl. 15.00.

Når det gjelder Lundevall og Giertsens begrunnelse for deres fastsettelse av draps(skade)tidspunktet fremgår det tydelig av deres erklæringer at når det gjelder de medisinske vurderinger, foreligger det stor usikkerhet og stort spillerom for

skjønn. For å komme frem til et noenlunde presist svar måtte de bygge på forutsetninger av ikke-medisinsk karakter (se Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 5. mars 1976). Det var Lundevall som foretok både liksyningen 25. desember 69 og obduksjonen 27. desember 69, og derfor skulle ha de beste forutsetninger for å avgi uttalelse.

De faktorer som ble brukt for den rettsmedisinske fastsettelse av tidspunktet var:

1. Forskjellig dødsstivhet hos ofrene.
2. Hos C ble det påvist en blødning på innsiden av den hårde hjernehinne. Blodlevrene satt lett festet til hinnen.
3. Ved obduksjonen ble det hos B påvist 2,3 promille alkohol i blodet og 3,3 promille i urinen. C hadde ikke alkohol i blodet eller i urinen.

Rettsmedisinske erklæringer avgitt etter Lundevall og Giertsens erklæringer har hevdet at det ikke er mulig å foreta noen beregning av død tidspunktene på grunnlag av dødsstivhet og forskjell i dødsstivhet. Det fremgår imidlertid av både Lundevall og Giertsens erklæringer at fastsettelsen av død tidspunktet på grunnlag av dødsstivhet er beheftet med usikkerhet og basert på skjønn. Forskjellen i dødsstivhet synes heller ikke å ha hatt noen betydning for Lundevalls fastsettelse av draps (skade) tidspunktet, og det er hans konklusjon lagmannsretten syntes å ha lagt til grunn, jf. s. 73 i beslutningen av 7.5.75.

Også når det gjelder alderen av hjernehinneblødningen hos C har det vært reist kritikk mot Lundevalls og Giertsens erklæringer. De viser imidlertid at deres vurderinger av hvor lenge C hadde levet basert på blødningene på innsiden av den hårde hjernehinne, var temmelige vage og upresise. De kunne derfor ikke brukes som noen sikker faktor i deres endelige konklusjon. For øvrig bemerkes at den minimumsalder vedrørende tilheftningen som professor Haugen angir i sin erklæring, er når det tidligst kan påvises såkalt celleinnvekst. Som det fremgår av både Lundevalls og Giertsens erklæringer starter celleinnveksten først 24-36 timer etter at blødningen oppsto. Før den tid leverer blodet seg og utskiller fibriner som «limer» blodlevrene fast til innsiden av den hårde hjernehinnen. Det fremgår således klart at verken Lundevall eller Giertsen har påstått såkalt celleinnvekst, se også Giertsens erklæring fra 5. oktober 1993.

Professor Lundevall har i sin erklæring lagt til grunn at alkohol i kroppen elimineres med 0,15 promille pr. time. Dette er tiltrådt av professor Giertsen, og likeledes av professor Haugen. Hvis man forutsetter at C, som ikke hadde alkohol i kroppen da han ble obdusert, hadde samme alkoholmengde i kroppen som B da han ble skadet, så må C ha levet minst 15 timer lenger enn B. Som foran nevnt er det enighet om at C og B ble skadet noenlunde samtidig, og at B døde så og si umiddelbart av de skader han ble tilføyet. Hvis man også forutsetter at C døde senest 24. desember ca kl. 06.00 (hvilket heller ikke er bestridt), så må B og C ha blitt tilføyet skadene senest 23. desember kl. 15.00. Dette er i tråd med den konklusjon professor Lundevall kom til og som ble lagt til grunn av lagmannsretten forrige gang saken ble begjært gjenopptatt.

Det har imidlertid blitt rettet sterk kritikk - herunder fra andre medisinsk sakkyndige - mot Lundevalls forutsetning om at C og B hadde samme alkoholmengde i kroppen da de ble skadet. Til dette er det å si at spørsmålet om ofrene hadde samme alkoholmengde i kroppen, er et ordinært bevisspørsmål. Det var således ikke de rettsmedisinske erklæringer, men andre bevis som gjorde det mulig å legge til grunn dette faktum. Et av disse bevis var As egne forklaringer.

Senere sakkyndige erklæringer har også funnet det påfallende at C kan ha levet i flere timer etter at han ble påført skadene, når det ikke er påvist hjerneoppsvulming eller opphopning av sekret i luftveiene eller misfarging av slimhinnene i de store

luftrørsgrenene, se særlig professor Haugens erklæring og professor Giertsens erklæring i brev av 5. oktober 1993.

Haugens erklæring er utelukkende basert på gjennomgang av saksdokumenter. Det var Lundevall som foretok obduksjonen. Det ga et atskillig bedre grunnlag for å trekke medisinske slutninger.

Anførselen om manglende hjerneoppsvulming hos C kan ikke tillegges betydning idet man ikke vet om så var tilfelle. I sin erklæring sier ikke professor Haugen at store hodeskader alltid medfører hjerneoppsvulming.

Ifølge professor Giertsen er fravær av sekretopphopning i luftveiene ikke et obligat funn ved en overlevelsestid som antydnet for C. Heller ikke professor Haugen uttaler at dette er noen unntaksfri regel. Haugen synes også å legge inn som en forutsetning at hos en kronisk alkoholmisbruker, som C, kan lungebetennelse utvikle seg raskt på grunnlag av en generell svekkelse av immunforsvaret. Vi vet imidlertid ingenting om hvorvidt Cs immunforsvar var svekket. Spekulasjonene omkring manglende hjerneoppsvulming og manglende sekretopphopning i luftveiene savner derfor et realistisk grunnlag.

Uansett sier Lundevalls og Giertsens erklæringer ikke mer enn at drapene kan ha skjedd så sent som 23. desember kl. 13.-15.00. Det fantes således helt andre bevis for å kunne legge til grunn det drapstidspunkt som ble angitt i spørsmålene til lagretten, og i den forbindelse sette til side vitneforklaringene fra J, K og L (se lagmannsrettens beslutning av 7. mai 1975 53-54 og 7374). Lagretten har selvsagt også her latt eventuell berettiget tvil om handlingstidspunktet slå ut i tiltaltes favør, jf. lagmannens rettsbelæring.

Når det gjelder de bevis som ble ført for at 22. desember var drapsdatoen, fremgår dette av rettsboken. Det vises også til sakens dokumenter og Wikers uttalelse av 21. september 1972. De faktiske opplysninger som denne uttalelse ga, er ikke bestridt. Se også lagmannsrettens beslutning av 7. mai 1975. Vitneforklaringene og hendelsesforløpet med diverse funn og observasjoner på og omkring åstedet, viser at det ikke kan ha vært noen aktivitet i Bs leilighet, verken den 23. eller natten til den 24. desember 1969. Samtidig tyder alt på at ofrene har befunnet seg der inne siden ytterdøren var låst innenfra. I tillegg påpekes at ut fra de blodspor som ble funnet på åstedet, tydet alt på at C var blitt tilføyet skadene ved to anledninger med minst en times mellomrom. A forlot ...gaten 73 ca kl. 16.30 den 22. desember, men vendte tilbake til stedet samme kveld ca kl. 20.00.

Det vises også til As uttalelse til M da de gikk fra ...gaten 73 til Æ ca kl. 20.00 den 22. desember. Da M spurte om det var «noe gæli» med B og C, svart A «hysj, ikke gjør meg nervøs». Videre så As nabo, N, at A vasket en bukse ca kl. 17.00 eller noe senere den 22. desember.

Da A og M kom til ...gaten 73 ca kl. 10.00 den 24. desember fikk de ikke svar da de banket på døren. A hadde da kikket gjennom en sprekke i døren og uttalt «det ligger en på gulvet». Det ble senere fastslått at det ikke var mulig å se noen av ofrene gjennom denne sprekken i døren.

Endelig vises det til at A, som tidligere var straffet for vold og trusler, var nokså aggressiv under «kvistlakkfesten» den 22. desember.

Nå finnes det imidlertid flere vitner som påstår å ha sett ofrene og/eller observert aktivitet på åstedet både den 23. og natten til den 24. desember. De fleste av disse vitners forklaringer er vedlagt saken. Dessuten er det i et supplement av 1. juli 1993 til gjenopptakelsesbegjæringen gitt et referat av forklaringene. Påtalemyndigheten godtar de *faktiske opplysninger* som er gitt i dette supplement. Når det gjelder de nye vitner, F og O, er disse politiavhørt i 1993.

I sitt hovedinnlegg av 22. desember 1993 har statsadvokat Bjone videre anført følgende:

«Generelt kan sies at når vitner avgir forklaringer først over tyve år etter deres observasjoner, svekkes selvsagt holdbarheten av forklaringene. Muligheten for feilvurdering er så absolutt til stede. Dessuten kommer ikke disse vitner med *kvalitativt nye* opplysninger. Observasjonene «kommer bare som tillegg til prov også fra andre som mente å ha gjort lignende iakttagelser uten at lagretten under hovedforhandlingen festet lit til dem» (jfr. Høyesteretts Kjæremålsutvalgs kjennelse av 5. mars 1976 s. 4 nederst).

Når det gjelder de vitner som påstår å ha sett ofrene eller gjort andre iakttagelser på og omkring åstedet, har disse ikke blitt trodd hverken av lagretten under hovedforhandlingen eller av lagmannsretten eller Høyesterett Kjæremålsutvalg forrige gang saken ble begjært gjenopptatt. Jeg viser til den begrunnelse som tidligere er gitt (se særlig Wikers uttalelse s. 25 - 45 og Eidsivating lagmannsretts beslutning av 7. mai 1975 s. 47 - 77). De nye medisinske erklæringer eller nye vitneforklaringer har ikke satt saken i noe annet lys.

Sammenfatningsvis når det gjelder de nevnte vitneobservasjoner den 23. desember og natt til 24. desember 1969 kan sies at for det første stemmer disse ikke med andre *vitneobservasjoner*. Det vises særskilt til dr. Ferstads forklaring i bilag 16, A-dok IV/1 hvor han opplyste at det mellom kl. 2100 og kl. 2130 den 23. desember 1969 var mørkt og stille i første etasje i ...gaten 73. I tillegg vises til forklaringen fra P som observerte nysne på trappen og forøvrig ingen aktivitet da han var utenfor åstedet den 23. desember 1969 ca kl. 1640. Det vises også til forklaring fra Q hvor han opplyste at han hadde vært innom sine besteforeldre - - og .. - flere ganger den 23. desember. Han hadde ikke lagt merke til at noen hadde kommet eller gått hos B.Ekteparet .. bodde i naboileiligheten i ...gaten 73. Det vises til Wikers uttalelse s. 29 og Eidsivating lagmannsretts beslutning av 7. mai 1975 s. 73.

Heller ikke A registrerte noen aktivitet da han var på åstedet den 23. desember 1969 på formiddagen/dagen og om kvelden (kl. 1800 - 1830). Og ytterdøren var som sagt låst innenfra.

Hvis drapsofrene skulle vært i live den 23. desember 1969, og vært utendørs, er det merkelig at ingen har vært i kontakt med dem. I sakens dokumenter foreligger ingen opplysninger om dette. Jeg minner i den forbindelse om at matrekvisisjon som ble funnet i Bs lomme var utstedt den 22. og *ikke* 23. desember 1969 (se foran).

Forsåvidt gjelder de vitner som påstår å ha hørt fest og bråk fra Bs husvære om kvelden den 23. desember og natten til 24. desember er det å si at hvis så er tilfelle er det meget påfallende at de matvarer som ble innkjøpt den 22. desember 1969 skulle stå urørte og at fingeravtrykk som ble funnet stammet fra «kvistlakkfesten» samme dag (se Wikers uttalelse s. 45). Dessuten var det bare B - og ikke C - som hadde alkohol i blodet da de ble obdusert. Ut fra de opplysninger som foreligger i saken var også C alkoholiker. Det ville derfor vært helt usannsynlig at bare B skulle drikke alkohol dersom det hadde vært fest og bråk i hans husvære om kvelden den 23. desember og natten til den 24. desember 1969.

Som det fremgår av sakens dokumenter - se særlig adv. Ole Jakob Bae og adv. Cato Schiøtzæ brev til lagmannsretten av 1. oktober 1993 (bilag 21, nye dok 22) - har det blitt utpekt en alternativ gjerningsmann. Denne person som ble kalt «-» døde i 1982. Jeg finner ikke grunn til å gå inn på disse påstander, idet det er på det rene at «-» (—) hadde alibi for den 22. desember 1969 kl. 1500 - 2300, se Eidsivating lagmannsretts beslutning av 7. mai 1975 s. 66 nest siste avsnitt. Som det fremgår av det forannevnte har det ikke fremkommet nye opplysninger som synes egnet til å betvile riktigheten av at ettermiddagen/kvelden 22. desember 1969 var tidspunktet for drapshandlingene. Forøvrig har lagmannsretten i sin beslutning ikke funnet holdepunkter for at «-» skal ha vært i ...gaten 73 kvelden den 23. desember eller natten til 24. desember 1969 (se s. 66 - 70).

Konklusjonen er derfor at det ikke foreligger nye omstendigheter eller nye bevis som synes egnet til frifinnelse. I den forbindelse vil jeg også poengtere at når det gjelder en sak som denne - hvor vekten av de bevis som ble ført i stor utstrekning bygget på de umiddelbare inntrykk under hovedforhandlingen - må de nye opplysninger vurderes kritisk og ikke gis en overdreven betydning.

Vilkåret for gjenopptagelse etter straffeprosessloven § 392 annet ledd er at «særlige forhold gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny».

Straffeprosessloven § 392, annet ledd ble endret ved lov av 11. juni 1993 nr. 80, men endringen gjelder ikke avgjørelser som ble rettskraftige før 1. januar 1980. Dommen mot A ble som kjent rettskraftig ved Høyesteretts kjennelse av 28. november 1970.

Jeg kan ikke se at bestemmelsen i straffeprosessloven § 392 annet ledd kan få noen betydning i nærværende sak. Det forhold at det har vært vist stor interesse for saken i media kan ikke tillegges vekt, jfr. *Andenæs*: Norsk straffeprosess, bind II hefte 1 1985 s. 89.

Det må forøvrig utvises særlig varsomhet når det gjelder anvendelsen av denne bestemmelse. Særlig gjelder dette når det dreier seg om en meget gammel sak hvor avgjørelsen ble truffet på grunnlag av en helhetsvurdering av de foreliggende bevis. Etter en tid vil det ofte være lett å kritisere de enkelte momenter i bevisbedømmelsen uten at den annen part har mulighet til å ta til motmæle. Dette kan skyldes at vitner eller sakkyndige er døde, at de ikke lenger husker hva som foregikk etc. Jeg viser forøvrig til *Andenæs* s. 83. I denne forbindelse vises særskilt til at allerede i 1976 ble det rettet kritikk mot Lundevall og Giertsens erklæringer (se bilag 3 og 4 til gjenopptagelsesbegjæringen av 23. juni 1993). Sakens aktor, Håkon Wiker, uttalte da i intervju med Verdens Gang at dersom dette var nye opplysninger kunne det gi grunnlag for gjenopptagelse. Til tross for dette kom ingen slik begjæring. Begjæringen kommer først nå, etter at den person som kunne bidra mest til sakens opplysning forsåvidt gjelder de medisinske spørsmål - nemlig professor Jon Lundevall - er død.

Konklusjonen må derfor bli at saken heller ikke kan gjenopptas med hjemmel i straffeprosessloven § 392, annet ledd.»

I to avsluttende innlegg av henholdsvis 23. og 24. februar 1994 har statsadvokaten bl.a. funnet grunn til nok en gang å presisere at det som ble sagt om Lundevalles og Giertsens erklæringer av aktor og forsvarer i deres prosedyrer og av lagmannen i rettsbelæringen *ikke* er bevis i nærværende sak. Foruten de uomtvistede medisinske konklusjoner om at B døde umiddelbart eller kort tid etter skadetilføyelsen, og om at det seneste dødstidspunkt for C var 24. desember ca kl. 06.00, var det i første rekke *ikke-medisinske* forutsetninger de sakkyndige begrunnet sitt standpunkt med, nemlig at ofrene ble skadet noenlunde samtidig (ikke bestridt av A) og at ofrene hadde samme alkoholmengde i kroppen da de ble tilføyet skadene, hvilket etter hva som forstås ikke er bestridt av forsvarerne dersom det legges til grunn at drapet (skadetilføyelsen) skjedde 22. desember 1969. På bakgrunn av dette blir det seneste skadetidspunkt 23. desember ca kl. 15.00, hvilket også lagmannsretten la til grunn forrige gang saken ble begjært gjenopptatt.

Det forhold at det var forskjellig dødsstivhet hos ofrene, og at det hos C kunne påvises blødning på innsiden av den harde hjernhinne, ga ikke sikre holdepunkter for en nøyaktig fastsettelse av skade- og dødstidspunktet. Disse fenomener var bare faktorer som *understøttet* det Lundevall og Giertsen kom frem til på grunnlag av forskjellene i alkoholpromille, nemlig at C hadde levet lengre enn B.

Som sagt synes ikke forsvarerne å bestride forutsetningen om at C var like beruset som B da skadetilføyelsen fant sted, dersom det var 22. desember som var draps-

dato. De hevder imidlertid at det er forhold som tyder på at C ikke har levet i flere timer etter at han ble skadet, og på grunn av dette hevder de at 22. desember utelukkes som drapdato fordi i så fall ville C hatt alkohol i kroppen.

Det forhold at C hadde store hodeskader utelukker ikke ifølge Lundevall og Giertsen at han kunne ha levet i flere timer etter de to skadetilføyelsene han ble påført. Det vises her til Sten Ekroths bok «Julmorden i Z» hvor det på s. 380-381 fremkommer hvordan lagmannen i sin rettsbelæring gjengir de sakkyndiges syn på dette spørsmål.

Alt pekte i retning av 22. desember. Funnene på åstedet var blant de viktigste bevis i så måte. Når dette er sagt er det også på det rene at Lundevalls og Giertsens fastsettelse av det seneste skadetidspunkt ikke hadde avgjørende betydning for rettsens (og lagrettens) fastsettelse av gjerningstidspunktet, idet de sakkyndiges erklæringer ikke sa mer enn at drapene kunne ha skjedd så sent som 23. desember 1969 tidlig på dagen. De vitneforklaringer som kunne tilsidesettes på grunn av de rettsmedisinske erklæringer, som i det vesentlige bygget på ikke-medisinske forutsetninger, kom bare i tillegg til vitneforklaringene som ble tilsidesatt på annet grunnlag, nemlig forklaringene fra J, K og L.

Anførselen om at C utviklet influensa i løpet av kvelden 22. desember, er en opplysning som utelukkende stammer fra A selv. Det er ingen andre som kan bekrefte dette. Jeg gjentar derfor det jeg hevdet i tilsvaret på s. 24 at det ville vært helt usannsynlig at bare B skulle drukket alkohol dersom det hadde vært fest og bråk i hans husvære om kvelden den 23. desember og natten til 24. desember 1969.

Forsvarerne har hevdet at det neppe kan betviles at E så en person gå inn i «Z» om kvelden lille julaften. Til dette er å si at det tidligere er klarlagt at E gjorde nevnte observasjon om kvelden 22. desember 1969. Den person han så, M, var utenfor ...gaten 73 om kvelden 22. desember. Om kvelden lille julaften satt han i fyllerresten.

«Jeg fastholder det jeg hevdet i tilsvaret 19 om at spekulasjonene omkring manglende hjerneoppvulming og manglende sekretopphoping i luftveiene savner et realistisk grunnlag.

Som tidligere fremhevet var det professor Lundevall som foretok obduksjonen, noe som gir det beste grunnlag for å trekke medisinske slutninger. Det må legges til grunn at Lundevall da han obduserte ofrene den 27. desember 1969, visste hva som kjennetegner en person som har levet 15-20 timer etter å ha blitt tilføyet store hodeskader. Jeg viser til *Lundevall: Rettsmedisin 1966* s. 109-115. Når det gjelder hjerneoppvulming (hjerneødem) er dette noe som i følge Lundevall korresponderer med ingen eller ubetydelige hjernelesjoner, se s. 114-115. C hadde imidlertid flere hjerneknusninger, se obduksjonsrapporten. Symptomene i forbindelse med hjerneknusning er beskrevet av Lundevall på s. 113-114.

Jeg går ikke nærmere inn på dette idet det dreier seg om sakkyndige spørsmål. Mitt poeng er imidlertid å påvise at det som er påpekt i senere medisinske erklæringer også var kjent for professor Lundevall da han foretok obduksjonen. Det forhold at obduksjonsrapporten ikke sier noe om disse forhold betyr ikke at de var ukjente og dermed ikke vurdert. Jeg viser forøvrig til tilsvaret s. 18 - 19.»

Lagmannsrettens bemerkninger:

Både B og C var sterkt beruset om ettermiddagen/kvelden den 22. desember 1969. Da B døde, var han fortsatt full. Da C døde, hadde han ikke alkohol i kroppen. Forklaringen kan være at B hadde drukket også etter den 22. desember, mens C ganske uskadd hadde latt være å drikke de siste ca 15-25 timer av sitt liv.

I sin erklæring av 20. april 1972 har professor Lundevall blant annet foretatt en vurdering på bakgrunn av opplysninger om alkoholkonsum og alkoholkonsentrasjon i blod og urin - «under forutsetning av at begge de avdøde har hatt den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon på tiden for skadetilføyelsen». Om grunnlaget for og holdbarheten av denne forutsetning foreligger det nærmest intet. Det er likevel den som danner den viktigste basis for Lundevalls konklusjon om at C senest ble skadet omkring kl. 13.00-15.00 den 23. desember, og for hans følgende uttalelse: «Skadene ble etter dette tilføyet en gang mellom 22. desember kl. 16.00 og 23. desember kl. 13.00-15.00». Hvis den nevnte forutsetning ikke er holdbar, er konklusjonen isolert sett verdiløs som grunnlag for fastsettelse av skade- og dødstidspunktene.

Lundevall og Giertsen har naturlig nok ikke gitt seg inn på å vurdere de eventuelle bevis for forutsetningens holdbarhet, men kan meget vel ha blitt misforstått. Både daværende statsadvokat Wikers og lagmann Østgaards henvisninger til de sakkyndiges uttalelser, jf. nedenfor, kan tyde på at deres muntlige uttalelser var mindre nyanserte enn deres senere skriftlige erklæringer. Det er ikke noen grunn til å sette spørsmålsteget ved Wikers velkjente saklighet og integritet. Misforståelser er det for øvrig blitt også i nærværende sak, jf. f.eks. statsadvokat Bjones nylig siterte anførsel om visse fenomener, at de «var bare faktorer som understøttet det Lundevall og Giertsen kom frem til på grunnlag av forskjellen i alkoholpromille, nemlig at C hadde levet lenger enn B».

I forbindelse med det som nettopp er nevnt, må det tillegges stor betydning at de nye rettsmedisinske uttalelsene må anses for å godtgjøre at C mest sannsynlig døde meget kort tid etter skadetilføyelsene. Den manglende oppsvulming av hjernen og mangelen på reaksjon i slimhinnen i luftveiene er blant de viktigste faktorene, jf. f.eks. Haugens svar på side 24 foran. Etter de opplysninger som foreligger må retten legge til grunn at B og C ble tilføyet skadene samtidig. En meget kort overlevelsestid for C er da bare forenelig med at skadetilføyelsene mot ham skjedde etter at han hadde blitt edru eller bare hadde meget lav promille, hvilket videre bare er forenelig med skadetilføyelser på et meget senere tidspunkt enn antatt av Lundevall og Giertsen. Et slikt meget senere dødstidspunkt vil videre være forenelig med en rekke vitneprov som ikke er forenlige med 23. desember kl. 13.00-15.00 som seneste skadetidspunkt. Den forutsetning som Lundevall og Giertsen bygget på, var ikke holdbar.

I september 1993 understreket påtalemyndigheten at det måtte undersøkes hvordan Lundevall og Giertsen begrunnet sine fastsettelse av skade- og dødstidspunktet. Begrunnelsene fremgår imidlertid allerede av deres skriftlige erklæringer fra 1972. De senere erklæringer og uttalelser fra andre sakkyndige avviker så sterkt fra Lundevalls og Giertsens vurderinger av de rettsmedisinske forhold at de må anses for å være nye bevis i saken. En samlet vurdering av disse nye bevis og vitneprovne godtgjør etter rettens mening at det foreligger en rimelig mulighet for friinnelse av A.

Påtalemyndigheten har også understreket at det må undersøkes hvor avgjørende de rettsmedisinske erklæringer fra Lundevall og Giertsen var som bevis i saken i 1970. Etter rettens mening er det åpenbart at erklæringene var av avgjørende betydning, jf. statsadvokat Wikers prosedyre og lagmannens rettsbelæring. Begge deler fremgår av Sten Ekroths bok «Julmorden i Z» som inneholder uomtvistede referater. For Wikers vedkommende sikter lagmannsretten til s. 310-313, f.eks. følgende (i norsk oversettelse): «Ingen kan ha sett eller hørt (B) eller (C) etter kl. 18.00 den 23. desember. Da lå de myrdet innenfor døren i Z! Det har vi rettsmedisinske uomtvistelige bevis for!» For rettsbelæringens vedkommende sikter retten til s. 380, 381 og 384. Som eksempel oversettes fra s. 384: «I forbindelse med spørsmålene husker

dere at det fra påtalemyndighetens side er beregnet at de ikke kan ha vært i live etter den 23. desember kl. 18.00. Det får dere også undersøke, og det bygges da på dødstivheten og den tid som går med for kroppen til å lage nye celler i sårene.» Retten viser ellers til de sitater som er presentert av forsvarerne, jf. referatet av forsvarernes anførsler.

Til illustrasjon av den bevismessige betydning av Lundevalls og Giertsens uttalelser vil retten også peke på Høyesteretts kjæremålsutvalgs uttalelse i kjennelsen av 5. mars 1976 vedrørende en opplysning fra et vitne: «Opplysningen kan ikke være objektivt riktig om den vurderes på bakgrunn av de sakkyndiges uttalelser om seneste tidspunkt for skadetilføyelsene.»

Etter dette er retten enstemmig kommet til at de nye sakkyndige uttalelser er nye bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse av A. Straffesaken mot ham blir å gjenoppta, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3.

Slutning:

Straffesaken mot A gjenopptas.

LOV 1981-05-22 25 § 392.

Vedlegg 2

Kjennelse Høyesteretts kjæremålsutvalg 02.09.94

INSTANS: Høyesteretts kjæremålsutvalg - Kjennelse.

DATO: 1994-09-02.

PUBLISERT: Rt 1994 s. 1149 (358-94).

STIKKORD: Straffeprosess. Gjenopptagelse.

SAMMENDRAG: En nå 63-årig mann ble i 1970 dømt for to drap (straffeloven § 233 første og annet ledd) til fengsel på livstid samt sikring etter straffeloven § 39 nr. 1 a-f i et tidsrom av inntil 10 år, se Rt 1970 1378. Hans begjæring om gjenopptagelse ble tatt til følge. Gjenopptagelse var prinsipalt krevet med hjemmel i straffeprosessloven § 391 nr. 3 og særlig under henvisning til nye sakkyndige erklæringer. Uttalt at det ikke er tvilsomt at nye sakkyndige erklæringer kan danne grunnlag for gjenopptagelse selv om de ikke bygger på nytt materiale.

SAKSGANG: Høyesterett HR-1994-01721 S.

RETTENS MEDLEMMER: Holmøy, Sinding-Larsen og Gussgard.

Saken gjelder kjæremål over lagmannsrettens avgjørelse om tillate gjenopptakelse av en straffesak.

A, født 19. april 1931, ble ved tiltalebeslutning av 4. juni 1970 satt under tiltale ved Eidsivating lagmannsrett til fellelse etter:

«I. *straffeloven § 233, første og annet ledd,*

for å ha forvoldt en annens død, eller å ha medvirket hertil, hvor forøvrig særdeles skjerpene omstendigheter forelå,

ved mandag 22. desember 1969 om ettermiddagen i ---gaten 73 i X, ha tildelt B hugg og/eller slag i hodet med en øks, slik at det oppsto hjerneknusning, som umiddelbart medførte døden,

II. *straffeloven § 233,*

første og annet ledd, for med overlegg ha forvoldt en annens død, eller å ha medvirket hertil, idet drapet er forøvet for å lette eller skjule en annen forbrytelse, eller unndra seg straffen for en sådan, og det forøvrig foreligger særdeles skjerpene omstendigheter,

ved mandag 22. desember 1969 om ettermiddagen og/eller kvelden i ---gaten 73 i X, med overlegg å ha tildelt C hugg og/eller slag i hodet med en øks, slik at det oppsto betydelige hjerneskader og blødning som medførte døden, og/eller forøvet drapet, for å skjule eller unndra seg straffen for skader han tidligere hadde påført ham på legeme og/eller for det forhold som er beskrevet under i post I.»

Eidsivating lagmannsrett avsa 3. juli 1970 dom med slik domsslutning:

«A født 19. april 1931, dømmes for forbrytelse mot straffeloven § 233, første ledd, jfr. annet ledd siste punktum og forbrytelse mot straffeloven § 233, første og annet ledd alt sammenholdt med straffeloven § 62 til fengsel på livstid.

Påtalemyndigheten bemyndiges til overfor A å anvende de sikringsmidler som er nevnt i straffeloven § 39 nr. 1 a-f i et tidsrom av inntil 10 - ti - år.»

As anke over saksbehandlingen og straffutmålingen ble forkastet ved Høyesteretts kjennelse av 28. november 1970, inntatt i Rt 1970 s. 1378.

A begjærte 27. desember 1971 straffesaken gjenopptatt. Det sentrale tema for begjæringen var å påvise at A ikke kunne ha begått noe på det tidspunkt - den 22. desember 1969 - som var angitt i tiltalebeslutningen og i spørsmålsskriftet til lagretten. Det ble bl.a. vist til forklaring fra et vitne som mente å ha sett B den 23. desember 1969, og fra en rekke andre vitner som hadde hørt lyder, bråk og ynking fra åstedseiligheten samme dato.

Professor dr. med. Jon Lundevall og den gang docent, nprofessor dr. med Johan Chr. Giertsen var oppnevnt som medisinsk sakkyndige i forbindelse med straffesaken mot A. De avga forklaringer under hovedforhandlingen, men hadde ikke fremlagt skriftlige uttalelser på forhånd. I forbindelse med gjenopptakelsesbegjæringen avga de skriftlige uttalelser datert henholdsvis 20. april og 9. juni 1972.

Eidsivating lagmannsrett forkastet gjenopptakelsesbegjæringen ved beslutning av 7. mai 1975. Høyesteretts kjæremålsutvalg forkastet As kjæremål ved kjennelse av 5. mars 1976.

A har sonet dommen. Sikringstiden utløp 22. juni 1993.

Den 23. juni 1993 fremsatte A ny begjæring om gjenopptakelse med hjemmel i straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd. Grunnlaget for begjæringen var primært uttalelser fra nye rettsmedisinsk sakkyndige om skade- og dødstidspunktene.

Eidsivating lagmannsrett avsa 29. april 1994 kjennelse med slik slutning:

«Straffesaken mot A gjenopptas.»

Lagmannsrettens avgjørelse bygger i hovedsak på de nye medisinske erklæringene, som i det vesentlige er inntatt i lagmannsrettens kjennelse. Lagmannsretten uttaler bl.a.:

«I sin erklæring av 20. april 1972 har professor Lundevall blant annet foretatt en vurdering på bakgrunn av opplysninger om alkoholkonsum og alkoholkonsentrasjon i blod og urin - «under forutsetning av at begge de avdøde har hatt den omtrentlige samme alkoholkonsentrasjon på tiden for skadetilføyelsen». Om grunnlaget for og holdbarheten av denne forutsetning foreligger det nærmest intet. Det er likevel den som danner den viktigste basis for Lundevalls konklusjon om at C senest ble skadet omkring kl. 13.00-15.00 den 23. desember, og for hans følgende uttalelse: «Skadene ble etter dette tilføyet en gang mellom 22.12. kl. 16.00 og 23.12. kl. 13.00-15.00.» Hvis den nevnte forutsetning ikke er holdbar, er konklusjonen isolert sett verdiløs som grunnlag for fastsettelse av skade- og dødstidspunktene.»

Lagmannsretten fant at uttalelsene fra de nye sakkyndige avvek så sterkt fra Lundevalls og Giertsens vurderinger at uttalelsene måtte anses som nye bevis i saken. Retten la til grunn at uttalelsene fra de rettsmedisinske sakkyndige hadde vært av avgjørende betydning for utfallet av straffesaken. Etter en samlet vurdering av de nye bevisene og vitneprovene i saken fant lagmannsretten at «det foreligger en rimelig mulighet for frifinnelse av A».

Påtalemyndigheten har påkjært lagmannsrettens kjennelse. Kjæremålsklæringen er utdypet i prosesskriv av 27. juni 1994, og det er henvist til tidligere uttalelser. Om påtalemyndighetens anførsler for lagmannsretten viser kjæremålsutvalget til kjennelsen.

Påtalemyndigheten vil ikke bestride at endrede vurderinger fra sakkyndige kan danne grunnlag for gjenopptakelse, men hevder at de nye legeerklæringene som er fremlagt i denne sak, ikke kan anses som nye bevis eller nye omstendigheter. Det hevdes videre at lagmannsretten har lagt til grunn en uriktig forståelse av straffeprosessloven § 391 nr. 3 når det gjelder hva som ligger i uttrykket «synes egnet til å føre til frifinnelse».

Bevisbedømmelsen:

Når det gjelder den bevismessige betydning av de nye erklæringene, har påtalemyndigheten i hovedsak gjort gjeldende:

A er dømt for å ha begått drapshandlingene 22. desember 1969. Dersom drapene skjedde senere enn 22. desember 1969 ca kl. 20, er det, slik saken fremstår, ikke grunnlag for å domfelle A.

Det er ikke bestridt at begge de drepte var sterkt beruset av alkohol om ettermiddagen/kvelden den 22. desember 1969. Obduksjonen viste at B hadde en promille på 2,3 da han døde, mens det for Cs vedkommende verken ble funnet alkohol i blod eller urin. Under forutsetning av at de hadde hatt omtrent samme alkoholkonentrasjon i blodet da drapshandlingene ble begått, kom Lundevall og Giertsen til at Jahansen måtte ha levet minst 15 timer lenger enn B. I forbindelse med den forrige gjenopptakelsesbegjæringen ble seneste skadetidspunkt fastsatt til kl. 1500 den 23. desember 1969. Det må imidlertid legges til grunn at de sakkyndige under hovedforhandlingen uttalte at seneste mulige drapstidspunkt var 23. desember kl. 1800.

Forutsetningen om tilnærmet samme beruselsesgrad er et ordinært bevisspørsmål som det var omfattende bevisførsel omkring under straffesaken. De nye sakkyndige erklæringer representerer derfor ikke noe nytt på dette punkt.

Lagmannsretten uttaler at det ikke er grunnlag for forutsetningen om tilnærmet lik beruselsesgrad hos ofrene på tiden for skadetilføyelsen. Dette er en uriktig bevisvurdering. Det vises til de opplysninger som finnes om det antatte hendelsesforløpet i forbindelse med drapshandlingene, og til at funnene på åstedet viste at det ikke kunne vært noen aktivitet der verken 23. desember eller natt til 24. desember. Åstedet ga sikre holdepunkter for å konkludere med at drapene skjedde i forbindelse med et drikkelag 22. desember. Når det gjelder forklaringer fra vitner som hevder å ha sett B og/eller C den 23. desember, vises til at de vesentligste av disse forklaringene forelå i forbindelse med den tidligere begjæring om gjenopptakelse. Forklaringene gir til dels dårlig tidsmessig sammenheng og stemmer dårlig med funnene på åstedet.

Det ville videre vært helt usannsynlig at bare B, og ikke C, slik lagmannsretten antar, skulle ha drukket alkohol dersom de hadde vært i live etter den 22. desember, idet de begge var sterkt alkoholisererte personer. Høyesteretts kjæremålsutvalg har i kjennelse av 5. mars 1976 sagt at forutsetningen har «høy grad av sannsynlighet for seg». Det er ikke fremkommet noe nytt som endrer denne forutsetning.

Lagmannsretten har lagt stor vekt på at de senere sakkyndige erklæringer mener å godtgjøre at C mest sannsynlig døde meget kort tid etter skadetilføyelsen. Det er vist til manglende oppsvulming av hjernen og mangelen på reaksjon i luftveiene. Disse vurderinger baserer seg utelukkende på en gjennomgang av saksdokumentene (herunder sort/hvitt fotos). Lundevall foretok obduksjonen, og dette ga ham et adskillig bedre grunnlag for å trekke medisinske slutninger. Det er helt usannsynlig at han ikke var klar over de fenomener som er påpekt av de senere sakkyndige.

Påtalemyndigheten er uenig med lagmannsretten i at uttalelsene fra de nye sakkyndige avviker så sterkt fra Lundevalls og Giertsens vurderinger at de må anses som nye bevis i saken. Det er påtalemyndighetens prinsipale oppfatning at disse ikke representerer noe nytt.

Påtalemyndigheten er videre uenig med lagmannsretten i at de rettsmedisinske erklæringer var av avgjørende betydning i saken. De nye sakkyndige erklæringene forskyver senest tidspunkt for drapene til 24. desember kl. 0600. Ingen av de sakkyndige har uttalt seg om når drapene tidligst kan ha skjedd, og ingen utelukker at de kan ha skjedd den 22. desember 1969. Det sier derfor seg selv at de rettsmedisinske erklæringene ikke var av avgjørende betydning for utfallet av straffesaken.

Funnene og observasjonene på og omkring åstedet ga som nevnt grunnlag for en rekke slutninger om såvel hendelsesforløpet som tidspunktet for drapene. Lagretten har bygget også på andre bevis enn de rettsmedisinske.

Det nye i saken må åpenbart være at det i de nye erklæringene gjøres gjeldende at det er lite trolig at C har levet lenger enn noen få timer etter skadetilføyelsen. Dette er basert på at obduksjonsrapporten ikke omtaler hjerneoppsvulming, og at det ikke var noe påfallende ved slimhinnene i luftveiene. Dette reiser spørsmål om hvor ofte unntak fra «normalsituasjonen» oppstår. Slik påtalemyndigheten oppfatter de sakkyndige, «vil påfalleheten av manglende hjerneoppsvulming og normale slimhinnerøke med lengden av den forutsatte overlevelsestid». De nye erklæringene anses ikke presise nok når det gjelder dette helt sentrale spørsmål.

Det må legges til grunn at C var beruset den 22. desember, men det finnes ingen sikre holdepunkter for beruselsesgraden, noe som må være helt avgjørende dersom man med dette som utgangspunkt skal endre drapstidspunktet. Det man har å bygge på, er utsagn fra vitner som selv var beruset. C ble tilføyet skadene ved to adskilte hendelser. Antagelig er den første hendelsen skjedd noe før kl. 1630, og dette tidspunktet må danne utgangspunktet for beregning av alkoholforbrenningen. Beruselsesgradens betydning illustreres ved at dersom man forutsetter at C hadde en promille på ca 1,5 ca kl. 1630, ville alkoholen være forbrent ca kl. 0130-0230 den påfølgende natt. Ved å variere promillen, vil overlevelsestiden kunne varieres tilsvarende. Hensett til tidsfaktorens kritiske betydning i forhold til den manglende hjerneoppsvulming og slimhinnenes tilstand, vil små endringer kunne gi avgjørende utslag.

Etter påtalemyndighetens syn er det nødvendig med ytterligere spørsmål til de rettsmedisinere som har avgitt uttalelse i saken, og det reises spørsmål om oppnevning av sakkyndige i forbindelse med kjæremålsbehandlingen.

Rettsanvendelsen: Lagmannsretten har ikke presisert hva den legger i uttrykket «synes egnet til å føre til frifinnelse», jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3. Retten sier at det foreligger en «rimelig mulighet» for frifinnelse av A. Formuleringen kan tyde på at lagmannsretten har misforstått Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse i Rt 1992 s. 1683, der det sies at det ikke kreves sannsynlighetsovervekt for frifinnelse for at gjenopptakelse skal kunne kreves.

Sakens alder må få avgjørende betydning for hvordan uttrykket «synes egnet» skal forstås. Det er vist til Andenæs, Norsk straffeprosess II side 81 og til straffeprosesslovkomiteens innstilling fra 1969 s. 339. For en 24 år gammel sak må det stilles vesentlig strengere krav for å tillate gjenopptakelse enn det som synes fremkomme i lagmannsrettens kjennelse. Gjenopptakelse av så gamle saker bør bare tillates dersom man står overfor ugjendrivelige bevis som utelukker at den opprinnelige avgjørelse kan bli stående. Dette er overhodet ikke tilfelle i denne saken.

Lagmannsretten har ikke vurdert de nye legeerklæringene i forhold det øvrige bevismaterialet. Kjennelsen svikter her på et avgjørende punkt.

Alle de forhold som nå påberopes, var kjent av A og hans daværende forsvarer allerede i 1982. Noen gjenopptakelsesbegjæring ble ikke fremsatt da. Dette bør ha betydning ved vurdering av sakens rettslige sider.

Påtalemyndigheten har nedlagt slik påstand:

«Eidsivating lagmannsretts dom av 3. juli 1970 i straffesak mot A tillates ikke gjenopptatt.»

Eidsivating lagmannsrett har i sitt oversendelsesbrev til Høyesteretts kjæremålsutvalg avgitt uttalelse i henhold til straffeprosessloven § 383.

A har ved sine forsvarere avgitt tilsvaret og et prosesskrift av 22. juli 1994. Det er dels vist til anførselene for lagmannsretten. Om disse viser kjæremålsutvalget til

lagmannsrettens kjennelse. A har selv tilskrevet kjæremålsutvalget i prosesskrift av 27. juli 1994.

A hevder at lagmannsrettens kjennelse er riktig og har i hovedsak anført:

De nye rettsmedisinske konklusjoner har sentral betydning for gjenopptagelses-spørsmålet på to måter. For det første er det nå slått fast at den fellende dommen ble avsagt på et uriktig grunnlag for så vidt gjelder tidspunktet for når drapene kunne ha funnet sted, ut fra en isolert vurdering av de rettsmedisinske funn. Den eneste konklusjon det synes mulig å trekke av disse, er at drapene ble begått før kl. 0600 den 24. desember 1969. For det annet er de nye konklusjonene av helt sentral betydning for spørsmålet om når de to drapsdødsfremene døde. Det fremstår i dag som overveiende sannsynlig at døden inntraff med meget kort mellomrom. Sammenholdt med det faktum påtalemyndigheten hele tiden har lagt til grunn - at begge var sterkt beruset om ettermiddagen den 22. desember - er denne konklusjon uforenlig med 22. desember som drapsdato. Hvis døden intrådte med kort mellomrom, er Cs manglende promille uforklarlig.

Det er ikke riktig at de nye sakkyndige har hatt et dårligere grunnlag for å uttale seg enn de opprinnelige. Det vises bl.a. til at Lundevall i forbindelse med obduksjonen la til grunn at drapene var begått 23. eller 24. desember.

Det kan ikke uten videre forutsettes at C ville drukket alkohol dersom han hadde levet etter den 22. desember. Ved juletider i 1969 herjet Hong-Kong-influensaen i X. Politiavhørene viser at C hadde fått influensa den 22. desember.

Det er ikke tvil om at det rettsmedisinske bildet er helt annerledes enn det lagretten ble forelagt under hovedforhandlingen i 1970. Muligheten for at drapsdødsfremene døde med relativt kort mellomrom, ble overhodet ikke berørt. Videre må det være på det rene at de rettsmedisinske konklusjoner hadde en helt avgjørende betydning. De nye sakkyndige erklæringene representerer derfor nye bevis.

Når man i tillegg til de nye erklæringene, tar i betraktning de øvrige bevisene i saken, særlig det eksepsjonelt høye antall vitner som har sett eller hørt aktivitet på drapsstedet 23.-24. desember kan det etter forsvarernes mening ikke herske tvil om at A er uskyldig dømt. Subsidiært anføres at de nye rettsmedisinske uttalelsene om når drapene kunne være begått, i seg selv er tilstrekkelige for gjenopptakelse, uavhengig av sakens øvrige bevis.

Bakgrunnen for dette er at Lundevalls og Giertsens tidfestelse av dødsfallstidspunktet var av helt avgjørende betydning for at aktor og lagmannen i sin rettsbelæring anmodet lagretten om å sette ut av betraktning uttalelser fra en rekke vitner som hadde sett eller hørt aktivitet på drapsstedet 23. desember eller natt til 24. desember.

De nye sakkyndige har rettet en massiv kritikk mot Lundevall og Giertsens tidsangivelser. Man står her overfor en entydig faglig underkjennelse som fremstår som oppsiktsvekkende.

Ut fra en isolert rettsmedisinsk vurdering kan man nå bare konkludere med det negative: Drapene må være begått før kl. 0600 om morgenen den 24. desember 1969. Det kan ikke på et forsvarlig medisinsk grunnlag foretas en tilbakeregning til «tidlig på dagen» 23. desember, slik som lagt til grunn av lagmannsretten og Høyesteretts kjæremålsutvalg ved avgjørelsen av den tidligere gjenopptakelsesbegjæringen. De nevnte vitneprov fremstår da i et helt annet lys.

Atter subsidiært er det anført at nye vitnebevis må medføre at gjenopptakelse tillates. Det vises til politiforklaringer fra fem nye vitner, herav ett som har meldt seg etter at lagmannsrettens avgjørelse forelå. Kjæremålsutvalget finner ikke grunn til å referere nærmere hva som sies i denne forbindelse.

A mener det er åpenbart at vilkårene for gjenopptakelse foreligger. Det er intet grunnlag for anførselen om at lagmannsretten kan ha misforstått kjennelsen i Rt 1992 side 1683, og det kan ikke anses som noen feil at lagmannsretten i kjennelsen

ikke har gått inn på de øvrige bevis i saken. Sakens alder har etter hans mening liten betydning i forhold til det som er påberopt som grunnlag for gjenopptakelse. Det er vist til at det faktiske grunnlaget er svært godt fordi man i Sten Ekroths bok «Julmorden i Lille Helvete» har referat fra rettsforhandlingene, basert på lydbandopptak.

A har nedlagt slik påstand:
«Kjæremålet forkastes.»

Høyesteretts kjæremålsutvalg, som har full kompetanse i saken, skal bemerke:

Gjenopptakelse er prinsipalt krevet med hjemmel i straffeprosessloven § 391 nr 3. Etter denne bestemmelsen kan gjenopptakelse kreves dersom det opplyses en ny omstendighet eller fremskaffes et nytt bevis som «synes egnet til å føre til frifinnelse». At nye sakkyndige erklæringer kan danne grunnlag for gjenopptakelse selv om de ikke bygger på nytt materiale, er ikke tvilsomt og heller ikke bestridt av påtalemyndigheten. Det kan her vises til Rt 1964 side 1426.

Påtalemyndigheten hevder at de nye sakkyndige erklæringene vedrørende tidspunktene for skadetilføyelsene og ofrenes død, ikke tilfører saken noe nytt i forhold til det som forelå under sakens behandling i 1970, og at de derfor ikke kan anses som nye bevis. Kjæremålsutvalget er ikke enig i dette.

Påtalemyndigheten mener at det i tilfelle vil være nødvendig med ytterligere spørsmål til de sakkyndige før gjenopptakelse eventuelt beslutes. Utvalget har ikke funnet grunn til å innhente ytterligere uttalelser eller å oppnevne nye medisinsk sakkyndige i forbindelse med behandlingen av kjæremålet.

Det er ingen uenighet mellom partene om at det ved domfellelsen er lagt til grunn at A har begått drapshandlingene den 22. desember 1969. Dersom drapene skjedde senere, er det etter påtalemyndighetens syn ikke bevismessig grunnlag for at A var gjerningsmannen. Kjæremålsutvalget forstår det slik at påtalemyndigheten hadde samme oppfatning under hovedforhandlingen.

Påtalemyndighetens standpunkt er at drapene skjedde i forbindelse med en fest i ---gaten 73 om ettermiddagen/kvelden den 22. desember, og at begge ofrene var beruset da de ble skadet. Selv om det nå anføres at det kan hefte usikkerhet ved graden av beruselse for Cs vedkommende, synes det i saken gjennomgående å være lagt til grunn at ofrene hadde omtrent samme alkoholkonsentrasjon i blodet da de ble skadet. Dette har således vært utgangspunkt for vurderinger foretatt av de sakkyndige Lundevall og Giertsen. Ved obduksjonen fant man at B hadde en alkoholkonsentrasjon i blodet på 2,3 promille, mens C ikke hadde alkohol i blodet.

Når det må legges til grunn at C hadde en betydelig alkoholkonsentrasjon i blodet ca kl. 1600 den 22. desember og at alkoholen var forbrent da han døde, må forklaringen være enten at han levet i mange timer etter skadene ble tilføyet ham, eller at skadene ble tilføyet ham på et senere tidspunkt enn ettermiddagen og kvelden den 22. desember. Sannsynligheten for at C har eller kan ha levet i lenger tid etter skadetilføyelsen, blir derfor et sentralt spørsmål.

I Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 5. mars 1976 i den forrige gjenopptakelsessaken er det lagt til grunn at Lundevall og Giertsen i sine skriftlige uttalelser fra 1972 i hovedsak har gjengitt det de muntlig ga uttrykk for under hovedforhandlingen. Uttalelsene er inntatt i lagmannsrettens kjennelse av 7. mai 1975. Som lagmannsretten i kjennelsen av 29. april 1994 er inne på, er det bevismateriale i saken som kan tyde på at deres muntlige uttalelser var mindre nyanserte enn de senere skriftlige erklæringene.

Av Lundevalls skriftlige uttalelse fremgår at han på bakgrunn av funnene ved obduksjonen, antok at C levet noen timer etter skadetilføyelsen - men at nærmere tidsfestelse er svært usikker. Vurdert under forutsetning av at de avdøde hadde

omtrent samme alkoholkonsentrasjon i blodet da de ble skadet, mener han alkohol-analysesetallene taler for at C har levet minst 15 timer - kanskje enda lenger enn B.

Giertsen anfører at obduksjonsfunnene tyder på at C har levet ca 12 timer etter skaden, forsiktig anslått, men han understreker usikkerheten ved tidsangivelsen. Under den gitte forutsetning om beruselsesgrad må C, avhengig av hvilken hastighet man regner med for omsetningen av alkoholmengden, ha levet minimum 13, 20 eller 28 timer etter at han ble sett av A kl. 2000 den 22.12.

Når det gjelder B, har de to sakkyndige antatt at døden inntreffer i umiddelbar tilslutning til de store hjerneskader han ble påført. For C foreligger ikke noen tilsvarende vurdering i tilknytning til de påviste skader, men uttalelsene må forutsette at det ikke er ansett uforenlig med de skadene C ble påført, at han kan ha levet minst 15-20 timer etter dette.

De nye sakkyndige har behandlet spørsmålet om hvor lenge C kan antas å ha levet etter skadene, vurdert på bakgrunn av obduksjonsmaterialet. Som nevnt er uttalelsene fra de nye sakkyndige i det vesentlige gjengitt i lagmannsrettens kjennelse. Kjæremålsutvalget vil bare summarisk gjengi noen av deres konklusjoner.

Rettsmedisineren S.O. Lidholm kritiserer i en uttalelse fra 1976, med tilslutning fra professor Bo Thorell, at det trekkes den slutning fra funn ved den harde hjernehinnen at C må ha levet minst 12 timer etter skaden.

I en erklæring av 2. november 1982 fra professor Ansgar Torvik og daværende konstituert spesiallege, nå professor Christian Fredrik Lindboe konkluderer disse med at de anser det sannsynlig at både C og B døde i løpet av minutter til et par timer etter skaden.

Professor Jørn Simonsen har i erklæring av 14. desember 1992 uttalt at det neppe er sannsynlig at C kan ha levet i 13, eventuelt 20 timer etter skadene, mens han understreker at fotografiene ikke tillater noen eksakt vurdering av skadene.

Professor Olav Anton Haugen sier i erklæring av 14. september 1993 at det hefter stor usikkerhet til konklusjonen om at «obduksjonsfunnene taler for at avdøde har levet noen timer etter at noen av lesjonene ble tilføyet ham». Det antas ikke å være noe i veien for at C kan ha dødd umiddelbart eller kort tid etter skadetilføyelsen. Manglende utvikling av hjerneoppsvulming og fravær av tegn til slimhinneforandring i luftveiene anses å svekke sannsynligheten for at C har levet i flere timer.

De nye sakkyndige erklæringer synes alle å trekke i samme retning når det gjelder spørsmålet om hvor lenge C levet etter at skadene var påført ham. Deres begrunnelse er også i hovedsak sammenfallende. Ingen av dem gir positiv støtte til de tidligere sakkyndiges syn på hvor lenge C kunne ha vært i live.

Heller ikke når det gjelder vurderingen av dødstidspunktene, er det samstemmighet mellom de tidligere og de nye sakkyndige.

Som det fremgår av sitatet fra lagmannsrettens kjennelse inntatt ovenfor, var Lundevalls konklusjon at skadene mest sannsynlig var inntruffet mellom den 22. desember 1969 kl. 1600 og 23. desember kl. 1300-1500. I et brev av 18. august 1972 til statsadvokatene uttalte Lundevall bl.a.:

«Jeg tror Giertsen og mitt syn kan sammenfattes i den slutning at B og C ble skadet enten om kvelden 22/12, om natten, eller senest - tidlig på dagen 23/12.»

Disse slutningene er trukket på grunnlag av de opplysninger obduksjonsrapporten ga, men det kan synes som om den forutsetning om alkoholpåvirkning som de sakkyndige ble bedt om å legge til grunn, har hatt vel så stor betydning for deres endelige konklusjoner.

De nye sakkyndige retter kritikk mot Lundevall og Giertsen for de konklusjoner som er trukket ut fra obduksjonsrapporten. Denne anses til dels mangelfull. Kjæremålsutvalget viser til uttalelsene slik de er gjengitt i lagmannsrettens kjennelse. Tor-

vik og Lindboe konkluderer med at døden må ha inntrådt senest 6 timer før kl. 1200 den 24. desember. I et brev av 26. mai 1994 til forsvarerne uttaler Torvik bl.a.:

«Hvis både C og B døde kort tid etter skadene, slik vi mener å ha dokumentert i vår erklæring av 2/11-82, og C var tydelig beruset kl. 20.00 den 22. desember, vil jeg fastholde at drapene tidligst kan ha skjedd ut på dagen den 23. desember.»

Hovedinnholdet i de nye medisinske erklæringer kan oppsummeres slik:

Det bestrides at det som foreligger om dødsstivhet og blodlevring under hjernen gir grunnlag for å anta at C har levet flere timer etter skadene. Det er på den annen side fremhevet forhold som taler for at C ikke har levet lenger tid etter skadetilføyelsen, således manglende oppsvulming av hjernen, og manglende reaksjon i luftveien.

Professorene Torvik og Lindboe har uttrykkelig uttalt at det må anses sannsynlig at også C døde senest et par timer etter at han ble påført skader.

Det bildet de nye sakkyndige gir av den rettsmedisinske situasjon, fremstår på vesentlige punkter som forskjellig fra det de tidligere sakkyndige har gitt. Selv om også disse ga uttrykk for tvil og forbehold, blir forskjellen så stor at kjæremålsutvalget ikke finner det tvilsomt at de nye erklæringene må anses som nye bevis i saken. Bevisene har utvilsomt stor tyngde. Det er ikke omstridt at erklæringene er avgitt av anerkjente rettsmedisinere.

Kjæremålsutvalget kan ikke se at det er grunnlag for å hevde at lagmannsretten har misforstått avgjørelsen inntatt i Rt 1992 side 1683. Det heter her at formuleringen «synes egnet til» betyr at en rimelig mulighet er tilstrekkelig. Sannsynlighetsovervekt for at domfelte vil bli frifunnet ved en ny behandling av saken, kreves ikke. Påtalemyndigheten har med styrke anført at det må stilles særlig sterke krav til de nye bevis når det som her dreier seg om en meget gammel dom. I dette tilfelle dreier det seg imidlertid om en dom for meget alvorlige forhold, og de hensyn som er fremhevet av påtalemyndigheten, kan i alle fall ikke ha mer enn en meget begrenset vekt.

I forbindelse med den forrige gjenopptakelsessaken ga påtalemyndigheten uttalelser ved daværende statsadvokat Håkon Wiker, som også var aktor under hovedforhandlingen i 1970. Uttalelsene er datert 21. september og 25. oktober 1972 og er i hovedsak gjengitt i lagmannsrettens kjennelse av 7. mai 1975. Wiker skriver bl.a.:

«Handlingstiden var et meget sentralt punkt i bevisførselen under hovedforhandlingen, og de avgjørende opplysninger for lagretten i denne forbindelse må antas å ha vært de rettsmedisinske sakkyndiges erklæring.»

Når de nye sakkyndige erklæringene settes opp mot de tidligere, kan det ikke sies å foreligge noen slik støtte fra medisinsk sakkyndige for at skadetilføyelsene skjedde den 22. desember, som synes forutsatt under behandlingen av straffesaken. Bevisituasjonen blir på dette punkt en vesentlig annen.

Etter kjæremålsutvalgets oppfatning foreligger en rimelig mulighet for at A kan bli frifunnet ved en ny behandling av saken.

Etter dette må kjæremålet forkastes.

Avgjørelsen er enstemmig.

Slutning: Kjæremålet forkastes.

Andre utgaver av dokumentet

Hent opp dokumentet i HTML-format

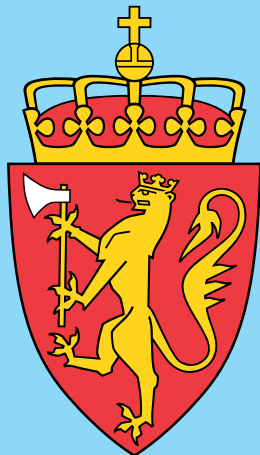
Slik ser det ut med Internett browser mot CD-ROM'en

 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER NOU 1994:4
Kontrollen med «de hemmelige tjenester»
Innstilling fra EØS-kommisjonen, oppnevnt ved Kgl. resolusjon 24. september 1993 Avgitt 7. februar 1994
<ul style="list-style-type: none">• Utvendelsestjenester• Innhaldsforsøk
<small>Utgiver: STATENS FORVALTNINGSTJENESTE SEKSJON STATENS TRYKKNING</small>
<small>Trykt utgave: ISSN: 0333-2306 ISBN: 82-583-0279-5 Trykk: Falch Hartvigrykk as, Oslo OSLO 1994</small>
<small>Elektronisk utgave: ISSN: 0806-2633 (NOU Computerfile) ⇒ ISBN: 82-583-0279-5 / DOCUMENT NOU 1994: 4/NO HTML-versjon: Falch Informatikk as, Oslo</small>

Du må ha en Internett browser for å gjøre dette

Hent opp i tekstformat (RTF)

 NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER
TITTEL
INNLEDNING
KAPITLER
VEDLEGG

NOU

NORGES OFFENTLIGE UTREDNINGER

1994

1995

1996

ODIN

HVIS DU
HAR INTERNETT

HJELP

BRUKERDOKUMENTASJON

